

SIGILLUM ACADEMIÆ HARVARDIANÆ IN NOV: ANG:
CHRISTO ET ECCLESIÆ

Ludvig Holbergs

udvalgte

Skrifter.

Udgivne

ved

K. L. Rahbek,
Professor og Theaterdirecteur,
Ridder af Dannebrogen.

Attende Deel.

Kjøbenhavn, 1811.

Trykt og forlagt af Directeur Joh. Fred. Schultz,
Kongelig og Universitets-Bogtrykker.

Scan 63802

1856. Oct 22.

Holbergs

Danmarks Riges Historie.

Sjette Bind.

Indhold.

Side

Af Prof. J. Møllers Hans Grams Levnet og Fortjenester . . . . VII.

Fjerde Periode i den danske Historie.

Christian den Fjerde, syvende Konge af den oldenborgske Stamme (sluttet) . . . . 3.

Overgang til den femte Periode i den danske Historie . . . . 363.

Holbergs Betænkning over Historier . . . . 346.

Af

Prof. J. Møllers

Hans Grams Levnet og Fortjenester.

Saameget vide vi, at Gram og Holberg gav det historiske Studium i Danmark et Liv, som det ej havde følt siden fjerde Christians Dage: hin ved sin kritiske Revision af Historiens Stof, denne ved at iføre det en yndigere Dragt. Efter dem fulgte de tre omtalte Høvdinge *), enhver den første i sin Provinds; og i deres Fodspor traadte atter en Mængde fortræffelige

*) Langebek, Suhm, og Schøning.

selige Historikere af anden og tredie Rang, ved hvis forenede Bestræbelser vort Fædreland saae i sin Litteratur en ægte historisk Tidsalder at fremstaae, hvis Herlighed vi skue i dens Frugter, men uden Haab om at see den snart vende tilbage.

Danmarks Riges

Historie.

Sjette Del.

****

Christian den Fjerde.

(Fortsættelse.)

Nu kommer jeg til den Krig, Kong Christian førte mod Kejseren, om hvilken førend jeg taler, vil jeg af Grunden forestille Læseren Aarsagen dertil, item udi hvad Tilstand Tydskland var paa de Tider, paa det man desbedre kan fatte, hvad som drev Hs. Majestæt til at begynde samme Krig.

Tydskland havde udi lang Tid været Uro og Uenighed undergivet, dertil gav Lejlighed Luthers Reformation. Samme Lærdom blev yndet af mange tydske Fyrster, saasom de fornam, den var grundet paa Guds rene Ord, og at den erhvervede dem igjen deres Værdighed, som ved Gejstligheden var traadt gandske under Fødder; herudover bleve de lade og uduelige Munke, som unyttigen fortærte Landets største Indkomster, allevegne drevne ud af deres Klostere; deres Indkomster enten anvendte til at opholde Kirker eller Skoler, eller og bragte i Førsternes Skatkamre, hvilket ophidsede ikke mindre de Roman-Catholske, end Religionens og Ceremoniernes Forandring.

Denne

Denne Reformation tog ved Guds Bistand udi en kort Tid saadanne Kræfter, at Stænderne udi Tydskland udi den nürnbergske Sammenkomst 1522 bekjendte, at Sagen var allerede kommen saavidt, at den ej kunde bilægges uden ved et Concilium, hvortil Luther havde indskudt sig. Udi saadan Tilstand kunde Kejseren, efterdi han var indviklet udi store Krige, ikke andet end tilstæde de Evangeliske deres Religions-Frihed, men større eller mindre, ligesom hans Sager gik lykkeligen eller ulykkeligen for sig. Herudover blev udi den spiriske Sammenkomst Anno 1526 tilstædet: at Enhver skulde forholde sig med sin Religion saaledes, som han kunde forsvare det for Gud og Kejseren. Hvilket da de Lutheraner forklarede vidtløftigen til deres Bedste, forsøgte Kejseren, eftersom han havde faaet de Franske af Halsen, ved en anden Forordning til Spir Anno 1529 at indskrænke samme Frihed. Imod hvilken Forordning da Churførsten af Sachsen og andre Førster protesterede, bleve de kaldte Protestanter. Derpaa overgave de Protestanter deres Bekjendelse til Augsborg, hvilken formedelst dens gode Grund opvakte vel hos Kejseren Medlidenhed, men kunde dog ikke bevæge ham til at staae gandske fra sit Forsæt, hvorudover de begyndte at tvivle om den Tillid, de tilforn havde til Kejseren, og begave sig i en Hast fra Augsburg. Nu syntes det at ville komme til en aabenbar Krig, og de Protestanter gjorde et Forbund med hinanden

til

til Smalkald, for at forsvare sig mod de Romerske, ifald de ikke uforhindret vilde lade dem øve deres Religion. Men Albertus, Churførsten af Maynz, og Ludovicus, Churførsten af Pfalz, bragte Sagen til Forlig, saa at der mellem Kejseren og Protestanterne skulde være Fred, indtil et Concilium blev holdt, imidlertid skulde den Ene ikke gjøre den Anden Fortræd udi Religionen.

Derefter lod Kejseren sig vel mærke, at han havde Begjerlighed til at sammenkalde et Concilium, og gav Protestanterne gode Ord, ej holdende det raadeligt at indvikle sig i Krig med dem, eftersom han havde mange hemmelige Avindsmænd, endogsaa Pave Paulus selv, der ophidsede ham mest til denne Krig, at han kunde skille ham ved det Førstendom Majland udi Italien, hvilket han saae heller var i en anden Potentats Hænder.

Disse Conjuncturer varede til det Aar 1546, da udbrød omsider den Lue, som længe havde ligget skjult under Asken, og begyndte da den navnkundige smalkaldske Krig, hvorudi Kejseren fik overhaand, og tog Churførsten af Saxen og Landgreven af Hessen fangne.

Herudover syntes det at være ude med den evangeliske Religion, eftersom Hovederne vare udi Fiendens Hænder, og Forbundet adsplittet. Men Kejseren fik udi en Hast adskillige Fiender paa Halsen, hvorudover han af sin Broder Ferdinand lod sig

over-

overtale til at forlige sig med de Evangeliske igjen, og udi det passauiske Fordrag at tilstæde dem Religions fri Øvelse, hvilken blev 3 Aar derefter stadfæstet dem til Augsburg udi den saakaldte hellige Fred. Men de Roman-Catholske lode derfor ikke af at sætte efter dem, forklarede Freden til deres Fordel, og, naar Protestanterne besværgede sig derover, vilde de, at Kejseren skulde kjende derudi, hvilket Protestanterne ikke vilde lade sig beqvemme til, foregivende, at Kejseren var den romerske Religion tilgenegen, hvorfor de kunde ikke vente nogen ønskelig Dom. Tvistighederne toge derfor mere og mere overhaand. Men hverken Ferdinand, Maximilian, eller Rudolph havde Magt at angribe Protestanterne med Krig. De store Oprør udi Frankrig og Nederlandene gave ogsaa Spanien andet at tænke paa. Hvorudover det syntes sikkrere at bie nogen Stund, indtil bedre Lejlighed kunde gives at undertrykke dem, hvortil den Uenighed, som var imellem Protestanterne indbyrdes, gav ikke liden Forhaabning.

Imidlertid havde den protestantiske Religion paa somme Steder Fremgang, paa andre igjen led den stor Afbræk. Bisperne af Halberstad og Magdeburg forkastede den romerske Religion, toge Hustruer, og ikke desmindre beholdt deres Bispedømmer; Erkebisp Gebhardus af Cøln havde ogsaa isinde at gjøre det samme, men han blev af Kejser Rudolph derfor skilt ved sin churførstelige Værdighed.

hed. Det strasborgske Bispedom kappedes saavel de Roman-Catholske som Lutheraner om. Derudi beholdt de Første overhaand. Bisperne af Saltzborg, Würtzborg, dreve Lutheranerne af deres Lande. Den Stad Donavert mistede ogsaa sin Frihed, fordi den havde uddrevet Munkene.

Af dette kunde Protestanterne nok mærke, hvad de Roman-Catholske havde isinde med dem, hvorudover mange af dem udi Ober-Tydskland, som fandt sig nærmest Faren, gjorde et Forbund med hinanden, hvilket blev befordret af Churførsten af Pfaltz. Udi dette Forbund traadte besynderlig Calvinisterne, og de Lutheraner, som formedelst Naboskab let kunde undsætte hinanden, og blev samme Forbund kaldet Unio Evangelica eller den evangeliske Forening. Derimod satte sig foruden de Roman-Catholske ogsaa Johan Georg, Churførsten af Saxen, saasom han misundte Pfaltz den Ære at være Hoved for samme Forening, holdende for, at han, som den ældste og mægtigste blandt Protestanterne, burde have mest at sige; udi hvilket Forsæt han blev meget bestyrket af de Kejserlige, som holdt det for en stor Vigtighed at skille denne mægtige Første fra de andre Allierede. Af det hessiske Hus slog det casselske sig til Unionen, men Darmstad favoriserede Kejseren. De nedersaxiske Førster, jo længere de vare fra Faren, jo mindre tænkte de paa noget Forbund, og at sætte sig i fornøden Defensions-Stand.

Da-

Da de begyndte Stridigheder om Successionen i de jylikske Lande vare paa det hedeste, holdt de forenede Førster en Sammenkomst 1610 for at raadslaae om deres Sager, og det besynderlig efter Kongens af Frankrig Tilskyndelse, hvilken tilligemed Hollænderne slog sig til dette Forbund, og syntes da Faren at være nær, efterdi de Østerrigske lavede sig til at bemægtige sig de jylikske Provindser, hvilke Churførsten af Brandenborg og Pfaltzgreven af Neuburg, Begge Lemmer af bemeldte Union, havde inde, omendskjøndt den Sidste, for at bestyrke desbedre sine egne Sager, lod sig siden overtale at antage den romerske Religion, og besvogre sig med det bajriske Hus. Derfor raadede han de Roman-Catholske til udi det Møde til Würtzborg at smedde et Forbund mod den evangeliske Union, for hvilket Førsten af Bayern blev Hoved, og blev samme Baand kaldet Liga Catholica.

Der var ikke mindre Urolighed i de kejserlige Arvelande, hvor omsider den Lue udbrød, der skulde fortære hele Tydskland. Aarsagen dertil var ogsaa den evangeliske Religion, som havde udbredt sig over samme Provindser. Ferdinand den Første havde tilstædet de Østerrigske, da de ydmygeligen bade ham derom, at bruge Kalken i den hellige Nadvere, men Maximilian den Anden havde fuldkommelig forsikret dem om Religions fri Øvelse. Udi Bøhmen havde ogsaa samme Religion udspredet sig, og be-

komme

vou de Bøhmer af Maximilian, saavelsom Rudolph, Forsikkring ved det saakaldte Majestæts-Brev. Derimod fnyste den romerske Geistlighed, foregivende, at Rudolph udi sin høje Alder var tvungen til at udgive saadant Majestæts-Brev, og derfor arbejdede idelig paa at gjøre de Evangeliske Afbræk. Jesuiterne oprettede til Prag et nyt Academie mod de Protestantiske, og opfyldte samme Stad med Skrifter og Skjendsord, dog kom det ikke til nogen offentlig Fiendtlighed førend udi Keiser Mathiæ Tid, da begyndte de protestantiske Bøhmer, da de saae, at det tilforn givne Majestæts-Brev blev af de Roman-Catholske intet agtet, at bestemme en Sammenkomst, og, omendskjøndt Keiseren formanede dem at staae fra saadant Foretagende, vare de dog fremturende i deres Forsæt, og begave sig til Rigets Magistrat for at fremføre deres Klagemaal. Da nu Wilhelmus Slabata og Jaroslaus Martinitius gave dem et haardt Svar, styrtede de dem tilligemed Philippo Fabricio ned udaf Vinduerne. Derefter blev Krigsfolk allevegne udskrevne, Regjerings-Forretning betroet til 30 Directeurer, og Legater bleve sendte til de Schlesier, Moravier, Laussitzer og Ungarer, at begjere deres Hjelp efter Forbund. Keiseren derimod rustede sig imod dem af al Magt, udraabte de Bøhmer offentlig for Rebeller, og skikkede en Krigshær ind udi Bøhmen, hvilken strax begyndte at skjænde og brænde, ligesom udi et fiendtligt Land.

Udi

Udi denne Allarm døde Keiser Matthias 1619, efter hvis Død Ferdinand den Anden blev udvalgt til romersk Keiser. Bøhmerne protesterede ikke alene mod dette Valg, men endogsaa erklærede Ferdinand, som de engang havde antaget til deres Konge, at have forlist den bøhmiske Krone, hvilken de offererede til Frederik, Churførsten af Pfalz, som var en Herre af en mild Natur, et stort Svogerskab, og derforuden Hoved for Unionen i Tydskland, hvorpaa de forlode sig saa meget. Dette Tilbud antog ogsaa Frederik, omendskiøndt Adskillige, som hans Svoger Kong Jacob af England, Kongen af Polen, Churførsterne af Saxen og Brandenborg, Hertugen af Bayern raadede ham derfra, og blev med stor Glæde af Bøhmerne kronet til Konge.

Saasnart den nye Konge var kommen til Bøhmen, forbandt sig de Bøhmer, Schlesier, Mæhrer og Laußnitzer tilsammen. Paa Keiserens Side traadde de Bayerer, Saxer og Spanier udi Nederlandene. Unionen, som da havde til Hoved Joachimum Ernestum, Margreven af Ansbak, antog Neutralitet, dog med saadanne Vilkaar, at den ikke vilde bemænge sig med den bøhmiske Handel, saalænge som Krigen blev alene ført i Bøhmen.

Saaledes tog den Tredive-Aars Krig en Begyndelse; Maximilian, Hertugen af Bayern, blev med de ligistiske Tropper skikket ind udi Bøhmen, og

kom

kom i Træfning med Frideriks Folk paa det hvide Bjerg, hvor han erholdt en fuldkommen Sejer, og nødte Friderik at tage Flugten først til Schlesien, derefter til Brandenborg, og endelig til Holland, hvorpaa han blev erklæret udi Acten, og hans churførstelig Værdighed tagen fra ham, og given til Bayern. Bøhmen blev bragt til kejserlig Lydighed, omendskjønt General Mansfeld forsvarede sig en Tidlang. Jesuiterne bleve igjen indførte, og Lutheranerne allevegne beængstede. Schlesien stak ogsaa sin Pibe i Sækken, og hyldede Kejseren 1621, efterat den havde faaet Forsikkring om Religionens fri Øvelse; Lausnitz blev indtagen af Churførsten af Saxen, og given ham af Kejseren for sin tro Tjeneste. Oberpfaltz blev indtagen af Churførsten af Bayern, og given til det bayerske Hus. Nederpfaltz blev erobret endel af Spanierne, endel af de Bayerske, og forblev i deres Hænder indtil Freden blev sluttet. Den siebenborgske Første Betlen Gabor, som hidindtil havde stræbt efter den ungarske Krone, maatte ogsaa bede om godt Vejr, og lade sig nøje med noget af Schlesien, og omsider med Siebenborg alene. Alle de Førster, som havde holdt med Kong Frederik, bleve erklærede udi Acten, og Kejseren forfulgte dem jo mere og mere, og bredte sin sejerrige Arme vidt ud, saa at mange Stænder udi Tydskland kom udi

den

den Tanke, at Kejseren under et Skin at forfølge sine Fiender vilde berøve dem deres Frihed.

Endelig udspirede af den bøhmiske Krig en ny Urolighed udi den nedersaxiske Kreds; thi, saasom mange Stæder der ved Indqvarteringer og Igjennemtog bleve haardt besværede, og de Kejserlige samt Ligister fremturede med deres Fiendtlighed, saa man kunde klarligen see, at Kejseren vilde gribe for vidt om sig, saa at ikke alene hele Tydskland, men endogsaa de nordiske Riger vilde staae i høj Fare, holdt de nedersaxiske Stænder det for raadeligt at tage Sagerne iagt, til hvilken Ende de lavede sig til Modstand, og udvalgte Kong Christian til Kredsoberst, hvilken imod Vaaren af det Aar 1625 lod Trommen røre, ikke alene i sine Kongeriger, og i den nedersaxiske Kreds, men endogsaa sendte sine Officerer med Patenter og store Summer Penge til andre Landskaber at hverve Folk.

Kongen lod strax Kejseren vide ved et Brev dateret til Segeberg, at Stænderne udi den nedersaxiske Kreds havde udvalgt en Anfører for de Tropper, som man der hvervede til Landets Forsvar, og at saadant Valg var falbet paa ham, saa at han var bleven Kreds-Oberst, og det paa saadant Fundament, efterdi han var af den nedersaxiske Kredses fornemste Lemmer i Henseende til Holsten. Han havde gjerne ønsket at blive befriet fra saadan Byrde, men

Stæn-

Stænderne i den nedersaxiske Kreds havde ved idelig Ansøgning saa godt som tvunget ham dertil. Dette kunde han ikke forbigaae at berette Hans Kejserlige Majestæt, men forsikkrede derhos, at han intet skulde foretage, som var mod Rigets Love. Hvad de Hververinger angik, som man havde gjort, da var det alene skeet for at beskytte Kredsen mod den Vold, som de Besætvinger, Tilly havde lagt udi Stæderne, øvede, og i Henseende til de Trudseler, samme General havde ladet falde, og som havde indjaget Skræk i Alle.

Imidlertid holdt Førsterne af den nedersaxiske Kreds en Kredsdag til Brunsvig, for at overveje, hvorledes man i saadan Tilstand skulde gaae Sagen best an, og forestillede den obersaxiske Kreds, udi hvilken farlig Tilstand det romerske Rige var b), og at det fordærvelige Krigsvæsen hidindtil med saadan Koldsindighed var søgt at afvendes, at man nu hørte større Krigsberedelser end nogen Tid tilforn, hvorfor det var højligen fornødent at have et vaaget Øje, efterdi Erfarenhed udviste, at saadan Uheld hidindtil havde taget for stor Overhaand, og ruineret den Skyldige tilligemed den Uskyldige, og, omendskjøndt den nedersaxiske Kreds haver udi ingen Maade været Aarsag til den Urolighed udi

b) *Londorp.* act. publ. part. 3. pag. 807.

udi Riget, men holdt sig som tro Stænder, og respecteret Hans Kejserlige Majestæt som deres Hoved, haver dog denne Uskyldighed ikke kunnet hjelpe, men Landet bliver haardt plaget af de Kejserlige og Bejerske, og bliver truet med værre; hvorudover Førsterne og Stænderne udi den nedersaxiske Kreds have besluttet at være betænkte paa saadanne Midler, hvorved al overhængende Fare kan afvendes, og itide forebygges, til hvilken Ende er udi deres Kreds-Forsamling besluttet en temmelig Defensions Forfattelse, hvilket de have villet lade Førsterne og Stænderne udi den obersaxiske Kreds vide, og tilligemed ombede, de vilde være betænkte paa samme Midler, paa det Religionen og Freden maatte haandthæves.

Derpaa gik Hvervingen for sig, hvilken kom den kejserlige General meget underlig for, endog han ikke vidste, hvo derved var meent, og derfor satte sig for at afskrække dem, til hvilken Ende han vexlede mange Breve med Førsterne og Stænderne i den nedersaxiske Kreds, og forestillede dem Hans kejserlige Majestæts gode Intention og Hjertelag imod dem, og den Ulykke, de ville styrte sig selv udi, dersom de toge sig noget Fiendtligt for c).

Paa

c) *Londorp.* act. publ. part. I.

Paa samme Tid bekom Kong Christian Brev fra Kejseren til Behrden, hvorudi han blev ombedet, at staae fra sine Hvervinger og det Kreds-Oberst-Amt, han havde paataget sig; derpaa gav Kongen udi en Skrivelse af den 23de August saadant Svar: At Kejseren havde ingen Aarsag at forundre sig over, at han som en Konge af Danmark havde paataget sig saadant et Amt, efterdi hans Farfader Christian den Tredie samt Hertug Adolf af Slesvig havde ført det samme, og var det dem ved de romerske Rigsconstitutioner ligesaalidet forbudet som Margreverne af Brandenborg, der formedelst det prydsiske Lehn ere forbundne til den polske Krone, at forvalte Rigsamter udi den frankiske og den obersaxiske Kreds. Ej heller haver Hans kejserlige Majestæt Aarsag at forundre sig over de Kongelige Hvervinger, efterdi den nedersaxiske Kreds ved uforsvarlige Pressurer, og imod kejserlige Løfter og Forsikkringer af den bajerske Armee har nær hidindtil været undertrykt d), endogsaa paa en Tid, da ingen Anseelse var til Modstand nogensteds udi Riget, og de ober- og nedersaxiske Kredser havde aftakket deres Krigsfolk, hvoraf lettelig er at slutte, om ikke bemeldte bajerske Krigsfolk

ved

d) *Londorp.* act. publ. part. 3. pag. 820.

ved saadan deres Forhold have opvakt en tilbørlig Eftertanke hos de betrængte Stænder, hvorfore han har holdt det for sin Skyldighed at forsvare Kredsen fra den ubillige Gevalt, indtil den bajerske General ved keiserlig Ordre giver tilbage de indtagne Passer, og fører Folket af Landet igjen; naar det skeer, vil Hans Kongelige Majestæt efterkomme Keiserens Begjering, men, ifald ingen Forandring derudi skeer, maa han bruge de Midler, han saa ofte er opmuntret til, men til Dato har ikke villet bruge. Bevidner ellers for Gud og den gandske Christenhed, at han er mere genegen til en sikker Fred end til saadanne Midler, og vil lade dem svare til al Skade og Blods Udgydelse, som have tvunget ham til Gevær for at haandhæve sin Kongelige Myndighed, den nedersaxiske Kreds og sine egne Lande.

Kong Philippus af Spanien bemøjede sig og med at bringe Kongen fra sit Forsæt, og til den Ende affærdigede Johan Carl von Schønburg e) med en Skrivelse til ham, men bekom ikke andet Svar end Keiseren.

Imidlertid blev den 12te August holden en Landdag til Brunsvig; didhen sendte General Tilli sine

e) *Londorp.* act. publ. part. 3. pag. 823.

sine Gesandtere Gronsfeld og Rupper, og lod Stænderne vide, udi hvilken Ulykke de vilde styrte sig, ifald de ikke itide efterkom Kejserens Ordre, brugte ogsaa store Ord og Trudsler, hvoraf Stænderne lode sig ingenlunde afskrække, men gave samme Svar fra sig som tilforn.

Den kejserlige General Tilly, da han saae, at han med sine Skrivelser intet udrettede, og fornam, at Hertugen af Brunsvig og Greven af Mansfeld, komme Kongen af Danmark til Hjelp, begav han sig til Weseren og bemægtigede sig den Pas ved Hørter. Kongen af Danmark derimod førte sine Folk sammen til Hameln; hvor Hans Majestæt geraadede udi en meget farlig Tilstand, som var holden for et Omen og Forbud om en ulykkelig Udgang af hans Forehavende; thi, da han paa bemeldte Sted red allevegne omkring for at besigtige Vagten, blev hans Hest løbsk af et Skud, styrtede sig ned af Volden, og brød sin Hals itu, hvoraf Hans Majestæt laae i to Dage maalløs, og faa troede ham til Livet.

Denne ulykkelige Hændelse bragte stor Confusion og Forvirring blandt det kongelige Raad og Officerer, hvilke sendte strax Bud til Marggrev Christian Wilhelm, Administrator til Magdeburg, med Begjering, at han vilde forføje sig til Krigshæren. Der blev og sendte to danske Commissarier til den

kejserlige General Tilly f), at lade ham vide dette ulykkelige Tilfald; og foreskikkede ham, at deres Armee udi anden Henseende ikke var bragt paa Benene, end til den nedersaxiske Kredses Forsvar, og Hans kongel. Majestæt deres naadigste Konge aldrig havde nogen Fiendtlighed isinde mod den romerske kejserlige Majestæt. Men Tilly, da han fornam den Forskrækkelse, som var kommen iblandt dem, blev han meget hoffærdig, og skrev tilbage, at de skulde aftakke Krigsfolket; hvis de ikke gjorde det med det Gode, vilde han hjelpe til at splide dem ad i en Hast.

Kredstropperne udi denne farlige Tilstand vidste ingen bedre Raad, end at føre Krigshæren noget tilbage, indtil de kunde see, hvorledes det løb af med Kongens Svaghed, og gjorde de den 25de Juli en Begyndelse dertil, og førte Krigsfolket fra Hameln, Minden og de omliggende Stæder til det Stift Vehrden.

Denne Retirade vidste den kejserlige General Tilly vel at føre sig til Nytte, og bemægtigede sig udi en Hast baade Hameln og Minden, hvorudi han lagde kejserlig Besætning, derefter gjorde han sig til Mester over Veserstrømmen indtil Petershagen; og begyndte hans Soldater at husere meget grummeligen udi Brunsviger Lande og det Grevedom Schauenborg, hvor de ej alene med Skjænden og Brænden gjorde

f) *Londorp.* Act. publ. Part. 3. pag. 816.

gjorde stor Skade, men endogsaa afhuggede Hænder og Fødder paa nogle evangeliske Præster, paa Andre Næse og Øren, afskare Brysterne paa adskillige Qvinder, og derved lode see, at de udi Grumhed gave Tartarer og Tyrker lidet efter.

Kongen, saasnart han var kommen til sin forrige Helsen igjen, gjorde han al mulig Anstalt til en god Defension, og, som der var kommen en stor Sum Penge til Lejren udi det Stift Vehrden, delte han paa ny Patenter ud at hverve endda 12000 Mænd. Formedelst denne Aarsag brøde de kejserlige Tropper, som vare hvervede af Wallenstein, som ellers kaldes Hertugen af Friedland, og havde ligget endel udi den frankiske, endel udi den svabiske Kreds, op af deres Qvarterer, og rykte igjennem Hessen til den tillyske Armee. Midlertid bleve holdne adskillige Skrmydsler imellem de Kongelige og Tillyske. Besynderlig bleve ved Rheberg, som var en vigtig nederlandsk Pas, liggende udi et Morads, de Tillyske meget svækkede; thi, som Tilly vilde have en Besætning udi samme Fæstning, og til samme Ende skikkede et Regiment did hen, forsvarede de, der laae inde, sig med saadan Tapperhed, at 200 Tillyske bleve paa Stedet, mange beskadigede, og Resten maatte med uforrettet Sag vende tilbage igjen. Derimod havde Tilly bedre Lykke med Stolzenav. Thi, saasnart han var kommen derfor, overgav dens Com-

 man-

mandant sig uden nogen Nød, hvorved de Kongelige mistede adskilligt Proviant, Stykker og Munition. Denne Fremgang agtede Tilly at føre sig videre til Nytte, og rykke derpaa til Nyenburg, en fornemme Pas ved Veseren, hvilken ogsaa udentvivl havde bleven erobret, dersom Kongen ikke til al Lykke havde af et opsnappet Brev faaet at vide dette Anslag, og derpaa i en Hast forsynet Stedet med en stærkere Besætning og andet, som var fornødent til en tapper Modstand; ikke desmindre bemøjede Tilly sig paa en anden Maade at sætte sit Forehavende udi Værk, greb til den Ende Staden aabenbar med stor Iver an, og beskjød den paa det heftigste, forhaabende udi Hast at gjøre sig til Mester derover. Men den Oberst, som commanderede derinde, gjorde med sin underhavende Besætning saadan Modstand, at ikke aleneste adskillige Storme bleve afslagne, men endogsaa ved idelige Udfald en stor Hob Tillyske omkomne. Besynderlig skede den 27de August en haard Træfning, thi da 10 Compagnier danske Ryttere vilde convojere nogle Vogne, ladne med Levnetsmidler og andre fornødne Ting, ind i Byen, bleve de anfaldne af de tillyske Tropper, som vare mestendel Crabatere; men de brugte ved denne Lejlighed Vognene til Fordel, og toge saaledes mod de Tillyske, at en stor Del af dem, hvoriblandt mange fornemme Officerer, bleve

paa

paa Stedet. Resten maatte redde sig med Flugten, og lade Convojen passere frit ind i Staden.

Paa samme Tid ankom til den danske Lejr General Obentraut, som tilforn havde holdt sig tapperligen mod de Spanier udi Pfalz, og Oberst Fuchs med nogle Tropper. Bemeldte Obentraut blev gjort til General-Lieutenant over det sachsen-weymarske Rytteri.

Den 1ste Septbr. gjorde de Belejrede udi Nyenborg et stærkt Udfald udi de Kejserliges Løbegrave, hvilket lykkedes dem saa vel, at de nedsablede henved 100 Mand, og førte to Capitainer med sig ind udi Byen. Efterfølgende Dag tildrog sig og en mærkelig Action, thi, da Johan Ernst, Hertugen af Sachsen-Weymar, convojerede nogle Penge og Proviant til Staden til at betale Garnisonen med, geraadede han udi en haard Træfning med de Kejserlige, udi hvilken 120 af hans Ryttere bleve omkomne, og han selv skudt udi Axelen, de Kejserlige forliste ogsaa en temmelig Hob.

Af alt dette fornam Tilly, at det vilde blive ham vanskeligt at erobre Staden, og, omendskjøndt han havde bragt Løbegravene indtil Volden, og med Skyden og Fyrværk ingen Flid sparet, haver han dog ej holdt det for raadeligt at opholde sig der længere, og, som han fornam desforuden, at de Kongelige vare paa Vejen at undsætte Staden, ophævede han

gandske

gandske Belejringen, og retirerede sig til Staltzenau 10 Mile derfra.

Medens denne Belejring varede, havde Kongen af nogle opsnappede Breve faaet Kundskab om, at Hertugen af Lüneborg corresponderede med Tilly imod Hans Kongl. Majestæt, hvorudover han gav det lüneborgske Land sin Krigshær nogle Dage til Pris, hvilket gjorde mangen Soldats Pung rig, og gav Krigshæren stort Bytte.

Imidlertid havde den kejserlige General, Hertugen af Friedland, faaet en ny Armee af 20,000 Mand paa Benene, hvormed han begav sig til Gøttingen, og, omendskjøndt Bønderne havde søgt at forhindre ham Passen, var deres Umage dog forgjeves, efterdi Fienden var saa stærk. Ja de gode Bønder med Forlis af deres Faner toge Flugten og overlode de Kejserlige en fri Passage, hvorudover Friedland rykte fra Gøttingen til Einbek, Grubbenhagen og Halberstad. Der kom Hertugen af Sachsen-Wejmar ham med nogle Tusinde til Hest og Fods imøde, og holdt adskillige Skermydsler med ham, hvorudi begge Dele mistede meget Mandskab, indtil de Kejserlige omsider indqvarterede sig udi de twende Stifter Halberstad og Magdeburg. Den Stad Hall havde vel fattet det Forsæt at forsvare sig til det Yderste, men, da de Kejserlige nærmede sig til Staden, og Besætningen fornam, der var ingen

Hjelp

Hjelp forhaanden, fattede den andre Tanker, og overgav sig med Accord.

Efterat Tilly, som sagt er, med stor Forlis var tvungen til at ophæve Belejringen for Nyenborg, rykte han for det faste Slot Calenberg, og tvang det til at overgive sig med Accord. Samme Calenberg var de Kongelige meget angelegen, hvorfor Kong Christian anvendte al sin Flid paa at bekomme den tilbage igjen, og til den Ende sendte Hertug Frederik af Sachsen tilligemed Obentraut, og et godt Antal Ryttere og Dragoner derhen. Dette fik Tilly betimeligen Kundskab om, hvorudover der blev strax gjort Anstalt, og blev den 4de November 3 Regimenter Ryttere og 3000 Fodfolk beordrede at bryde op og marschere lige mod Hannover. Da bemeldte Tropper om Morgenen vare komne paa hin Side Hannover, komme de udi Kast med de kongelige Tropper, hvilke gjorde længe en tapper Modstand, men endelig, eftersom de vare saa faa, bleve adspredte; der bleve 500 paa Valstedet, blandt hvilke Hertug Frederik selv. Obentraut døde ogsaa en halv Time efter Slaget; begge deres Legemer bleve med Tillys Bevilling førte fra Calenberg til Sachsen.

Imidlertid holdt de kejserlige Tropper under Hertugen af Friedland heller ingen hellige Dage, men efter adskillige Stæder, som de erobrede, gjorde sig ogsaa Mester over Dessauer Bro, og forvarede den

sam-

samme med nogle Skandser, hvilket kom dem siden meget til Nytte, og udi adskillige Leiligheder bragte dem ikke ringe Fordel.

Kongen af Danmark bemægtigede sig Stolzenau, og, paa det han kunde have desbedre Middel til at fortsætte Krigen, som saae ud til stor Vidtløftighed, holdt han udi Udgangen af dette Aar en Landdag til Zell, og bragte der tilveje, at Ridderskabet udi Holsten og det gandske Land bevilgede, at enhver Plog til Landets Defension skulde give 6 Rdlr., ligemaade skulde Ridder- og adeligt Gods af 1000 Rdlr. betale 6.

Hidindtil havde Kongen ikke forenet sig med Grev Mansfeld, Keiserens Hovedfiende, eftersom han alle Tider havde havt Forhaabning om Fred, men nu, saasom han fornam, at det ikke vilde skikke sig til nogen Fred, og at Krigsvæsenet blev fortsat af al Magt, tog han sig samme Mansfeld offentlig an. Denne Mansfeld var en af Pfalzgreve Frederiks troeste Generaler, og var med udi det navnkundige Slag ved Prag, hvor han samlede sammen de overblevne Levninger af den bøhmiske Armee, og gjorde de Keiserlige al den Afbræk, han kunde.

Herved er at mærke, at, omendskjøndt Kongen stod i aabenbare Krig imod Keiseren, saa havde han dog ikke brudt løs med Spanien, hvilket sees af en Forordning, som blev publiceret dette Aar 1625,

engaaende Handelen paa Spanien, hvorvel samme Forordning viser, at det var ikke saa hedt mellem samme Rige og Danmark, som det ellers stedse plejede at være udi denne Konges Tid; thi Forordningen melder om danske Skibes Arrest udi de spanske Havne under Prætext, at de vare bygte af Nederlænderne, Spaniens Fiender; den lyder saaledes:

Vi Christian den Fjerde gjøre alle vitterligt, at eftersom Vi naadigst komme i Erfaring, endel af Vore Undersaatters Skibe af Spanien at have været anholden af Aarsag, at de Skibe skulde have haft, som udi Nederland formentes at være bygte, eller og at de Nederlændere brugte paa deres Skibe, som kongel. Wurde udi Spanien formener sine Fiender at være; da, efter Vi nu med Hans Kjrrlighed saaledes er bleven eens, at de Skibe, som i Nederland bygte ere, og kjøbte for nest forleden 19de Dag Novembris Aar 1624, skulle alle uden Exception være fri udi de spanske Gebeter; dernæst og at ingen af Vore Undersaatter skulde bruge noget hollandsk Folk paa deres Skibe, som sejle vilde ad Spanien; bede Vi og byde, saa og strængelig hermed befale, at Jngen af Vore Undersaatter, som sejle paa Spanien, maa paa samme Skibe udi

deres

deres Tjeneste holde Skibsfolk eller andre, som ere fra de Stæder, som føre Krig med højbemeldte Kongel. Wurde i Spanien, og skulle de, som nederlandske Skibe have for benævnte 19de Novbr., lade Os underdanigst rigtig Beviis og Certification tilstille, belangende samme Skibe, hvad Tid og af hvem de ere kjøbte, hvem de tilhøre, hvad Navn og Størrelse de have, og hvad Slags Skibe de ere, paa det at de for saadan Arrest, og derpaa følgende Skade kunde være fri. Givet paa Vort Slot Kjøbenhavn den 22de Januarii Anno 1625.

Om Handelen ellers udi denne Krig ophørte paa Spanien, skal jeg ej kunne sige, efterdi jeg intet finder derom; saaledes endtes den første Campagne udi denne tydske Krig.

Udi dette Tog blev af de Kongelige fangen en dansk Herremand ved Navn Jesper Friis, som stod udi kejserlig Tjeneste, og derfor blev anseet som En, der havde ført Avindskjold mod sit eget Fædreland. Den Samme søgte at undskylde sig det bedste, han kunde, formaaede ogsaa nogle af Adelen til at cavere for sig. De Undskyldninger, som han ved Rigets Cantzler Jacob Uhlefeldt lod insinuere, bestode udi 3 Puncter. 1) At han længe tilforn havde havt sin Afsked. 2) At ham ikke var bevidst, at Toget dithen

hen skulde gjælde. 3) At han om Kongens Nærværelse ved Armeen intet har vidst at sige.

Disse Punkter findes besvarede af Hans Majestæt udi en egenhændig Erklæring af saadan Indhold. Den første og anden Post anlangende, da gjør lidt til Sagen, om han før denne Tid havde fordret sin Afskeed eller ej, og at han ikke saa lige har vidst, hvorhen *Toget* skulde gjelde, det kan man ogsaa troe ham til *Villie*, efterdi han ikke var i Raadet; men hvad den *tredie* Post angaaer, at han ikke vidste, at Kongen *selv* var ved Armeen, da viser Hans Majestæt klarligen udi samme Erklæring, at ingen Undskyldning derudi kan hjelpe ham g). Hvorledes ellers Jesper Friis udredede sig af denne Sag, er mig ubevidst. Det er troligt, at han paa Adelens Forbøn er bleven benaadet, saasom intet findes videre om Sagens Udførsel, og vare hans Undskyldninger saa slette, at han med Retten ikke kunde befrie sig. Jesper Friis var ellers en Mand af store Qvaliteter, havde været i fransk og engelsk Tjeneste, og rejst udi Egypten, Arabien og Palestina; han døde 1643 h).

Udi Februari Maaned af det Aar 1626 brød Greven af Mansfeld op med sine Folk, som mestendeels

g) Responsio Regis ad Apolog. *Jesp. Frits* de dato Nienburg. die 16 Octbr. 1625. Manuscr. autogr.

h) Conc. fun. *Joh. Mich.*

deels havde ligget i det Stift Lybek og Lauenborg, og rykte ind udi Meklenborg, derfra gik han for Alt-Brandenborg, og begjerede at indlade nogle Folk deri. Borgerne stillede sig vel i Gevær, og mente at holde ham med Magt fra sig, men de vare for svage dertil, maatte derfor denne Gang bide i det sure Æble, og tage imod Indqvarteringen.

Derefter begav han sig til Zerbst, til hvilken han ankom udi Stilhed om Morgenen, som de friedlandske Tropper skulde blive indlagte til Besætning sammesteds, og erobrede den uformodentligen.

Efterat han nogen Tid havde opholdt sig udi det Førstendom Anhalt, arbejdede han paa igjen at bekomme Dessaver Skandse og Bro, eftersom man nu først, men for sildig, fornam, hvilken Vigtighed samme Skandse var af, og hvor højlig man havde forseet sig, i det man ikke bedre havde havt den i Agt.

Den 1ste April greb han Skandsen med Gevalt an, men de Kejserlige derimod gjorde saadan Modstand, at han med uforrettet Sag maatte gaae derfra. Ikke desmindre blev han dog ved sit Forsæt; thi, saasnart Administratoren af Magdeborg var stødt til ham, rykte han den 11te derfor igjen, og belejrede Skandsen paa ny, men til sin egen Skade.

Thi saasnart som Hertugen af Friedland blev advaret derom af Oberst Altringer, som comman-

berede udi Skandsen, og tilligemed saae, hvilken Lejlighed han havde til at ødelægge de mansfeldiske Tropper, begav han sig udi al Hast didhen. Imidlertid var de Mansfeldske gandske sikkre, og havde ingen Kundskab om noget Anslag imod dem, ellers havde de itide kunnet retirere sig udi god Orden, og uden Skade kommet derfra. De grebe Udenværkerne af Skandsen den 15de med Magt an; men bleve afslagne ligesom tilforn. Derved blev den Skade ikke endet, thi strax derpaa lod Hertugen af Friedland anføre Rytteriet, som var paa hiin Side, over Broen, af hvilket han forordnede en Del under Grev Schlick til Baghold udi en Skov, og imidlertid lod give Fyr paa de mansfeldiske Løbegrave, saa at de maatte forlade samme og retirere sig til Skandserne. Der forsvarede de sig udi lang Tid, indtil deres Munitionsvogne af den formegen Skyden bleve anstukne, og derfor maatte begive sig paa den aabne Mark. Herudover fik de Keiserlige vundet Spil, brøde ud af Skoven, og anfaldt de Mansfeldiske paa begge Sider. De Samme gjorde vel en lang Tid en tapper Modstand, saa at Victorien syntes tvivlagtig, men deres Rytteri blev endeligen overmandet, og slaget paa Flugten, hvorpaa Fodfolket, som bestod af 4 Regimenter, med liden Umage blev adspredet, endel blev slagen, endel blev fangen. De Slagnes Antal beløb sig til 3060. De Keiserlige bekom nogle

og

30 Faner og 7 store Stykker, forliste dog udi samme Action henved 1000 Mand. Dette mansfeldiske Nederlag forvirrede ikke lidet de kongelige Sager.

Imidlertid commanderede Kongen endel af sin Krigshær hen til Vestphalen, hvor han erobrede adskillige Stæder, og indfordrede en stor Brandskat; det Stift Münster maatte og til at blæse i Bøssen, hvilket foraarsagede, at Grev Tilly maatte forlade Weserstrømmen, for at hindre Kongens videre Fremgang udi Vestphalen.

Hertugen af Lyneborg havde hidindtil holdet med Kongen og den nedersaxiske Kreds, men nu lod han sig af de Kejserliges søde Ord forlede, at falde fra Hans kongl. Majestæt, og at opsige den Bestalling, som han af Kongen havde bekommet, og som han derpaa foretog nye Hvervinger baade til Hest og Fods, mente Kongen strax, at det skede Kejseren tilgode, og derfor lod et Patent publicere den 2den Martii, hvorudi han erklærede, at disse Hvervinger gik ham aldeles ikke an, og vare anseete hverken til sin eller den nedersaxiske Kredses Fornødenhed, hvorfor han vilde have Enhver advaret, at de saae sig for, ikke at begive sig udi saadan Tjeneste, hvor de maatte lade sig bruge mod deres egen Religions Forvandte, den nedersaxiske Kreds, og deres eget Fædreland. Derforuden lod han ogsaa tilkjendegive, at den, som foragtede samme velmente Advarsel, og

som

kom udi hans Hænder, skulde tilbørligen blive straffet. Til en Erindring om dette lyneborgske Frafald blev slagen en Mynt med saadan Opskrift:

Frustra te opponis, frenande caballe, leoni.
Albus eras, rubeus, si modo pergis, eris.

Udi samme Henseende blev ogsaa gjort den Statue, som endnu sees i Rosenborg Hauge i Kiøbenhavn, hvor en Løve præsenteres med en Hest under sig, som han har nedslaget. Thi Lyneborg fører en Hest udi sit Vaaben. Samme Støtte blev gjort udi Glückstad, og derfra ført til Kiøbenhavn, hvor den blev nedsat udi Rosenborg Hauge i). Hvormeget ophidset Kongen ellers har været over dette Frafald, kan sees af et Brev, som han tilskrev Hertugen af Lyneborg, saaledes lydende:

Freundlicher lieber Vätter!

Aus deinem letzten Schreiben habe ich vernummen, daß du vermeynest grosse Ursache zu haben dich in des Käysers Bestallung zu begeben, welches ich dahin wil gestellet seyn lassen. Daß du dem Käyser lieber, denn mir, gedenckest zu dienen, ist gantz kein Wunder, wolte Gott es wäre schon vor vielen Jahren geschehen. Die Aufkündigung aber der Bestallung solte billig etwas zeitlicher gewesen seyn, ehe und bevor damit dem Gegentheil so-

i) Musæum Reg. part. a. sect. 5. tab. 6.

so vertrauliche Communication gehalten. Ich will für diesesmahl unsere Discurse, so da der Zeit, als du bey mir von damahligen König in Böhmen Gesandts Weise warest, und mehrmahl von Religions und andern Sachen vorgelauffen, nicht gedencken, sondern alles dem Allmächtigen Gott befählen, der uns beyde kennet, und zum besten unsere Intentiones weiß, auch alles zu seinen Ehren wohl hinaus führen wird und kan. Der Teuffel dürfte unserm Erlöser und Seeligmacher die gantze Welt weisen und versprechen, da er ihn anbeten wolte, warum solte er es nicht annoch einem Menschen an-præsentiren dürffen. Befehle dich hiemit dem rechten Richter über uns alle. Datum Wolfenbüttel den 7de Martii Anno 1626.

Dein Vätter
allezeit
Christian m. pp.

Jeg har tilforn meldet, at de Kongelige bemægtigede sig det Stift Osnabrück. Der bleve de ikke længe Mestere; thi Greven af Anhalt, som havde Ordre at drive dem ud af samme Stift, angreb til den Ende først den Stad Wehrdenbrück. Den kongelige Besætning, som laae derinde, og haabede

Und-

Undsætning, stillede sig modig an, og vilde ikke høre om nogen Overgivelse; men da Greven nærmede sig med Løbegravene, og intet Tegn til Undsætning lod sig see, overgav den sig med Accord. Besætningen af Osnabrück overgav sig ogsaa paa samme Maade. Midt udi Februarii brød Kongen op fra Rothenburg udi det Stift Behrden, hvor han en Tidlang havde havt sit Hovedqvarteer, og begav sig til Wolffenbyttel, og lod føre sine Folk, som laae 30 Mile adspredte, dibhen.

Grev Tilly havde hidindtil holdet sig med sit meste Folk udi det Stift Paderborn. Men mod Enden af April vendte han sig mod Hessen, efterdi han troede ikke vel Landgrev Moritz af Hessen, der havde bragt en Hob Folk paa Benene, ligesom han dermed agtede at forsvare sit Land mod de Kejserlige og Ligisten. Bemægtigede sig saaledes den Stad Hirskfeld, hvorudi laae 4 Compagnier, som maatte strax vige derfra, og gjorde hans Folk med Røven og Plyndren stor Skade. Saaledes spillede Tilly denne Gang Mester udi Hessen, og bragte alt Korn, Hvede, Malt, og anden Forraad, som laae til Rothenburg, Allendorff og Hirskfeld, til sin Fordeel. Landgrev Moritz maatte sige dertil, hvad han vilde.

Derpaa rykkede han mod Majmaaneds Udgang mod Minden, udi Forsæt at drive derfra den kongelige Besætning, som hidindtil havde med adskillige

Udfald og Streifffen gjort ham stor Skade, og at bringe Borgerne til keiserlig Lydighed, til hvilken Ende han bød dem adskillige Midler til Forlig. Men de havde samtlige fattet den Resolution, at forsvare sig tapperligen, indtil de fik Undsætning enten af Kongen eller Hertug Christian af Brunsvig, ja de vare saa ophidsede, at de forgrebe sig paa dem, som Tilly havde skikket til Staden, og handlede ilde med dem, hvilket foraarsagede, at Grev Tilly med desstørre Iver fortsatte Beleiringen, og Staden blev derover haardt beleiret.

I Begyndelsen gjorde de Beleirede tapper Modstand, og nedlagde mange af de Tillyske, hvilket foraarsagede, at Tilly søgte igjen at vinde Staden med Accord, og til den Ende skikkede en Trompeter derind, men Oberst Clout, som commanderede udi Staden, gav ikke andet Svar, end til det Yderste at ville forsvare Staden. Herudover blev Tilly meget forbittret, og lod befale den anden Dag at stille alle Stykker mod Staden, og give saalænge Fyr, indtil der blev skudt saadant Stormhul, at man kunde storme med et heelt Regiment. Dette blev sat udi Værk af Fyrstenberg, og blev der fra Morgen til Aften skudt over 1000 Skud mod Muren, hvorved den paa en Side blev gandske nedslagen. Dette uanseet vilde de Beleirede ingen Accord begjere, men haabede idelig at faae Undsætning, hvilket bekom dem

ma-

meget ilde; thi Fyrstenberg, efterat han havde skudt Breche, løb Storm med 2 Regimenter, og inden en halv Time kom ind udi Staden, hvorpaa der angik et stort Blodbad; thi foruden Soldaterne, som bleve uden al Naade nedsablede, blev hverken Mand eller Qvinde sparet. Den største Del af Borgerne og Soldaterne forsvarede sig en lang Stund paa Kirkegaarden, som de tilforn havde forskandset. Men da Oberst Clout fornam, at det var umuligt at opholde sig længe der, retirerede han sig til Slottet, og deraf gjorde Fienden mærkelig Skade, indtil han omsider blev overvunden og omkom med alle sine Folk. Af 2500 Borgere, Soldater og Bønder bleve ikke 20 tilovers i den hele Stad, foruden Qvinder og Børn, hvilke ej heller bleve sparede. De mangfoldige døde Kroppe lod Tilly føre paa Vogne, og kastede dem udi Strømmen.

Efterat Tilly havde erobret Minden, satte han sig for at tvinge Landgrev Moritz til Kejserens Lydighed, og til den Ende belagde den førstelige Residenz og Fæstning Cassel indtil den 14de Junii; da begjerede han af Landgreven, at 4 kejserlige Compagnier maatte indlades udi Cassel, og, som Landgreven vægrede sig derved, truede Tilly at erholde det med Gevalt, hvorfor han maatte give en skriftlig Forsikkring fra sig, ikke at indlade nogen frem-

med Besætning udi sine Fæstninger, men holde dem til Keiserens og Rigets Tjeneste.

Jeg har tilforn meldet om Mansfelds Nederlag ved Dessaver Bro. Samme Mansfeld samlede sine adspredte Folk tilsammen, saasnart som muligt var; dog kunde han med de Compagnier, som Kongen af Danmark skikkede ham, og de Skotter, han fik fra Hamborg, neppe gjøre 3000 Fodfolk. Med Rytterne var det ogsaa slet bestilt, saasom ingen efter det Nederlag havde Lyst at tjene under ham.

Men da han havde faaet Undsætning af 5000 Mænd Kongelige under Hertug Johan Ernst af Sachsen-Weimar, beslüttede han tillige med bemeldte Hertug at gjøre et Forsøg, om de kunde forene sig med Førsten af Siebenbürgen, som stod i Beredskab at tage imod dem, og foretage noget af Vigtighed mod Østerrig; til den Ende provianterede de deres Folk for 14 Dage, og fortsatte deres foretagende Marsch. Men Hertugen af Friedland kom dem betimeligen paa Halsen, saa de ikke kunde fuldkomme deres Forsæt, saa gjerne som de vilde; thi, saasnart han fik at høre om dette Tog, og mærkede, at Marschen skulde gaae for sig igjennem Mæhren og Schlesien, lod han strax nogle Regimenter gaae igjennem Lausitz til Schlesien at forekomme de Mansfeldiske og Weimarske, og fulgte dem selv med 3000 Mand derefter. Men denne Mængde Folk blev ved samme

Marsch

Marsch meget svækket, saa at den en Tidlang intet Vigtigt kunde foretage. Saaledes førte Hertugen af Sachsen-Wejmar og Mansfeld den kejserlige Magt af Nedersachsen, hvilken var holdt for et stort Værk.

De Mansfeldiske og Wejmarske toge deres Marsch igjennem Brandenborg ind udi Schlesien; da de kom mod Breslau, skikkede de en Trompeter med Skrivelse til bemeldte Stad, og derudi meldte de Aarsager, som havde drevet Kongen af Danmark til at gribe til Gevær, og at de havde foretaget sig denne Marsch for at skaffe enhver igjen sine borttagne Privilegier, item stifte en standhaftig Fred, begjerende hos dem, at den Stad Breslau vilde assistere dem imidlertid med 30000 Rdlr., og forsikkrede dem, at Stadens Gods ved deres Igjennemtog ingen Skade skulde vederfares. Men de Breslauer gave dem saadant Svar, som ikke vel klingede udi deres Øren. Derforuden bleve de heftig forfulgte af de Friedlandske, saa at de kunde ikke uddele sig udi Landsbyerne, men maatte fra een Nat til en anden ligge udi en Vognborg og libde stor Hunger, indtil de komme til Gabelunka. Der forskandsede de sig stærk, og bleve bestyrkede med Folk, som komme dagligen til dem fra Mæhren og Ungarn, hvorpaa de gjorde adskillige Indfald paa de mæhriske Grændser, og derved gjorde Førsten af Lichtenstein stor Skade.

Gre-

Greven af Mansfeld, saasom hans Forsæt var at conjungere sig med Førsten af Siebenbürgen, rykte han ind udi Ungarn. Hertugen af Sachsen-Wejmar derimod gik til Schlesien igjen, hvor han indtog en heel Hob Stæder, udplyndrede andre, og besatte Jægerndorf og Oppeln med Folk, og, som hans Magt dagligen tog til, bleve de schlesiske Førster og Stænder hel bange, og derfor lode gjøre Paabud allevegne til Landets Forsvar. Derimod skikkede den danske Krigs-Commissair Joachim Witzlaff en Trompeter med Advarsel til Førsterne og Stænderne at holde inde med saadant Paabud, give Hertugen af Friedland og hans Folk ingen Gehør, eller forsyne dem med Proviant og anden Fornødenhed, men derimod assistere den kongelige Armee, som var kommen i Landet ikke som en Fiende, men for at beskytte deres Religion og Frihed. Samme Trompeter blev ikke vel imodtagen, men blev af Ober-Amtet i Lignitz kastet i Fængsel. Imidlertid grebe de Wejmarske temmeligen vidt om sig, og formerede en stærk Armee ved Troppau, og, som Hertugen fornam, at nogle kejserlige Tropper under 4 Oberster vare udi Bevægelse, skikkede han nogle Ryttere imod dem, af hvilke de Kejserlige bleve slagne, og med Forlis af 300 Mand maatte tage Flugten.

Nu maa jeg vende mig til Kongen og Grev Tilly, og see; hvad imidlertid har tilbraget sig udi Sachsen.

Kon-

Kongen bekom ved Friedlands Bortog temmelig Luft, og derfor begyndte at gribe vidt om sig, thi han erobrede ved Accord to magdeborgske Amter, belejrede derefter Schlagen, og nødte Besætningen at overgive sig. Iligemaade bragte han ogsaa udi sin Gevalt det cølniske Slot Steversvald, og bekom derudi en stor Forraad paa Proviant.

Grev Tilly derimod rykte nogle Dage efter Mindens Erobring for Gøttingen, og belejrede samme Stad. Derudi laae en god kongelig Besætning, hvilken gjorde i Begyndelsen de Tillyske stor Skade ved Skyden og Udfald. Ikke desmindre fortsatte dog Tilly Belejringen med saadan Iver, at han inden kort Tid bragte nogle af Løbegravene indtil Stadens Vandgrav. Han indbildte sig selv i Begyndelsen at gjøre sig til Mester over Staden uden synderlig Modstand; men han gjorde sin Regning uden Vert; thi han maatte ligge 6 Uger derfor, indtil han omsider, efterat Breche var skudt, den 9de August gjorde Anstalt til Storm. Da begyndte Garnisonen at capitulere, og overgav Staden med reputerlig Accord den 11te ejusdem.

Efterat Tilly havde erobret Gøttingen, begav han sig mod Nordhejm, udi Forsæt ogsaa at erobre samme Stad, men Kongen bekom itide Kundskab derom, og derfor besluttede at undsætte den, til hvilken Ende han brød op med sin gandske Armee og kom

den

den 15de Augusti uformodende i den tillyske Krigshærs Aasyn ved samme Nordheim; begge Armeer vare hinanden da saa nær, at Rytteriet begyndte at scarmytzere med hinanden, saa at det saae ud til en Havedtræfning. Men de tillyske Soldater torde ikke binde an denne Gang, efterdi Generalen var ikke selv tilstede, men formedelst Svaghed opholdt sig til Gottingen, og derfor retirerede sig til Gottingen igjen til en Post, hvor de mente sig at være sikkrere.

Denne Retirade lod Kongen være gandske ubehindret, blev 4 Dage endda staaende paa samme Sted, og, efterat han havde forsynet Nordheim med al Fornødenhed, brød omsider op, og, som man mener, agtede sig til Thüringen, og derfra til de ligistiske Lande, hvilket, da Tilly formærkede, satte han sig for af yderste Magt Saadant at forhindre, og derfor, saasnart som han havde bestyrket sig med de friedlandske Tropper, brød op med sin hele Krigsmagt at forekomme de Kongelige, hvilke, eftersom de fornam, Fienden var dem alt for stærk, retirerede sig til Wolfenbyttel. Tilly, stolende paa sin Mængde, forfulgte dem indtil en Landsbye Luther, hvor Kongen, efterat han havde opholdt sig en liden Tid, kunde ikke taale, at Fienden, hvorvel langt stærkere end hans Folk, skulde trodse ham længer, og derfor den 27de Augusti gik ud af sin Fordel, og leverede Tilly et Feltslag. Udi Begyndelsen saae det

me-

meget farligt ud for de Keiserlige, efterdi de Kongelige fægtede med en ugemen Tapperhed, og Hans Majestæt lod see, at han her ej fattedes mere Tapperhed og Forstand end tilforn, og førte sine Folk selv 3 Gange an, ikke desmindre fik dog de Tillyske overhaand, efterdi det tydske Rytteri formedelst den ubetalte Sold bleve oprørske, og vilde ikke fægte, hvorudover en stor Del af Fodfolket blev omkommen. Der blev funden paa Walstedet af de Kongelige Landgrev Philip af Hessen, item den danske Commissair Pogvisk, og andre gode Officerer. Den hele Forlis blev beregnet paa 4000 Mand, hvoraf endel blev fangen, endel slagen. Efter dette haarde Slag begav Kongen sig til Wolfenbyttel; og strax igjen samlede sine Tropper, hvilke, foruden hvad som laae i Besætningerne, vare endda 23000 Mand stærke; strax derpaa skikkede han adskillige Courerer til Sverrig, Frankrige, England, Nederlandene, forestillende dem, at, omendskjøndt Lykken havde været ham noget imod, vilde han dog ej lade Modet falde.

Aarsagen til dette Slags Forlis samt den hele Krigs slette Udfald var Mangel paa Penge, thi de Subsidier, som bleve Hans Majestæt lovede af Frankrig og England, bleve ikke betalte. Kongen havde besynderlig forladt sig paa de accorderede engelske Penge, nemlig 3600000 Gylden aarligen, hvilke den engelske Minister Buckingham, Spaniens og

Øster-

Østerrigs Ertsfiende, havde overtalet Kongen af England at accordere k). Men saa store, som Løfterne vare, saa liden var Virkningen.

Den gemene Mand tilskrev Saadant Kongens Fald ved Hameln, foregivende, at han siden den Tid ikke havde kundet agere med den Forsigtighed, som tilforn, hvilke Foregivelser Aitzema beleer, sigende: Maer seker t'onbrach den Koninch nock aen Verstant nock aen Wackerheid, hebbende alle Deugden, die een kloock Velt-Heer behoert te hebben. Der fandtes ogsaa de, der gjorde sig en Spaadom af Stedet, som Slaget stod paa, nemlig Luther, at det skulde betyde den lutherske Troes Undergang.

Ligesom de Roman-Catholske nu ikke glemte at skyde Triumpher hid og did, og at sjunge Te Deum, saa forglemte ogsaa ikke Tilly at forfølge sin Sejer, thi han erobrede den Fæstning Steenbruck ved Accord. Paa samme Tid slog ogsaa den Stad Hannover sig til kejserlig Parti. Alle Passe ved Bremen, de tvende Slotte Hoja og Langvedel, saa og den Stad Vehrden og Rothenborg, item alle Fæstninger i det Brunsvigske, undtagen Wolfenbyttel, faldt udi Tillys Hænder.

Som Kongen nu saae, at Tilly greb saa vidt om sig, og ryckede mod hans egne Lande, gik han

fra

k) *Aitzema* Tom. 1. pag. 1253.

fra Wortehude med sit Hovedqvarteer til Stade, hvilken Stad han lod stærkt befæste og omgive med nye Grave, at han udi alle Tilfælde kunde have sikker Retirade dertil.

Den 25de Octbr. affærdigede han til Staterne af de forenede Nederlande saadan Skrivelse: at, omendskjøndt udi den nylig holdte Træfning Lykken havde været ham noget imod, vilde han derfor ikke lade Modet falde, og forlade det gemene Væsen, men endnu ved Guds Hjelp tage sig det alvorligen an, tvivlede ogsaa intet, at jo den almægtige Gud tager sig de Uskyldige og Betrængte an, og opholder sin Kirke; og eftersom han ikke alleneste har bragt sit Rytteri udi god Orden igjen, men endogsaa samlet et anseeligt Fodfolk sammen, og dermed besat det Stift Bremen, saa at Tilly maa søge et andet Vinterqvarteer, saa har han dog holdet det for en Fornødenhed, at give andre Potentater og Herskaber, som ere det gemene Væsen vel affectionerede, saadant tilkjende, og at begjere deres Undsætning. Og, efterdi han besynderligen derfor havde skikket sine Gesandtere til Frankrig og Venedig, og de, nemlig Staterne, havde deres residerende Gesandtere sammesteds, saa begje-

gierede han af dem, at de vilde befordre denne Handel.

Udi Novbr. blev holden en Landdag udi Rendsborg udi Holsten, hvorhen Kongen begav sig tilligemed Prinds Christian; der blev forestillet, at den fornemste Aarsag, hvorfor Landdagen var udskreven, var den store Fare, som formedelst Fiendens Ankomst svævede de holstenske Stæder for Øjnene, hvorfor det var fornødent itide at beraadslaae, hvad Middel man maatte tage, saadan Uheld itide at forekomme.

Hvorpaa Landsyndicus udi samtlige Stænders Nærværelse svarede, at det gandske Land erklærede, saadan Landdags Bestemmelse som en besynderlig faderlig Omsorg hos Hans Kongelige Majestæt, og vil beflitte sig, paa at forskylde Saadant med al underdanigst Tieneste.

Derefter stod Statholderen i Holsten Rantzow op, og sagde frit ud, at det var formedelst den overhængende Fare det bedste Raad at lave sig Alle paa en tapper Modstand, og derfor nu fatte saadan Resolution, at gaae Fienden imod, byde ham paa et beqvemt Sted Spidsen, og ikke oppebie ham, til han kom hid paa Grændserne. De lovlige Stænder maatte forsikkre dem, endskiøndt han var en gammel Mand, og ingenting tiente ham nuomstunder mere end Rolighed, vilde han dog ikke være den

Sid-

Sidste, men heller den Første at vove sine graa Haar imod Fienden, og saa haabede han, enhver tro Patriot vilde efterfølge hans Exempel, hvilket ufejlbarligen udfordrer den tilbørlige Respect til Guds hellige Ord, den naturlige Lydighed mod Gud og sin Øvrighed. Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Villie er derfor, at enhver Adelsmand skal for sin egen Person gaae udi Feldten, og den, som vægrer sig derfor, at blive skilt baade ved Gods og Ære. Statholderen erklærede ogsaa, hvad Stæderne maatte contribuere til Landets Forsvar, og Ridderskabet underskrev villigen alle Punkter.

Efter holdt Deliberation og gjorte Slutning, inviterede Kongen ved Statholderen det samtlige Ridderskab paa Slottet til Maaltid. Saaledes blev denne Landdag lykkeligen fuldendt.

Strax derpaa tog Kongen sig fore ved Behændighed at erobre det Slot Hoja ved Weseren. Hvilket Forsæt skulde sættes iværk den 12te Decbr., men det mislingede ham, hvorfor han lavede sig til at erobre det med Storm. Udi den første Storm bleve de Kongelige afslagne, men udi den anden bleve de Mestere over Slottet. De Tillyske retirerede sig til de inderste Dele deraf, hvor de begjærede Accord, men kunde ikke bekomme andre Conditioner, end marschere ud med deres Sidegevær. Udi Slottet blev

fun-

fundet stort Bytte, men det kostede brave Folk. Kongen selv blev skudt udi sin venstre Axel, og Kronprindsen Christian den Femte blev saaret paa tvende Steder; hvorfor og Slottet blev fast gandske ødelagt, og Broen over Veseren afbrændt.

Det ulykkelige Slag ved Konigs-Luther foraarsagede, at Førsterne og Stænderne udi den nedersachsiske Kreds begyndte at vakle, og, omendskiøndt Skaden var ikke saa stor, at den jo vel, om de havde vildet været sambrægtige, og efterfulgt Kong Christians Exempel, havde kundet opvettes, saa dog lode de sig af Frygt og gode Ord bevæge at forlade Hans Kongl. Majestæt, som for at beskytte deres Religion og Frihed havde indviklet sig i denne Krig.

Dette er det fornemste, som tilbrog sig udi det Aar 1626, udi hvilket Aar, saasom Hans Majestæt var stedse ude af Riget, forestod Kronprindsen Christian den Femte Regjeringen hjemme, thi man finder i dette Aar adskillige Forordninger udgivne i hans Navn: 1) Om Saltcompagniets Ophævelse. 2) Om lyneborgsk Salt, hvilket Undersaatterne tilholdes at kiøbe i Lyneborg selv fra første Haand l). 3) Om Confirmationen paa de oprettede Artikle angaaende Bryggeriet og Øltappen m). 4) Om en

Be-

l) Hafn. die 14 Julii.

m) Hafn. die 5 Octbr.

Bededags-Anordning; og er hans Titel paa bemeldte Forordninger: Vi Christian den Femte, Danmarks, Norgis, Vendis og Gottis udvalgte Prinds. Dog seer man, at han dette Aar har bivaanet Krigshæren. De som udi Regimentet beskikkedes ham til Medhjelpere vare Cantzler Christian Friis, Rigets Admiral Claus Daa, og Christian Thomesen Sehsted.

Anno 1627 lavede begge Parter sig igjen af al Magt til. Jeg har tilforn fortalt, hvordan det gik af med den rendsborgske Landdag, holden udi forbigangne Aar, og hvorledes Ridderskabet resolverede paa den kongelige Proposition. Saasnart dette kom Tilly for Ørene, arbejdede han paa at kulkaste det igjen, og til den Ende affærdigede Skrivelser baade til Førsten af Holsten, og det holsteenske Ridderskab, hvorudi han formanede dem at blive i Kejserens Lydighed.

Imidlertid mynstrede Kongen Ridderskabet og de andre Undersaatter udi Holsten, og lod forsyne den Stad Nyenborg med Proviant og anden Fornødenhed. Ellers var paa samme Tid stor Elendighed ikke allene i Nedersachsen, men endog udi de andre omliggende Lande, besynderlig udi Hessen, Weimar, og Frankenland, hvilke bleve plagede med Indqvartering og Gjennemtog af de kejserlige og ligistiske Tropper, saa at een Stad efter en anden blev besnæ-

ret,

ret, ligesom Fuglen udi Garnet, hvilket gav Anledning til allehaande underlige Discurser, og saadant desmere, efterdi man fik Kundskab om, at Hans keiserlige Majestæt havde vel isinde at gjøre en bestandig Fred udi Riget, men at de Roman-Catholske tragtede efter at forhindre saadant godt Forsæt; i saa Maade, at ej allene fra Paven selv, men endogsaa den gandske Gejstlighed til Rom bleve sendte Protestations-Skrivelser til Hans kejserlige Majestæt imod al Forlig og Fred, efterdi man nu havde Kjætterne (som man kaldte dem) udi Sækken; hvoraf man kunde see, at det gejstlige Godses Igjenerobring, og Protestanternes Undertrykkelse var den Brud, de Kejserlige og Ligister saa længe havde dandset om, og derfor havde ført Krigen fra et Land til et andet, udsuet og udtømmet en Nation efter den anden, men dog holdet saadant Forehavende hemmeligt, og fortsat Krigen under andre specieuse Prætexter indtil det Aar 1629, da toge de omsider Masken af, og lode komme for en Dag, hvad som de havde gaaet saa længe frugtsommelige med.

Efterat Hertugen af Lyneborg, som før er meldt, havde givet sig udi kejserlig Lydighed igjen, og lovet at ville skaffe de danske Besætninger af sine Fæstninger, har han derpaa gjort adskillige Ansøgninger hos Hans Kongelige Majestæt, og udi Begyndelsen af April affærdiget en Gesandt til ham med Begjering,

ring, at Wolfenbyttel igjen maatte indrømmes. Men Kongen holdt det ikke raadeligt at bifalde Hertugen derudi.

Imidlertid gjorde begge Parterne deres yderste Flid at forstærke sig med friske Folk. Udi Kejserens og de Ligisters Navn bleve hid og did Patenter uddelte om at hverve nye Tropper. Kongen af Danmark gjorde ogsaa store Hvervinger, og samlede en Hob Folk tilsammen for at byde General Tilly Spidsen, og forsvare de endnu indehavende Stæder. Blandt andre ankomme nogle Compagnier Engelske, 6000 Mand stærke. Kongen af Frankrig bevilgede ogsaa at hverve udi sit Rige 4000 Mand til Kongens Tjeneste, og lovede at gjøre Forskud paa Penge dertil. Havde man itide ladet see saadan Iver at række Hs. Majestæt Haanden, og understøtte ham udi hans Forsæt, havde man kunnet have Forhaabning, at hans Sager skulde have løbet anderledes af, og forrykket de Kejserlige og Ligister deres Concepter; men saasom man allerførst af Skade lærte at blive vis, var al Hjelp forgjeves.

Kongen havde nu faaet paa Benene igjen 24000 Mand tilfods og 5000 tilhest, hvoraf en god Del blev lagt udi det Stift Bremen og Ottersberg. Og, som han befrygtede, at Tilly maatte gaae over Elben med sin Armee, lod han oprette adskillige Skand-

ser ved samme Flod, og forsyne dem med Stykker og anden Fornødenhed.

Imidlertid passerede nogle tusind Tillyske Elben, og forenede sig med Oberst Altringers Regiment, og derpaa bemægtigede sig en stærk Pas ved Havelen, en Milsvej fra Brandenborg, omkom nogle af Garnisonen, og toge Resten tilfange, som laae derinde.

De Tillyske bemægtigede sig derpaa adskillige Stæder udi Brandenborger Land, som Brandenborg, Rattenav, Perleberg, og andre omliggende Stæder, og derefter vendte sig til Havelberg, for at erobre samme Stad med dens Fæstning.

Imidlertid stode de Kongelige sig vel udi Lyneborger Land, og gjorde Besætningen af Wolffenbyttel adskillige lykkelige Udfald, og bragte ind udi Fæstningen stort Bytte, hvilket at hævne, de Tillyske samlede dem sammen, og agtede at sætte i Brand Forstaden, kalden Gotteslager, og havde til samme Forsæts Fuldbyrdelse god Forhaabning, efterdi de havde faaet Underretning, at en Oberst havde Dagen tilforn holdt Bryllup derinde, hvorover de indbildte sig at finde Fienden sovende af et godt Rus; men deres Tanker sloge dem fejl, thi de Kongelige bleve betimeligen advarede om de Tillyskes Forehavende, og derudover forstak 5000 Musqveterer udi en Grav, hvorpaa en Ritmester begav sig af Fæstningen at skarmytsere

mytere med Fienden. Da nu Anfaldet skete, vendte bemeldte Ritmester sig til det Sted, hvor Musqveterne laae skjulte, hvilke uformodende gave Fyr paa de Tillyske, saa at en stor Del blev nedlagt og Resten dreven tilbage igjen. Saaledes blev dette fiendtlige Anslag til Vand og dem selv til Skade.

Medens dette forrettedes, havde de Tillyske indsluttet Nordheim, hvilken de nu begyndte at angribe med stor Iver under Greven af Førstenberg. Den 27de Junii gjorde de trende Anfald, men de Beleirede forsvarede sig med saadan Tapperhed, at de Tillyske med stor Forlis maatte vige tilbage. Da nu bemeldte Førstenberg lavede sig den 2den Julii til en Generalstorm, bøde de Beleirede sig 2 Gange til Accord, men kunde ikke erholde den, hvorfor de lode ham ved en Trompeter vide, at, eftersom man mod Krigsbrug vægrede sig for at accordere med dem, vilde de som ærlige Soldater fægte indtil Døden. Dette uanseet blev dog Førstenberg ved sit Forehavende, og lod sit Folk den 5te Juli løbe Storm den hele Dag, men de Beleirede afsloge dem med stor Tapperhed, saa at de Tillyske samme Dag mistede en hel Hob Folk, og maatte med uforrettet Sag vende tilbage igjen. Mod Aftenen begjerede de en Stilstand for at begrave deres Døde, og curere deres Saarede, men de Beleirede sloge dem Saadant med al Billighed af, efterdi de tilforn havde nægtet dem Accord,

gjorde ogsaa Udfald om Natten og udplyndrede de Døde i Gravene, og gave dem deres Rest, som vare halvdøde. Da de Tillyske mærkede deres Resolution, forgik dem videre Lyst at storme, hvorudover Førstenberg sendte Bud til dem, og tilbød dem Accord, hvilken de Belejrede modtoge, efterdi de havde ikke mere Proviant tilovers, og marscherede med alle Krigstegn ud af Fæstningen.

Derefter brøde de Kejserlige og Tillyske længere ind udi Nedersachsen, og det med tvende store Krigshære. Kongen derimod blev gandske forladt af sine tilforn Allierede, hvilke faldt fra efterhaanden og forligte sig med Kejseren. Dette foraarsagede, at de Kejserlige tænkte at have hele Danmark i Sækken, og derfor ikke vilde høre tale om nogen Fred, uden med saadanne Vilkaar, som Hs. Kongelige Majestæt ingenlunde kunde imodtage, omendskjøndt han havde været bragt til største Yderlighed. De foreslagne Freds-Conditioner bestode derudi: 1) At Kongen vilde nedlægge sin Fiendtlighed mod Kejseren. 2) Sige sig af med sit Kreds-Oberstamt. 3) Ikke tragte efter nogen Erkstifter eller Stifter. 4) Indrømme Kejseren det Førstendom Holsten og andre Lehne, som Hs. Majestæt havde udi det romerske Rige. 5) Overgive den Fæstning Glückstad strax. 6) Erstatte Krigens Omkostninger. 7) Opsige alle Prætensioner paa det Førstendom Lyneborg, Brunsvig

vig og andre Stæder udi Tydskland. 8) Erstatte Krigs- og Brand-Skade. 9) Opsige al Alliance og Forbund mod Hs. Kejserlige Majestæt; og andet Saadant, hvilket var utaaleligt at høre.

Saasom Hans Majestæt nu tilbørligen havde afslaget disse ubillige Conditioner, af hvilke han noksom kunde see, at de Kejserlige ikke havde isinde at gjøre Fred, men alene tragtede at føre sig til Nytte den Splid, som var mellem Kongen og hans Allierede, for at skade Danmark, og at befæste deres Magt ved Østersøen, saa søgte Fienden nu af yderste Magt at angribe de kongelige Lande. Tilly brød ind paa den ene Side og Hertugen af Friedland paa den anden Side; hvilket foraarsagede, at Kongen retirerede sig til Glückstad. Derpaa trængte de Kejserlige sig videre ind udi det Hertugdom Holsten, og bemægtigede sig en liden Fæstning ved Crempe, hvilken strax blev besat med to keiserlige Compagnier. Tilly gjorde sig iligemaade Mester over Itzehoe og Elmeshorn. Greven af Anhalt bemægtigede sig nogle smaa Skandser, og rykkede for Otteröberg, hvilken, eftersom ingen Hjelp var forhaanden, han ogsaa erobrede.

Hertugen af Holsten, Frederik den Tredie, forlod udi denne Fristelses Tid da det kongelige Parti, og søgte at forlige sig med den keiserlige General Tilly n). Han erholdt ogsaa Neutralitet, men med haarde

n) *Olear. Chr.* Holsat.

haarde Conditioner, nemlig, at han skulde give en anseelig Sum Penge, og indrømme det Ejderstedske til Indqvartering for endel kejserlige Tropper, og forlade de lauenborgske Forbund. Dette gav Aarsag til Misforstand imellem Kongen og Førsten, og foraarsagede, at Kongen faldt ind udi de førstelige Lande, og endelig beleirede Gottorf selv, hvor Hertugen opholdt sig med endel kejserlige Tropper; og bleve de ikke forligte, førend ved den lybekske Fred, hvorom videre siden.

Imidlertid forefaldt udi Holsten en haard Træfning mellem Marggreven af Durlach og de Kejserlige under Greven af Schlich, hvorudi Marggreven blev totaliter slagen o), han selv med nogle Faa reddede sig med Flugten, og gav sig tilskibs. Resten af hans Armee faldt udi de Kejserliges Hænder. De kejserlige Armeer brøde derpaa ind i Slesvig og Jylland, gjorde sig til Mestere over Wilstermarsk og Rendsborg, siden Kiel og Flensborg, og ryktede langt ind udi Jylland, hvor de bemægtigede sig Landsbyer, Stæder og Slotte uden nogen Møje, eftersom Indbyggerne havde gandske forladt dem af Frygt for denne forskrækkelige Krigshær, hvilken de fandt sig alt for svage til at imodstaae, men alle de indtagne Stæder, som hørte Førsten af Holsten til, bleve efter Kejserens Ordre givne ham tilbage.

Udi

o) Monros expeditions pag. 18.

Udi dette Aar regjerede den bekjendte uhørlige Storm, hvoraf den 28de Januari nedblæste Vor-Frue-Spir i Kjøbenhavn, Kongens Ladegaard og Nicolai Taarn p), hvilket faldt ind paa Kirken, og slog den hele Kirkehvelving ned, hvorfore man et heelt Aar holdt Gudstjenesten under aaben Himmel. Taarnet blev siden opbygget paa ny langt herligere end tilforn, og varede Bygningen nogle Aar; den kostede mere end 19000 Rdlr. q). Udi samme Aar blev Prinds Christians Kammerjunker Axel Ørn ihjelskudt paa Amagertorv af Vagten r).

Anno 1628 beleirede Vallenstein eller Hertugen af Friedland ved sin Oberst Arnheim den Stad Stralsund, hvorudi var en dansk Besætning, hvilken forsvarede sig tapperligen, og slog de Keiserlige alletider af, da de stormede dertil, og omendskjøndt Vallenstein selv med nogle tusind Mand kom derhen, greb Staden an med stor Iver, og lod alletider to Regimenter løbe an, hvilke uden Ophør bleve afløste med to andre Regimenter, ikke desmindre bleve de Keiserlige med stor Forliis drevne tilbage.

Over dette blev Vallenstein saa forbittret, at han lod sig mærke med, at ville indtage Staden, om

den

p) *Thomæ Velling*. Calend. Manuscr.

q) *Resen*. Excerpt. Manuscr., hvor denne Hændelse henføres til 1627.

r) *Thom. Velling*. Calend. Manuscr.

den hang ved Himmelen ved en Kjæde, og derfor en Dag lod skyde paa Murene uden Ophør s), hvilket altsammen de Belejrede udstode med stor Bestandighed, eftersom de havde forbundet sig til Døden med hinanden, besynderligen da 150 danske Sejlere lode sig see udi Søen, og foraarsagede det, at de Kejserlige med uforrettet Sag maatte gaae tilbage igjen. Medens de Friedlandske havde at bestille med Stralsund, havde Tilly begivet sig for Stade, hvorudi var den engelske Oberst Morgan med 24 Compagnier Danske, hvilke forsvarede sig længe med stor Tapperhed, gjorde adskillige Udfald, og skjermydserede idelig med Fienden, og eftersom de ventede Undsætning fra Danmark, vilde de ingenlunde lade sig beqvemme til Tractater, hvorudover Tilly anvendte al sin Konst paa Belejringen. Endeligen lod Kongen sig see med 3 Skibe paa Elben, for at undsætte dem; dog kunde han ikke føre sit Forsæt i Værk, eftersom Tilly havde saa stærk forskandset sig, at han hverken kunde komme til ham eller beskyde hans Lejr, hvorfor de Belejrede endeligen capitulerede og overgave Staden.

Efterat Stade var erobret, gik man løs paa Crempe og Glückstad, som bleve belejrede af Oberst Altringer. De af Glückstad gjorde adskillige lykkelige Udfald, erobrede mange Fanger, samt nogle Skibe,

s) Monros expeditions part. 1. pag. 67.

Skibe, som vare ladne med Proviant til Fienden, og sparede ingen Flid i at bestyrke sig mod de Kejserlige, saa at de Samme endeligen forlode Glückstad og med deres gandske Magt gave sig for Crempe, hvorhen Hertugen af Friedland ogsaa var kommen med en Hob friske Folk og omringede Staden saaledes, at Ingen kunde komme hverken ind eller ud. Da Gouverneuren Georg v. Ahlefeld saae sig nu saaledes omspændt, Provianten fortæret, og ingen Undsætning at bekomme, overgav han Staden med saadanne Conditioner, at Besætningen med alle Ærestegn skulde marschere til Glückstad, og derfra begive sig til Danmark. Havde de Danske med hungrige Maver kunnet behjelpe sig nogle Dage længere, havde de Kejserlige bleven nødte til at ophæve Belejringen, ikke uden største Skade, formedelst en Vandflod, hvilken skede nogle Dage efter Stadens Overgivelse, men Lykken herudi saavelsom udi andet var stedse imod.

Da nu Kongen havde ikke mere tilovers af hele Holsten end Glückstad, lod Kejseren, opmuntret af denne Lykke, ved sine Commissarier stævne den holstenske Adel til Rendsborg, for der at hylde ham, efterdi Kongen af Danmark, som han foregav, havde forbrudt det Førstendom Holsten, men der lod sig ganske Faa af bemeldte Adel indfinde, saa at de Herrer Commissarier fik her lidet for deres Umage.

Den

Den bestandige og udi Mod uovervindelige Kong Christian, omendskjøndt Lykken udi denne Krig havde været ham meget imod, lod han dog ikke synke noget af sin sædvanlige Behjertighed, men paany lavede sig til af yderste Magt at fortsætte Krigen, og med en stærk Flaade begav sig tilsøes, for at forsøge Lykken igjen; først begav Hs. Majestæt sig til Femern, hvilken han bemægtigede sig, og tvang de Besætninger t), som der fandtes, at opgive deres Skandser; derefter begav han sig til Ekernførde, hvis Besætning, som var lyneborgsk, maatte give sig paa Naade og Unaade. Derimod udrustede de Keiserlige til Apenrade 18 Skibe, men de bleve overfaldne af en Storm, saa at nogle forgik, og Resten faldt i de Danskes Hænder. Efterat Eckernførde var erobret, vendte Kong Christian sig til Kiel, hvilken, da han nogen Stund forgjeves havde beskudt og anfaldet, gik han derfra med sin Flaade igjen.

Efterat Kongen havde lagt sine Skibe omkring Rygen, gik han med en anden Armee til Usedom, hvor han bemægtigede sig de Stæder Putgla og Usedom, samt det hele Land; derefter Volgast og den Skandse Peinemund. Medens Kongen tog sig for at befæste den Stad Volgast, forsamlede de Keiserlige sig til Gripsvald 6 Regimenter Fodfolk og 22 Cornetter Ryttere, hvilket da Hs. Majestæt fornam,

t) Monros expeditions Part. 1. pag. 46.

nam, gik han dem selv imøde med sin Søn Hertug Frederik, som siden blev Konge i Danmark, sloges tapperligen med dem ved den store Skandse, og drev dem tvende Gange tilbage med stor Forlis. Endelig da de Kejserlige gjorde det 3die Forsøg, bemægtigede de sig Skandsen. De Danske sloge sig med 7 Cornetter 2 Gange igjennem 22 kejserlige Cornetter, og dermed holdt dem saalænge op, at Fodfolket kom ind udi Staden. Udi denne Træfning forliste de Danske 5[illegible]0 til Fods og 100 til Hest, de Kejserlige eengang saa mange. Derefter begav Kongen sig tilskibs igjen, og sejlede til Kjøbenhavn.

Imidlertid gjorde den danske Besætning udi Glückstad, som bestod af 1500 Mand, et lykkeligt Udfald; thi den 25 August gik de ud om Natten af Fæstningen, og anfaldt den kejserlige Armee med saadan Tapperhed, at en stor Deel af de Kejserlige omkomme, mange høje Officerer bleve fangne, og adskillige Skandser sløjfede, hvorpaa Garnisonen begav sig med Triumph til Staden igjen.

Nu bemøjede sig ikke alene Danmarks Raad, men endog Churførsten af Sachsen og Andre at dæmpe denne Urolighed, og at stifte Fred imellem Danmark og Kejseren igjen, og kom det endelig saavidt, at Hamborg eller Lybek bleve benævnede til Tractaterne. Men, som Kongen af Danmark imidlertid continuerede med Krigen, lode de Kejserlige sig forlyde, at

deraf

deraf ikke kunde sluttes andet, end de Danske havde liden Lyst til Fred. Da Hs. Majestæt blev erkyndiget derom, lod han til Kiøbenhavn udgaae et Skrift, hvorudi han gav tilkjende den Tilbøjelighed han havde til Fred, og at han allerede havde forsynet Sine med Instrux og Fuldmagt, dersom det var de Kejserliges Alvor. Herpaa kom det nu vel saavidt, at den Stad Lybek blev benævnet til Fredshandling; ikke desmindre havde dog begge Parterne lavet sig til af yderste Magt, at, ifald Tractaterne skulde blive frugtesløse, de kunde være færdige at møde hinanden igjen.

Endeligen blev udi Begyndelsen af det Aar 1629 Fredshandlingen sat iværk til Lybek, udi hvilken lode sig indfinde efterfølgende danske Ministre:

Hr. Christian Friis, Kongens Cantzler — Jacob Uhlfeld, Rigets Cantzler — Albrecht Scheel, Rigets Raad — Levin, Marskalk, tydsk Canzler	Danske.
— Detlev Rantzou, Raad- og Amtmand til Rendsborg — Henrik Rantzou, Amtmand til Rendsborg	Holstenere.

De Kejserlige lode sig strax derefter iligemaade indfinde, og vare:

Hr. von Dietrichstein — Reinard von Valmerod — Hannibal v. Schauenburg	Friedlandske.

Hr.

Hr. Jobst Maximilian, Graff von Gronsfeld } Tillyske.
— Johan Christoff v. Ruppa, General-Commissarius }

Kongen af Sverrig vilde ogsaa have sine Gesandter dibhen; thi Doctor Salvius, som ophvldt sig da paa Langeland, anholdt stærkt om frit Geleide, og sendte en Skrivelse til Lybek derom, men udrettede intet dermed; thi de Keiserlige vilde ikke give dem noget frit Pas, førend den Stad Stralsund, som var udi de Svenskes Hænder, blev given tilbage, hvortil de ikke vilde lade sig beqvemme.

Medens dette forhandledes, blev der udi Februar holden en personlig Sammenkomst til Markerød mellem Kong Christian og Kong Gustav Adolf. Med Kong Christian fulgte Rigets Marsk Jørgen Scheel, Rigets Admiral Claus Daae, og Christen Thomesen Sehsted. Udi Gustav Adolphs Følge var Rigets Cantzler Axel Oxenstjerne, item Gabriel Oxenstjerne, og Johan Salvius. Efter nogle Dages venlig Samtale skiltes Begge kjærligen fra hinanden; og varede Venskabet mellem disse tvende store Konger saalænge som Gustav Adolph levede.

Tractaterne imellem de stridende Parter varede længe, og lode sig undertiden ansee meget tvivlagtige, eftersom de Puncter, de Keiserlige forelagde, vare saa ubillige, at de Kongelige ingenlunde kunde

eller

eller vilde antage dem. Endeligen blev Anno 1629 den 12 (22) Mai Freden sluttet imellem begge Potentater, ved hvis Kraft Danmark fik vel de forliste Provindser tilbage, men derimod maatte love ikke at hindre Kejseren meer i de tydske Sager. Hvilken Condition denne store Konge aldrig havde indgaaet, og aldrig saa forladt de protestantiske Fyrster udi Tydskland, hvis de og andre Allierede havde grebet dem saa vel an, som de gjorde siden under Gustav Adolfs Anførsel, da den yderste Nød tvang dem til at vaagne op af Søvne; thi de, som af denne 30 Aars-Krigs Historie have fattet saa slette Tanker om Danmark, og derimod saa høje om Sverrig, lade kun see, at de løsligen og uden Judicio have læst samme Historie; thi, havde Gustav Adolf begyndt Krigen først, da der hos de Allierede var saadan Koldsindighed, og hos de tydske Førster saadan Indolence, var det ikke gaaet ham bedre. Saa den hele Sag beroede alene paa Conjuncturernes Forandring, endel ogsaa paa Sverrigs fordelagtige Situation fremfor Danmark, hvilket Land efter det Slag ved Luther stod aabent for de kejserlige Armeer, da derimod Sverrig efter den Forlis ved Nordlingen, som var større, havde intet at frygte sig for Saadant. Ved denne Fred bekom dog Danmark ikke alene de erobrede Provindser tilbage, men Hans Majestæt blev ogsaa accor-

deret

deret en Told ved Elven til Vederlag for Krigens Omkostninger.

Med de afhandlede Fredspuncter bleve fire af de kongelige Herrer Deputerede affærdigede for at indhente Hs. Kongelige Majestæts Ratification, dog har Kongen ikke vildet underskrive dem, men skikket to af dem, som bragte ham de samme, til Lybek igjen, Tractaterne videre at fortsætte.

Ved deres Ankomst have Gesandterne, for at gjøre en Ende paa Sagen, handlet endda i 3 Dage med hinanden, forbedret de forrige Freds-Artikle, og endelig bragt det til Slutning.

Derpaa have Gesandterne affærdiget denne Slutning til Hs. Kejserl. og Kongl. Majestæt for at indbringe Ratificationerne paa begge Sider, og lade Freden forkynde, saavel udi de kejserlige, som kongelige Qvarterer og Garnisoner, og byde dem under Livsstraf at indeholde med al Fiendtlighed, Forbringer, Indfald og Plyndringer.

Efterfølgende Dag blev Freden offentligen udraabt til Lybek, og af alle Kirkerne udblæst, og derpaa, efterat Taksigelses-Prædikener vare holdte, Te Deum laudamus sjunget udi alle Kirker. Derefter bleve alle Stykkerne 3 Gange løsnede paa Volden, og de gevorbne Soldater gave 3 Gange Salve.

Strax derpaa, efterat de kejserlige og kongelige Ratificationer vare indbragte, blev det kejserlige

Krigs-

Krigsfolk ført af Jylland og Holsten, og Undersaatterne satte udi Fred og Rolighed igjen.

En saadan Ende tog den saakaldte keiserlige Krig, udi hvis Beskrivelse jeg har været des kortere, efterdi den findes hos mange Skribentere i allehaande Sprog vidtløftigen udført, og mit Forsæt er omstændeligen at tale om de Ting, som lidt eller intet tilforn i Pennen er ført. Man seer, at Aarsagen til dens slette Udfald var de tydske Stænders Søvnagtighed og de andre Allieredes Koldsindighed, thi af de Subsidier, som bleve lovede af Frankrig og England, blev lidt eller intet tilvejebragt, hvilket vises af den danske Resident **Peder Wibes** Klagemaal fra Frankrig u). Ellers distinguerede sig en Hob engelske Folk udi dansk Tjeneste paa samme Tid, som **Robert Monro**, der selv har beskrevet sine Felttog, **Carl Morgan**, der med stor Tapperhed forsvarede Stade imod **Tilly**, og **Gordon**, hvilken, endskjøndt han ikke egentlig stod i dansk Tjeneste, førte dog i nogle Aar Correspondence med Cantzler **Friis**, som sees af hans egenhændige latinske Breve x). At han dog for sine beviste Tjenester og Correspondencer haver

u) Lit. *Petr. Wibe* ad Canc. *Christ. Friis.* Manuscr. autogr.

x) Lit. *Francisci Gordoni* ad *Christ. Friis.* Manuscr. autogr.

ver nydt aarlig Pension af den øresundske Told, vises af et Klagebrev samme Pension angaaende y).

Efterat Freden var sluttet, geraadede Hs. Majestæt udi nogen Tvistighed med Hertug Frederik af Holsten-Gottorp, med hvis Opførsel han i Krigen ikke altid havde været fornøjet. Jeg har tilforn vist, hvad Forbindelse der var gjort imellem Kongen og Hertugen ved den saakaldte extenderede Union. Denne Forbindelse blev endda gjort stærkere udi Krigens Begyndelse, da de med Andre traadte i det lauenborgske Forbund til den nedersachsiske Kredses Beskyttelse, hvorudover det kongelige og førstelige Slesvig-Holsten kunde ansees som eet Legem og som een forenet Magt mod tilfælles Fiende. Men at Foreningen var ikke saa stærk som den syntes at være, mærkede man Aar 1626, da Hertugen paa den Landdag, som holdtes til Rendsborg, vægrede sig for at contribuere til Landets Defension. Da den listige kejserlige General Tilly fik Kundskab om denne Koldsindighed, søgte han strax at saae videre Uenighed mellem Kongen og Hertugen, til hvilken Ende han i det Aar 1627 den 2den Febr. affærdigede en Skrivelse til Hertug Frederik,

y) Lit. *Francisci Gordonii* ad *Christ. Friis*, Gedani 8 Julii 1633. autogr. Manuscr. Ordene ere disse: Telonarii Elsingoræ solutionem annui mei stipendii recusant.

derik, hvorudi han fører ham til Gemyt, hvorledes Kongen af Danmark paa Landdagen til Rendsborg havde med Hs. førstelige Naades Exclusion gjort farlige Forslag for tilfælles Ridderskab og Stænder udi Førstendommene. Han raadede derfor Hertugen at tage sin Interesse iagt, paa det han ikke ved Tilladelse af saadanne farlige Machinationer skulde styrte sig selv og sine Undersaatter i Ulykke z). Saa at det synes af denne Skrivelse, at Kongen har vildet hæve Contributioner af tilfælles Lande uden Førstens Minde, hvilket dog ikke befindes saa at være. Om Hertugen lod sig indtage af Tillys Skrivelse, skal jeg ej kunde sige, vist nok er det, at, da de Kejserlige fik overhaand, og i det Aar 1627 brøde ind udi Holsten, rejste Hertugen selv til Lauenborg, hvor han forligede sig med Tilly, lovende at forlade det danske Parti, og at tilstæde de Kejserlige fri Passage igjennem sine Lande, hvorved han erholdt Neutralitet. Dette kunde ikke andet end gaae Kongen til Hjerte, efterdi han saae Stæder ikke alene i det Holstenske, men endogsaa i det Slesvigske besatte med kejserlige Tropper, og at Hertugen derved havde aabnet dem en fri Indgang udi Riget. Hertugen vilde vel her undskylde sig med den yderste Nød, at han maatte forlige sig med de Kejserlige for at frelse sine Lande, men saadan Undskyldning kan ikke gjelde mod

dem,

z) Olear. Chonr. Holsat. pag. 78.

dem, som man alene har sluttet et simpelt Forbund med, langt mindre udi saadan Casus som denne, hvor her var en 4dobbelt Forbindelse. Først den gamle Union, som i Christian den Tredies Tid var stiftet mellem Førstendømmene. 2) Denne Unions Extension, som denne Hertug selv havde indgaaet, hvilken strakte sig ogsaa til offensive Krige. 3) Den Alliance, som var sluttet i Krigens Begyndelse, da Hertugen traadte i det lauenborgske Forbund med Kongen og de andre protestantiske Herrer, og endeligen 4) den Forbindelse i Henseende til det Slesvigske, hvoraf Hertugen var Rigets Vassal, og som slesvigsk Første havde aflagt Kongen og Riget Troskabs-Ed. Men denne gode Hertug Frederik med alle de Dyder og Qvaliteter, som tillægges ham, var ikke af den Oprigtighed, som udfordres; thi Egennytte var det, som han i alle sine Idrætter fornemmeligen sigtede til. Men dette Frafald fra Kongen bragte ham kun liden Nytte tilveje, thi de Kejserlige indqvarterede sig udi hans Lande, og der levede paa Discretion, og Kongen tracterede ham som en Fiende. Ja, hvis den lybekske Fred saa hastigen ikke var sluttet, havde Kongen maaskee faaet ham i sine Hænder, efterdi han havde belejret Gottorff, hvorudi Hertugen var indsluttet med en kejserlig Besætning.

Vel blev Alting bilagt ved den lybekske Fred; men Kongen kunde ikke saa hastigen forglemme Her-

tugens Opførsel; hvorudover han istedenfor at føre sine Tropper tilbage af Hertugens Lande, lod dem leve paa Discretion, saavel udi Holsten, som udi det Bispedom Eutin, hvilket det holsten-gottorpske Hus da besad. Herudover besværgede Hertugen sig for Kejseren, hvilken derpaa lod udgaae en monitorial Skrivelse til Kongen, og derudi formanede ham ikke at bryde Freden, og at tilbagegive Hertugen alle de Stæder og Slotte, som han havde bemægtiget sig siden Freden, at føre sine Tropper tilbage, og at betale den Skade, som han havde tilføjet Hertugens Lande. Endeligen, saasom Kongens Intention var mere at vise den Fortrydelse, han billigen havde fattet, end at beskadige Hertugen, lod han det derved forblive, og skjænkede Hertugen noget Artillerie for den Skade, han havde lidt. Saa at man deraf seer, at Hertugen baadede lidet ved dette Frafald.

Af samme Frafald udbrød ogsaa nyligen for Freden en anden Ulejlighed, som jeg ikke kan forbigaae at anføre. Da Hertugen havde indrømmet de Kejserlige sine bedste Stæder udi Førstendommene, begyndte de Nordstrander at bilde sig ind, at Hertugen havde isinde at indrømme Kejseren alle sine Lande, og derfor at betinge sig andet Vederlag, hvorudover Adskillige, saavel af Adel som Almue bleve ham ugunstige og lode falde haarde og farlige Ord mod den førstelige Regiering, og bleve de i deres onde

Lan-

Tanker ikke lidet bestyrkede af adskillige omliggende Stæder, især af de Kongelige, hvilke med hemmelige Breve opmuntrede dem til at fremture udi den Uvillie, som de havde fattet imod Hertugen. Et af disse Breve, som var skrevet til Nordstrand, blev opsnappet af en Raadmand ved Navn Benno Numessen, hvilken overleverede det ubrudt til Hertugen. Men da Nordstranderne fik Kundskab derom, gjorde de derover saadan en Allarm, at bemeldte Raadmand var ikke sikker paa sit Liv; ja Førsten geraadede derover i saadan Skræk, at han nogen Tid lagde en blot Kaarde udi sin Seng, af Frygt for at blive overfaldet om Natten a). Paa samme Tid, da en af hans Tjenere, ved Navn August Bestenbørstel, rejste udi Førstens Ærende, blev han paa alfar Vej overfalden af en af disse Misfornøjede, saa at det var ikke uden med stor Nød, at han kom med Livet derfra. Men Anfalderen blev strax derpaa greben, dømt fra Livet og halshuggen, de andre Rebellere bleve ogsaa fængslede, og maatte sidde en Tidlang indsluttede udi Gottorps Taarn, indtil Freden blev sluttet. Af denne Execution blev den nordstrandske Almue nedslagen, saa at den holdt sig siden stille. Den holstenske Krønik anfører som et Exempel paa Guds Hevn, at ingen af disse Oprørske døde naturlig Død. Men, hvis det er sandt, at de gjorde dette

a) Olear. Chron. Holsat. pag. 83.

dette Oprør alene af den Mistanke, som de havde fattet om Hertugens Anslag, at abalienere Førstendømmene, kan man holde for, at det var en Vildfarelse, som rejste sig af en patriotisk Iver, og derfor ikke kan regnes iblandt de Synder, som Himmelen paa saadan mærkelig Maade straffer, allerhelst efterdi Virkningen af denne Formastelse bestod alene derudi, at overfalde en Tjener paa Vejen, som dog kom helskindet derfra. Mig synes, at Hertugens Ministre havde større Regnskab at gjøre for Gud, der havde raadet deres Herre at bryde saa stærke Forbindelser, og at indlade Fienden udi sin Allieredes og Velgjøreres Lande.

Det var ikke alene med Hertugen af Holsten-Gottorp Kongen udi denne Krig havde været misfornøjet, men endogsaa med den Stad Hamborg, hvilken, medens Riget var indviklet i Urolighed, havde begyndt paany at øve deres formente Jus Restringendi paa Elven, og derpaa udi Krigens Tid havde udvirket et keiserligt Diploma Anno 1628. Dette søgte nu Hs. Majestæt at straffe dem for, og menes der, at han ved den lybekske Fred betingede sig af den keiserlige General Vallenstein, at ingen Hinder ham derudi skulde skee. Men, førend jeg gaaer videre frem, og taler om dette Kongens Foretagende, item hvad Virkning det havde, vil jeg først melde noget om den statelige franske Ambassade, som skede strax

efter

efter Krigen udi dette Aar. Samme Ambassade, saasom den var af en særdeles Vigtighed, og dens Beskrivelse giver et Portrait paa det danske Hofs Tilstand paa de Tider, fortjener at fortælles med Omstændighed, helst som derom haves Relation af en fornemme fransk Herre, der var med udi Ambassadeurens Svite. De franske Kjøbmænd havde tilforn drevet en stor Handel paa Persien og Indien igjennem Tyrkiet; saadan Handel bestod udi Specerier, Juveler og andet, og holdt man for, at den beløb sig til 6 Millioner Gylden aarligen. Caravanerne bragte de indiske og persiske Vare til Aleppo udi Syrien, hvor de Franske tilhændigede sig dem, og bragte dem med Skibe til Marseilles udi Provence; men ved disse Tider begyndte Kongen af Persien at vægre sig ved at lade Caravanerne passere igjennem Tyrkiet, saasom Tyrkerne, der vare hans Fiender, derved berigedes. Hvorudover Kongerne af Persien og Frankrige forenede sig saaledes med hinanden, at de persiske Vare skulde herefter gaae igjennem Moscovien, og over den caspiske Sø til Astracan, og siden ved Hjelp af Floder til Narva, og hvorfra de Franske skulde føre dem til Frankrig igjennem Sundet.

Til dette at iværksætte var fornødent at negotiere med Danmark om Farten igjennem Øresund, og blev til den Ende Louis des Hayes Baron de Courmesvin som Ambassadeur dette Aar affærdiget til

det

det danske Hof. Bemeldte Baron Courmesvin arriverede den 24de Junii til Helsingør, og giver da Autor til denne Ambassades Beskrivelse en curieux Underretning om den øresundske Tolds Tilstand paa samme Tider b). Den 2den Julii arriverede han til Kjøbenhavn, over hvilken Hovedstad saavelsom dens Indbyggere han giver en kort Beskrivelse, at man herudaf kan see Landets Moder paa de Tider, og det besynderlig i Anledning af en stor Ligbegjængelse, og et fornemme Bryllup, som han bivaanede samme Tid. Hvad Ligbegjængelse angaaer, da seer man, at Matroner og Jomfruer ogsaa fulgte Liget med Sang til Graven over Gaden, og de fornemste Brudevielser skede da udi Kirken, hvilket vises af Frøken Lindenows Bryllup, som da blev celebreret med saadanne Ceremonier, at Præsten tog en Ring af Brudgommens Finger og satte den paa Brudens, hvilket nu ikke iagttages uden med Bønder. Dog vidner Autor, at fornemme Folk tilforn bleve viede udi deres Huse, men at Hans Majestæt ved en Forordning havde paabudet, at alle, af hvad Stand og Vilkaar de vare, skulde vies i Kirken c).

Den

b) Ambassade de *Courmesvin* pag. 33. seq.

c) Ibid. p. 77. le Roi, qui est le Pape & Patriarch de son Royaume, a fait une ordonnance, par la qvelle tous les mariages se doivent faire en face d'Eglise.

Den 9de Dito blev Ambassadeuren bragt til Audience, og det med saadan Pragt, saa at Autor kan ikke noksom forundre sig over det danske Hofs Magnificence. Den første Audience endtes alene med Complimenter, og som Hs. Majestæt gemenligen var tækkelig og lystig, spurgte han Ambassadeuren, hvad ham syntes om den Fred, som nyligen var sluttet med Keiseren. Men nogle Dage derefter havde Gesandten i Kongens Fraværelse en stor Conference med Raadet, og er det da mærkeligt, som Autor antegner, at Cantzleren Christian Friis, som Hoved for Raadet, sad øverst, og Statholderen Frands Rantzou, som yngst Raadsherre, sad nederst. Ambassadeuren begyndte da paa Kongens af Frankrigs Vegne at gjøre saadant Forslag: nemlig, at de Franske agtede at handle paa Moscovien med Storførstens Tilladelse, og at Hs. allerchristelige Majestæt vilde, at Farten skulde skee igjennem Øresund, hvorudover han var skikket for at handle med Hs. Majestæt Kongen af Danmark om Tolden i Øresund, hvilken Told han begjærede maatte blive saa moderat og billig som muligt, og at Hans Majestæt vilde tage i Betænkning de extraordinaire store Udgifter, som Frankrig maatte gjøre paa saadan ny Handels Stiftelse, og at de derfor ikke kunde taale at give for høj Told. Efterat denne Proposition var gjort, gik nogle af Raadet tilside for at conferere med hinanden derover,

og

og derefter bad Ambassadeuren, at han vilde tilkjendegive, hvad Slags Vare de Franske vilde føre igjennem Sundet. Hvortil han svarede, at de samme kunde ikke specificeres. Raadsherrerne sagde da, at, hvad Vin og Salt var angaaende, da plejede man deraf at betale 4 Procent, hvorved det endeligen maatte blive; thi, dersom Kongen slog noget deraf for de Franske alene, vilde deraf flyde de Ulejligheder, at andre Nationer enten ikke mere kunde drive saadan Handel paa Østersøen, eller at de vilde betjene sig af franske Navne og falske Certificater. Ambassadeuren svarede dertil, at Saadant kunde ikke gjøre noget synderligt Skaar udi andre Nationers Handel, og, hvad falske Flag og Passe var angaaende, da kunde man derved ikke bedrages, naar man examinerede Skipperne og Baadsfolkene. Videre sagde han, at Kongen af Frankrig burde være i mere Anseelse end Staterne af de forenede Provindser, og at derfor Hs. Majestæt ikke burde tage mere end 1 Procent af franske Undersaatter, helst, saasom de Vare, som brugtes til forbemeldte Handel, maatte siden passere igjennem tvende andre Potentaters Lande, til hvilke ogsaa Told maatte aflægges. Raadet blev ved det forrige, nemlig, at Toldens Formindskelse for de Franske alene var af farlig Følge for andre Nationer, hvilke derover vilde fordre ligesaa stort Afslag. Endeligen begyndte Gesandten at blive noget hidsig,

og

og vilde af denne Handel vise en Merite mod Danmark, foregivende, at den danske øresundske Told vilde mærkeligen tiltage ved den persiske og moscovitiske Handels Drift over Østersøen. Han lod sig ogsaa mærke med, at, hvis Kongen af Danmark ikke vilde beqvemme sig til saadan Moderation i Tolden, vilde man indlade sig i Handel enten med Sverrig, og søge at faae deslige Vare bragte til Gottenborg, hvor de Franske kunde have deres Oplager, eller, om Alting slog dem fejl, kunde de sejse paa Archangel, hvilken Vej Ingen kunde hindre dem at tage, saa at, hvordan det gik, saa tabte Danmark derved, hvis samme Rige vilde spænde Buen saa højt, at de franske Kjøbmænd maatte tage andre Udveje.

Derpaa gav Raadet til Slutning saadant Svar, at denne Sag behøvede nøjere Examen; og bad Gesandten, at han vilde give sin Forestilling beskreven, paa det de kunde skikke den til Kongen tilligemed deres Betænkninger derover. Dette samtykkede Ambassadeuren, og samme Aften insinuerede Canceler Friis sin Proposition saa lydende: saasom Kongen af Frankrig havde tilladt sine Undersaatter at handle paa Moscovien, saavel for at tilhændige sig russiske Vare, som andre omgrændsende Rigers, især Persiens; og han fornemmeligen har isinde, at saadan Commerce skeer udi den Stad Narva og ikke udi Archangel, paa det at Danmark derudover ogsaa kan

nyde

nyde nogen Fordel, og at det Venskab, som er imellem samme Rige og Frankrige, derved kan bestyrkes; da, eftersom alle nye Stiftelser udfordre store Bekostninger, og Kjøbmændene behøve særdeles Hjelp og Protection udi saadant Værk, begjerer Kongen af Frankrig, at Hs. Majestæt af Danmark vil befordre samme Handel, og lade sig nøje med en maadelig Told, som de franske Skibe skulde aflægge, naar de passere igjennem Sundet. Dog forlanger han ikke saadan Moderation i Tolden uden for de Skibe, som gaae fra og til Narva; thi, hvad de Skibe angaaer, som vilde fare paa andre Stæder udi Østersøen, da skal Tolden blive for dem paa den gamle Fod d).

Efterat denne Proposition var overleveret og henskikket til Kongen, som da var i Holsten, begav Gesandten sig nogle Dage derefter paa Rejsen, for videre at tale med Hs. Majestæt og at erhverve en Resolution. Efterat han did var henkommen, erholdt han en Audience paany den 22de Juli. Begyndelsen af hans Tale bestod ikkun udi Complimenter, hvorefter han kom til Materien om den oftbemeldte Handel, som skulde drives igjennem Sundet paa Moscovien, og dette var hvad som han skriftligen havde forfattet i Begjeringen til Raadet i Kjøbenhavn. Autor antegner da, at Kongen var noget beskjænket, hvilket foraarsagede, at, endskjøndt han kunde forklare

d) Propositio Legati Gall. Hafn. die 11 Jul. 1629.

klare sig vel baade paa Latin og Fransk, saa betjente han sig da af sin Secretair Gynther, og ved ham lod Gesandten sige, at han ønskede at have Forslaget paa Skrift, hvilket giver tilkjende, at den skriftlige Proposition, som var indgiven til Raadet, var endda ikke kommen udi Hs. Majestæts Hænder, hvilket Gesandten lovede, og blev derpaa ledsaget tilbage. Udi den Tale, som Monsr. des Hayes holdt ved denne Audience, er dette blandt andet især at mærke, at han gav tilkjende den Højagtelse, Kongen af Frankrig havde for Kong Christian, og at samme Konge havde sagt, at Hs. Majestæt af Danmark udi den tydske Krig havde ladet sig see ikke mindre god Soldat end stor General. Dagen efter denne Audience, som var den 23de Juli, bragte Peder Vibe Gesandtens skriftlige Proposition til Kongen, hvilken overleverede den til sin Secretair Gynther til Expedition. Denne Secretair fik derpaa Ordre at lade Ambassadeuren vide, at Hs. Majestæt havde, i Faveur af Kongen af Frankrige, bevilget, at de franske Undersaatter, som vilde sejle paa Narva, skulde for hvad Vare det være kunde, ikke betale mere end 1 Procent, og en Rosenobel for hvert Skib. Dog skulde dette Privilegium alene strække sig til en vis Tid, nemlig af 8 Aar, paa det andre Nationer ikke skulde deraf tage Lejlighed at begjære samme Moderation i Tolden. Derforuden forbeholdt Kongen

sig

sig sin Souverainitets-Ret, efter den Sædvane, som brugeligt var med alle andre Potentater. Over dette sidste stødte Gesandten sig, saasom han ikke kunde fatte, hvad Souverainitetsret en Konge kunde have over fremmede Kjøbmænd, og derfor bad Secretairen, at han vilde forklare, hvorudi saadan Souverainitets-Ret bestod, hvilket Gynther ogsaa gjorde, sigende, at saadan Souverainitets-Ret udi Sundet var ikke andet end den Ret, som Kongen havde til at tage de fremmede Vare for den Pris, som Kjøbmændene selv skatterede dem for, og hvorefter man calculerede Tolden e), hvilket er en curieux Anmærkning udi den øresundske Tolds Historie. Dog er det vanskeligt at sige, om denne Souverainitets-Ret har været brugelig under de forrige Konger, eller om Kong Christian den Fjerde var den første, som indførte den; vist nok er det, at de forrige Kongers Historie tale intet derom, og Autor til denne Ambassades Beskrivelse synes paa et andet Sted at vise, at Kong Christian var den første Stifter af samme Ret, og at han havde indført saadan Skik, for at tvinge Kjøbmændene til at sætte den rette Pris paa deres Ladning, paa det at Tolden, som blev udregnet efter Ladningen, ingen Afgang skulde lide f). Ved denne Forklaring synes det at Ambassadeuren lod sig nøje, og

blev

e) Ambassade du Baron de *Courmesvin* p. 151.
f) Ibid. pag. 40.

blev samme Souverainitets-Rettighed expresse indført udi det Diploma, som blev givet i Faveur af de franske Kjøbmænd, og som findes in Originali paa Latin hos ofteciterede Autor saa lydende g).

Vi Christian den Fjerde, Konge til Danmark og Norge ꝛc. gjøre vitterligt, at, saasom den durchlauchtigste og allerchristeligste Herre Ludvig den Trettende, Konge til Frankrige og Navarra, vor kjere Broder, Ven, Svoger og Alliered, haver ved sin Ambassadeur Lovis des Hayes Baron af Courmesvin ladet tilkjendegive, at adskillige af hans Undersaatter have udi Sinde at forflytte til Narva den Handel paa moscovitiske og persiske Vare, som tilforn har været dreven igjennem andre Stæder, og derfore kjærligen og indstændigen af Os haver begjeret, at Vi, for at understøtte dem udi saadant Værk, og at facilitere saadant deres kostbare Foretagende, vilde, idetringeste, paa nogle Aar afslaae en Del af den sædvanlige Told i Øresund; hvorudover, saasom Vi denne Vor allierede Konge intet kan nægte, som ret og billigt er, have

Vi

g) Diploma dat. in Castro Eutinensi die 14 Jul. Anno 1629, hvilket Datum dog synes at være forsat.

Vi, endogsaa med Forlis af Vor Told, føjet ham udi denne hans Begjering, og i Kraft af dette Vort Kongelige Brev tilstede høistbemeldte Konges Undersaatter, at de af de Vare, som føres igjennem Sundet til Narva, og derfra tilbage igjen, ikke skal betale mere end 1 Procent, og at de skal nyde den Frihed udi 8 Aar uden Hinder af Os eller Vore Efterkommere. Dog skal derunder ikke være befattet det, som gemenligen gives for hvert Skib, nemlig en Rosenobel, hvilken aparte skal betales. Ydermere vilde Vi hermed have forstaaet, at det skal staae Os frit for at tage de Vare, som kan findes Os tjenlige, for den Pris, som de erklæres for at være værd, og hvorefter Tolden skal betales. Hvad andre franske Skibe angaaer, som handle paa andre Stæder end Narva, da skal de samme betale den sædvanlige Told.

Saaledes endtes denne Handel, hvoraf Autor til denne Ambassades Beskrivelse venter stor Fordel for den franske Nation; men man seer ikke, at de Franske have betjent sig deraf. Der blev ej heller meldt noget derom udi den anden store Ambassade, som skede nogle Aar derefter, da den bekjendte Comte d'Avaux blev skikket til Danmark. Saa at det er troligt, at de franske Kjøbmænd havde fun-

det

det alt for store Vanskeligheder ved denne nye Handel, og derfore staaet fra deres Forsæt.

Efterat Autor har beskrevet denne Negotiation og dens Udfald, viser han udi hvad Tilstand Riget var saavel i Henseende til Krigs- som Stats-Sager efter den kejserlige Krig. Udi Holsten og Slesvig saaes overalt ødelagde Stæder og Landsbyer, og bedrøvelige Fodspor efter Hertugen af Friedland og de kejserlige Tropper. Adelen, som havde libt saa stor Skade paa deres Gods, var misfornøjet med Kongen, og Kongen var ej heller vel fornøjet med Adelen, efterdi den ved idelige Sollicitationer havde drevet ham til at slutte denne Fred. Og blev den Jalousie, som havde rejset sig mellem Kongen og Stænderne, ikke lidet formeret derved, at Hans Majestet længe efter Freden holdt endda 10000 Fodfolk og 5 à 6000 Ryttere paa Benene. Pengemangel var ogsaa paa samme Tid stor, hvilket foraarsagede, at Krigsfolket var uvilligt, og fortæller oftbemeldte Autor, at et Compagnie Soldater udi den franske Ambassadeurs Nærværelse rebellerede, og vilde ikke forføje sig hen til en Post, hvorhen de vare commanderede. Hvorudover Kongen, saasom han vilde, at saadan Studsighed ikke skulde blive ustraffet, men derhos ikke kunde faae at vide, hvilke der vare de fornemmeste Stiftere deraf, greb han til et Middel i en Hast, som blandt mange andre Ting viser Prøve paa hans store Hurtighed.

 Han

Han forærede 2 Tønder Øl til samme misfornøjede Soldater, for at drikke paa hans Sundhed. Men, da disse derpaa qvitterede deres Gevær, for at begive sig til Øls, lod han dem omgive ved et Compagnie af Cavallerie, hvilket bemægtigede sig deres Gevær, og forkyndte dem, at, hvis de ikke udlagde dem, som vare Hovedmænd for dette Oprør, havde de Ordre at omkomme dem alle. Af dette bleve Soldaterne saa forskrækkede, at de strax udlagde 3 af de fornemmeste, hvilke bleve grebne, og en af dem, som syntes meest skyldig, blev ophængt udi et Træ udi Alles Paasyn; og blev derpaa Oprøret stillet.

Endeligen aftakkede Kongen alle de Tropper, som endda vare paa Benene. Den største Del deraf gik til Holland, og andre gik med Kongens Tilladelse udi svensk Tjeneste; blant dem var en særdeles navnkundig italiensk Officier ved Navn Caccia Gverra. Den samme havde først staaet udi Tjeneste hos Storhertugen af Florentz, og, da han, formedelst en ubekjendt Aarsag, blev forviset Storhertugens Lande, begav han sig udi kejserlig Tjeneste, hvilken han qvitterede misfornøiet, efterdi (som han selv foregav) man vilde have ham til at være ansvarlig for nogle Plyndringer, som hans underhavende Officierer havde øvet. Han blev derover en Fiende af det østerrigske Hus, og tjenede siden Kong Christian udi den kejserlige Krig, og, som han havde

været

været udi stor Credit udi Keiserens Armee, bragte han en Hob keiserlige Tropper med sig, som frivilligen fulgte ham, thi han var dristig, stridbar og gavmild, og havde stor Omsorg for de fattige Soldater. Han havde sort Haar og sorte Øjne, som vare nedsjunkne i Hovedet, og var derforuden bleven vanheldet ved adskillige Blessurer, saa at hans udvortes Anseelse gjorde ham ikke mindre forskrækkelig end hans Bedrifter. Da Kong Christian dimitterede de hvervede Tropper, begav han sig udi svensk Tjeneste tilligemed 80 Mænd, som fulgte ham.

Hvad ellers de øvrige Krigssager anbelanger, da var Flaaden udi bedre Stand, end den nogen Tid havde været. Der underholdtes 2000 Matroser aarligen, som skulde være færdige til Tjeneste, naar paabødes. Tøjhuset var forsynet med Gevær for 50 til 60000 Mænd, og havde over 800 Kanoner, og, hvorvel Adelen ikke plejede at ville tilstæde Fæstninger udi Riget, saa havde dog Kongen ikke alene ladet fortificere Kjøbenhavn, men endogsaa ladet anlægge adskillige nye Fæstninger, som Christianstad udi Skaane, Christianopel udi Blegind, Glykstad udi Holsten, Crempe udi Stormarn, og siden Christianspris, saa at aldrig nogen Konges Myndighed havde været større.

Hvad Hoffets og Statens Tilstand er angaaende, da seer man, at Kongen paa den Tid under-

holdt en Cavallier-Garde af 200 Adelsmænd, hvoraf enhver ned 10 Rdlr. til Gage om Maaneden for deres Tjenere, thi de tjenede selv par honneur uden Besoldning, og var Otto Skeel Corporal for samme Compagnie. De samme havde alle rejst nogle Aar udenlands efter den almindelige Skik, som da var iblant den danske Adel; thi fast ingen var i Anseelse, uden han havde mestendels ødelagt sig ved vidtløftige udenlandske Rejser; og var det fornemmeligen for at hindre saadan Ulejlighed og at beholde Landets Penge, at Hans Majestæt havde stiftet det ridderlige Academie til Sorøe. Det kongelige Hof var ellers paa de Tider prægtigt, og, saasom Hans Majestæt selv var lystig og særdeles omgjængelig, saa vare alle Hoffolk besynderlig tækkelige, og søgte paa alle Maader at divertere sig, hvorvel samme Lystigheder undertiden ginge forvidt; thi Gjæstebude endtes ikke uden med store Rus, og Bryllupper varede gjerne nogle Dage, og vidner oft-citerede Autor, at udi Frøken Lindenovs Bryllup Kronprindsen Christian den Femte og Hofmesteren Frands Rantzou havde været 5 a 6 Gange beskjænkede h). Men saadant kunde mere tilskrives slemme Moder end Begjærlighed til Drik.

Adelen var da baade mangfoldig og mægtig, og de andre Stænder vare mod den udi meget liden Anseelse;

h) Ambassade de *Courmesvin.* pag. 76.

feelse; thi man seer af adskillige Forordninger, at Herrestanden blev distingveret fra Borgerstanden baade udi Spise og udi Klædedragt; vel kunde en Borger formedelst Gjeld ved Retten skille en Herremand fra sin Gaard: men han kunde ikke beholde den selv, forend han havde givet Adelen tilkjende, at saadan Gaard var tilfals, og, naar nogen Adelsmand tilbød sig at give saameget, som den havde kostet Creditoren, maatte han overlade Gaarden for saadan Summa, hvorudover der indfunde sig altid nogle, som gave end mere, end Gaarden kunde være værd, paa det at adeligt Gods ikke skulde falde i Borgerfolkes Hænder. Denne Distinction mellem Adel og Borgerstand gik saavidt, at der ogsaa udi Andagt og Gudsdyrkelse gjortes Forskjel mellem dem, hvorudover Herremænd da tilegnede sig Ret at skrifte og bekjende deres Synder siddende ved Præstens Side i), da derimod Folk af andre Stænder maatte skrifte paa Knæ; men dette uanseet, indskrænkede denne Konge dem dog temmeligen, endeel ved sin Myndighed, endeel ved Konst. Medens den tydske Krig varede, emploierede Hans Majestet nogle hundrede Herremænd udi Armeen, og satte en til Commissarium ved hvert Compagnie, endeel for at de kunde blive oplærte udi Krigssager, endeel ogsaa for at holde deres Forældre udi Lydighed og stedsevarende Frygt i sin Fra-

vær-

vœrelse.

i) Ambassade de Courmenin. pag. 267.

værelse. Derforuden seer man, at de fleste store Rigets Charger paa de Tider stode lediges; thi der var paa de Tider ingen Rigshofmester, og syntes det, at Hans Majestet ikke vilde lade besætte den Plads, efterdi den sidste Rigshofmester havde tilegnet sig alt for stor Myndighed. Hvorudover den kongelige Canceler Christian Friis da var den fornemmeste høje Bestillingsmand, og Hoved for Raadet, saa at man deraf seer, at de fare vild, som kalde Frands Rantzou Rigshofmester, thi hans Titel var ikke andet end slet og ret Hofmester eller Statholder i Kjøbenhavn, til hvilken Værdighed han var bleven ophøjet dette Aar, og seer man, at han udi den Conference, som dette Aar holdtes med den franske Ambassadeur, sad som yngst Raadsherre nederst blant de da forsamlede Rigsraad. Der var ej heller paa samme Tid nogen Rigsmarsk, ej heller Rigsadmiral, men samme Pladse stode ogsaa aabne, udentvivl af samme Aarsager. I Marskens Sted var ikkun andre simple Generaler, og ved Søeetaten alene tvende Viceadmiraler, hvoraf den Ene var ved Flaaden, og den Anden ved Holmen; saa at af de fire store Rigscharger da ingen var besat uden Cancelerens, som da Christian Friis beklædede, over hvilken Autor til den franske Ambassades Beskrivelse giver saadant Portrait: Canceler Friis var høj af Vext, havde et bredt Ansigt og et gammeldags firekantet Skjæg, han talede godt Fransk,

var

var tempereret og sagtmodig, sagde sin Mening med Oprigtighed, skjønt han var noget frygtagtig. Bemeldte Autor giver iligemaade Portrait over andre Ministre og Hofmænd, som han da havde den Ære at omgaaes med. Jeg har tilforn viset Hofmesterens Frands Rantzous Character, hvorfor jeg det her ikke vil igjentage. De andre ere den tydske Canceler **Levin Marskalk**, hvilken beskrives saaledes, at han var af et fyldigt Legeme, havde et tykt Ansigt og en stor Pande, item et firekantet Skjæg paa den tydske Maade. Han talede godt Fransk, var from, facile, vel dreven udi Statssager, og sagde sin Mening med Oprigtighed. Han havde tilforn staaet i Tjeneste hos Biskoppen af Eutin, og er det udentvivl af ham, at Autor maa have hørt den Particularitet om samme Biskop, at han paa eengang havde 3 Hustruer; saa at han derudi giorde meer, end som en Bisp tilholdes efter Hustavlen, nemlig at han skal være een Hustrues Mand; thi denne var 3 Hustruers tillige. **Otto Skeel**, som commanderede ovenomtalte Gendarmerie eller den kongelige Cavaliergarde, var spirituel, sagtmodig og tempereret, velskabt og meget hurtig. Den kongelige Staldmester, som ikke nævnes, beskrives saaledes, at han var bristig, skjønsom og en stor Fiende af det østerrigske Hus. Den kongelige Kammersecretaire **Friderik Gynthers** Characteer beskrives saaledes: Kongens

Secretaire Gynther, endskjønt han stod under den tydske Canceler Marskalk Levin, saa dog expederede han adskillige kongelige Ordres alene, og forrettede en Statssecretaires Function. Han var liden af Vært, havde en kort Ryg, blaa Øjne, en krum Næse, en stor Pande, og var skaldet oven i Hovedet, det lidet Haar, som han havde, var af Castagnee Farve menget med graa Haar. Han brugte gemenligen en gammel fittet Lærkollert, og hans Sko vare sammenhæftede med en Hægte. Han gik paa Gaden med en Stok udi den ene og Papir udi den anden Haand. Saa at man seer, at han havde liden Omsorg for sit Legeme. Hvad Sindets Gaver angik, var han sagtmodig, betænksom og promt udi sine Forretninger, talede ogsaa baade Latin og Fransk. Han havde ved sin Sparsommelighed samlet store Penge, hvilke han havde formeret ved sin Flid og Arbejde. Jeg seer af adskillige Breve og Beretninger, at han siden har været deputeret til Staterne udi Holland k). Han stod i stor Naade hos Kongen, og talede dristigen med Hans Majestæt om alle Slags Sager. Saa det synes, at efter de Conjuncturer, som da vare, og de Mesures, som denne Konge havde taget, mange vigtige Forretninger uden Raadets Forespørgsel ere blevne expederede ved denne Secretair, eller

k) Relationes *Frid. Gynth.* ad Cancellarium *Friis* pro ann. 1630. 1631. 1632. Manuscr.

eller ved andre Folk af maadelig Stand. Ja alt dette viser, at Kongen havde regjeret med større Myndighed end nogen hans Forfædre, og er der ingen Tvivl paa, at Raadet jo havde baaret temmelig Jalousie derover, helst saasom Hans Majestæt ofte absenterede sig fra Kjøbenhavn, og expederede mange vigtige Sager alene udi Holsten. Dog torde ingen lade sig mærke med nogen Fortrydelse, endeel i Henseende til denne Konges store Bedrifter og Qvaliteter, hvoraf han havde distingveret sig for alle Potentater paa de Tider, endel ogsaa, efterdi det kongelige Huus var bestyrket med voxne Prindser, der vare beqvemme til Affaires, og forrettede vigtige Ting udi Kongens Navn, og seer man, at den ældste Prins Christian agerede Regent udi Kongens Fraværelse, og skrev sig Christian den Femte af Guds Naade Prinds til Dannemark og Norge, efterdi han af Stænderne var erklæret Christian den Fjerdes Successor. Hvad, som videre kan tjene til at bestyrke dette, er, at, da Rigets Canceler Jacob Uhlefeld formedelst sin Alderdom retirerede sig til Nyborg udi Fyen, lod Kongen forene hans Forretninger med den kongelige Cancellers, eller rettere delede dem mellem ham og Statholderen eller Hofmesteren. Man seer ogsaa, at Rigets Cancelers Embede ikke haver været nær af den Vigtighed som tilforn, thi det blev da regnet for den 8die høje Charge efter de kongelige danske og tydske

Can-

Cancelere. Om ellers Kongens Canceler tilforn stedse alle Tider har været højere end Rigets Canceler, er vanskeligt at sige, saasom man udi publiqve Acter undertiden finder Kongens undertiden Rigets Canceler først, og seer man af den Calmarske Constitution, hvoraf disse Rigers jus Publicum flyder, at der i Begyndelsen var kun een Cantzler, som skulde føre Rigets Segl og pleje Retten, og siger Christian den Tredies Reces: "Dommere ere næst kongelige Majestet her i Dannemark Rigets Cantzler og Rigets Raad", saa at her Rigscantzler sættes i Spidsen af det hele Raad. Dette haver jeg holdt nødigt at antegne, efterdi Nogle holde det for en Vildfarelse, at jeg udi min Dannemarks Beskrivelse har sat Rigets Canceler blandt de fire høje Embedsmænd. Hvilket kan være, saa vidt som derved forstaaes de fire høieste Charger, men ikke naar man taler om de fire store Rigs-Charger; thi, ligesom Marsken var Hoved for Krigsmagten, Admiralen Chef for Flaaden, saa var Rigets Cantzler Hoved for Justitien i begge Riger. Det er derforuden troligt, at saadant har været Forandring undergiven, og ikke ligedan under en Konge som under en anden. Saaledes seer man under denne Konge, at Hofmesterens Bestilling ikke haver været af den Vigtighed som tilforn. Thi de gamle Rigshofmestere vare de fornemmeste af alle Undersaatter og Hoveder for den hele Adel, ja havde

samme

samme Anseelse, som Droster i gamle Dage, da derimod Frands Rantzow, som paa denne Tid var Hofmester eller Statholder, sad under mange af Raadet, som før er viist; dog var hans Charge i Henseende til Indkomsterne den bedste udi Riget, thi han havde over 20000 Rdlr. aarligen til Indkomst, foruden hvad han havde af sit eget Gods, som ogsaa beløb sig til 20000 Rdlr. Hvorudi ellers Hofmesterens Frands Rantzows Embede bestod, og hvor vidt hans Myndighed strakte sig, er vanskeligt at sige, thi det synes, at Kongen vilde have en Hofmester af Navn og Titel alene, men ikke af Autoritet, hvoraudover der var Tvistighed mellem ham og den kongelige Canceler, og vilde denne Sidste indskrænke den Førstes Embede alene til Kjøbenhavns Hofmester eller Statholder, og ingenlunde ansee ham som Rigshofmester. Kongen syntes vel undertiden at understøtte Hofmesteren, som han særdeles elskede, ja nogle Aar derefter erklærede ham virkelig for Rigshofmester. Men det er troligt, at han ikke ugjerne saae, at Canceleren disputerede ham hans Myndighed, og tracterede ham ikke paa den Fod af Rigshofmester. Ligesaa tvivlagtige vare ogsaa andre høje Embeder, ja det hele Raad udi Almindelighed var ikke paa den Fod som tilforn, saavel i Henseende til dets Myndighed, som dets Tal; thi, da der efter Rigets Constitutioner skulde være 23 eller 24

Raads-

Raadsherrer, vare der Aar 1629 ikke mere end 15 til 16. Rigets Bestillinger vare ogsaa politice sammenmængede med kongelige Bestillinger. Thi der vare Adskillige, som havde vigtige Ting udi Forretning, og alene førte Titel af Kongens Raad, som Niels Krag, Jonas Charisius og Jørgen Skult, hvilken Sidste kaldtes Hof- og Gehejmeraad. Hvoraf man klarligen seer, at Staten under denne kloge Konge var sat paa Skruer, og man ikke uden nøje Examen kan finde rede udi den Forma Regiminis eller Regjerings Indrettelse, som da var strax efter den tydske Krig.

Man seer ellers udi denne Konges Historie af de mange Stridigheder, som forefaldt paa Rigsdagene, at, endskjøndt Hans Majestæt gemenligen har regjeret med fast uomskrænket Myndighed, saa dog haver han undertiden givet efter, saa at den kongelige Myndighed har havt sin Flod og Ebbe, og ofte drejet sig efter Tidernes Conjuncturer. Endel af slige Stridigheder, skjønt de ere forefaldne paa adskillige Tider, vil jeg her anføre, for at have den samlede paa dette Sted, hvor jeg har begyndt at tale om Regjeringens Art og Egenskab udi denne Konges Tid. Udi det Aar 1602, da Hans Majestæt var udi Norge, og adskillige Klagemaal bleve indgivne imod Ovrigheds-Personer, lod han paa eengang afsætte alle Laugmændene over det hele Rige; saa at

der

der bleve kun tvende af de gamle tilbage. En heroisk Gierning af en ung Konge udi hans Regierings Begyndelse, hvorved han tydeligen gav tilkjende, at han ingen Ting skyede, for at haandhæve Retten, hvorpaa han endogsaa udi hans Mindreaarighed havde ladet see en mærkelig Prøve, som tilforn er omtalt.

Aaret derefter lod han paa en Herredag forestille Rigets Raad og Adelen de Bekostninger, som han havde gjort paa adskillige Bygninger og hele Stæders Stiftelser, og begjærede af dem Bevilgning til en nye Skat. De afsloge da vel ikke hans Begjæring, men forlangede en Forsikring, at saadant ikke skulde gjøre nogen Skaar i deres Privilegier. Dertil vilde Kongen i Begyndelsen ikke beqvemme sig, helst som de Penge, som forlangedes, vare til Rigets Nytte og Tarv; men efter nogen Dispût lod han sig finde derudi, og gav dem et skadesløs Brev paa, at saadant ikke skulde præjudicere dem i deres adelige Privilegier. Men man seer, at Kongen paa næste Rigsdag til Odense Aaret derefter disputerede dem det samme, og siden stedse, endogsaa udi sine sidste Regierings-Aar, hvilket hans egenhændige Breve udvise l).

Jeg haver udi Minorennitets-Historien fortalt, at den norske Adel havde erholdet dette, at, hvis en Adelsmand giftede sig med nogen Ufri, skulde de

Børn,

l) Lit. Reg. ad Senat. autogr. Manuscr.

Børn, som avledes i saadanne Ægteskab, ikke holdes for adelbaarne, hvorudover, saasom en fornem norsk Herremand, ved Navn Andreas Green, giftede sig med en Præstedatter, vilde de andre Adelsmænd ingen Ære bevise ham, ej heller ansee hans Børn som Adels-Børn, og det i Følge af det Privilegium, som udi Kongens umyndige Aar var erhvervet. Dette kunde Hans Majestæt ikke lide, og derfor giorde samme Green til Norges Riges Cantzler, og udstedte et særdeles Brev, hvorudi han erklærede hans Børn at være fuldkomne Herremænd, forfremmede ogsaa samme Børn til anseelige Embeder. Men intet viser meer den kongelige Myndighed end Arverettens Ophævelse, som Ridderskabet udi Forstendømmene tilegnede sig, og som ingen Konge for ham har bristet sig til at iværksætte. Paa den Herredag, som Aar 1623 holdtes udi Kjøbenhavn, anmodede han Adelen om en Undsætning til Folk at hverve. Da forefaldt adskillige Vanskeligheder, saa at endel af Rigets Raad, sær Rigets Admiral Albert Skeel, stillede sig trodsig an imod Kongen. Kongen derimod fik ikke alene sin Villje frem; men Albert Skeel maatte formedelst sin Dristighed kort derefter nedlægge sit høje Embede.

Derimod kan man sige, at Adelen med ikke mindre Iver forsvarede deres Højhed, end Kongen søgtede for sin Myndighed, saa at de undertiden ved

en

en og anden Lejlighed fik deres Villie frem. Saaledes, da Hans Majestæt paa Herredagen, som Aar 1618 blev holden til Antvorskov, ved sin Cantzler lod foreholde Adelen Rigets Tilstand, som udfordrede Penge og Midler til nødvendige Udgifter, da, endskjønt Raadet fandtes ikke uvilligt dertil, protesterede dog Adelen højligen derimod, at den Udrustning, som Kongen holdt fore at være nødig, sigtede meer til at skille dem ved deres Privilegier end til Rigets Forsvar, hvorpaa de havde seet Exempel den seneste Landdag udi Førstendømmene, da Fodfolk og Ryttere vare bragte til Kolding, for at ydmyge det slesvig-holstenske Ridderskab, og at skille dem ved deres Valgrettighed. Over denne Dristighed blev Kongen saa fortørnet, at han i Vrede forlod Herredagen. Kongen maatte ogsaa særdeles føje dem udi Christophori Dibvadii Sag, og opofre samme Mand, efterdi han havde skrevet imod Adelen for at forsvare den kongelige Myndighed. Historien er mærkelig og fortjener at fortælles med Omstændighed. Christophorus Dibvadius var en Søn af Georgius Dibvadius, som formedelst et Skrift imod Adelen blev sat fra sit Professorat, som tilforn er fortalt. Den Bitterhed, han havde fattet imod Cantzler Friis og andre Rigets Raad, der havde været Aarsag til hans Faders Fald, drev ham til at skrive et Skrift imod daværende Regjering og Adelens

Myn-

Myndighed. Udi samme Skrift roser han i visse Maader Christian den Andens Regjering, og forestiller den Uret, som Adelen gjorde Middelstands Folk, i det de hindrede mange brave og lærde Mænd at blive brugte i Rigets Sager, og heller indkaldte Fremmede, skjønt intet hos dem var at finde uden blotte Titler og Ahner. Derforuden vilde han ikke, at Adelen skulde forlehnes med Kronens Gods, men at derover skulde sættes Fogder, og andet meer, som er for vidtløftigt at opregne. Dette altsammen havde han forfattet i et kort latinsk Skrift, som han vilde dedicere til Prinds Christian. Hvorudover han blev anklaget, og maatte Kongen lempe sig efter Tidernes Tilstand, og lade anordne en Ret over ham af Universitetets Lemmer i Kjøbenhavn, hvoraf han blev dømt i Kongens Unaade, og blev hans Straf et evigt Fængsel paa Kallundborgs Slot, hvor han efter 2 Aars Forløb døde, og det ved saadan Hændelse: en Lysetand var falden ned paa Gulvet, hvor den fandt Materie at antænde, saa at han blev qvalt af Røg, og fandtes død i Sengen om Morgenen. Han var en særdeles lærd og skarpsindig Mand; men hans Hidsighed forblindede ham saaledes, at han ikke kunde see, i hvilken Ulejlighed han styrtede sig.

Dette og andet viser, at Kongen undertiden maatte temporisere, hvorvel han gemenligen disputerede Adelen hvert Skridt. Ingen kan nægte, at jo

Ad-

Adskilligt skede imod Haandfæstningen; men Ingen kan heller nægte, at jo Haandfæstningerne vare for højt opskruede i Henseende til forrige Tider, og at Regjeringen derfor var uordentlig, og ikke kunde være fri for idelige Ulejligheder; ikke fordi et indskrænket Monarchie jo vel kan bestaae, naar det fra Førstningen saa er indrettet, og stedse bliver holdet i lige Stand. Men, hvor visse Stænder søge mere og mere at trække al Myndighed til sig, at gjøre Kongerne til simple Præsidenter i Raadet, og de andre Undersaattere til Vornede, kan saadant ikke andet end foraarsage Fermentation, helst udi et Land som dette, hvor Middelstands-Folk gemenligen ere højhjertede, og ikke vel kan skikke sig udi Foragt. I den Henseende understøttede de saakaldte ufri Stænder Kongen stedse udi hans Paastand. Det er dog mærkeligt, at, uanseet al den Duelighed, som fandtes hos denne Konge, og den Øvne, som et saa langvarigt Regimente havde givet ham til at formere den kongelige Myndighed, og at arbejde paa en Lighed blant Undersaatterne, han dog ikke kunde trænge igjennem med det, som hans sagtmodige Successor bragte tilveje. Den rette Guds-Time var endnu ikke kommen: Det hedder: Accidit in puncto, quod non speratur in anno. En Lejlighed og favorable Conjuncturer kan ofte meer udrette end mange Aars Konst og Arbejde.

Saaledes var Tilstanden udi Staten og ved Hoffet under Christian den Fierde, besynderlig efter den kejserlige Krig. Nu maa jeg skride til andre Ting, og fortælle, hvad videre af Vigtighed er skeet efter Fredens Slutning, og møder mig da først de Tvistigheder, som strax efter Krigen rejste sig med Hamborg. Samme Tvistighed havde saadan Oprindelse.

De Hamborger havde anmasset sig en Ret paa Elven, som de kaldte Jus restringendi. Samme Ret bestod derudi: at de skulde have Magt at forhindre Stæderne paa Elven, som ligge nedenfor Hamborg, fra Sejlads; og tvinge dem til at føre alt det Korn, som de vilde sælge, først til Hamborg, beraabende sig paa kejserlige Privilegier, ved hvilke de meente, saadant Monopolium dem var forundet, og derfor øvede den samme udi største Rigueur; tvunge kongelige Undersaattere udi Holsten, Crempe og Wilstermarsk, og forhindrede dem at føre deres Vare ud af Elven til andre Stæder uden til Hamborg, hvor de bleve solgde for den Pris som Hamborgerne fandte forgodt at sætte derpaa; et synderligt Monopolium og synderlige Privilegier, som de og andre Hansestæder havde anmasset sig og som de danske Konger formedelst Rigernes forvirrede Tilstand ikke havde havt Lejlighed at ophæve.

Chri-

Christian den Anden, som med alt det Onde, som skrives om ham, havde ogsaa mange gode Egenskaber, tog sig vel for at tilintetgjøre saadanne Riget højskadelige Privilegier udi Handelen, som kan sees af hans Forordning dateret Kjøbenhavn 1521, hvilken Hvitfeld uden Grund derudi ogsaa laster; men dette havde ingen Fremgang formedelst den Opstand udi Riget, som skede mod højstbemeldte Konge, da Hansestæderne toge deres Tempo iagt, og søgte at bemægtige sig slige Friheder igjen, som kan sees af deres Fejdebrev imod Kong Christian den Anden dateret Aar 1523.

Men Christian den Tredie oprippede Sagen igjen mod Stæderne, som før er sagt, og lod især formane Hamborgerne, at de ikke alene udi saa Maade maatte aflade hans Undersaattere meer at besværge, og deres rette Handel og Fart at forhindre, men strax give tilbage de Skibe, de havde anholdet, eller og deres Privilegier, hvormed de deres Ret kunde forsvare; lads see, og bevise, hvis ikke, vilde Hans Majestet søge Raad og Middel saadant deres Foretagende at hemme. De Hamborgere meente, at de havde saadant Jus restringendi udi Brug langsommelig Tid, og ved Hævd og Præscription confirmeret; hvorfore de holdte fore, at Ingen med Ret kunde skille dem derved; men Kongen eragtede, at det var ingen Ret, som man havde anmasset sig udi Riget-

nes forvirrede Tilstand, og derfor paastod, at de skulde fremvise deres Privilegier, og imidlertid lade Farten være fri og uhindret. Hans Majestæt vidste vel, at det var dem vanskeligt at fremvise de Privilegier, som de beraabede sig paa, og derfor drev saa meget paa, at de maatte komme for Lyset, dog, saasom han var en særdeles fredsommelig Herre, blev Sagen staaende, til Kong Friderik den Anden kom paa Thronen, da udi samme Konges Tid rejste sig adskillige Gange Tvistigheder om oftbemeldte Jure restringendi, hvilket Hamborgerne ikke allene ej vilde frastaae, men holdte et Krigsskib idelig paa Elven, for at tvinge Kornskibene at sejle til Hamborg.

Udi det Aar 1561 fordristede de sig til at optage paa det dytmarske Farvand et frisisk Skib, som laae for Anker, ladet med Korn, lod samme Skib føre til Hamborg, nødte og Folkene til at sælge deres Vare sammesteds. Kong Friderik den Anden lod dem først venligen paaminde, at de skulle lade Skibet igjen fare, erstatte Kjøbmanden den Skade, han derved havde liidt, og lade de kongelige Lande, Undersaatter og Forvande ubesværgede herefter; men Hamborgerne beraabede sig paa Hævd og keiserlige Privilegier, skydende sig til uvillige Dommere, som kunde kjende paa deres Ret; hvorudover Hans Majestæt lod anholde alle hamborgske Skibe udi sine

Lan-

Lande. Dette jog saadan Skræk udi dem, at de søgte deres Tilflugt til Churførsterne af Sachsen og Brandenborg, ved hvis Underhandling Sagen blev saaledes bilagt udi Kjøbenhavn den 4 Mai 1562, at Hamborgerne maatte optinge med Kongen for 10000 Rdlr. og derhos forpligte sig ikke at give oftere Aarsag til saadan Ulejlighed. Der blev ogsaa aftalt, at deres Prætensioner skulde examineres af uvillige Dommere. Men, saasom Aaret derefter den svenske Fejde indfaldt, blev Sagen i lang Tid saa staaende; imidlertid bleve de udi fulde 6 Aar udelukte fra al Handel og Næring udi Dannemark, Norge og Island, hvorudover de omsider begyndte at ydmyge sig for Alvor, og anholdte stærkt om Naade, hvilken de erholdt paa det flensborgske Mode 1579 med de Vilkaar, at de til Straf for deres Ulydighed skulde give Hans Majestet 100000 Rdlr. paa 5 Aar at betale. Hvad Hovedsagen angik, da blev besluttet, at derom et Mode skulde holdes til Kiel udi Holsten, og, hvis Tvistigheden der ikke kunde afgjøres, da skulde Sagen indstævnes for den kejserlige Kammerret. Imidlertid skulde Indførselen og Udførselen være fri paa Elven, og Alting forholdes efter foromtalte kjøbenhavnske Reces af 1562. Endelig blev ved Opmænds-Dom saaledes kjendt i Sagen, at det skulde staae begge Parter frit for at indføre og udføre alt Slags Korn (Byg og Malt undtagen) item at intet Kjøb

maatte

maatte sættes i Hamborg for kongel. og førstelige Undersaattere, men Enhver lade sig betale, som han kunde forliges om. Men Hamborgerne besværgede sig over den Kjendelse, saa at Trætten om Jure restringendi varede saalænge, som Kong Friderik den Anden regjerede. Det er ellers at mærke, at, saasom denne Konge forstod sig særdeles vel med Spanien, saa blev udi hans Tid Grundvolden lagt til Hollændernes Handel udi disse Riger og paa Østersøen.

Udi saadan Tilstand forbleve Sagerne udi Friderik 2. Tid. Men Christian 4. tog sig alvorligen for at hæve denne Misbrug, og til den Ende lod lægge Krigsskibe paa Elven, for at beskytte Handelen imod dette Jus restringendi, som, han formenede, var utaaleligt. Hamborgerne forlode sig saavel paa Kejseren som paa de andre Hansestæder, og stillede sig an, som de med Magt vilde haandhæve deres formente Ret, men Tvistigheden blev denne Gang opsat ved det bekjendte stejnburgiske Fordrag 1621. Nogle Aar derefter udvirkede Hamborgerne ved et kejserligt Diploma Herskab over Elven igjen, og begyndte at forurolige Farten som tilforn.

Dette kunde Hans Majestet ikke hindre saalænge, som Krigen varede, helst fra den Tid de Kejserlige finge Overhaand og spillede Mester udi Holsten. Men, da Freden var sluttet med Kejseren,

og han havde faaet fri Hænder til at agere igjen, tog han sig for at ydmyge Hamborgerne ved at anrette et nyt Toldsted paa Elven ved den nye anlagde Stad Glykstad, hvilken han tilligemed derved agtede at bestyrke, og gjøre til en anseelig Handelstad. Bemeldte Glykstad blev funderet Anno 1620 udi den Egn Wildenmarsk i Stormarn, og lod Kongen den strax saaledes befæste, at den kunde holdes for uovervindelig; hvilket ogsaa efterfølgende Tid har viset: Thi, endskjønt hele Holsten, Slesvig og Jylland have været indtagne, har dog denne Fæstning altid holdet Stand. Udi det Aar 1628 maatte Wallenstejn eller Hertugen af Friedland med uforrettet Sag gaae derfra, efterat han udi en kort Tid havde sat til 3000 Mænd derfor; og udi de paafølgende Krige haver den ogsaa stedse beskyttet sig, saa at den aldrig har været i nogen Fiendes Hænder indtil denne Dag.

Eftersom nu Staden udi seneste Belejring havde lidet adskillig Skade, tog Hans kongelig Majestæt sig for i dette Aar at forbedre den, og at gjøre den til en anseelig Handelstad til hvilken Ende han allernaadigst samme Aar gav den efterfølgende Privilegier:

1. Hvo som vil sætte sig ned udi Glykstad, og der drive redelig Næring med Kjøbmandskab eller Haandværk, ham skal det staae frit fore. Dog skal

skal han først anmelde sig hos Stadens Gouverneur, hvilken skal optegne hans Navn, Haandtering og Fædreneland i det borgerlige Register.

2. Haandverker eller anden Næring skulde i ingen Maade blive besværgede; men det skal være Enhver tilladt at søge sit Brød og drive sin Handel paa den Maade, som han finder nyttig og beqvemmest.

3. Det samtlige Borgerskab skal i 25 Aar, fra Dato at regne, være ganske fri for al borgerlig Besværing, Paalæg, og Contributioner, hvad Navn de have maa; og, paa det at Borgerne ikke skulde blive besværgede udi deres Huse med Besætningen, da skal den blive indqvarteret udi visse dertil indrettede Vaaninger.

4. Dersom Nogen, der intet Kjøbmandskab eller Handel drivet, men lever af sine egne Renter, lyster at sætte sig ned udi denne Stad, skulde de ligemaade have samme Frihed.

5. Angaaende Tolden paa de ind- og udgaaende Vare, eftersom dog Noget deraf maa gives, vil Hans Majestæt gjøre saadanne milde Forordninger, at Handelen i ingen Maade dermed skal besværges.

6. Dersom en fremmed Nation, der sætter sig sammestedes ned, skulde være 50 eller flere Familier stærk, skal det staae dem frit for at udvælge 10

rede-

redelige Mænd af deres Middel, som kan dømme imellem dem i civile Sager. Fra dem skal Appellationen skee til den almindelige Stadsret.

7. Belangende de Stridigheder, som kan rejse sig af Handelen, vil Hans Majestæt lade det staae frit for Borgerskabet at udvælge 8 redelige Mænd, to Nederlænder, to Portugiser, 4 Obertydsker, som paa Hans kongelige Majestæts Vegne af Gouverneuren skal confirmeres, og som ugentligen skal komme sammen paa et vist Sted for at holde Ret, hvorudi den kongelige Gouverneur skal præsidere.

8. Hans Majestæt vil og hermed ikke alene fornye og konfirmere alle Privilegier, som tilforn ere givne til en og anden Nation, men endog vil formere og forbedre de samme.

9 Statens Regiment og Ret vil Hans Majestæt forsyne med forstandige og redelige Mænd, og en beqvem Guverneur, som udi Kongens Sted stedse skal residere udi Staden, hvilken Hans Majestæt skal give særdeles Befalning at beskytte Byens Privilegier.

10 Hans Majestæt vil ogsaa tage samtlige Indvaanere samt deres Commerce til Lands og Vands udi sin Kongelige Protection og Beskjærmelse, og befordre deres Bedste hos udenlandske Potentater.

Saaledes endtes dette Aar, udi hvilket jeg finder en Pest og Blodsot at have regjeret i Sjelland, som bort-

borttog mange brave Mænd, blant hvilke Doctor Caspar Bartholin.

Hamborgerne kunde ingen synderlig Behag have i at see Glykstads Opkomst, der laae dem saa nær, og som havde saadan fordeelagtig Situation ved Elven, hvor alle deres Skibe skulde passere forbi; men en anden Anstalt, som strax paafulgte, bragte dem i fuldkommen Bevægelse; thi udi efterfølgende Aar 1630 lod Hans Majestæt lægge nogle Krigs-Skibe paa Elven ved Glykstad, for at fordre Told af de forbifarende hamborgske Skibe, og udgaae en Befaling af det Indhold, at alle smaa og store Skibe, enten de gik fra eller til Elven, skulde stryge Seil, og kaste deres Anker ved Glykstad, give sig an hos Gouverneuren, og forhøre, om der kunde forefalde Noget for dem at forrette paa de kongel. Stæder, hvorhen de agtede at begive sig.

Disse kongelige Forordninger klingede ikke vel udi de Hamborgers Øren. De stode længe udi Betænkning, om de skulde med Magt søge at drive de kongelige Skibe fra Elven, eller udi Ydmyghed at bede Kongen, han vilde staae fra sit Forsæt. Med Magt, fandt de nok, at de kunde lidet udrette, derfor besluttede de ved Gesandtere at forsøge, om Kongen kunde bringes fra sit Forehavende, og udi Martio afferdigede en Syndicum til Kjøbenhavn; hvilken ankom den 31 Ejusdem til samme Hovedstad,

og

og foreholdt Hans Majestæt Stadens underdanigste Begjæring om Toldens Affkaffelse.

Derpaa erklærede sig Hans Majestæt saaledes: Hans Intention og Mening havde ikke været, var ej heller nu, at anrette en ordentlig Told paa Elven, langt mindre dermed at besværge fremmede Nationer, Provincier og Lande, hvilket de udgivne Patenter ej heller bragte med sig; men denne ringe Forordning gik alene de Hamborger, hans Arve-Undersaatter, an, efterdi de udi nogle Aar uden kejserlig Bevilgning, uden det churførstelige Collegii og hans, nemlig deres Landsførstes, Samtykke mod al Ret og Billighed have understaaet, sig at tvinge og udpresse en overmaade stor Told af hans eget kongelige Gods, og hans Undersaatters Vare, og efter udpresset Told opholdet Skibene mange Uger, saa at Varene derover ere blevne ganske fordærvede til hans og Undersaatternes største Skade. Derforuden er det og kundbart, at de have lagt paa hans Undersaatter en ny opfunden Øl-Told, og endnu dagligen besværge dem dermed; at tie med hvad Trusel og Vold de have brugt mod hans Betjentere, baade inden og uden Staden, og tracteret dem ligesom Fiender.

Ef-

Eftersom Hans Kongl. Majestæt nu ikke har kundet vente sig Saadant af de Hamborgere, som Hans Arve-Undersaattere, i Henseende til at han har beviist de samme saa stor kongelig Naade, i det han ikke alene har lettet dem Tolden i Sundet, hvilket de ikke kunde erholde udi Hans Salig Hr. Faders Tid, men endogsaa efterladt dem af kongl. Naade uden Exception de Processer, de have været indviklede udi, efterdi de have bedet ham saa meget derom, forhaabende, derved de skulde have erkjendt saadan beviste kongelige Naade med skyldig og lydig Devotion, og skikket sig, som det sømmer troe Undersaatter imod saa naadig en Herre. Men, som de Hamborgere mod deres beviste Hylding og al Ret have faret fort udi deres uretmæssige Foretagende, udi den Mening, ved saadanne utilbørlige Idretter at udpresse endda større Privilegier og Herligheder, saa haver han ikke kundet lide eller tilstæde Saadant længere uden sin kongelige Myndigheds Forliis, men var bleven ligesom tvungen af dem at bruge disse retfærdige Midler, som den hele Verden tillader en høi Potentat at bruge mod sine Arve-Undersaatter, og betynge den Stad Hamborg aleneste Jure retorsionis med denne ringe Fordring,

dring, hvorved Retfærdighed kan haandhæves, og den tilforn lidte Skade nogenledes igjen oprettes 2c.

Førend Hans Majestæt gav denne Resolution, begav han sig til Holsten, og, saasnart han ankom til Glykstad, lod han ej alene igjentage forrige Mandat, men endog lod in Specie anordne saaledes, at et Skib, naar det førte meer end een Mast, skulde betale for hver Mast en Rosenobel, for hver Pibe Vin en Rigsdaler, for Tobak 3 pro Cento.

Hamborgerne vare ganske misfornøjede med den kongelige Erklæring, og, som de saae, at Kongen blev ved sit Forsæt, resolverede de med Magt at afskaffe den paalagte Told, og til den Ende udsendte nogle Krigsskibe med 1500 Soldater, for at gjøre sig til Mestere over Glykstads Havn, hvilket, da Kongen fornam, befol han, at de kongelige Skibe, som laae der, skulde retirere sig til en Tid, hvilket ogsaa skede, men Hamborgerne forfulgte dem stærkt, og erobrede endeel af dem; de havde og sat nogle Folk paa Land, hvilke skjulte sig udi en Skov, for at anfalde de Forbigaaende, og, som Kongen selv Tredie passerede nær ved samme Skov, blev han uformodentlig hilset af adskillige Musqvet-Skud, af hvilke et borttog Hatten af en Herre, der gelejdede ham.

Over dette blev Hans Majestæt, som tilbørlig var, meget fortørnet, og skikkede strax Breve til

Ind-

Indbyggerne udi Bremen og Lybek, udi hvilke han lod dem vide Aarsagen, hvorfor han havde paalagt dem denne Told, nemlig for at betale Hamborgerne for de ubillige og usædvanlige Byrder, de havde lagt paa hans Undersaatter, for hvilken Aarsag de havde understaaet sig at gribe til Vaaben, anfaldet og bortaget adskillige af Hans Majestæts Skibe, som vare beskikkede til den Glykstadske Fæstnings Forsvar; derfor havde Hans Majestæt villdet lade de Lybekker og Bremer vide, at de skulde have Afsky for de Hamborgeres Hofmod, som de havde øvet mod deres retmæssige Herre og Konge, til hvilken de engang havde aflagt deres Troskabs-Eed, og den, der havde beviist dem utallige Velgjerninger. Det samme lod Hans Majestæt og insinuere den hollandske Republique ved sin Ambassadeur Arenfeldt m).

De Lybekker og Bremer, da de havde bekommet disse Breve, skikkede de deres Gesandtere til Dannemark, med hvilke føjede sig to engelske Ambassadeurer, som da vare udi Hamborg, og nogle fra Førsten af Holsten; som alle begave sig til Glykstad: Da Kongen af Dannemark havde hørt deres Propositioner, declarerede han, at, dersom de Hamborgere gave tilbage igjen de erobrede Skibe, og siden begjerede at tractere med ham, vilde han ogsaa dertil lade sig beqvemme.

De

m) Aitzema Tom. 3. pag. 118.

Da Hamborgerne fik at vide denne Konges Resolution, vægrede de sig for at modtage den, fore frem udi deres Fiendtligheder, sendte en stor Hob Orlogsskibe for Glykstad, og lode vise de Glykstadske adskilligt Bytte, som de havde erobret paa de danske Skibe, hvorudover Indbyggerne fyrede paa dem med deres Kanoner, og skjøde 2 Skibe i Grund, hvorimod Hamborgerne borttoge et Kjøbmandsskib, som skulde gaae til Glykstad.

Over dette lod Hans Majestæt confisqvere alle de hamborgske Skibe, og al deres Gjeld saavel udi Bergen udi Norge, som udi det hele Kongerige, og gav Ordre at udruste sine Skibe udi Kjøbenhavn.

Den 28 Augusti udgik den kongelige Flaade, bestaaende af 36 Krigsskibe, fra Sundet, for at sætte sig imod Hamborgerne, lagde sig for Munden af Floden, og kastede Anker der, siden gik den for med en god Vind mod den hamborgske Flaade, som bestod af 22 Skibe, 2 Brandere, og nogle og tyve andre Skibe. Skibene bleve commanderede af Borgemester Albrecht von Eitzen, og Krigsfolket af Baron Kniphausen n). Kongen, som altid udi egen høje Person bivaanede alle Actioner baade til Lands og Vands, førte da selv det Orlogskib kaldet Spes, som sees af et af hans egenhændige Breve til Rigets Ad-

n) Aitzema Tom. 3. pag. 206.

Admiral, dateret af samme Skib, og hvorudi han underretter samme Admiral om Maaden, paa hvilken Hamborgerne skulde angribes; viser iligemaade den hamborgske Flaades Tilstand, blandt andet med disse Ord: At den hamborgske Flaade numero er saa stærk; kand intet stort gjøre; thi mange ere Bojerter og ringe Skibe af 4-6 och 8 smaa Stykker, som sidste Gang var besatte med Soldater, som nu intet er tilstede; ty man finder vist faa Baadsmænd, og færre Officeerer end Skibe. Skall de Herrer af Hamborg haffue dem ud af Byen, da vill det giffue en langsom och besværlig Capitulation, førend dy bringer dem ud af Byen, interim est nobis licentia data &c o). Hvoraf sees, hvor stor Kundskab denne Konge havde om Alting, og at Directionen i alle Ting gik igjennem hans Hoved, saa at han ikke alene selv beskikkede smaa og store Sager, men endogsaa skrev alle Ordres med egen Haand.

Den hamborgske Flaade finder jeg udi trykte Bøger at have bestaaet af 22 Krigsskibe. Men Kongen, som selv efter Sædvane havde udforsket den samme, vidner udi sin Relation til Rigets Admiral derom saaledes: Jeg haffuer med Flid beseet den hamborgske Flaade, og befunden, at her for

o) Lit. *Christ.* 4. ad Regni Amiral. dat. in navi Spe die 24 Aug. 1630 Manuscr. Autogr.

for an ligger sex Raasegell og 12 Bojexter, hvor yblandt ere thuende som ere større end dy andre. Udi den baggerste Flaade ere 19 Raasegel og 3 Bojerter, udi hvilken siunes, at dy fornemste Skibe ligger, hvorfore den baggerste Uyll haffues y Acht, saa at dy fornemmeste antastis och icke dy smaa; faae dy smaae a passando it eller thu Stød, daa haffuer dy intet at klaage, at dy jo haffuer været med 2c. p). Efterat begge Flaader havde været en Tid lang i Søen, komme de omsider i Træfning sammen, og kanonerede saa længe paa hinanden; indtil omsider de Hamborger maatte give sig paa Flugten, og retirere sig til Staden. Hans Majestæt, som var personlig paa den danske Flaade, forfulgte dem langs Elben for Glykstad, hvor han arriverede med alle sine Skibe udi alt 42 Sejlere.

Efter dette lod Hans Majestæt bygge en Skandse ved Elben, og forbyde alle sine Undersaattere at føre Korn og Fæ til Hamborg, men formedelst Keiserens Mellemhandling blev al Fiendlighed opsat, indtil Trætten med gode kunde bilægges.

Efterat den hamborgske Flaade saaledes, som sagt er, var dreven paa Flugten, blev der stor Allarm

p) Lit. *Christ.* 4. ad Regni Amiral. dat. in navi Spe die 3. Sept. 1630. Manuscr. Autogr.

larm udi Staden; thi den gemene Mand og endeel af Raadsherrerne vilde beskylde Borgemesteren von Eitzen q), der havde commanderet Skibene, at han ikke havde holdet sig, som han burde at gjøre, og ikke fægtet redeligen for Fædrenelandet, hvorimod bemeldte Borgemester beviste sin Uskyldighed ved en offentlig Apologie eller Forsvarsskrift, og forestillede dem, at han kunde ikke bringe det videre, efterdi Vejret, Vinden og Lykken var ham imod &c. hvorpaa han anførte adskillige Exempler, og derved stillede sine Landsmænd nogenledes tilfreds igjen. Udi efterfølgende Aar begyndte man at handle om Forlig, hvortil vare beordrede nogle kejserlige Commissarier, og den Stad Lüneborg blev benævnet til Tractaterne, men, som Kongen ikke vilde lade sig forstaae til Forlig uden paa visse Conditioner, fornemmelig, at ham skulde tilbagegives det, som var borttaget, og Hamborgerne ikke vilde lade sig bequemme til, maatte Commissarierne med uforrettet Sag gaae tilbage.

Herren-Staterne udi Holland arbejdede udi det Aar 1632 meget paa et Forlig imellem Kongen og Hamborgerne, samt at Tolden maatte formildes udi Østersøen. Udi dette sidste fovoriserede dem Hans Majestæt, efterat de havde givet tilbage de danske Skibe, de tilforn havde borttaget. Angaaende det for-

q) Von Eitzens Apologie pag. 19.

første, bragte de det saa vidt, at høistbemeldte Hans Majestæt foreslog Hamborgerne saadanne Conditioner: at de skulde betale 100000 Rdlr. i rede Penge til Kongen, foruden den Summa, de havde tilforn lovet de kongelige Prindser, Hertug Friderik og Hertug Ulrik, at de skulde afstaae deres formeente Jus Restringendi, hvorom tilforn ofte er talet; og, dersom Hamborgerne beqvemmede sig til disse Conditioner, vilde Hans Majestæt give en fri Seilads paa Elben og Østersøen, og tilstede dem at handle paa hans Riger, naar de betalte den ordinaire Told.

Men, da Hamborgerne vilde endda ikke række Øren til disse gode Tilbud, men flatterede imidlertid det keiserlige Hof, af hvilket de Anno 1640. erholdt Sæde paa Rigsdagen, uanseet Kongen og Hertugen protesterede stærk derimod, tog Hans Majestæt sig for med Magt at bringe dem til Lydighed; dog formedelst andre Potentaters Forbøn stod han adskillige Gange fra sit Forsæt. Endeligen blev udi det Aar 1643 denne Stridighed bilagt paa saadan Maade.

Den 27de Augusti udi bemeldte Aar blev af Stadens Deputerede Slutningens Ratification overleveret med et Afbigtsskrift, hvorved Hamborgerne erkjendte Kongen for deres retmæssige Landsførste, og lovede at skikke sig herefter som troe Undersaatter, derimod blev dem givet det kongelige Tilgivelses-

Brev, og al Naade blev dem lovet, som troe Undersaatter kan vente af deres Herrer og Førster.

En vis Sum Penge paa 280000 Rdlr. blev forligt om at betales af Hamborg inden 4 Aar. Angaaende Tolden paa Elben skulde med det første andre Tractater blive foretagne. Afbedsskriftet, som de gjorde til Hans Majestæt, lyder saaledes: r)

Nachdem wir mit unsern und gemeiner Stadt nicht geringen Schaden und Leydwesen nunmehr in 13 Jahren vernehmen müssen, wie ob denen zwischen Ihro Königl. Majest. und uns wieder erwachsenen Differentien und was darbey fürgegangen, von uns blos (wie wirs mit unseren Gewissen und dem Allmächtigen contestiren) zu unserer Beschützung und Erhaltung unserer Gerechtigkejt gemeynet und angesehen gewesen, für ungehorsame und fürsetzliche Widersetzigkejt aufgenommen, zu hohen Königlichen Ungnaden gegen uns und die gemeine Stadt bewogen, und daß uns hertzlich schmertzet, daß bey sothanem Wesen etwas vorgegangen, wodurch jetzt-beregte Ungnade erwecket und auf uns gezogen worden, wie wir nichts liebers inniglich und sehn-

r) Contin. *Londorp.* Act. publ. part. 5. Lib. 2. pag. 828.

sehnlig wünschen, bitten und begehren, dann Euer Königlichen Majestæt vorige Gnade und Huld hinwieder zuerlangen, und wegen dessen allen, was Deroselben widrig passirt, ausgesöhnet zu seyn. — Also haben wir vermittelst dieser unterthänigsten Supplication nochmahlen unser Leydwesen und hohe Begierde Eurer Königlichen Majestæts Gnade zu erlangen, gehorsam contestiren und bezeugen, darnebenst untherthänigst flehentligst bitten wollen, aus angebohrner Königlichen Clementz und Milde dessen, was passiret, vergessen und auch zu vollkommen Königlichen Gnaden wieder kommen lassen wollen, alles was aus vorangezogener Unhulde wider uns verhängt, gnädigst aufheben, die freye Commercien in Eurer Königlichen Majestæt Königreichen und Landen, nicht allein eröfnen und treiben zu lassen, sondern uns nach Inhalt derer bey der Huldigung geschehenen Verfassung bey unsern wohlhergebrachten Privilegien, Freiheiten, Gerechtigkeiten und alten redlichen Gewohnheiten, wie nicht weniger Deroselben Unterthanen gleich, zu Recht schützen. Seynd hingegen des unterthänigsten und vesten Erbietens bey Ew. Königl. Majestæt unsern Vorfahrern gleich, als frommen

men Leuten bey ihren natürlichen Erbgebohrnen Landsfürsten und Herren zu thun gebührt so viel an uns ist, steif und unverbrüchlich zu halten, auch alles in dem Stande, worin es mit unsern Vorfahren auf uns derivirt zu lassen, und damit Ew. Königl. Majestæt unsere eyfrige unterthänigste Devotion, auch die Begierde in vorigen Gnadenstand hinwieder gesetzet zu werden, umb so viel desto mehr gnädigst zu verspühren, als haben wir Deroselben 100000 Reichsthaler hiemit gehorsamt offeriret und præsentiret, der unterthänigsten Zuversicht, Ew. Königl. Majestät sothane unsere Erbietung und Offerten gnädigst auf und anzunehmen, und wie wir geneigt denselben allen wie aufrichtigen Leuten gebühret nachzusetzen, also auch dieselbe uns in diesem allen nicht enthörten, besondern zu mehrer Befestigung, und damit wir derer Commercien und unsere Privilegien auch Erstellung der Execution hinführo vergewissert, uns einen Sühnbrief, dadurch wir dessen allen zur Gnüge versichert, ertheilen, die gegens uns verfaste Armatur und Force gnädigst hinwieder abführen, auch die annoch überbleibende streitige Posten, und was denen

nen anhängig forderlichst durch gütliche Tractaten bey und hinlegen lassen.

Paa Dansk lyder det saaledes i kort Begreb;

Eftersom vi med vor Stads store Skade nu udi 13 Aar maa fornemme, at det som imidlertid er bedrevet, og af os har været meent blot til at beskytte og haandhæve vor Ret (saasom vi med vor Samvittighed og den almægtige Gud bevidne) er af Eders kongelige Majestæt som en forsætlig Haardnakkenhed optaget, og det gjør os hjerteligen ondt, at ved saadant Væsen noget er begaaet, hvorved Ed. Kongl. Majestæts Unaade er opvakt imod os, og, som vi ønske intet heller end Eders Kongl. Majestæts Naade igjen at erlange, og at alt hvis derimod er passeret, maa blive tilgivet, saa have vi nu ved denne underdanigste Supplique vidnet og contesteret den store Begjerlighed igjen at erlange Eders Kongelige Maiestæts Naade, og vilde underdanigst med grædende Taare bede, at Eders Kongl. Majestæt af medfødte Mildhed og Naade vil forglemme og tilgive alt hvad som passeret er, og lade os igjen komme til en fuldkommen Naade og Gunst, og ikke alene aabne de frie Commercier udi Eders Kongl.

Ma-

Majestæts Lande, men endog efter Indholden af den Forfattelse, som er tilforn gjort ved Hyldingen, beskytte og beskjerme os ved vore Privilegier, Ret og Frihed. ꝛc.

Saaledes endtes denne langvarige Tvistighed alle dem til Fornøjelse, som ønskede Fred i Norden. At de Svenske liden Behag maa have haft udi dette Forlig, giver Kongen tilkjende udi en Skrivelse til Ped. Wibe med disse Ord: Det hamborgske Forlig vyll være et godt Kølplaster til Cantzler Oxenstjernes podagriske Fødder, i Sønderlighed, naar han derhos erfahrer Konningen af Frankriges dødelige Afgang s). Og vidner højstbemeldte Konge udi et andet Brev t), at den svenske Minister Salvius gik tilsengs, da han hørte dette Forlig.

Efterat Afbigtet var gjort, gav Hans Majestæt den Stad Hamborg et Forsonings-Brev af dette Indhold:

Vi Christian den Fierde, af Guds Naade Konge til Dannemark og Norge ꝛc. u) give her-

s) Epist. *Chr.* 4. ad *Pet. Wibe,* Manuscr. autogr. Glucsb. 21. Mai 1643.

t) Epist. ad eundem. Glucsb. 21. Mai 1643. Manuscr. Autogr.

u) Contin. Act. Publ. *Londorp.* Part. 5. Lib. 2. pag. 829.

hermed tilkjende, eftersom Raadet og det gemene Borgerskab af Vor Stad Hamborg have indstillet sig med en underdanigst Supplique, hvorudi de havde begjæret at Vi vilde lade falde den imod Staden fattede Unaade: saa have Vi allernaadigst resolveret, at Vi vilde lade synke og falde den Unaade, som Vi af bevægelige Aarsager have fattet imod Staden, dens Magistrat og Borgerskab, og derpaa med det første lade komme til Tractater og Forlig al den Trætte, som er opvakt imellem Os, og bemeldte Vor Stad, item bestemme Tid og Sted dertil; ville ogsaa tee os saaledes, at de skal deraf fornemme Vor Faderlige Affection og Mildhed, dog, i Fald en eller anden Post bliver ikke afgjort, da at sættes op til videre Tractater, og ikke desmindre dette Vor Forsikringsbrev være og forblive udi sin Kraft. Saa at vi lade forbyde Vore Folk videre Offensioner og Fiendtligheder, saa vel til Vands som til Lands udi Vore Kongeriger, Førstendømme og Lande, aabne igjen Handelen og lade den have og nyde uforhindret sit Løb, efterdi Staden haver erklæret sig at holde fast ved den underdanigste Forsikring, som nyligen gjort er.

Ende.

Endeligen blev udi det Aar 1645 Trætten gantske bilagt, hvorover der udi Hamborg blev holden en offentlig Taksigelses-Fest, og alle Stykker om Volden løste, hvorpaa, da Magistraten havde ladet ved 700 Musqveterer overbringe de resterende Penge til Glückstad, lod Hans Majestæt afskaffe Tolden paa Elben, og blev det stejnburgske Fordrag af 1621 fornyet. Om den Handel kan læses mere udi Act. Londorp. og Olear. Chr. Holsat. hvoraf dette er taget.

Efter Forligelsen var gjort, lod det sig ansee til stor Fortrolighed imellem Kongen og Staden, saa at Staden beflittede sig paa at bringe tilveje nye kostelige Klenodier at præsentere Hans Majestæt. Men, for at komme til dette Aar 1630 igjen, da var det samme mærkværdigt formedelst den Unaade, som Christine Munk faldt udi, som fra det Aar 1615 var ægteviet til Kongen. Men om hende skal tales omstændigen paa et andet Sted. Hendes Søn Waldemar blev dette Aar af Kejseren gjort til Rigsgreve og blev kalden Greve af Slesvig-Holsten, hvilken Titel han tillige med hans Søstre førte, indtil Friderik den Tredie dem saadant ved en trykt Forordning strængeligen lod forbyde. Udi samme Aar døde Jacob Uhlefeld og Rigets Raad Christian Thomessen Sehested blev Rigets Cantzler i hans Sted. Jakob Uhlefeld efterlod sig 11 Sønner, hvorom vide-

videre siden. Rigets Raad Christen Holk tog sin Affked dette Aar og døde faa Aar derefter i sit 88 Aar.

Medens denne Trætte med Hamborg varede, havde et nyt Krigstheatrum aabnet sig udi Tydskland, hvortil alles Øjne, sær Christian den Fierdes, vare henvendte. Kejserens Magt var efter den lybekske Fred kommen paa den højeste Spidse i Tydskland, og ingen syntes at have enten Villie eller Magt at standse denne vældige Strøm, som oversvømmede Alting. Endeligen kastede de undertrykte protestantiske Førster deres Øjen til Gustavum Adolphum, Kongen af Sverrig, og overta ede ham til at tage sig deres betrængte Sag an. Højstbemeldte Konge lod sig dertil beqvemme, og udi det Aar 1630 begav sig til Tydskland med en Krigshær bestaaende af 16 Compagnier Fodfolk, hvilke strax bleve forøgede af tydske Tropper. Den Fordel, han i Begyndelsen havde imod de Kejserlige, foraarsagede, at de protestantiske Førster begyndte at rejse Hovedet i Vejret igien, og sluttede strax Erkebispen af Bremen, Hertugen af Lyneborg og Landgreven af Hessen-Cassel, Forbund med ham. Ja alle Kejserens Fiender udvalgte ham endrægteligen til deres Anfører. Dette, siger saavel endeel fremmede som svenske Skribentere, opvakte stor Jalousie hos Kongen af Dannemark, hvilket, om saa var, kunde det ikke andet end være

naa-

naturligt; hvorvel man maa tilstaae, højstbemeldte Konge udi Gjerningen intet lod see, som kunde hindre Kongen af Sverrig i hans Fremgang i Tydskland. Men om dette saavel som andet, der skede i Tydskland, og haver Overeensstemmelse med Dannemark, skal tales omstændigen paa et andet Sted, naar jeg kommer til den Krig, som Christianus den Fjerde førte med Dronning Christina af Sverrig. — Udi dette Aar døde Enkedronningen Sophia udi hendes 74 Aar, efterat hun havde siddet i Enkestand udi 43 Aar. Samme berømmelige Dronnings Caracter er tilforn given, hvorfore jeg her intet videre derom vil tale x). Da døde ogsaa Rigets Marsk Jørgen Bilde, og udi hans Sted kom Jørgen Urne. Hans Majestæt lod ellers dette Aar stifte Fredags-Højmesse over begge Riger, og derhos forordne et Litanie at synges til en Erindring over den Livsfare, han var udi ved Hameln, som skede paa en Fredag.

At ellers Kongen intet fiendtligt havde fore imod de Svenske udi Tydskland, kan blant andet sees deraf, at den 3die kongelige Prinds Ulrik udi det Aar 1632 traadte i svensk Tjeneste. Samme Prinds recommanderede sig udenlands ved sin Tapperhed og andre Dyder; men just de store Dyder, som han besad, opvakte ham Avindsmænd, som satte efter ham,

x) Hun nød 8000 Rdlr. aarligen af Øresunds Told.

ham, og endeligen Aaret derefter paa en forrædersk Maade skilte ham ved Livet; thi, da han udi den Stilstand, som Hertugen af Friedland 1633 havde sluttet med de Svenske udi Schlesien, blev buden til Gjæst hos de keiserlige Officierer Grev Schlich og Picolomini, blev den tappere Prinds, da han skulde tage Afsked med bemeldte Officierer, ihjelskudt af En, der laae skjult i en Grav; hans Legem blev derefter ført til Hamborg, og derfra til Kjøbenhavn. Hans Død blev meget begrædet, efterdi han var en tapper og forstandig Herre. Han havde ogsaa nogle Aar tilforn signaliseret sig i anden fremmed Tjeneste, thi jeg finder udi Niels Krabbes Historie, som var hans Kammerjunker, at han Aar 1629 var for Beleiringen af Hertogenbosch y). Pufendorf og andre, som have efterfulgt ham, siger, at han havde Forhaabning ved den polske Princesse at nyde det Hertugdom Preussen z), hvilket jeg ikke kan fatte, eftersom det ikke staaer i polske Kongers Magt at bortgive noget fra Riget. Denne Prinds Ulrik skrev en Bog kaldet Strigilis Vitiorum. To Maaneder førend han døde, havde han skikket sin Hofmester Offue Skade for at antage det Stift Schwerin af den svenske General Tage Tot, som af Sverrigs Admi-

y) Vita & res gest. *Nicolai Krabbe*. Manuscr.

z) *Pufend.* Commentar. de reb. Svecicis, lib. 5. sect. 34.

Administrator Cantsler Oxenstjerna havde Befalning at overlevere det samme. Han har ellers forbundet sig sit Fæderneland, i det han ved sin Udenlands-Reise fik tilbage den navnkundige Tycho Brahes Himmel-Globus, som forvaredes, paa runde Taarn i Kjøbenhavn, og havde ikke sin Lige. Dette herlige Verk, saasom det havde samme Skjebne som Resten af den berømmelige Mands astronomiske Instrumenter, der bleve adspredte og forkomne efter hans Død, faldt omsider udi Jesuiternes Hænder til Niessa udi Schlesien. Men Prinds Ulrik, saasom han var tilstede, da samme Bye blev indtagen 1632, og kjendte Globum igien, lod han den tage af Staden og skikke til Dannemark, hvor den med Ceremonie blev dediceret a) til det kongelige Akademie udi Kjøbenhavn med denne Inscription:

Sive hospes sive inqvilinus es
Bene adsis.
Hoc æneum cæli simulacrum,
Qvod vides,
Ingenio & impendio
TYCHONIS BRAHE
Ad Astronomicas Observationes
In Insula Huena
Effermatum est.

Nihil

a) Orat. funebr. *Erasm. Broehm.* in Obit. *Uldarici*

Nihil ad artis perfectionem ætas nostra illustrius
Contulit.
Nomen Uraniburgo dedit,
Daniæ Famam.
Cum plusculos annos cæli motum felici apud nos
successu monstrasset, moveri cæpit,
Et
Exteris cessit
Primo Benaticam, mox Pragam, inde Niessam
defertur.
Ita qvas in cælo vices designat, in terra patitur,
Tandem
CAPTA NIESSA,
Virtute, ductu & auspicio
Æternæ memoriæ
Principis
Divi ULDARICI
Patriæ
Velut trophæum & peregrino Marte
Vindicatur & restituitur
Anno 1632. Calend. Decemb.

Paa Danſk:

Vær velkonmen enten du er indlændig eller fremmed: denne af Meßing forfærdigede Himmelens Efterlignelse, som du seer, er forarbejdet til astronomiske Observationer paa den Øe Hveen ved Tycho Brahes Invention

tion og Bekostning. Udi vor Alder har intet været ypperligere opfundet til Konstens Forbedrelse. Den haver forskaffet Uraniborg Navn, og Dannemark Berømmelse. Da den mange Aar lykkeligen havde viist os Himmelens Løb, begyndte den selv at bevæges, og kom udi Fremmedes Hænder. Først blev den ført til Benatica, derfra til Prag, og siden til Niessa, og saaledes maa selv underkastes Bevægelser paa Jorden, som den viser paa Himmelen. Endelig, da Niesse blev erobret, blev den af Prinds Ulrik restitueret Fædernelandet igjen Anno 1632. Cal. Decembr. b).

Denne Globus begyndte at forarbejdes til Augsburg, og siden blev ført til Hveen det samme Aar, da Uraniborg blev funderet. Der blev den bragt til sin Fuldkommenhed. Paulus Coldingius beretter, han har hørt af Tychonis egen Mund til Prag, at samme Globus har kostet ham 5000 Rdlr. c).

De andre Tychonis Instrumenter havde saadan Skjæbne: først bleve de smaa, siden de store bragte fra Dannemark til Bøhmen, derefter bleve de førte fra Prag til Benatica, og siden fra Benatica til Prag igjen, og bleve forvarede først udi

Kej-

b) Gassend. vit. *Tych. Brah.* lib. 2. pag. 59.

c) Resen. monument. Hafn. pag. 239.

Keyserens Haurge, derefter udi Jacob Curtii Huus.

Efter Tycho Brahes Død befrygtede Keiser Rudolphus sig, at samme Instrumenter skulde blive adspredede, søgte derfor at blive Herre derover, og kiøbte dem af Arvingerne for 22000 Kroner d). Derefter bleve de saaledes forvarede udi bemeldte Curtii Hus, at de af dem, som af Keiseren vare beordrede at have Inspection derover, bleve skiulte udi Mørkhed, og under Jorden, saa at Ingen kunde have Nytte deraf. Saaledes laae disse kostbare Instrumenter udi bemeldte Hus, indtil den store Rebellion udi Bøhmen efter Matthiæ Død: men, da Prag blev erobret af de pfaltziske Tropper, bleve Instrumenterne bortsnappede; endeel bleve fordærvede, og anvendte til andet Brug; en Deel blev saaledes adspredet, at, naar den store Globus e) undtages, man ikke veed, hvor de ere henkomne, saa at, dersom Tycho ikke havde skrevet sine Mechanica, havde

d) *Gassend.* vit. *Tych.* lib. pag. 6. 216.

e) Tychonis Globus blev efter dens Tilbagekomst længe forvaret paa et Sted ved Auditorium, hvor Fruentimmeret plejede at staae for at ansee Academiske Acter, siden blev den sat paa det runde Taarn, hvor den med andre kostbare Ting forgik udi seneste store Ildebrand 1728.

havde man nu ikke vidst, at saadanne Instrumenter havde været til in rerum natura f).

Der tildrog sig ellers en særdeles ulykkelig Hændelse dette Aar 1630 i Kiøbenhavn den 5 Novembr. i det at Rigets Hofmester Frands Rantzou faldt ned udi Graven udi Kongens Hauge, og druknede. Han var nyligen tilforn, nemlig udi dette Aar, bleven gjort af Statholder i Kiøbenhavn til Rigshofmester, efterat dette høje Embede havde staaet ledigt fra 1601, da Christopher Walkendorf døde. Han blev begraven udi St. Nicolai Kirke med et stort Følge, hvoriblandt var Kongen selv, tillige med Prinds Christian og Prinds Frederik g). Hans Død blev desmere begrædt, efterdi han var for nyligen bleven forlovet med Kongens Datter Anna Catharina, avlet med Frue Christina Munk, og derforuden var udi sin blomstrende Alder; thi den franske Gesandt Monsr. des Hayes, som et Par Aar tilforn var i Dannemark, skriver, at han da kunde være mellem 25 og 30 Aar, og giver samme Ambassadeur hans Portrait saaledes: Hofmesteren Frands Rantzou er en Herre af en fuldkommen Taille, hvid af Ansigt, og mellem 25 og 30 Aar; han var af et fromt og sagtmodigt Naturel; er bleven meget poleret paa sine udenlandske

f) *Gassend.* vit. *Tych.* lib. 6. pag. 217.

g) Excerpta ad Hist. *Christ.* 4. Manuscr.

ske Reiser i Frankrig og Italien, og taler godt Fransk h).

Den Misforstand, som for kort Tid siden var hævet mellem Kongen og Hertug Frederik af Holsten-Gottorp, fornyedes paa samme Tid igjen, da Kongen udi dette Aar anlagde en ny Fæstning Christianspris udi Holsten. Derover allarmeredes Hertugen, endeel, saasom denne nye Fæstning var ham en Torn udi Øjnene, endel ogsaa, efterdi den blev anlagt uden hans Samtykke, hvilket han meente at stride imod de gamle Foreninger. Denne sin Misfornøjelse gav han Kongen tilkjende udi et Brev dateret den 20 Julii 1632 af saadant Indhold.

Jeg haaber, at Eders Majestæt staaer fra denne Fæstnings Arbejde, indtil begge Parters Ret kan blive examineret efter de gamle Foreninger, som saa ofte have været fornyede mellem Førstendømmene, eller, ved Commissarier, som kan udnævnes af begge Parter. Og, om Tvistigheden ikke derved kan endes, at den maa underkastes en Opmands Kjendelse efter gammel Skik og Brug. Der bleve derforuden verlede adskillige Breve imel-

h) *Des Hayes* voyage en Dannemarc pag. 59. Ce Cavalier est d'une grande taille. Son naturel est doux. Il s'est rendu poli par les voiages &c.

iem dem om samme Materie, hvoraf jeg har hast en skreven Samling i).

De mange vigtige Forretninger, denne store Konge ideligen havde, hindrede ham ikke fra at have nøje Indseende endogsaa udi alle smaa Ting, saaledes, at han ikke alene selv ordinerede, men endogsaa med egen Haand skriftligen forfattede alle Anstalter udi publique og private, store og smaa Sager, hvorpaa tjene til Beviis de egenhændige Breve, som findes saavel udi Archiverne, som overalt udi private Folkes Hænder, og det udi saadan Mængde, som neppe findes efter nogen Konge i Verden, saa at, hvis hans andre store Bedrifter udi Krig og Fred ikke vare saa meget bekjendte, skulde man tænke, at han ideligen har siddet stille med Pennen udi Haanden. Saadant kan lægges andre Potentater til Last, men ikke denne Konge; thi han forrettede de smaa Ting saaledes, at han syntes at forsømme de store, og derimod de vigtige Ting saaledes, som den der aldrig bemøjede sig med ringere, thi hans naturlige Capacitet gav ham Lejlighed til at bestride Alting, og tillige med Kongl at agere General, Admiral, Rentemester, Secretair, Bygningsmester, Dommer, ja indtil hans egne Børns Hofmester og Informator, hvilket blandt andet sees af en Instrux,

i) Variæ inter *Chr.* 4. et *Frid.* Ducem Epistolæ Manusc.

strux, som han foregaaende Aar 1631 selv forfattede for Frue Karen Sehsted, de kongelige Børns Hofmesterinde, hvilken Instrux jeg her vil anføre, saasom den viser saavel Kongens Omhyggelighed som Hoffets Levemaade paa de Tider. Den lyder saaledes: k)

Eftersom Vi Os Elskelige Frue Karen Sehsted for Vores Elskelige kjære Børns Hofmesterinde antaget og bestillet have, saa skal hun i samme sin tilfortroede Bestilling sig saaledes forholde.

1. At Gud i Himmelen kan have Priis, Lov og Ære, Vi deraf kan have Contentement, og hun selv deraf kan have et berømmeligt Navn og Rygte hos alle got Folk, saa og hos Os kan have kongelig Gunst og Naade at forvente.

2. Skal hun sit Liv og Levnet inden og uden Huus saaledes anstille, at Børnene af hende ingen Forargelse tager.

3. Skal hun tilholde Børnene Morgen og Aften med tilbørlig Reverentz at gjøre deres Bønner til Gud i Himmelen, og med sin Person give til Sligt godt Exempel.

4. Skal hun ogsaa flitteligen med Børnene søge Kirken, naar der prædikes, og ingen af dennem stæde at blive der ude, uden at de forhindres af Syg-

k) Ordinatio *Christ.* 4. de educandis regiis pueris ad *Catharin. Sehsted.* Manuscr.

Sygdom: ikke heller skal hun stæde, at Pigerne eller deres Folk maa blive af Kirken, men dennem tilholde; at de følge med i Krigen, og saa lade lukke Stuedøren.

5. Naar Maaltid holdes, da skal Børnenes Stue og Kammer, saa og Vaskerkjelderen, holdes lukt, indtil man staaer op fra Bordet, og, paa det at imidlertid Ilden ikke skal gaae ud, da skal Fyrbøderen tilholdes at lægge saa meget i Kakkelovnen, førend han gaaer ud, at han er vis paa, at den ikke kan brænde ud, førend de gaae fra Taffel igjen.

6. Børnene med Hofmesterinden, Jomfruer og Piger, som paa Stuen bestædes, skal tilsammen sidde i Stuen at gjøre, hvis som de have at gjøre, og ikke søge hver sin Vraa at sidde udi.

7 Udi Børnenes Skole skal ingen af Pigerne lade sig finde om Dagen, ej heller ligge der inde om Natten; men udi Stuen i Slagbænker, som om Dagen skal staae lukte.

8. Aften og Morgen skal Stuedøren, og Døren uden til Vaskerkjelderen, lukkes, og oplukkes igjen om Morgenen til en vis Tid.

9. Hofmesterinden skal ikke tilstæde Børnene at snakke og discourere med Pigerne eller nogen anden i Vinkler og Vraaer. Og, naar Pigerne dem iklædt have, eller nogen anden Tjeneste forrettet

have,

have, da skal de strax gaae fra dem til deres Forretning og Gjerning, og ingen Gemeenskab med Børnene have.

10. Befinder hun Forsømmelse hos nogen af dem, som Børnene at undervise forordnede ere, da skal hun Os det strax lade vide.

11. Hun skal ingen af Børnene tilstæde at skrive nogen til, i hvem det og være kan, uden det skeer med Vores Minde.

12. Erfares Hofmesterinden, nogen af dennem, som Børnene til Opvartning forordnede ere, det være sig Mands- eller Qvindes-Personer, noget andet end det, som godt er, forehaver, da skal hun Os derom advare, at Vi derpaa med Guds Naades Hjelp i Tide kan skaffe Raad.

13. Hofmesterinden skal have god og flittig Agt paa Børnenes Sundhed, saa at de intet hemmeligen slaaer i dem, som dem intet tjener. Naar dem efter den Almægtiges Velbehag noget skulde tilhænde komme, da skal hun Os derom strax advare, saa at dertil, saavidt mueligt, i Tide Medicamenter kan blive brugt.

14. Hun skal have god Agt paa Børnenes Uldet og Linned, saa at deraf intet forkommes.

15. Børnenes forede Klæder skal leveres Buntmageren til at forvare, naar de dem ikke længer bruge om Aaret.

16. Paa Skræderen skal hun have stor Agt, at han med Børnenes Klæder saaledes omgaaes, som det sig bør, og at han de daglige Klæder, som de behøve, om Aftenen annammer, og om Morgenen igjen leverer.

17. Naar noget Nyt skal gjøres til Børnene, da skal Hofmesterinden give god Agt paa, hvad han dertil modtager, og hvad han deraf gjort haver, saa at Alting gaaer ret til.

18. Hofmesterinden skal have god Agt paa, at intet af Børnenes Sølv, Guld, Perler eller Klenodier, som dennem af Os til at bruge er forundt, skal blive forkommet; men Børnene tilholde, at de selv sligt holde udi god Agt og Forvaring, saa at Pigerne og andre ikke faaer det at løbe med. Actum Nykjøbing den 31 Julii Anno 1631.

Christian.

Hvad videre Omsorg han havde for de Kongelige Børns Optugtelse og Pleje, kan blandt andet sees af adskillige egenhændige Breve tilskrevne Hofmesteren Christian Friis, udi de Aaringer 1615 og 1616, hvor han ordinerer Alting indtil deres Sengklæder, Sko og Strømper; thi udi et Brev findes disse Ord: Er der nogen af deris Strymper, som nogit er smittit, daa send dem till Farve-

ren,

ren, att di bliffuer fort farvit ic l). Ja denne Omsorg gik ikke alene til Prindserne selv men endog, saa til deres Pager; som han udi sine Breve til bemeldte Christian Friis kalder Hertugernes Drenge m).

Dette synes vel for ringe at indføre udi saadan stor Konges Historie. Men jeg for min Part holder saadant mere nødvendigt end en Krönings eller Ligbegjængelses Beskrivelse, helst saasom udi en Konges Historie intet maa udelades, som giver Portrait paa Kongens Person; thi af denne Instrux, som ellers er rar, og ikke uden i faa Folkes Hænder, seer man 1) denne Konges store Omhyggelighed for alle, end ogsaa de mindste Sager. 2) Hoffets tarvelige Levemaade paa de Tider. 3) Kong Christians Oeconomie; saa at dette og andet tilkjendegiver, at han har været en af de allerborgerligste Konger, endskjøndt, naar Rigets Ære det udfordrede, han overgik alle Potentater i Magnificence paa de Tider, hvilket besynderligen sees af de bekjendte store Omkostninger, og den meer end kongelige Pragt, hvormed Kronprindsens Christian den Femtes Bilager kort derefter blev celebreret, hvorom skal tales med Omstæn-

l) Lit. Reg. ad *Chris.* *Friis* dat. in horto Hafniensi die 20 April. 1616. Manuscr. autogr.

m) Epist. ad *Christ.* *Friis* Fridericsb. die 10 Januarii 1616. Manuscr. autogr.

skændighed, naar jeg tilforn har rørt lidet om nogle foregaaende Sager.

Det Aar 1632 var ellers mærkeligt formedelst adskillige anseelige Gesandtskaber. Fra Engeland blev skikket Greven af Lejcester; thi ovenmeldte Engelske Minister Gordon, som efter Sædvane continuerede sine Correspondencer med Cantzler Friis, notificerer ham saadant med disse Ord: Greven af Lejcester stod med et prægtigt Følge færdig for 8 Dage siden at reise fra London til Ederè Konge n), og viser det sidste, at han ikke stod virkeligen ubi Dansk Tjeneste. Det andet Gesandtskab blev skikket fra den nye Konge i Polen Uladislao, og var Gesandten Doenhof, hvis Caracteer beskrives af oftbemeldte Gordon o).

Den Tvistighed imellem Kongen og Hertug Friderik, efterat den havde varet en Tid lang, blev endeligen i Mindelighed bilagt, og bleve siden imellem begge Herrer oprettede to Defensions-Recesser til Hertugdommernes Forsvar, hvortil gav besynderligen Anledning et Gesandtskab, som Kong Carl den Første af Engeland, efterfølgende Aar 1633, skikkede Hertug Friderik, hvorved han forestillede bemeldte Her-

n) Lit. *Franc. Gordonii* ad *Christ. Friis.* Elsingor. 6. Sept. Manuscr. autogr.

o) Lit. *Fr. Gord.* ad eund. Gedano 11. Decembr. 1632. Manuscr. autogr.

Hertug Tydsklands slette Tilstand, og opmuntrede ham til at assistere de betrængte Førster i Tydskland. Hertugen lod højstbemeldte Konge derpaa svare, at han til intet fandtes villigere end at efterleve Kongens Formaninger; men sagde derhos, at, som Regjeringen udi Førstendømmerne var af den Beskaffenhed, at han intet af Vigtighed kunde foretage, uden med Kongens Villie af Dannemark, og det efter de gamle oprettede Unioner, saa maatte han først raadføre sig derom med Kong Christian, hvilket han lovede inden kort Tid at skulle skee, og, naar det var gjort, vilde han notificere Hans Britanniske Majestæt, hvad Resolution der i saa Maade kunde tages. Han skrev derpaa strax et Brev til Kong Christian, hvorudi han lod ham vide Kong Carls Erindring, og forlangede, at nogle af hans Ministre maatte træde i Conference med de kongelige for at overlægge, hvad derved kunde være at gjøre. Kongen vægrede sig ikke derfor, men deputerede nogle af sine Ministre for at conferere med de Førstelige derom, og bleve da til samtliges Forsvar oprettede de tvende ovenmeldte Defensions-Recesser.

Efterfølgende Aar 1634 døde Erkebisp Johan Friderik af Bremen, hvorudover Kongens anden Søn Friderik paa ny gjorde sig Forhaabning at komme til det bremiske Stift, hvortil han tilforn nemlig Aar 1621 havde været udvalgt at succedere.

Men,

Men, som imidlertid den keiserlige Krig indfaldt, forandredes Conjuncturerne saaledes for samme Prinds, at han ikke alene mistede sin Succession i det Bremiske, men endogsaa sin virkelige Possession udi det Stift Vehrden, eftersom Keiseren, da han udi Krigen fik Overhaand, lod ved et Edict tilkjendegive, at alle lutherske Stifter skulde igjen indrømmes til Roman-Catholske; ja Prinds Friderik maatte udi den lybekske Fred renoncere paa alle de Stifter, som han enten virkeligen havde, eller Ret til at succedere udi. Men, da Keiseren siden forfaldt udi Krig med Sverrig, og de Svenske spillede Mestere udi Tydskland, begyndte man paa ny at handle om Prindsens Restitution, og var Keiseren villig at confirmere ham udi hans Successions-Ret til det bremiske Stift, hvis Kong Christian havde vildet beqvemme sig til at træde udi Alliance med ham imod Sverrig p), hvortil dog Kongen ikke var at bevæge, og kan dette tjene til et særdeles Bevis paa hans redelige Intention imod de Svenske. Dog, saasom Kongen mærkede, at baade Keiseren, saavelsom Erkebisp Johan Friderik ikke ugjerne saae, at den danske Prinds kunde komme til sin Ret, lod han med nogle Folk besætte en bremisk Plads ved Elben. Men de Svenske vilde ikke fordrage saadant, og derfor strax remsede samme Plads fra de danske Tropper igjen. Saa-

[illegible] ledes

p) Puf. de reb. Svec. Lib. 4. Sect. 28. 29.

ledes vare Conjuncturerne indtil 1634, da Erkebisp Johan Friderik ved Døden afgik, hvorudover Prinds Friderik fornyede sine Prætentioner, og fik Lejlighed igjen at lade sig postulere til Erkebisp, og kunde, da de Svenske ikke hindre ham udi hans Prætensioner, hverken til Bremen eller til Vehrden, efterdi det Slag ved Nørlingen havde bragt dem udi saadan slet Tilstand, at de despererede om at kunne forsvare sig udi Tydskland, hvorudover ogsaa den svenske Canzler Oxenstjerne tilstedte, at han fik Possession baade af Bremen og Vehrden. Hvad videre Skiebne Prindsen havde som Erkebisp, derom skal tales paa et andet Sted.

Udi samme Aar, som Kongens anden Søn blev forfremmet til det bremiske Stift, celebrerede den ældste Søn Christian den Femte Bilager med den saxiske Princesse Magdalena Sybilla udi Kiøbenhavn. Intet Bilager er bleven celebreret med større Pragt end dette, saavel i Henseende til Brudgommens og Brudens Ornamenter, som til den anseelige Forsamling, som bivaanede det samme; thi, foruden mange førstelige Personer, lode sig Ambassadeurs indfinde fra alle de fornemste Riger, saa at Kiøbenhavn dette Aar var som en Skueplads af europæisk Galanterie. Hvorvel min Magde ikke er at opfylde min Historie med mange vidtløftige Ceremoniers Beskrivelse, saa dog, eftersom adskillige curieuse Ting

ved

ved denne Lejlighed ere forefaldne, som henhøre til de Tiders Historie, og dette prægtige Bilager er med Zirlighed beskrevet af den bekjendte franske Autor Carolo Ogerio, som var med udi Ambassadeurens Følge, maa jeg her lidt længer end sædvanligt opholde mig ved denne store Højtidelighed.

Blandt de mange fremmede Ambassadeurs, som bleve skikkede til Dannemark for at bivaane det samme, var den bekjendte franske Gesandt Comte d' Avaux, som den 14 Augusti arriverede til Kjøbenhavn, hvor han en Mil fra Staden blev imodtagen af 300 Ryttere, item Kongens Carosse, hvorudi sadde tvende fornemme Herremænd, nemlig Christoffer Uhlefeld, Rigets Raad, og Corfitz Uhlefeld, som endda vel ikke var bleven Raadsherre, men dog udi den Anseelse formedelst sine store Qvaliteter, at Kongen ikke havde taget i Betænkning at udvælge ham til sin tilkommende Svigersøn; Gesandten blev indført i Staden med Stykkers Løsning, og igjennem Borgerskabet, som var rangeret i Gevær.

Corfitz Uhlefeld blev beskikket at være hans Hofmarskalk, og 12 andre Herremænd, som alle talede Fransk, bleve givne ham til Opvartere; og extenderer sig Autor ved den Lejlighed udi at berømme den danske Adels Politesse og Færdighed i fremmede Sprog, især taler han med Forundring om de 3

Bro-

Brødre, Lars, Knud og Corfitz Uhlefeld, hvilke, han siger, talede zirligen 7 Sprog, og forstode endda flere q). Og saameget som han berømmer de Uhlfelder for deres Politesse og Kundskab udi Statssager og galante Studiis, saa højt anskriver han de Rosenkrandser for deres Lærdom og Videnskab, saavel udi Theologie, som verdslige Sager: Gesandten selv, da han ved denne Lejlighed lærte ret at kjende Uhlfeld, tilstod, at han end ikke udi Italien selv, hvor der er saadan Mængde af skarpsindige Folk, havde fundet nogen, som overgik denne unge danske Herremand.

Den 22 dito havde Ambassadeuren sin første Audience, og vare da tilstede, foruden de kongelige Børn, Christian Friis, Kongens Cantzler, item de andre Raadsherrer, blandt hvilke den tydske Cantzler Johan Reventlov; og seer man, at der paa den Tid vare 3 Cantzlere, nemlig Kongens, Rigets og den tydske Cantzler, hvoraf den første da var agtet for den højeste Bestillingsmand, saa at der ingen Hofmester maa have været beskikket efter Frands Rantzovs Død. Gesandten complimenterede Kongen med en italiensk Oration, saasom han vidste, at Hans Majestæt havde meest Behag udi samme Sprog.

q) *Carol. Oger.* iter Dan. pag. 38, hvilken Bog her formedelst dens Rarhed er saa kostbar, at den vejes op med Guld.

Sprog. Og Johan Reventlov, den tydske Cantzler, blev beordret, at svare ham, skjøndt der nævnes ikke paa hvilket Sprog. Man finder ellers udi en anden Samtale, at, da bemeldte Ambassadeur iligemaade talede Kongen til paa italiensk, svarede Hans Majestæt ham paa Latin, saa at de siden udi 2 Timer talede Latin sammen.

Den 25 dito havde Gesandten Audience hos Kronprindsen Christian den Femte, til hvilken han overleverede Breve, saavel fra Kongen af Frankrig, som fra Dronningen; confererede ogsaa med Hans Prindselige Højhed om Statssager, især om Tydskelands Tilstand, thi jeg haver tilforn antegnet, at denne Prinds blev anseet som en Regent, og hartad som Kongens Collega udi Regjeringen. Højstbemeldte Prinds svarede ham paa Fransk; iligemaade Prinds Friderik, som han kort derefter besøgte.

Dagen derefter skede den polske Ambassadeurs Indtog udi Kjøbenhavn, hvilken ogsaa prægtigen blev imodtagen, og havde Audience den 2. September. Og var ved den Lejlighed end større Tilløb af Folk, saasom Polakkerne skilles fra andre europæiske Folk udi Klædedragt. Men Gesandten Nikolaus Korf var selv en Liflænder, og de fleste af hans Suite vare fremmede, nemlig Tydske, Prydser og Liflændere. Gesandten holdt sin Oration paa Tydsk,

og

og blev svaret paa samme Sprog af den tydske Cantzler Reventlov.

Den 6. Sept. ankom den spanske Gesandt Gusman Marqvis de Fuente, hvilken saasom han arriverede lige tilsøes, flaggede alle de kongelige Krigsskibe, som vare rangerede langs ved Strandbredden, og blev en Jagt med 12 Norskarle skikket ham imøde, for at føre ham fra Skibet. Men, saasom han havde udi sin Suite en Dominicaner-Munk, saa vare Folkes Øjne mere henvendte til samme Munk end til Gesandten. Hvad som ved disse Indtog er mærkværdigt, er, at alle Gesandterne bleve bragte lige til Kongens Slot. Den franske Gesandt havde Dagen derefter en privat Audience med Hans Majestæt udi Kongens Hauge, hvor der paa Latin blev talet om adskillige Sager, og lod da blandt andet Kongen tilkjendegive, at han havde Mishag udi den Rebellion, som Hertugen af Orleans havde stiftet udi Frankrig. Han sagde iligemaade til Gesandten, at han var den ældste Regent i Europa, og at han udi alle Riger havde oplevet 3 Regjeringer. Efterat denne Samtale havde varet udi 2 Timer, tog Gesandten Afsked.

Den spanske Gesandt havde publiqve Audience den 13 dito, og, saasom den samme holdt sin Tale paa Spansk, blev den tydske Cantzler Reventlov, som ellers agerede Hoffets Tolk, beordret at træde til

til Side, og en anden Raadsherre, nemlig Just Høg, blev udi hans Sted kaldet for at svare paa Spansk, og for at lade see, at de kongelige Ministre og Hofmænd vare capable til entretenere alle Nationer udi deres egne Sprog. At denne Ambassadeur maa ikke have været meget behagelig for de danske Hoffolk, sees deraf, at den tydske Cantzler, førend Gesandten kom ind, viskede Autor til denne Beskrivelse udi Øret: Nu faae vi at høre herlige Rodomontader. Kongen selv maa ej heller have haft megen Behag i hans Person, thi han sagde siden over Bordet til Uhlfeld: Jeg veed ikke, om den franske Ambassadeur er bekjendt, af hvad Qvalitet den spanske Gesandt er; thi hans Creditivbrev viser, at han er Oberinspecteur over dem, som have Omsorg for Kongens af Spanien Mulæsler, hvilket foraarsagede Latter hos de Omstaaende, saasom saadant skurrede udi den danske Adels Øren, hvorvel det var en anseelig Post i Spanien. Men, saasom der var stort Venskab mellem Dannemark og Spanien paa de Tider, beviisede Kongen ikke alene samme Gesandt stor Ære, men var meget bekymret udi den paafølgende Præcedentzstrid mellem ham og den franske Gesandt, at ham ingen Tort skulde skee. Til den Ende komme de fornemmeste Raadsherrer den 14. til Comte d'Avaux for at tale om de Stridgheder, som venteligen vilde reise

sig

sig om Præcedencen ved forestaaende Bilagers Ceremonie. Derom blev heftigen twistet, som sædvanligt paa de Tider var imellem de franske og spanske Gesandtere. Det danske Hof i Henseende til det Venskab, som da var med Spanien, bemøjede sig at lave det saa, at begge disse Gesandtere maatte tracteres paa een Fod. Men den franske Ambassadeur kunde ikke bevæges til at tilstaae Saadant. Ja den Iver, han havde i at staae paa sin Principals Højhed, gik saa vidt, at han endogsaa ikke vilde vige for den kejserlige Gesandt; thi man seer, at Carolus Ogerius r) blev skikket til Claus Plum, som da var Professor Juris i Kjøbenhavn; for at laane hans Alciatum, og derudi at eftersee, hvad han deciderer. Bemeldte Ogerius sagde da, at den bekjendte Jurist Baldus skriver, at det tilkommer franske Ambassadeurs at tracteres paa lige Fod med kejserlige; men Professor Plum svarede dertil, at han twivlede paa, at man nu ved det danske Hof rettede sig efter Baldi Decision udi denne Post; hvorudi han havde ikke nieget Uret, saasom det er Juris Professorer alt for stor Ære at give dem Ret til at stifte Rangforordning mellem Kejsere og Konger. Ogerius søgte at bestyrke Baldi Autoritet dermed, at samme store Jurist var en Italiener, og derfore mere det kejserlige end det franske Kongelige Hus

r) *Oger.* iter Dan. pag. 72.

bevaagen, hvorudover han herudi kunde ansees som en upartisk Dommer. Men, som Jurister ere ogsaa Mennesker, saa kan man ikke garantere for, om Baldus lod sig under Haanden betale for denne Decision eller ej; hvad de andre Jurister angik, som oftbemeldte Ogerius citerede, nemlig Cujacius og Molinæus, da vare de franske, og conseqventer kunde deres Decisioner ansees som partiske. Men det synes, at den franske Ambassadeur gjorde deslige Bevægelser imod den Kejserlige, alene for at bestyrke sin Paastand desmere imod den spanske Gesandt, med hvilken han ingenlunde vilde tracteres paa en lige Fod. De danske Ministre, for at jævne denne Stridighed, foresloge da saadant Middel, at paa den tilstundende Bilagers Højtid Kongen af Dannemark skulde først staae paa den ene Side, og den kejserlige Gesandt paa den anden Side, og skulde da den franske Ambassadeur have Valg at rangere sig paa hvilken Side han vilde, enten næst ved Kongen eller den kejserlige Legat. Dette begjærede den franske, at de danske Raadsherrer vilde give ham skriftligen; og, da de vegrede sig derfor, stod han op af sit Sæde og sagde: Den spanske Ambassadeur maa gjerne have Valget, men hvilket Sted han tager, der skal jeg støde ham til Side. Raadsherrerne spurgte ham da, om han vilde gjøre Saadant udi Kongens Nærværelse, hvorpaa han svarede,

rede, at hans høje Principal Kongen af Frankrig vilde ikke miste den Ret udi Dannemark, som han altid havde besiddet. Endeligen, saasom denne Strid ved intet Middel kunde bilægges, lod den spanske Ambassadeur udsprede, at han formedelst vigtige Aarsager var bleven tilbage kalden af Kongen, og kort derefter tog sin Affked. Man mærkede siden, at Kongen ingen synderlig Behag havde udi den franske Ambassadeurs Omgjængelse, endeel formedelst denne Opførsel, endeel ogsaa, efterdi han var meer ærbar og serieux end de tydske, svenske og polske Gesandtere, hvilke kunde svare til alle de Skaaler, som dem af Kongen bleve tilbrukne; thi paa de Tider blev det holdet for en liden Politesse udi Norden, at vegre sig for saadant, og seer man, at denne Konge udi alle Selskaber gjorde alting med, saasom intet Gjæstebud holdtes for anseeligt, og ingen Gjæstbuden at have comporterer sig vel, uden han gik beskjænket bort.

Den 15 Septemb. gjorde den svenske Gesandt Peder Sparre sit Indtog: men samme Gesandt holdt sig fra Brøllupsfæsten, formedelst den Sorg, som det svenske Hof var udi ved Gustavs Død.

Den 10. Octobr. gjorde Bruden Princesse Magdalena Sibylla sit Indtog. Alle Gader, hvorigjennem hun skulde passere, vare besatte af bevæbnede Borgere. Processionen skede saaledes: Først

kom

komme nogle Esqvadrons af danske Ryttere med Spil og Piber; derefter den kongelige Guarde; siden den hele danske Adel, anført af tvende Hofmarskalker, og efter dem den kejserlige Gesandts Suite, men Gesandten selv var ikke med, ej heller nogen af de andre Ambassadeurs. Strax derpaa komme adskillige førstelige Personer, som bleve efterfulgte af Brudgommen Prinds Christian, hvilken gik alene og havde efter sig de fornemste Rigets Embedsmænd og det hele Raad. Derefter kom den fornemmeste saxiske Adel; item tvende Førster, Brudens Brødre, og endeligen Bruden selv med Hendes Moder og Søster udi en prægtig forgyldt Vogn med 6 Heste, efterfulgt af en stor Skare, saavel af sachsiske, som af danske Fruentimmer, hvoraf de danske formedelst deres Skjønhed meest paraderede efter Ogerii Vidnesbyrd s).

Oftbemeldte Autor vidner, at, ved Sachsernes og Holstenernes Ankomst, Vin og Øl begyndte at flyde som Vand, og siger han, at til denne Brøllupsfest bleve depenserede udi samme Liqveurs hen ved 100000 Rdlr., thi aldrig noget Bilager er holdet med saadan Overflod, saa at man kunde sige om dette Brøllup, som man fordum plejede at raabe ved de romerske Ludos Seculares, at ingen havde

seet

s) *Oger.* iter Dan. pag. 80. nam danæ pulchriores sunt.

saadant tilforn, eller kunde vente at see det oftere. Den 25 dito skede Brudevielsen paa Slottet ved den Kongelige Hofprædikant Doct. Christian Madsen, og slog da Kongen disse Riddere, nemlig: Christjan Tomesen, Rigets Cantzler, Otto Skeel, Hans Lindenov, Just Høg, Christopher Urne, Kay von Ahlefeld, Casper von Buchwalt, Christian Pends, Dietrik von Ahlefeld, Oluf Parsberg, Axel Arenfeld og Corfitz Uhlfeld t). Og blev da gjort en Forandring ved Ridderordenen paa saadan Maade: Hans Majestæt havde Aar 1616 indrettet en ny Ridderorden af Sverdet, hvormed de særdeles bleve beærede, som havde holdet sig vel i den calmarske Krig. Samme Orden blev siden forenet med den gamle; men udi dette Aar og ved denne Højtidelighed blev Armen med det hebraiske Ord borttagen, og i Steden derfor blev sat paa Siden af Elephanten C4 med en Krone over.

De førstelige Personer, som da vare tilstede, vare:

Christian den Fierde.

Christian den Femte, Brudgommen.

Friderik, hans Broder, som var Erkebisp af Bremen.

Den

t) Excerpt. ad Hist. *Christ.* 4. Manuscr. Herudi farer *Carolus Ogerius* vild, i det at han regner kun 8 Riddere.

Den Keiserlige Gesandt, som var Hertug af Holsten.

Hertug Johannes, hans Broder.

Philippus, iligemaade Hertug af Holsten.

Johan Christian, Hertug af Sønderborg.

Alexander Henricus.

Ernestus Guntherus.

Philippus Ludovicus, iligemaade af Sønderborg.

Christian Augustus, Pfaltzgreve af Rhin og Hertug af Bayern.

Johannes, Hertug Philippi Søn af Holsten.

Johannes Georgius, Churprindsen af Sachsen.

Hertug Augustus, hans Broder.

Hertuginden af Sachsen og hendes Moder.

Hertuginden af Holsten og hendes Datter.

Hertug Philippi Gemahl.

Greven af Mandsfeld; item de keiserlige franske og polske Gesandtere.

Efter adskillige Præcedentsstridigheder imellem de fremmede Gesandtere blev endeligen Ordenen saaledes indrettet:

Paa det fornemste Sted af Salen stod Brudgommen mellem Kongen og sine Brødre. Ved den venstre Side stod Bruden mellem tvende hendes Brødre. Næst ved Kongen og hans Sønner stod den kei-

keiserlige Gesandt, og efter ham den polske, og ved Brudens Side vare rangerede den franske Gesandt og Churførstinden af Sachsen. Og kan jeg ved denne Lejlighed ikke forbigaae at melde noget, som findes udi Chanuts Memoires, hvor der tales om Ambassadeurernes Rang saaledes: **Man gjorde udi Dannemark Forskiel mellem ordinaire og extraordinaire Ambassadeurs. De sidste, som enten ere skikkede for en vis Underhandling, eller ere inviterede til en Ceremonie eller Højtidelighed, havde Rang over Kongen; paa den Fod blev Comte d'Avaux tracteret, iligemaade Comte de la Thuillerie ved en dansk Princesses Daab. Men de første, nemlig ordinaire Ambassadeurs, vige altid for Kongen udi alle Lejligheder, hvorpaa haves et Exempel udi Friderik den Andens Tid, da højstbemeldte Kongens Bilager blev celebreret 1572, thi man seer da, at den da værende franske Ambassadeur stod under Kongen, over Churførsten af Sachsen.** Ordenen var saaledes indrettet, som den findes beskreven af den danske Poet Erasmo Mich. Læto, hvilken da var tilstede, og efter kongelig Ordre har udført denne Højtidelighed udi efterfølgende Vers:

— — Interta levibus dum fercula mensis
Expediunt, lymphis res acta est omnibus, inde

Cui-

Cuiqve suis datur e meritis vel honore, graduqve
Aut virtute locus. Primum Rex occupat, hinc mox
A Gallo missus subiit legatus, eumqve
Protinus a dextris sibi Rex adjungit, & inde
Ad lævam patriis longe Augustissimus arvis
Augustus consedit.

Men man seer af dette Bilager udi Christian den Fierdes Tid, at Comte d'Avaux, hvorvel extraordinaire Ambassadeur, cederede Kongen, og at Autor til Chanuts Memoires herudi farer vild.

Jeg vil forbigaae at fortælle videre den Stats Pragt og Overflod, hvormed dette Bilager blev celebreret: men alene sige dette, at den hele Omkostning beløb sig til henved 2 Millioner Rdlr. thi den Hest alene med dens Ornamenter, hvorpaa Brudgommen red, blev alene skatteret til en Tønde Guld. Hvad som ellers herved er mærkværdigt, er, at de fornemste af Gjæsterne bare frem Brudegaver: Kongen forærede Bruden en Tour af Diamanter, hvoriblant een var saa stor, at derudi stod udstukket Christian den Fierde og Magdalena Sibylla. Derefter komme Gesandterne frem med deres Gaver. Den franske Ambassadeur alene blev borte, efterdi han havde ikke lavet sig derpaa, og saadant ikke var brugeligt udi Frankrig u). Med saadan Magnificence blev dette Bilager celebereret, og seer jeg blandt an-
det

u) *Oger.* iter Dan. pag. 94.

det af et egenhændigt Brev, som Kongen har tilskrevet Cantzleren og Rigets Marsk, hvor omhyggelig Hans Majestæt har været i at ordinere Alting forud, endogsaa de mindste Sager; thi udi samme Brev findes saadan Ordre: Cantzleren og Rigets Marsk skal befale Herremændene, som forordnet er til den Ballett, at di flittigere, end hidtil skeet er, søger Danseskolen x).

Kort derefter, nemlig den 20 Octobr. blev et andet Bilager celebreret mellem Kongens legitimerede Dotter Sophia Elisabeth, og Grev Pentz, Statholderen af Holsten. Adskillige Dage bleve derfor hendrevne med lutter Gjæstebude og Carouseller, og vidner Ogerius, at Ingen overgik Kongen i Ringrenden, og, hvorvel han allerede havde naaet en høj Alder, gjorde han dog alting med. Der fortælles, at han udi at Gjæstebud lod sig tilbringe en forgyldt Drikkeskaal, af den Vegt, at neppe 2 Personer kunde bære den, hvilket jog ikke liden Skræk udi de Hosværende, efterdi de bildte sig ind, at enhver skulde udtømme samme Skaal. Men Kongen lod øse Vinen udi 9 andre Skaale, hvoraf han selv udtømmede den ene, og gav de 8 til andre Herrer, som ogsaa maatte gjøre Besked. Dette er et kort Begreb af denne store Magnificence, hvoraf gik Rygte over hele

x) Epist. Reg. ad Cancell. et Maresch. Regni Rosenb. 5. Junii 1634. Manuscr. autogr.

hele Europa, og som er vidtløftigen og zirligen beskreven af Carolo Ogerio, der var øjensynlig Vidne til alt hvad han derom har antegnet. Den fornemste Nytte, som man har af samme Relation, er, at man deraf seer, udi hvilken Tilstand Hoffet var paa de Tider, og hvilke da vare de fornemste Ministre. Af dem berømmer Autor ingen mere end de trende Brødre, Lars, Knud og Corfitz Uhlfeld, men allermeest den sidste, hvilken han anseer som et Vidunder. Hvad som han blandt andet lægger samme Herre til Berømmelse, er, at da han havde faaet et Tilfælde i sit ene Ben, vilde han ikke af Undseelse holde Bilager med Frøken Leonora Kongens Datter, førend hans Ben var læget. De andre saavel af Statssager, som af Lærdom anseelige Mænd, hvorom samme Skribent taler, vare Cantzler Christian Friis, som da havde naaet en høj Alder; Christian Thomesen Sehsted, Rigscantzler; Johan Reventlou den tydske Cantzler, hvilken formedelst sine Videnskaber udi fremmede Sprog kaldtes det danske Hofs Mercurius; den gamle Raadsherre Holger Rosenkrands, hvilken Autor beskriver saaledes: han var en Mand af stor Læsning, og besynderlig hengiven til Theologie og Skriftens Læsning, forstod ogsaa igrunden det græske og hebraiske Sprog, og var af et exemplarisk Levnet; Just Høg, en af de Tiders lærde Herrer: han var den, som

Kon-

Kongen lod hente for at svare den spanske Ambassadeur paa Spansk. Men ingen var meer bekjendt af de fremmede, sær de franske, end Peder Wibe, efterdi han saa længe havde været Resident ved det franske Hof, og var bleven nobiliteret udi Frankrig. Derfor bliver saavel udi Courmesvins, som i denne Ambassade talet meest om ham. De lærde Folk af Borgerstanden, som Autor havde Kundskab med, var Longomontanus, Tychonis Discipel, hvilken han først fandt paa Børsen ved Bogladen, og gjættede sig til af hans Tale og Legems Skikkelse, at det maatte være Longomontanus. Olaus Wormius den berømte Antiqvarius og Medicus, hvilken han ofte besøgte. Han taler ogsaa om Tycho Brahes Søster, hvilken han besøgte paa Vejen fra Helsingborg til Kjøbenhavn. Hun var da en Dame af 70 Aar, og holdtes for at have stor Kundskab udi Mathematiqve. Man seer ellers af Autoris Beskrivelse, at Konster, Videnskab og Politesse har været paa den højeste Spidse udi Dannemark under Christian den Fierde, og at de fare vild, som holde for, at saa kaaldt Clima ikke kan give store Hoveder x). Men allermeest giver dette Bilagers Beskrivelse et Portrait

paa

y) *Oger.* pag. 38. qvae qvidem Danis doles eo libentius commemoro, ut si fonte de soli tenuitate, ut res feret, aliqvid dicam, fides mihi non abrogetur.

paa Christian den Fierdes Magnificence. Man skulde vel heraf dømme, at Høistbemeldte Konge var en ødsel Herre; men, saa prægtig som han var, naar Rigets Ære det udforbrede, saa oeconomisk og borgerlig derimod var han i andre Maader. Derforuden et at mærke, at Dannemark under ingen Konge havde meer blomstret.

Denne Rigets Velstand befordredes ikke lidet af den uafladelige Omsorg, som Kongen havde for Handelens Opkomst, og var hans synderlige Henseende at stifte Manufacturer og Handel med egne Skibe, paa det at Pengene kunde blive udi Landet. I den Henseende havde han oprettet saa mange Compagnier udi Kjøbenhavn; thi foruden det Ostindiske, det Islandske, og Saltcompagniet, seer jeg af en Kongl. Skrivelse til Peder Wibe, at der ogsaa har været et østersøisk Compagnie i samme Stad z). I den Henseende gav han og 1636 særdeles Friheder og Privilegier til danske bevæbnede Kjøbmænds-Skibe sigtende dermed til trende Ting, 1) at have stedse befarne Søfolk. 2) At forfremme Handel med egne Skibe. 3) i Krigstider at have armerede Skibe, som han i Nødsfald kunde betjene sig af, og dermed bestyrke sin Flode; thi han betingede sig for den Frihed,

z) *Christ.* 4. Lit. ad P. *Wibe* de qverelis societ. Maris Balth. Glücstad. 5. Decembr. 1638. Manuscr.

hed, disse monterede Skibe nøde udi Fredstider, at de skulde være til Tjeneste, naar en Fejde paakom; saa man seer heraf, at den Anstalt, som Høilovlig Ihukommelse Christian den Femte gjorde med Defensions-Skibe, var ikke den første, som de fleste mene; men heller en Fornyelse af denne Forordning, som udgik dette Aar, og som varede indtil den sidste Krig med Sverrig blev endet; thi jeg finder, at den strax efter den Bromsebroiske Fred blev igjen ophævet, af Aarsag, at disse Defensions-Skibe udi Krigen ikke havde fyldestgjort deres Forpligtelse. Og, saasom denne Forordning er af Vigtighed, holder jeg den værd her Ord for Ord at indføre: den lyder saaledes:

Vi Christian den Fjerde, med Guds Naade, Danmarkis, Norges, Wendis og Gottis Konning, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn, oc Dytmersken, Greffwe vdi Oldenborg oc Delmenhorst: Gjøre alle witterligt, at eftersom Wi naadigst denne besuerlige Tiids Tilstand haffue betænckt, saa oc hvorledes Voris Strømme nogle Aar her, dend Traficqverende til største Efterdeel, med atskillige Offvervold wfri gjøris, huilket end og videre vdi denne Tiid oc herefter er at befryctе; da haffue Wi dend Lejlighed med Voris Elskelige Danmarks Rigisraad betænckt, offuerveyet,

oc

oc nogen Middel Voris Flode udi Kriigs oc Nøds Tiid at sterkke ved efterskrefven Paaleg for got fundet at paabyde.

1. Alle oc huer Udlendiske som Salt føre ind vdi Vort Rige Danmark, skulle giffue af huer Tønde Salt Otte Skilling Danske, foruden de 4 Skilling, derpaa ere allerede paalagde, er saa aff huer Tønde en half Ort; oc skulle de strax paa de Steder, som de ankomme oc deris Last bryde eller fall byde, samme Told erlegge; er nu Skibene tilladde med Salt, da haffue Voris Toldere at rette sig effter Voris, om Skibenes Drectighed, vdgangne Forordning, saa vidt mueligt er, og skee kunde.

2. For det andet, belangende Vore egne Undersaatter vdi Vort Rige Danmark, da efftersom de sig haffue erbødet Oss og Riget til Bedste at lade bygge oc tilforhandle Skibe, til Orlogs brugelige, med 6, 8, 12 oc fleere Stycker, dermed at fare paa Franckrige, Spanien og andre Lande, efter Salt oc anden Kjøbmandskab, hvilcke oc udi vfreds Tiid til Voris Tjeniste for billig Betalning sig skulle lade bruge; da ville Vi dennem, mod saadan deris Forplict oc Tjeniste, fri giffuet haffue, for forskreffne Salttold, saa oc dend Lasttold, som til Baadsmænds Boders Bygning paa nogle Aars Tiid er paalagt. Dog saafremdt de saadanne Orlogs monterede Skibe paa andre Steder begjere at bruge, da skulle de alleene for

Baads-

Baadsmænds Bobers Kaſtold, ſom forbemelt, være forſkaanede: medens anden ſædvanlig Told aff andre Wahre ſkulle de være pligtige at vdgiffue, vndtagen aff huis Salt de føre, ſom før er rørt.

3. For det Tredie, de andre vore Underſaatter ſom ellers Skibe bruge paa Frankrige, Spanien, eller videre affliggende Lande, ſom ikke Porte haffue paa deris Skibe, eller kunde gjøre os oc Riget udi Feyde-Tid, Kriigs, meden anden Tjeneſte, de ſkulle giffue engang aarligen Baadsmands Bobers Told, (ſaalænge dend varer) og 4 Skilling af huer Tønde Salt; efterſom paabudet oc hidintil ſkeet er.

4. For det Fjerde, forbemeldte Vore Underſaatter ſkulle (huad heller nogen alleene Skib haffuer eller med flere ere vdi Compagnie) ingen Skibe kjøbe at bruge paa Spanien, ſom wfrie ere i Spanien: Ey heller dennem beſætte med Folk, ſom wfrie ere ſammeſteds, meden med Vore egne Underſatter eller andre fri Folk, ſaa oc Skibene ſelv lade bygge, eller og kjøbe paa de Steder oc aff de Skibe, ſom paa Spanien fri handle maa.

For det Femte, ſkulle Portſkibene haffue nogle Stykker paa fire eller ſex, eller huad de kunde affſted-komme, og gjøre Admiralſkab med ſig oc andre. Dog at de ej føre Munition eller andet, ſom de aff de Landes Fiender, ſom de beſegle, kunne angribes faare: Gjøre de herimod, vide ſig det ſelff, om

de der offuer angribes aff de Interessrende, og lider Skade.

6. For det Sjette, paa det Tyrken, Algierer, oc deslige Fribyttere, icke skulle sig med samme Skibe styrke, da skulle Vore Undersaatter saadanne Skibe beflitte sig paa, saa vidt mueligt, at besætte med en god Orlogs Mand til Skipper, oc dycktige Bysseskyttere, oc dennem, saa vel som samptlige Skibsfolket, huer Rejse tage i Eed, at de sig ikke nogen Tyrck eller Fribytter offuergiffue ville, saa længe de kunde fecte oc sig verge.

7. For det Siuffuende, paa det saadanne Skibe nogen videre Fordeel maa nyde, mod den Tjeneste, de Os pligtige ere, da haffue Vi endnu alle saadane monterede Skibe naadigst continueret og samtykt, dennem Anno 1621 givne Friheder, som efterfølger.: nemlig: at alle Baadsmænd, Bysseskyttere oc andet Søfolk, oc de som paa samme Skibe tjene oc seigle, skulle være fri for Udskriffning, saa at de udi Voris Tjeneste ikke skulle udtagis. Iligemaade, skulle og være fri for Voris Tjenesteoc Udskriffning, de Tømmermænd, som Rederne til deris Skibsbygning selff Udenlands lader hente, saavelsom de, huilcke Rederne selff til Bygning aff Ungdommen lader uplære. Iligemaade skulle oc de som paa deris Skibe seigle for Bysseskyttere, Baadsmænd, og deris Tømmermænd, være for deris Huss og Personer fri for ald Vore oc Byens Tynge oc Skatt;. Dog saa

frembt

fremdt de bruge Kiøbmandskab, giffue der aff, effter-som billigt kand eractis.

8. For det Ottende, der som Forbud paa Korn eller Wahre skeer, da skulle samme Skibe, som paa de Lande seigle, ej være forbuddet samme Wahre did at føre, med mindre de vdi samme For-bud vdtrykkeligen neffnis oc specificeris, eller oc der om særlig aff Oss befallis.

9. For det Niende, saa fremdt noget Søefa-rende Folk aff Landet ere udvigte, for huad Sag det oc er, (undtagen det kand være for Mord, og saa-danne Guds forgangne Misgjerninger) da haffue de sicker Leyde paa forbemeldte Skibe at seigle, og nyde samme Privilegier oc Friheder, tilfaarne om formeldis.

10. For det Sidste, paa det Søfarten dis-bedre kand tiltage, da ville Vi Naadigst hermed paa-bødet og befallit haffue, at ingen fremmede Skibe her vdi Riget aff nogen Hafner maa fractis, saa lenge Inlendiske Skibe, være sig smaa eller store Ski-be eller Skudder, ere forhaanden, som beqvemme ere, oc for en billig Fract ville oc kunde fare, hvor paa at kjende (om paa tuistis) Borgemesteren og Raad, eller Offuerkjøbmanden, hvor han er, en el-ler to forfarne i Søefarten kunde tilforordne, hvilke og strax sig dertil skulle lade finde villige. Huorefter alle og enhver sig kunde hauffne at rette. Giffuet

paa Vort Slott Haderslefshuus, dend 18. Februarii Anno 1636.

Under Vort Signet.

Christian.

Til denne Forordning synes ellers ikke lidet at have contribueret det Fribytteri, som paa samme Tid dreves i Søen. Thi jeg seer udaf et af Christian den Fjerdes egenhændige Breve, at Søen da overalt var usikker, og at foregaaende Aar en Deel af de kongelige Krigsskibe vare udskikkede for at hemme det samme. Paa samme Skibe var Kongen efter Sædvane udi egen høje Person, thi Brevet, som er skrevet til Rigets Amiral, er dateret paa Arken udi Flekkerøen udi Norge, og hegler Kongen adskillige Søecapitainer i samme Brev igjennem med disse Ord: Jeg haffuer paa denne stakked Tiid erfahrit allehaande om Voris erlige Capitejner; naar dy erfahrer, at en Dynkerker ligger udi en haffun, daa er enten hans Styrmand iche saa vel der inde bekjendt, som han begjehrer, eller och hans Skiib stikker for dybt, saa at han intet kan forfølge Dynkerkeren. Voris Capitejners Skikkelighed den haffuer jeg erfahrit paa disse tvende fine Mænd, der er med paa Delmenhorst og Engelen Raphael. Dy Dannemend laa saa

nær

nær hos mig her i Haffnen, at man kunde tale till dem, och ville endda intet om Bord at hente Ordit, mens lod smukt føre Vachten op den Tiid, det kom dem til paas, hvorfore jeg vyste dem, at det vaar intet maneeren, og lod sette dem den Natt i Bolthen ved den store Mast a). Han viser derforuden i samme Brev alle de Havnes Qvaliteter, som Fribytterne søge, saa at man deraf seer denne Konges overmaade store og rare Kundskab udi alle Sager.

Udi dette Aar blev atter gjort et nyt Forsøg paa Grønland, til hvis Handel at fortsætte adskillige, saavel af Adel som Borgerstand, havde anrettet et Compagnie i Kjøbenhavn og udskikket et Skib, hvilket kom lykkeligen til Landet, men kunde ikke komme i Handel med Indbyggerne formedelst deres Vildhed, helst saasom der af et Kanonskud kom saadan Skræk iblandt dem, at nogle af dem, som vare paa Skibet, styrtede sig udi Søen. Det er ellers mærkeligt paa denne Reise, at man fyldte det hele Skib med et Slags skinnende Sand, som man bildte sig ind var blandet med Guld, og menede derved at have gjort et stort Bytte; men da det kom til Prøve hos Guldsmedene, blev der befundet, at det var kun slet Sand, hvorover det blev kastet i Søen.

Paa

a) Lit. *Christ.* 4. ad Regni Amir. dat. Arc. in Fleckeröe die 3 Junii 1635. Manuscr. autogr.

Paa samme Tid forefaldt udenlands en synderlig Hendelse, som jeg ikke kan forbigaae, saasom denne samme kunde give Anledning til Misforstand mellem Dannemark og Frankrige. Den danske Minister Peder Wibe, som residerede paa samme Tid udi Stokholm, blev buden til Ligbegjængelse tilligemed den franske Resident. Denne Sidste fortrød paa, at Peder Wibe blev sat udi det første Par næst efter Liget, og derfor trængte sig ind udi hans Sted, hvilket Wibe ikke kunde fordøje, og stødte ham fra sig. Dette foraarsagede, at de komme i Haandfægtning sammen, hvorudi den franske Residents Krave blev istykker reven. Kaardene bleve derpaa trukne, og de ginge hinanden stærk paa Klingen. Adskillige, som vare udi Ligstuen, lagde sig vel imellem og finge dem fra hinanden, men Hidsigheden var dog saa stor, at de komme udi ny Trefning sammen igjen; saa at man maatte atter skille dem ad, saaledes at den franske kom ind udi et andet Kammer. Fjorten Dage derefter, som var den 29. Septembr., da Peder Wibe vilde gaae fra Kirken til sit Huus, passede den franske Resident ham op paa Vejen, og med stort Skrig og den blotte Kaarde løb efter ham. Hvorpaa Wibe vendte sig om, kastede sin Kappe fra sig, og greb til sin Kaarde. Men han havde den Uheld, at Gehenget faldt ned af Armen, saa at han saa hastig ikke kunde trække Kaar-

den. Herudover, da han vilde gaae nogle Skridt tilbage, faldt han baglends; og i saadan Tilstand fik adskillige Blessurer af den franske. Dog kom han op igjen, og med sin Kaarde gav den franske saadant Stød i Hovedet, at han deraf faldt ned paa Gaden. Begge Mir 'res Tjenere komme ved samme Lejlighed ogsaa i Trefning sammen, og blev Udfaldet derpaa saaledes, at den franske maatte desarmeret begive sig hjem, hvorvel han ikke vilde tilstaae, at hans Kaarde var bleven ham fratagen, men at han havde leveret den fra sig til en af de Omstaaende. Denne Handel foraarsagede stor Eftertanke, saavel ved det danske, som det franske Hof, men jeg finder ikke, at det havde nogen anden Følge. Man seer alene, at Peder Wibe har forladt det svenske Hof strax derpaa, og at Dannemarks Riges Raad affærdigede Aaret derefter Skrivelse til Sverriges Riges Raad af saadant Indhold: Vi formode, at J gode Herrer den Anordning gjøre, at Edle og Velbyrdige P. Wibe, hvilken nu som Resident begiver sig igjen til Sverrige, herefter mainteneres udi den Sikkerhed, som Jura Gentium saadanne publiqve Personer og Potentaters Residenter hos deres Venner og Naboer tilegner b). Hvad, som ellers fortjener at antegnes dette Aar, var, at

der

b) Lit. Senat. Dan. ad Senat. Svec. Hafn. 14 April. 1637. Manuscr.

der udi Helsingør regjerede en stærk Pest, som blev indført af Østersøiske Skibe; og udi Island brød det Bjerg Hecla løs, og skiød Ild og Aske fra sig langt ud i Søen. Blandt lærde Folk, som dette Aar døde, var Doct. Niels Paasche, Biskop i Bergen, som blev succederet af den kongelige Slotsprædikant Mag. Ludvig Munthe, min Oldefader, hvilken levede indtil 1649 da han blev succederet af Mag. Jens Skjeldrup.

Kort førend den Anstalt skede med ovenmeldte Defensionsskibe, havde Hans Majestæt udi samme Henseende forordnet, at aldeles ingen Skibe, store eller smaa, som i Dannemark bygde vare, maatte sælges til Fremmede, førend de udi Rigerne havde tjent eller været brugte udi 10 Aar c).

Naar man derfore alt dette betragter, kan man slutte, at det store Venskab, som i denne Konges Tid var imellem Dannemark og Spanien, item den Koldsindighed, som var imellem dette Rige og Holland, fornemmeligen har grundet sig paa Kongens Hovedforsæt om Handelens Forfremmelse udi Dannemark og Norge, saasom Hans Majestæt saae, at den spanske Handel var lige saa nyttig som den hollandske var skadelig; thi, ved at holde Venskab med Spanien, opmuntredes Undersaatterne til en umiddelbar Handel paa samme Rige, da derimod alt,

hvad

c) Edict. Hafn. die 11. Mai 1634.

hvad man fik fra Holland, naar samme Land havde fri Commerce med Spanien, bestod udi Vahrer, som toges fra anden Haand hvortil Undersaatterne for Mageligheds Skyld inclinerede, skjøndt saadan Handel i sig selv var ufordeelagtig. Man kan derfore ikke forundre sig over, at Hs. Majest. saa ofte favoriserede Spanien mod de forenede Provincier, og at han udi det Aar 1637 lod sig bevæge til den store Anstalt, nemlig, at forbyde Hollænderne at føre Krigsmaterialier igjennem Sundet, som de behøvede til Krigens Fortsættelse imod Spanien.

Man seer ellers af Historien, at spanske, nederlandske og hollandske Skibe, særdeles Dynkerkere, foruroligede Søen dette Aar ved de norske Kyster, hvorudover Kongen med stor Bekostning et Aar efter et andet maatte udsende Krigsskibe for at holde Strømmene rene. Til saadant videre at forekomme, fandt han fornødent at anlægge en Fæstning paa en liden Holm udi Indløbet af Fleckerø, som han lod kalde Christiansø, paa det at de Skibe, som bleve forfulgte, derunder kunde søge Beskyttelse. Og, som han paa samme Fæstning havde gjort stor Bekostning, forordnede han, at et hvert Skib, som derunder kastede Anker, skulde betale 4 Rdlr. til Fæstningens Underholdning. Men de fremmede Skibe vilde ikke beqvemme sig til saadan Udgift, og, for at undgaae den samme, søgte andre, skjøndt usikre

Hav-

Havne, hvorudover Kongen, saasom han saadant ansaae som en Utaknemlighed, forordnede, at slige Skibe, i hvilken anden Havn i Norge de toge deres Tilflugt, skulde dog betale saadan Told. Men det samme opvakte adskillige Klagemaal, og formerede ikke lidet Hollændernes Uvillighed imod Kongen og Riget.

Af den særdeles Forbindelse mellem Dannemark og Spanien have de Tiders Skribentere menet at finde Nøgelen til at dechifrere den forblommede Historie om den persiske Handels Stiftelse udi Holsten, og deraf have fabriqveret en Historie om et geheimt Forbund mellem Dannemark og Hertug Friderik af Holsten, som skulde sigte til Sverrigs, saavel som Hollands Ruin. For denne Histories Rigtighed hverken vil eller kan jeg garandere, kunde derfore tage Betænkning udi at føre den her an; men, saasom den er omtalt udi alle de Tiders Historier, og den i sig selv er særdeles mærkelig, kan jeg ikke efterlade at mentionere noget derom, og at fremføre Historien udi samme Klædning, som den findes udi den franske Ambassadeurs Memoires, og hos Pufendorf, uden at gjøre deres Ord til mine.

Bemeldte Skribentere foregive, at der blev sluttet et hemmeligt Forbund mellem Dannemark og Spanien, og at begge Konger tillige med Hertug Friderik af Holsten havde et Verk fore med 20000

Mand

Mand at gjøre Indfald udi Sverrig, og at de Spanske imidlertid skulde komme med en Flaade til Gottenborg, og der sætte 12000 Mænd i Land, hvorpaa Flaaden skulde gaae i Østersøen, for at conjungere sig med de Danske, og at afskjære de Svenske al Communikatjon med Tydskland. Hvad Holland angik, da naar Kongen af Dannemark ved Spaniens Hjelp havde gjort sig til Mester over Sverrig, skulde han indslutte Sundet for Hollænderne, og beskjære dem al Fart paa Østersøen, hvorudi fast den halve Deel af deres Handel bestod, og, paa det at den anden halve Deel af Handelen, som var den ostindiske, iligemaade kunde gjøres til intet, havde man sat sig for at stifte en ny Handel mellem Holsten og Persien igjennem Moscov, og det efter den fyrstelige Raadsherres Otto Bruckmans Anslag. Samme Otto Bruckman havde foregivet, at man lettere og sikrere kunde komme i Possession af den persiske Silke og anden indianske Handel ved at lade Vahrene føre over Land og de beqvemmeste Floder igiennem Moscovien indtil Østersøen, og derfra at føre dem til Skibs til Slesvig eller Holsten.

Hertug Friderik, som fandt Smag udi dette Anslag, skikkede ovenmeldte Otto Bruckman tilligemed Oberst Andr. Reusner, Aar 1635, udi Ambassade til Persien, og, endskjønt adskillige Andre

vare

vare i Følge med dem, var dog denne Hemmelighed ingen betroet uden til disse tvende Mænd d).

Alle forundrede sig over dette vidtløftige Foretagende, saasom Ingen egentligen vidste, hvortil det sigtede, men Alle kunde see, at saadant var over Hertugens af Holsten Kræfter, helst saasom der taledes om paa samme Tid at gjøre en Canal igjennem Holsten for at bringe de persiske og indiske Vahrer med Skibe lige til Vestersøen, hvilket kunde ikke skee uden med uhørlig stor Bekostning, og uden Tilladelse af Kongen af Dannemark, hvis Told og Rettighed udi Øresund kunde ved saadan Canal ganske bortsmelte, ikke at tale om, at der udfordredes store aarlige Pensioner, saavel til Moscovien, som til Sverrig for Fartens Tilladelse igjennem deres Lande. De holstenske Gesandtere arriverede lykkeligen til Persien, og efter forrettet Ærinde komme det Aar 1639 tilbage med et Gesandtskab. Paa Hjemrejsen tilbød Bruckman e) 600000 Rdlr. aarligen til Czaren af Moscov for Fartens Tilladelse, ved hvilken prægtige Tilbydelse han fordærvede alting, thi Moscoviterne havde gjerne ladet sig nøje med 10000 Rdlr., men bleve allarmerede over saa stor Sums Tilbydelse, saa at de bildte sig ind, at der maatte noget andet ligge skjult

d) Memoires *de Chanut*, Tom. 2. pag. 42.

e) Memoires *de Chanut*. siger 600000 Tønder Guld, hvilket er en Misregning.

skjult derunder. Lige saadan Fejl begik han i Henseende til Sverrige, i det han tilbød aarligen 400000 Rdlr. til samme Rige for Farten igjennem Lifland. De fleste Svenske antoge derfor denne Proposition med Latter, alene Cansler Oxenstjerne holdt for, at man sigtede til noget andet, saasom han holdt Hertug Friderik for en forstandig Herre, der ikke kunde foretage deslige Ting, medmindre han herved maatte have noget andet i Sigte.

Medens Hertug Friderik satte den Deel af Forslaget i Verk med den persianske Handel, hvilket var den Rolle, som ham var given at spille, arbejdede de tvende andre Potentater paa at forrette iligemaade deres Partes. Kongen af Dannemark bragte efter Forbund de 20000 Mænd til Veje, som vare agtede mod Sverrig, hvorvel det skede efter ovenmeldte Skribenters Sigelse saa hemmeligen, at Ingen mærkede det. Han arbejdede iligemaade paa at udruste Flaaden, at den kunde være i Stand at agere, naar fornødent gjortes. Kongen af Spanien paa sin Side udrustede en stor Flaade, hvorpaa vare 3000 Sadle, og 1200 Heste, tillige med et stort Antal af nyligen hvervede Soldater, hvilke man skulde debarqvere udi Nederlandene, og der igjen tage ind de gamle Tropper, som skulde gaae med Flaaden til Sverrig. Men, da den hollandske Amiral fik Kundskab om denne spanske Flaades Ankomst, gik han den strax i Møde,

angreb

angreb den ved Dunes i Canalen, og ruinerede den gan-ske. Derved faldt det hele Project, især den persianske Handel, som skulde understøttes ved spanske Penge. Otto Bruckman og Reusner vare udi Hamborg, da man fik Tidender om den spanske Flaades Ruin; denne Tidende indjog ikke liden Skræk i dem, saa-som de derved saae deres Anslag at være gjort til in-tet: ja Reusner holdt det ikke tjenligt at bettroe sig udi Hertug Friderik Lande, raadede ogsaa Bruck-man at begive sig andensteds hen: men Bruckman menede sig intet at have gjort, som han jo vel kunde forsvare, begav sig til Holsten, hvor han strax blev arresteret, og beskyldet at have forrettet sin Legation uforsvarligen, have stukket en Deel Penge under sig, og at have gjort urimelige Tilbud, saavel til Mosco-vien, som til Sverrig, hvorved han havde allarme-ret samme Lande, og gjort dem mistænkelige; efter saadanne Beskyldninger blev han dømt fra Livet og halshuggen til Gottorff Anno 1640. Oberste Reus-ner derimod vilde ikke komme til Holsten, endskjøndt han ofte blev citeret, men retirerede sig til Sverrig, hvor her siges, at han en Tid lang holdt dette For-sæt hemmeligt: men endeligen udi det Aar 1650 aabenbarede det for Dronning Christina af Sver-rig, saa at det skal være paa hans Beretninger og Papirer, som den hele Histories Rigtighed grunder sig.

Saa-

Saaledes endtes denne store Tragicomoedie, som i mine Tanker endnu maa passere for et mørkt og forblummet Verk, eftersom man intet deraf kan fatte fra Begyndelsen til Enden, helst, saasom det skal være machineret af 3de Herrer, som holdtes for de fornuftigste Regentere paa de Tider. Vel kan ingen sige, at den hele Historie er digtet, efterdi her ere visse Facta, som af alle maa tilstaaes, nemlig den persiske Legation, og den spanske Flaades uformodentlige Ankomst udi Canalen; men, om Historien hænger saaledes sammen, som den med Assurance fortælles af Monsr. Chanut, Pufendorff, og andre, kan man have Aarsag at tvivle formedelst de mange Indvendinger, som derudi kan møde og som synes ikke letteligen at kunne løses; thi først var det Anslag alt for chimeriqve og vidtløftigt for at gjøres af saa fornuftige Potentater. For det andet, synes adskilligt derudi at have været mod samtliges Interesse. Hvad det første angaaer, da var det underligt at ville tænke til at undertvinge Sverrig paa en Tid, da samme Riges Magt og Anseelse var paa den højeste Spidse, og end underligere at ville ruinere den hollandske ostindiske Handel ved at anrette en Commerce over Land mellem Persien og Slesvig, helst paa Moscoviternes Discretion, i hvis Magt det stod at bemægtige sig Caravanerne, saa ofte dem lystede; ikke at tale om, at Vahrerne ogsaa maatte

føres

føres igjennem Sverrig, som man tilbød Passage-penge paa samme Tid, da man agtede at paaføre det Krig. Hvad den anden Post angaaer, da synes det at have været imod Spaniens Interesse midt udi den nederlandske Krig at føre sine gamle Tropper fra Nederlandene, hvor Krigens Sæde var, for at opofre dem i Sverrig. Ligesaa lidet var det Kong Christians Interesse at tilstede en Canal at gjøres igjennem Slesvig eller Holsten, hvorved Farten igjennem Øresund vilde ophøre, og de store Indkomster, som Riget havde af Tolden, forsvinde. Man fatter ej heller, at Hertug Friderik kunde finde sin Regning ved, at de 3 nordiske Riger igjen bleve forenede under eet Hoved. Kort at sige, den hele Historie er ubegribelig fra Begyndelsen til Enden, og kunde med Billighed holdes for en ilde inventeret Fabel, hvis der ikke vare visse Facta, som ej kan nægtes, nemlig det persiske Gesandtskab, og den spanske Flaades Armatur, hvilke tvende Ting give tilkjende et stort Anslag, skjønt ikke saadant, som ovenmeldte Skribentere foregive. Hvis man af de tvende Factis, som tilstaaes, havde gjort saadan Gisning, at den spanske Flaade agtede sig til Østersøen for at conjungere sig med den danske, alene udi det Forsæt at hindre saavel de svenske Transporter til Tydskland, som Hollændernes Fart igjennem Sundet, og at Hertugen af Holsten paa samme Tid ved en Pro-forma-

Am-

Ambassade skulde søge at allarmere Hollænderne for at bringe dem des hastigere til at slutte Fred med Spanien, kunde saadan Gisning have fundet Bifald, og man kunde have fæstet Tro til Oberste Reusners Decouverter; men med de Omstændigheder, som fortælles, synes det enten, at bemeldte Reusner, for at insinuere sig hos Dronning Christina, haver fortalt dette Anslag med saadanne Omstændigheder, som hun helst ønskede saa at være, eller Andre have embelleret hans Relationer, og completteret dem for at gjøre Tingen des mere forhadt.

Dette altsammen vil jeg lade staae ved sit Værd, og begive mig til andre Ting, hvorom gives mere Vished. Hvor stor Møje Kongen anvendte paa at befordre Fred imellem Kejseren og Sverrig, sees deraf, at han udi dette Aar affærdigede sin egen naturlige Søn **Christian Ulrik Gyldenløve** til Stokholm for, tilligemed Resident **Peder Wibe** indstændigen at anholde derom, hvilket ogsaa hans Instruction udviser f). Men denne saavelsom de forrige Formaninger frugtede kun lidet. Hvad indenlandske Sager angaaer, som henhøre til det Aar 1638, da finder jeg, at paa samme Tid var nogen Religions-Tvistighed i Kjøbenhavn, hvilken rejsede sig af et Skrift,

f) Instruct. & Lit. Credential. *Christ. Ulric. Gyldenlöv.* Glyckstad. 28. Julii 1638. Manuscr.

Skrift, som den anseelige lærde Herre Holger Rosenkrands havde publiceret. Samme Holger Rosenkrands var Herre til Rosenholm og Skaby, og for sin Dyd og Lærdom en Zirat for den danske Adel. Denne store Mand, efterat han havde forrettet vigtige Tjenester og Legationer, tog omsider Afsked fra alle Forretninger, paa det at han kunde opofre Resten af sin Tid paa Gudsfrygt og Studeringer. Han havde en særdeles Afsky for den scholastiske Theologie, samt for Mundhuggen og Ordkrige, drev alene paa Praxin, og holdt for, at den sande Christendom bestod udi gode Gjerningers Øvelse. Derfor skattede han Arnds sande Christendom højere end alle andre theologiske Bøger, og vidnede, at han var bleven befriet fra en aandelig Bedrøvelse alene af bemeldte Bogs Læsning, da intet andet hverken Bøger eller Samtale kunde trøste ham. Den stedsevarende Lærdom, han førte om Praxi og gode Gjerningers Øvelse, foraarsagede, at denne store og ypperlige Mand fik adskillige Modstandere, besynderligen Steph. Klotz, kongelig Superintendent udi det Slesvig-Holstenske, hvilken, saavelsom Theologi paa Universitetet i Kiøbenhavn, censurerede hans Skrift de Justitia & Justificatione bonorum operum. Men Rosenkrands forsvarede det med stor Fynd 1638, og tog Lejlighed af denne Tvistighed at skrive den saa kaldte Troens Bekjendelse imod nogle Kjøben-

benhavnske Theologorum deres Beskyldninger. Hvor højt denne Mand ellers formedelst sin store Lærdom, Gudsfrygt og Skikkelighed, har været anseet, kan sees af adskillige saavel fremmede som indenlandske Skribenteres Vidnesbyrd.

Lige saadan Skjebne havde den lærde sjællandske Biskop Joh. Poul Resen havt tilforn udi denne Konges Tid; thi han blev beskyldet af Mag. Olao Coccio, Sognepræst til Nicolai Kirke udi Kjøbenhavn, for at inclinere til Nestorii Lærdom om Christi Person. Over samme Proces findes en skreven Protocol, hvorudi ere indførte de Beskyldninger, som formeredes mod Doct. Resen, item de Spørsmaal, som hans Modstander, Mag. Olaus Cock, gjorde, og Resenii Svar derpaa. Først blev udi Kongens og Ministernes Nærværelse paa Rigsdagen den 21 Febr. oplæste efterfølgende Beskyldninger g).

1. At Doct. Resenius haver brugt Ord og Phraser, som Kjettere pleje at bruge.

2. At han har forsvaret Theses om den hellige Trefoldighed og Christi menneskelige Natur, som stride imod Troen.

3. At han havde enten forkastet, eller corrum-

 peret

g) Protocollum velitat. Theologicæ inter *Joh. Paul. Resen* & Mag. *Olaum Coccium*. Manuscr.

peret Bibelens Sprog, som handle om den Hellig Treefoldighed eller Christi Mandom.

4. At han havde mutileret Catechismum Lutheri ꝛc.

Og, efterat dette var oplæst, traadte Mag. Olaus Cock frem, givende tilkjende, at disse Resenii Vildfarelser havde offentligen været lærte udi 3 Aar, og at mange fremmede Theologi havde forarget sig derover, hvorudover han meente, at det var hans og andre Gejstliges Pligt, at sætte sig i Tide derimod.

Derpaa skred han til Beskyldningerne, hvilke Resenius besvarede Stykkevis, og, efterat denne mærkelige Samtale havde varet en lang Tid, spurgte Kongen Mag. Cock, om han havde mere at fremføre, hvortil han svarede: Nej. Efterat Resenii Svar var bleven indført udi Protocollen, og nøje examineret, gjorde Bisperne nogle Annotationer h) derover, hvilke Annotationer bleve offentligen oplæste paa Consistorio, hvorved ogsaa Resenius acqviescerede, og lovede ikke at bruge andre Talemaader, end de som vare brugelige og antagne udi den danske Kirke, saa at man seer, at Resenius har været falskeligen beskyldet, og at man intet andet kunde sige ham paa, end at han havde brugt adskillige andre Talemaa-

h) Notæ Episcoporum dat. Havn. die 19. Julii 1614. Manuscr.

maader, hvilke han dog alle orthodoxe forklarede: Hvorudover ogsaa Udfaldet af denne Proces var saaledes, at han blev frikjendt, og Olaus Coccius maatte siden gaae i Landflygtighed. Man kan ellers af denne frevne Protokol corrigere en Vildfarelse, som findes hos nogle Skribentere, nemlig at Conradus Aslacus var ogsaa een af hans Hovedanklagere, da tvertimod Protocollen viser, at Hovedanklageren alene var Mag. Olaus Coccius i), af hvilken Conradus Aslacus saavel som Doct. Resenius begge bleve citerede skjønt udi differente Henseender.

Og saasom jeg her formedelst Lejlighed af den Religions Tvistighed, som i det Aar 1638 rejsede sig mellem Holger Rosenkrands og andre danske Theologos, har begyndt at tale om Religions-Sager, vil jeg, for at have deslige Ting samlede paa eet Sted, melde noget korteligen om alle de andre Stridigheder udi Troen, som ere, skjøndt paa adskillige Tider, forefaldne under Christian den Fjerdes Regiering. Jeg haver tilforn talet om den norske Student Lars Nielsen, som ved sin villdfarende Bog kaldet Via Domini eller Himmelvej, blev viset Vejen af Riget,

i) Vid. Protocoll. hvorudi findes disse Ord: primo omnium perlecta fuit citatio ad instantiam Mag. *Olai Coccii*, Actoris in Doct. *Johan. Resenium* & ex coincidentia in D. *Conradum Aslacum* emissa.

get, hvorfore jeg det her igjen ikke vil igjentage. Udi Christian den Fierdes Mindreaarighed blev Jonas Jacobi Venusinus, Professor og Pastor til Hellig Geistes Kirke, mistænkt for den calvinske Lærdom, hvilken Mistanke han forøgede, da han af egen Myndighed udelod Exorcismum af Daaben, og derfore af de 4 Regjeringsraad blev suspenderet Anno 1788. For samme Lærdom blev ogsaa beskyldt Johannes Canuti Velleius, Pastor til Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, og siden Bisp i Fyen. Og, som saadant blev ham overbeviset Anno 1616, blev han paa en Herredag til Kjøbenhavn dømt fra Embedet og Kjole. Hvorpaa han begav sig til de calvinske Menigheder udi Frankrige, og endeligen døde i Franeker. Men det, som gav allermeest Opsigt, var de jesuitiske Intriguer, som bleve aabenbarede i Norge, og hvorved samme Rige var bleven bragt udi en farlig Tilstand. Historien deraf er denne: da Kong Christian Aar 1604 holdt Herredag til Bergen i Norge, besværgede Bisperne sig over, at Landet var opfyldt med falske Præster, hvilke i deres Ungdom havde faaet romerske Principia paa de jesuitiske Skoler, men ved deres Tilbagekomst efter deres Læremesteres Raad holdte gode Miner, indtil de havde erholdet Præstekald i Norge, da søgte de hemmeligen at forplante deres Lærdom, hvilket var des farligere, efterdi de ved deres udvortes Hellighed havde bragt

sig

sig i stor Anseelse hos Almuen, og vare af Regjeringen beskikkede til Sjælesørgere. Hvorudover Kongen gav Befalning til Statholderen Envold Kruse, at gaae Bispen af Opslo Mag. **Niels Clausen** til Haande, eftersom samme Bisp havde besynderligt vaaget Øje over dem. Bispen efter lang og nøie Efterforskning aabenbarede, hvor de fleste af dem vare, og fik at vide, at en Præst i Opslo ved Navn **Christoffer Hjort** var en af de fornemmeste, og fandtes ikke langt derfra 5 andre, hvilke alle maatte indstille sig for Herredagen, som 1613 k) udi Kongens og alle Norske Bispers Nærværelse blev holden i Skeen, hvor, efterat en Samtale mellem dem og fornævnte Bisp af Opslo var holden paa 3die Dag, de bleve dømte fra deres Kald, Kjole og Midler, og befalede inden trende Solemærker at rømme Kongens Riger og Lande; hvilket sandeligen var den mildeste Straf, som kunde dicteres for saadanne, der offentligen bekjende en Lærdom og ved Ed forbinde sig til den samme, men hemmeligen lære en anden: thi slige Folk straffes ikke som Kjettere men som Meenedere og Ojenskalke. Man seer ellers heraf, at Religionens Tilstand havde siden Reformationen aldrig været farligere udi Norge; thi det hele Rige var befænget med disse skinhellige falske Lærere, hvilke havde de fordømmelige Principia, at de kunde holde Mi-

k) Varia de hist. *Chr.* 4. excerpt. Manuscr.

Miner, indtil de finge de gejstlige Embeder, for med des større Eftertryk at kunne forføre Almuen. Saa at det derfore var ikke liden Ære for den Opsloiske Biskop at have udslukket denne Ildebrand; thi de andre, da de mærkede saadan Inqvisition, snege sig hemmeligen ud af Riget, saa at denne store Jesuitermachine paa eengang blev kuldkastet. Dette er alle de Religions Uroligheder, jeg finder at have været i Dannemark og Norge under denne Konges Regjering; thi den Execution, som skede paa en Præst ved Navn Hr. Jens Hansen, som blev levende brændt 1611, var ikke formedelst falsk Lærdom, men formedelst Hexeri l).

Udi Førstendømmene derimod, som gjerne plejede at være frugtbare paa Vildfarelser, formedelst Naboskab mod Tydskland, opvaktes udi det Aar 1607 adskillige Tvistigheder af nogle Vederdøbere. De samme havde indsneget sig i Jylland og Holsten, besynderligen i det Ejderstediske, ved Reformationens Begyndelse, som kan sees af Adami Pastoris Historie. Møller m) vidner, at have seet tvende Troens-Bekjendelser, hvoraf den første var af Anno 1607, hvilken gav Lejlighed til en Samtale om Religionen imellem Johan Cotten med 3de Anabaptister af Tønningen, og andre evangeliske Lærere. Acterne af

l) *Hegelund* Calend. Manuscr.

m) *Möller*. Cimbr. Literat.

af samme Samtale bleve beskrevne, og findes der endnu en Relation derom in Manuscripto, som bemeldte Møller vidner. Aaret derefter, nemlig 1608, blev en anden Troens-Bekjendelse udgiven af Johan Cotten, hvilken foraarsagede, at der blev holden en ny Samtale igjen, som varede udi 3 Dage. Udi denne Samtale forsvarede Cotten Vederdøbernes Lærdom med stor Iver, men blev kraftigen igjendreven af den holstenske Superintendent Johan Fabricio. Efterat Samtalen var endet, bleve Vederdøberne beordrede Anno 1609 at begive sig af det førstelige Holsten. Dog erholdt Cotten af Hertug Johan Adolf, hos hvilken han var i stor Anseelse, item af hans Søn Friderik den Tredie, saa meget, at denne Forordning blev formildet, og at Vederdøberne blev tilladt Frihed at boe udi det førstelige Holsten og Slesvig.

Udi det Aar 1622 rejsede sig nye Allarm af en ved Navn Niclas Knudsen en Husumer af Fødsel, item af hans Tilhænger Hartvig Lohman. Disse Tvende lærede adskillige Vildfarelser om indvortes Aabenbaringer, Lovens Opfyldelse, om Chiliasmo og andet; fordømte iligemaade al Rettergang, Rente, lovlig Krig, og Ed. Da de bleve erindrede om saadanne Vildfarelser udi offentlige Prædikener af Pastor Habacuk Mejer, og udi Eenrom af Provsten Friderik Damio, men vilde ikke staae fra deres Mening,

ning, blev der anrettet en Disputats eller Samtale med dem af bemeldte Damio paa Slottet udi Gouverneurens **Kay Ahlefelds**, samt Borgemesterens og Gejstlighedens Nærværelse. Udi samme Samtale blev besynderligen disputeret om Christi Manddoms Paatagelse. Hvorpaa de forlode Staden. **Lohman** levede 2 Aar derefter til Svabsted, og **Knudsen** kom i det Aar 1624 til Husum. Der blev han offentligen anklagen af Gejstligheden, især af Peter **Danckwerth**, mod hvilken han overgav til Borgemesteren en Apologie eller et Forsvars-Skrift, og blev saaledes indviklet udi Proces med de Gejstlige for den verdslige Ret. Men, førend den blev bragt til Ende, blev han af Hertug Friderik forviset Slesvig og Holsten, tilligemed sin Collega **Lohman**, i samme Aar den 27 Sept. Mellem dem og deres Modstandere bleve verlede adskillige Stridsskrifter, som opregnes udi **Møllers** Isagoge, hvortil jeg vil Læseren henvise. **Knudsen** begav sig derpaa fra det Hertugdom Slesvig til Hamborg, og der nærede sig med at practisere udi Medicinen. Der kunde han ej heller være i Rolighed, thi, da der kom for Lyset et Skrift under den Titul: **Ausführlicher Bericht von der neuen Propheten Religion**, og, han fornam sig i samme Skrift at være regnet blandt Fanaticos, lod han et haardt Skrift udgaae imod

Mi-

Ministerium, hvorudover han af Øvrigheden i Hamborg blev befalet at pakke sig af Staden.

Af oftbemeldte Knudsen blev forført den bekjendte Poetinde Anna Ovena Høyer. Den samme var fød udi det Ejderstædske Anno 1584 af fornemme Forælbre, og blev udi det Aar 1599 gift med Herman Højer, Præses udi samme Province, med hvilken hun avlede Børn af begge Slags Kjøn. Efter hendes Hosbondes Død, som skede Anno 1622, søgte hun at fordrive den Sorg, som saadan Skilsmisse havde foraarsaget, ved at læse flittig, og at skrive paa sit Moders-Sprog. Udi det Aar 1623 kaldte hun Knudsen til sig, for at raadføre sig med ham udi gejstlige Sager, og, saasom hun var meget begjærlig efter at vide nye Meninger i Religionen, var det ham en let Sag at bringe hende, som en skrøbelig Qvinde, til mange underlige og daarlige Meninger, saa at hun omsider forlod den evangeliske Menighed, slog sig til Anabaptister og Vederdøbere, og udi hemmelige Forsamlinger søgte at forplante den Lærdom, hende var indprentet af Knudsen, hvilken hun holdt for en Prophet, og forsvarede ham imod hans Modstandere udi et synderligt Skrift paa Vers med saadan Titel: Schreiben von J. O. T. A. an die Herrn Titulträger von hohen Schulen M. F. J. und M. F. D. P auf das Büchlein wider Nic. Knudsen. Hun sparede ej heller den hele

Gejst

Geistlighed, og søgte besynderlig at prostituere de danske Præster udi et satyrisk Skrift, kaldet De Dänische Dörppape in korten Tüge up Düdsch ūthstafferet von J. O. T. A. Hvor meget hun agtede den bekiendte Sværmer David Georg, lod hun see udi Slutningen af samme Skrift af disse Vers:

Dit heft juw gesecht
De truw Gottes Knecht
Den gy verdömmen.
Siin Lif ist verbrandt,
Siin Seel in Gottes Hand,
Ik darff em nicht nömen.

Formedelst disse Aarsager, da hun mærkede, at hun maatte høre ilde udi sit Fæderneland, og saae sig at være forhadt af de Geistlige, begav hun sig til Sverrig. Der levede hun indtil det Aar 1648, og imidlertid faldt til visse pythagoriske Meninger, saa at hun vilde ikke omkomme noget umælende Dyr, hvor ringe det end var: til hvilken Ende hun opfødde adskillige Hunde, hvorpaa hun kastede Utøj, at det ikke skulde dræbes og omkommes. Hun døde paa et eenligt Sted, hvorhen hun nyligen tilforn havde begivet sig, paa det at ingen skulde forurolige hende i hendes Døds Time. Hendes Skrifter, saavel geistlige som moralske og lystige, ere siden sammensankede, og trykte tilsammen i Amsterdam Anno 1650.

Dis-

Disse ere alle de Religions-Uroligheder, som ere forefaldne, saavel i Dannemark, som i Førstendømmene i Christian den Fjerdes Tid. Nu maa jeg begive mig til det Aar 1639, eftersi jeg udi dette Aar 1638 finder intet videre at antegne, uden at den navnkundige sjællandske Bisp Doct. Joh. Pauli Resenius døde, og blev succederet af Doct. Jesper Brockmand. Ellers lod Hans Majestæt udi dette Aar stærkt ved Peder Wibe anholde udi Sverrig anholde udi Sverrig om Ægteskab mellem Hertug Friderik og Dronning Christine, men uden nogen Fremgang, som videre skal vises n).

Udi det Aar 1639 tildrog sig en mærkelig Hændelse. En fattig Bondepige ved Navn Karen Svends Dotter fra Østerby fandt paa Vejen imellem samme Landsbye og Møgel-Tønder det berømte gyldene Horn, som endnu blandt de kostbareste Rariteter forvares paa det kongelige Konstkammer i Kjøbenhavn. Kongen, saasom han mærkede, at Kronprindsen fandt en særdeles Behag udi denne Antiqvitet, gjorde han ham en Præsent deraf. Derpaa findes adskillige underlige Figurer af Mennesker, Fugle, Dyr og Slanger o), hvilke Adskillige have gjort sig Umag at forklare, saa at det har givet Anledning til Tvistigheder

n) Lit. *Chr.* 4. *P. Wibe*, Hadersleb. 5 Febr. 1638. Manuscr.

o) Mus. Reg. Tab. 4.

heder blandt de Lærde. Kongen lod gjøre en Skrue derom, og paa det man kunde vide, at den samme var nye, lod han sætte de Ord derved: **Denne Skrufve er gjort af nye 1639.** Ellers er at mærke, at man ikke maa confundere dette Horn med det saa kaldte oldenborgske Horn, som ogsaa findes paa det kongelige Konstkammer, og hvilket siges at være offereret den oldenborgske Greve **Ottoni** den Første af et Fruentimmer, som kom af et Bjerg udi det Aar 989 p.

Udi det Aar døde adskillige anseelige Mænd 1) Kongens Cantzler **Christian Friis** til Kragerup; som 1616, efter den forrige Cantzlers Christian Friis til Borreby hans Død, var bleven Kongens Cantzler. Imellem disse Friser var saadan Forskjæl, at den af Borreby var af den Stamme, som kaldtes de sorte Friser, fordi de førte 3 sorte Egner i et sølv Skjold, men den til Kragerup var af de Tafl Friser, efterdi de førte en Skaktafl i deres Skjold. 2) **Albert Skeel**, som havde været Rigets Amiral, men var bleven dimitteret derfra. 3) Den berømte Historieskriver **Meursius**, som var Professor paa Sorø Academie. Aaret derefter blev udi den afdøde Cantzlers Sted **Christen Thomesen Sehested** beskikket til Kongens Cantzler, og blev **Just Høg** i hans Sted igjen Rigscantzler. Og, saasom Tallet af Rigsraad

p) *Hammelm.* Chron. Old. pag. 19. sqv.

raad udi nogle Aar ved adskillige Dødsfald var bleven formindsket, lod Hans Majestæt paa eengang beskikke til Rigets Raad Efterfølgende: 1) Oluf Parsbjerg, 2) Jürgen Wind, 3) Jürgen Sehfeld, 4) Hannibal Sehsted, 5) Gregers Krabbe og 6) Hans Lindenow.

Den bruckmanske Affaire og foromtalte Plan, som foregaves at være gjort til Hollands og Sverrigs Nachdel, hvor selsom og utrolig den kan forekomme, saa synes det dog, at Sverrig og Holland fæstede Tro der til, efterdi de udi det Aar 1640 sluttede Alliance imod Danmark. Forend jeg gaaer til samme Alliance, vil jeg vise, hvorledes den blev negotieret; thi man seer af samme Negotiation de forenede Provinciers store Bitterhed, og farlige Anslag imod Dannemark, og Tractaten i sig selv viser, at de Svenske vare lidt bedre sindede imod samme Rige, endskjønt de vidste at forstille sig lidt mere, saasom de ikke fandt deres Regning ved at støde Kong Christian for Hovedet, der af alle Potentater meest kunde hindre deres Fremgang udi Tydskland. Endeligen vil jeg forfatte en kort Historie over de Tvistigheder om Tolden i Øresund, eftersom de samme vare en stedsevarende Tønder til den Ild, som truedes med fra Holland, og som dreve de forenede Provincier stedse at tage svensk Parti udi denne Konges Tid.

Udi

Udi det Aar 1640 blev skikket en hollandsk Ambassade til Sverrig. Samme Gesandtere bleve med stor Pragt imodtagne. Dronning Christina skikkede en Fregat at indhente dem, og, da de komme mod Stokholm, bleve de hilsede af 8 Orlogskibe. Den 3die Augusti havde de Audience, og da efter aflagde Complimenter begyndte de at fremføre deres Klagemaal over den øresundske Told, og foregave, at man itide maatte søge Raad derimod, og, saasom man med det Gode intet havde kundet udvirke, at bruge Magten. Regjeringen i Sverrig stillede sig vel offentligen an, som den ingen Lyst havde at bevæge sig imod Dannemark, helst saasom samme Rige havde ingen Anledning givet dertil q); men udi en particulliere Audience med Sverrigs Riges Cantzler blev dem adspurgt, hvad Raad de menede, at man skulde bruge imod Dannemark, helst saasom samme Rige syntes at have store Anslag fore, og en nøje Correspondence med Spanien. Hvorpaa de hollandske Gesandtere foresloge et selsomt og latterligt Middel, som man neppe skulde troe, hvis saadant ikke af Aitzema var anført, nemlig, at arbejde paa at gjøre en Passage igiennem Sverrig fra Nordsøen til Østersøen, og derved gjøre Farten igjennem Sundet til intet; et selsomt Indfald, som ingen kunde falde paa uden de, der ingen Kundskab havde om Jorden, men ale-

q) *Aitzema* Tom. 5. pag. 56.

alene om Hoved, og derfore kunde være beqvemmere til at agere Piloter og Styrmænd end Ambassadeurs, hvilket ogsaa Cantzleren merkede, og derfor svarede, at saadant var urimeligt, og at man ikke vel kunde gjøre en Canal af 100 Mile igjennem Bjerge og Klipper, og seer jeg af et af Christian den Fjerdes egenhændige Breve, at man længe derefter har skiemtet med dette Forslag ved det danske Hof; thi naar høistbemeldte Konge taler udi sit Brev om En, der bildte sig ind at kunde gaae fra Lybek til Portugal uden at røre de danske Strømme, siger han: Jeg tænker, at hand vyll gaa den nye Vey, som dy Hollendere haffuer ledt op fra Gottenborrig ygjennem Sverrig ind y Østersøen r). Da Gesandterne merkede, at de havde taget saa meget feil udi Landkortet, foresloge de en Alliance mellem de forenede Provincier og Sverrig, som fornemmeligen sigtede paa Dannemark, hvilken ogsaa blev sluttet s). Af denne Handel sees, hvormeget de forenede Provincier vare ophidsede imod dette Rige i Henseende til det Venskab, Kong Christian havde holdt med Spanien, udi hvis Faveur, saavel som for sin egen Interesse

r) Epist. *Chr.* 4. ad *P. Wibe* Glücksb. 24 May 1641. autogr. Manuscr.

s) Fœdus int. Svecos & Prov. confœd. sub dato Stockholm die 1. Sept. 1640 apud *Aitzema* Tom. 5. pag. 57. seq.

resse, han havde opspændt Tolden saa højt udi Øresund.

Og, saasom bemeldte Told havde idelígen i denne Konges Tid givet Materie til Tvistighed med de forenede Provincier, og den samme foraarsagede, at de udi den paafølgende svenske Krig gjorde Sverrig saa stor Undsætning imod Dannemark, vil jeg her korteligen anføre Historien af disse Toldstridigheder, og det fra Begyndelsen indtil denne Tid. Hansestæderne havde i gamle Dage alene været Mestere af den østersøiske Handel, og var det allerførst udi Carl den Femtes Tid, at Nederlænderne begyndte for Alvor at sejle og handle paa Østersøen, hvilket opvakte saadan Jalousie hos Hansestæderne, at de paaførte Danmark Krig, efterdi samme Rige ikke vilde hindre Hollænderne Farten igjennem Sundet, saa at man derfore kan sige, at det er ved særdeles Faveur af Dannemark, at Hollænderne ere komne i Possession af denne vigtige Handel. Tolden, som gaves formedelst Fartens Tilladelse igjennem Sundet, var udi Begyndelsen ikkun maadelig, og proportioneret efter Rigets Udgifter og Pengenes Vigtighed paa de Tider. Vel er sandt, at der er en anden Passage til Østersøen, nemlig igjennem det store Belt, og man haver Exempler paa, at hele Flaader have taget den Vej. Men samme Passage er formedelst Grundenes Urigtighed adskillige Vanskeligheder undergiven. Lybek-

Bekkerne toge engang den Vej, og komme med deres Skibe lykkeligen igjennem ved Hjelp af erfarne Piloter. Men, da de paa Hjemrejsen ikke vilde betroe dem mere udi samme Farvand, og vilde passere Sundet, maatte de paa eengang betale baade for Hen- og Hjemreisen. Den første Tractat om Tolden er den Spiriske, som blev sluttet Anno 1544 imellem Carl den Femte og Christian den Tredie. Derudi foregive Nogle, at findes en saadan Artikel, at der af hvert nederlandsk Skib skulde betales en Rosenobel, hvilket er falskt, thi Tractaten melder intet derom, men siger alene, at Tolden skal betales efter Sædvane. Vel have Fremmede paastaaet, at der maatte sættes en vis Taxt, men Kongerne af Dannemark have ikke vildet beqvemme sig dertil, hvilket sees af de Tvistigheder, som derover ere førte med Engeland. At Friderik den Anden meget haver forhøjet den øresundske Told, sees af de Klager, som i hans Tid derimod bleve førte t), og forestillede de forenede Provincier i det Aar 1566 deres Klagemaal imod Toldens Forhøielse, nemlig, at et Skib af 100 Læster, naar det kom baglastet fra Holland, gav en Rosenobel, og, naar det kom tilbage med Ladning fra Østersøen, 2 Rosenobler. Af Viin, som kom fra Holland, gav man hver 30te Amme; og et Skib, som var af mere end 100 Læster, gav

 2 Ro-

t) *Camd. Hist. Elizabeth.*

2 Rosenobler; denne Told, sagde de, var udi kort Tid bleven forhøiet til 10, 12, 15, ja 30 og 40 Daler u). Men udi Christian den Fjerdes Tid kom den paa den høieste Spidse, thi, om man kan troe de amsterdamske Kjøbmænds Udsigende, da blev der i visse Aaringer til Told aflagt den 40de Penge af alle Vahrer, som komme fra Østersøen, og 14 Rdlr. af hvert Centner Salpeter, og af andre Vahrer efter Proportion, og have derfore Nogle vildet udregne den hollandske Told i et Aar at have beløbet sig til 60 Tønder Guld, hvilket dog synes utroligt. Den franske Ambassadeur M. des Hayes siger, at den udi det Aar 1629 eller 1630 beløb sig til 3 Millioner franske Gylden; og beskriver den at have været paa den Tid, som han opholdt sig udi Helsingør, saaledes regleret: Ethvert Skib betalte først efter sin Størrelse fra en til 3 Rosenobler, og til hver Rosenobel blev lagt en Rdlr. og til hver Rdlr. en halv Rdlr. og blev saadan Told aflagt saavel paa Hen- som Tilbagerejsen. Derforuden gavs ogsaa Told af Vahrene, og maatte Kjøbmændene give tilkjende, hvor højt de skattede deres Ladning; men, som de undertiden satte en liden Pris paa Ladningen, for at slippe med en maadelig Told, afkjøbte Kongen dem nogle Gange Vahrene, for hvad de selv skattede dem; hvilket tvang dem siden til at vurdere Lad-

u) *Aitz.* Tom. 5. pag. 661.

Ladningen ligesaa høit, som dens rette Værdi var, og Kongen derudover altid fik den fulde Told x). Vist nok er det, at Christian den Fierde bragte den saa høit ud, som den kunde udbringes, og at derfore de hollandske Agenter havde Ordre at lade Skibene gaae tilbage, medmindre der kunde erholdes Moderation. Hvad, som meest betyngede dem, var den saa kaldte Souverainetets-Ret, hvorved det stod i Kongens Haand at afkiøbe dem Ladningen for den Pris, de satte derpaa, hvilket holdt dem idelig udi Frygt, efterdi de ikke torde vurdere Ladningen ringere, end den var, medmindre de vilde exponere sig til at sælge den for ringere end den var værd y). Dertil blev Kongen dreven ikke saa meget af egen Interesse, som for at favorisere Spanien, hvilken haabede derved at tvinge de forenede Provincier, thi man seer, at denne store Toldens Forhøielse begyndte for Alvor de Aaringer 1638 og 1639, da det stærke Venskab var mellem Spanien og Dannemark. Jeg har ofte tilforn viset, at ingen Ting laae denne Konge meer paa Hiertet end den danske og norske Handels Opkomst, og at han i den Henseende stedse favoriserede Spanien, hvis Handel var af allerstørste Vigtighed. Spanien forundte ogsaa til Vederlag danske og norske Undersaattere stor Fordel; ja det gik saa

vidt,

x) Ambassade de *Courmesvin* pag. 40.

y) Ambassade de *Courmesvin* qag. 152.

vidt, at der engang var paa Tapetet at accordere dem Monopolium af det spanske Salt, og maa det være saadan Fordel, som Kong Christian taler om i et af sine egenhændige Breve med disse Ord: Jeg haffuer i disse Dage faaet Breff fra Hannibal Seested, hvorudi han rosser mægtig hans Expedition hvos Kongen i Spanien, y dett at mine Underdaner y tre Aar maa føre Saaldt Toldfri udaff Hispanien, som kan profitere offuer fem Tønder Guld z). Men denne Herlighed varede ikke længe, thi, som man spendte Buen forhøjt, bleve Hollænderne bragte til saadan Desperation, at de glemte at fegte for deres Frihed imod Spanien, for at anvende alle deres Kræfter imod Dannemark, saa at de Midler, som Kongen havde grebet til, faldt ud til Rigets Skade, som siden skal vises.

De Besværinger, som de forenede Provincier stedse førte imod Riget, og de Trudseler, som de brugte, kunde endda ikke hæve den Forbindelse, som var imellem Spanien og Dannemark; ja man saae udi dette Aar en af Kongens naturlige Sønner, nemlig Grev Christian Ulrik Gyldenløve, at begive sig i spansk Tjeneste. Den samme anlangede udi Martii Maaneds Udgang til Brysel. Da han hav-

z) Epist. *Chr.* 4. ad *P. Wibe.* Glucksb. 24 Mai 1641 autogr. Mauuscr.

havde været der en Tid lang, kom han tilbage med Patenter, og begyndte at hverve en Hob Tropper baade til Hest og Fods. Men, da han med 580 Ryttere og omtrent 100 Musqveterer hapde lagt sig ved Neustad og Meinertshagen, 6 Mile fra Cøln, blev han uformodentlig overfalden af 1000 Hollændere, og bekom udi Trefningen 3 Skud, blandt hvilke et igjennem Hovedet, hvoraf han døde, efterat han havde forsvaret sig tapperligen, og vegret sig ved at imødtage Qvarteer a). Udi dette Aar var en stor Ildebrand i Bergen, som lagde fast to tredie Dele af Byen i Aske.

Ellers acqvirerede Hans Majestæt et Stykke Land dette Aar ved den sidste Skovenborgske Greve Ottonis den Sjettes Død uden Livsarvinger. Det hessiske Hus succederede udi det Grevskab Skovenborg i Vestphalen, og det oldenborgske Hus udi det Grevskab Pinnenberg. Vel søgte Kejseren at tilegne sig det pinnenbergske som et Rigslehn, og forlehnede Hertug Frands Albrecht af Lavenborg dermed; men Kong Christian havde allerede for Grevens Død sat sig udi Possession deraf, saa at det pinnenbergske Grevskab blev deelt imellem ham og Hertug Friderik af Holsten.

Denne Deling skede efterfølgende Aar 1641 saaledes, at Kongen fik paa sin Deel de bedste og sig belej-

a) *Aitzema* Tom. 5. pag. 91.

beleiligste Stæder, og det ikke saameget i Henseende dertil, at han var Hoved for Familien, som, fordi at han betalede to tredie Dele af den afdøde Greves Gjeld. De Stæder, som Kongen fik, vare Altona, Pinnenberg, og Uttersen. Hertug Friderik fik Bramstede og Elmshorn, som siden blev given Christian Rantzov for Penge og Gods udi Wagrien, og blev gjort til et Grevskab. Af denne Acqvisition rejste sig en dobbelt Tvistighed imellem Kongen og Kejseren, endeel, efterdi Kejseren prætenderede, at det hele Grevskab, som et Rigslehn, var ham tilfalden, endeel ogsaa i Henseende til den altonaiske Told, hvilken Kejseren enten af egen Bevægelse eller Andres Tilskyndelse vilde bemægtige sig, og er det rimeligt, at saadant skede i Faveur af den Stad Hamborg, som frygtede, at saadan Told i Fremtiden vilde af Kongen gjøres besværlig for Staden, og derfore heller saae, at Kejseren, som tilforn, tilegnede sig Ret dertil. Kejseren skikkede strax en Coureer fra Regensborg til Glykstad med Befalning, at Kongen skulde holde sig fra bemeldte Told; han lod ogsaa saadan Befalning publicere udi Hamborg og opslaae den paa Raadhuset, men Kongen lod den nedrive igien, saasom Hans Majestæt menede, at Kejseren tilegnede sig en Ret, som ham aldeles ikke tilkom, hvilket han giver tilkjende udi en af sine Skrivelser saaledes: Oy erlige Hamborger byder Keyseren for

Pen-

Penge det, som intet staar til Keyseren at sælge y det Grevschafft Pinenberg b). Hvor slet Forstaaelse der da var mellem det danske og kejserlige Hof, viser Corfitz Uhlfelds slette Modtagelse til Regensborg, hvor han ingen Audience kunde bekomme, under Prætært, at Kejserens Titul udi Creditivet var ikkun Liebe und Würde, hvilket sees af Uhlfelds tvende Relationer til Kongen c). Dette kan blant andet tjene til et Bevis mod de svenske Beskyldninger, at der intet hemmeligt Forbund eller Fortrolighed var mellem Kongen og Kejseren paa de Tider, og at de Aarsager, som siden bleve foregivne til den paafølgende Krig, grundede sig mestendeels paa Suspicioner. Det samme kan man sige om den Sag med Enke-Dronningen af Sverrig, hvilken ogsaa blev indført til Krigs Aarsag udi det svenske Manifest. Historien derom er denne.

Højstbemeldte Dronning Maria Eleonora var efter hendes Herres Gustavi Adolphi Død bleven misfornøjet med Rigets Raad i Sverrig, efterdi hun blev udelukt fra Regjeringen, og sin Dotters den unge Dronning Christinæ Optugtelse, hvilket dog efter en fornemme Statsmands Sigelse ikke var at forundre

sig

b) Epist. Reg. ad *P. Wibe*. Glucksb. 14 Sep. 1641. autogr. Manuscr.

c) Relat. *Uhlfeld*. Regensb. 21. 26. & 30. Julii 1641. Manuscr. autogr.

sig over, efterdi hun aldrig havde været vant til Forretninger d). Den salige Konge Gustavus Adolphus havde elsket hende meget, og havde havt stor Behag at see hende pyntet, vilde ogsaa, at hun stedse skulde have Omsorg for hendes Person, efterdi hun var kjøn og behagelig; men, saasom hun alene havde Fruentimmer-Egenskaber, participerede hun intet udi Stats-Sager. Efter Kongens Død søgte de svenske regjerende Herrer at udelukke hende gandske fra Regjeringen, sær Cantzler Oxenstjerne, som ikke kunde lide, at Nogen havde Del udi hans store Myndighed, hvilken Characteer Christian den Fierde giver ham udi et Brev tilskrevet P. Wibe udi samme Aar e), hvorudover hun fattede stor Bitterhed mod dem, sær mod Rigets Cantzler Axel Oxenstjerne; men de Midler, hun tog for at inskrænke samme store Ministers Myndighed, vare af ingen Betydelse, efterdi hun til saadant Verk betjenede sig af ringe Personer, som vare alt for afmægtige dertil. Foruden den Jalousie, som de Store bare til hende, var hun ogsaa kun i liden Credit hos Almuen, som holdt for, at hun

d) Memoires de *Chanut*.

e) Epist. *Christ.* 4. ad *P. Wibe*. Hafn. 3 Mai 1641. Manuscr. autogr. at Canzeleren intet gjerne seer nogen y Regjeringen uden sine egne, er inted at thuyffle, hvorfor Marskens Election skall tage paa hans Helbred.

hun ved hendes Ødselhed kunde ødelægge Riget, og at det var farligt at betroe hende den unge regjerende Dronnings Optugtelse, som af hendes Exempel kunde forderves f). Over dette og andet havde hun ofte besværget sig, men ingen Fornøielse bekommet, hvorudover hun i det Aar 1640 retirerede sig til Dannemark. Aarsagen til den haarde Medfart, som vederfores hende udi Sverrig, holdtes for at være den Inclination, hun bar for Dannemark, og det Forsæt, hun havde haft, at gifte den unge Dronning Christina med den danske Prinds Friderik. Hendes Flugt skede paa saadan Maade: hun lod gjøre fra hendes Kammer en Gang til hendes Lysthauge, og lod bedække Gangene igjennem Lysthaugen med tykke Træer, at hun der igjennem uformærket kunde føre hendes Bagage, og efterat Alting saaledes var tillavet, practiserede hun sig hemmeligen bort, og ankom lykkeligen til de danske Grændsestæder, og blev bragt til Nykjøbing udi Falster, hvor Prinds Christian residerede, som med stor Pragt tog hende imod, og med stor Bekostning underholdt hende udi 7 Maaneder sammesteds. Men, saasom al denne Bekostning laae paa Hans Prindselige Høihed alene, efterdi hendes Paarørende i Tydskland ingen Hjelp vilde gjøre hende, indrømmede Hans Majestæt hende Vordingborg Slot udi Sjelland til Underholdning med frit

f) Memoires de *Chanut*, Tom. 1. pag. 285.

frit Taffel og 12 Personer til Opvartning. Dronningen tog sig derpaa for at rejse selv til Kjøbenhavn. Dog lod hun Kongen saadant ikke vide, førend hun var paa fire Mile nær ved Staden. Hans Majestæt, som i Staden ikke vilde imodtage hende, skikkede Statholderen Corfitz Uhlfeld med 3 Carosser mod hende til Kjøge, hvorfra han lod hende føre til Ibstrup, som den Tid tilhørede Uhlfeld, og nu kaldes Jægersborg, hvorhen Kongen ved en anden Gjenvej sig forføjede for at imodtage hende sammesteds. Der talede de i 6 Dage sammen. Over dette bare de Svenske stor Fortrydelse, hvorudover Kongen strax søgte at forsvare sin Gjerning ved det svenske Hof, hvilket sees af hans egenhændige Instrux til Peder Wibe af saadant Indhold: **Du skalt hos Dronningen af Sverrig om Audiens anholde og paa mine Vegne anbringe, at efterdi jeg er kommen i Erfahring om ded, som Regjeringen haffuer skreffuet H. af Holsten til, och jeg intet gjerne vylle findes blant dem, som haffde forladt hindes Fru Moder, daa haffuer jeg nu indrømmet hinder et af mine Husse, hvorpaa hun aff mig med sit Comitat skall forsørgis, indtil det bliffuer Verden bekiendt, aff hvem hun bliffuer forladt: Hvilket længe siden havde skeed, om jeg ikke haffde fornummen, at det aff Regieringen haffde værit**

heel

heel ilde optagen, at jeg Fru Moderen med mine Skibe lod føre ikke af Sverrig, mens af mine egne Lande &c. g). Og sees deraf, at Kongen havde ikke ladet føre hende af Sverrig, men alene givet hende Skibe at føres fra Skaane, hvorhen hun havde flygtet, hvilket han ikke kunde nægte. Men man seer, at slige Forestillinger have intet vildet virke hos det svenske Hof: thi de Svenske bleve derover saa forbittrede, at de seqvestrerede alle hendes Indkomster, og var det ikke uden med stor Nød, at hun i dette Aar 1641 paa brandenborgsk Forbøn bekom en aarlig Pension paa 30000 Rdlr. Denne Historie anførte de Svenske siden blant andre Klagemaal udi deres Manifest mod Dannemark. Men, endskjønt man tilstaaer, at de Danske assisterede hende udi denne Undvigelse, saa kan man dog deraf ikke indføre nogen ond Intention imod Sverrig, men undskylde Kongen at have giort det, som han ikke vel kunde undslaae sig for, naar han derom var ombeden af en betrængt Dronning, som var ham paarørende: thi man seer blant andet af et egenhændigt Brev til Peder Wibe, at han har været særdeles bevæget over denne slette Medfart. Og exprimerer han sig derudi saaledes: Hun var tilforn all Verdens For-

g) Epist. *Christ.* 4. Glücksborg 25. Mai 1641. Manuscr. autogr.

Forsuaar: nu maa hun leffue af andres Naade h)

Medens dette skede, vare Told-Stridighederne imellem Dannemark og de forenede Provincier paa deres højeste Grad. Udi Februario af dette Aar begjærede Hollænderne paany, at Tolden matte modereres, og, hvis det ikke skede, maatte Hans Majestæt ikke fortænke dem, om de lode deres Skibe convoiere. Herren-Staterne lode ogsaa udgaae et Patent, at Ingen, uden Skibs og Godses Fortabelse, maatte, førend videre Ordre blev given, seile paa Norge eller Østersøen. Hans Majestæt var paa samme Tid udi Norge, hvorudover hans Søn Friderik, Erke-Bispen af Bremen, tilbød sin Underhandling imellem hans Fader og Staterne, og det uden Tvivl efter Kongens Tilskyndelse. De Hollandske Gesandtere, efterat de havde berettet dette Tilbud til deres Principaler, og derpaa bekommet Svar, lode Erke-Bispen tilkjendegive, at de gjerne vilde antage alle Midler, som kunde bruges til at stille disse Tvistigheder, og at de ikke undsloge sig for Erke-Bispens Underhandling udi visse Ting disse Stridigheder angaaende, som om Stedet, hvor Conferencerne skulde holdes, og andre deslige Ting, men at der var alt for stor Forvantskab imellem Søn og Fader

h) Epist. *Christ.* 4. ad *P. Wibe*, Hafn. 3. Mai 1641. Manuscr. autogr.

der for at antage ham til Arbiter og Dommer udi Hoved-Stridighederne. Derudi syntes Gesandterne ikke at have megen Uret. De indlode sig derfor ikke udi videre Handel med Erke-Bispen, uden hvad det udvortes var angaaende, og alene ved en Skrivelse anholdte hos ham om Tid og Sted at benævne. Men der reisede sig Disputer over samme Missive, saasom den Bremiske Gesandt Tancke vilde ikke imodtage Brevet, efterdi Titulen derpaa var ikkun Høiærværdige in Positivo, da man forlangede den Titul af Høiærværdigst in Superlativo gradu i). Hvorudover Titulen matte forandres. Herpaa blev berammet en Conference til Stade, hvorudi Hollænderne paastode, at Tolden maatte sættes paa den gamle Fod, og at man maatte sætte det spiriske Fordrag af Anno 1544 til Fundament for Tractaterne, hvortil de kongelige dog ikke vilde beqvemme sig, men lovede alene, at Kongen vilde lade Tolden blive en Tid lang saaledes, som den var udi det Aar 1637. Derforuden blev handlet om nogle Stridigheder angaaende Sejladsen paa Cola og det russiske Finmarken, hvorfore de Danske forlangede en Erkjendelse. Jeg finder ellers ikke, hvorledes denne Congres endtes; jeg seer alene af Kongens egenhændige Brev til Peder Wibe, at den gik frugtesløs af; thi hans Ord ere disse: **Det skal lyste mig at erfahre, hvad Regjerin-gen**

i) *Aitzema* Tom. 5. pag. 230.

gen i Sverrig vyll sige dertil, at den Conventus Stadensis er løben saa slett aff k). Jeg seer iligemaade, at Kongen, da han mærkede, at det var ikke Hollændernes Alvor, befol Raadet at retirere sig til Glykstad, hvorudover de Hollandske Deputerede lode tilkjendegive, at de vare fornøiede med, at Tolden i Sundet maatte sættes paa en Fod, som den var 1637. Men det kunde ikke bringes til noget Forlig, eftersom Kongen forhen vilde have Vederlag for adskillige begangne Excesser, som han selv tilkjendegiver i et Brev til Peder Wibe l), hvorudover Tvistighederne continuerede efterfølgende Aar med den største Hidsighed, indtil Krigen brød ud imellem Dannemark og Sverrig, da Hollænderne, profiterende af Rigets Ulykke, saae sig udi Stand at foreskrive Love, og endeligen erholde det, som de saa længe havde paastaaet.

Den stedsevarende Forbindelse mellem Spanien og Dannemark gjorde Portugiserne ikke mindre koldsindige mod dette Rige end Hollænderne; thi, som Portugal Aaret tilforn havde rebelleret mod Spanien, søgte Portugiserne at bestyrke sig med Alliance hos Spaniens Fiender, og finder jeg, at der udi dette

Aar

k) Epist. *Chr.* 4 ad *P. Wibe*, Rosenburg 14 Junii 1641 Manuscr. autogr.

l) Epist. *Chr.* 4. ad *P. Wibe* Glykstad. 31 Julii 1641. Manuscr. autogr.

Aar gik et portugisisk Gesandtskab til Sverrig. Dette kunde ikke andet end forurolige Dannemark, saasom man kunde befrygte, at Salthandelen, hvorom man havde faaet saa fordelagtige Løfter i Spanien, vilde falde udi de Svenskes Hænder. Dog seer jeg af Kongens egenhændige Brev m) til P. Wibe, at Hans Majestæt skjemter med samme Gesandtskab; thi, da det svenske Skib, som skulde convoiere den portugisiske Gesandt, befandtes ikke at kunne holde tæt, siger han: **Det vyl gaa skarn til med dem y den spanske Sø.** Den portugisiske Gesandt kom dog udi dette Aar lykkeligen til Sverrig, og der sluttede en Alliance med samme Rige. Hvad samme Forbund har indeholdet, og om det har sigtet til Dannemarks Nachdeel, er mig uvitterligt. Kong Christian dømmer derover saaledes udi et egenhændigt Brev til oftomtalte P. Wibe: n) **Den portugisiske och svenske Alliance, och Gesandtens trykte Discours ere hinanden heel lige. Den Tiid, det 13 Capitel i Aabenbaringen bleff skreffuen, skall der neppeligen haffue værit tænkt paa Cantzler Oxenstjerne.** Regjeringen

m) Epist. Reg. ad *P. Wibe*, Glucksb. 7 Augusti 1641 autogr. Manuscr.

n) Epist. *Chr.* 4. ad eundem. Hadersl. 21. Augusti 1641. Manuscr. autogr.

gen haffde vell en Drømmer behoff, som kunde drømme dem nogle Penge sammen. Udaf hvilke Ord jeg slutter, at Gesandtens Tale maa have været heel høitravende og apocalyptisk. Saaledes søgte Sverrig at styrke sig med Allianter, saasom uden Tvivl allerede det Tog var besluttet imod Dannemark, som kort derefter skede.

Førend jeg begiver mig til den svenske Krig, som begyndte 1643, vil jeg tale noget om hvad Mærkværdigt, som tildrog sig imidlertid. Udi dette Aar 1641 anlagde Hans Majestæt en ny Kjøbstad udi Norge. Han havde nogle Aar tilforn udseet et Sted i Nedenæs Lehn, som kaldtes Sanden, hvor han dette Aar fandt forgodt at fundere en Stad, som han siden kaldte Christianssand; og blev til den nye Stads Opkomst forordnet, at ingen nærmere end 3 Mile paa hver Side derved maatte handle. Staden kom dog allerførst i Stand 1643, da den bekom sine fornemste Privilegier, hvilke siden ere blevne forbedrede af de efterfølgende Konger. Og blev udi det Aar 1686 Bispestolen fra Stavanger Bye, som Aaret tilforn var afbrændt, forflyttet til Christiansand. Stiftet, som tilforn kaldtes Stavangers Stift, blev ogsaa siden kaldet Christiansands Stift. Ved denne nye Kjøbstads Anlæggelse var Kongen selv tilstede udi Norge, som sees af hans egenhændige Brev til

oft-

ofthemeldte hans Resident i Sverrig Peder Wibe o), Rigets Amiral Claus Daa døde paa samme Tid. Han var bleven Rigsraad 1625, Rigsamiral 1630, og Aaret derefter Gesandt udi Holland p).

Udi det Aar 1642 kom til Dannemark en anseelig Ambassade fra Moscovien, bestaaende af 80 Personer. Denne Ambassade var ikke mindre selsom end den forrige, hvorom tilforn er talet. De Gesandterne bleve bragte ind udi Audiencesalen paa Slottet, og der saae Kongen siddende paa sin Throne med Krone paa Hovedet, og Scepter udi Haanden, forlangede de, førend de frembragte deres Ærende, at Hans Majestæt vilde rejse sig af sit Sæde, foregivende, at deres høje Principal førte sig saaledes op mod danske Gesandtere. Dette Forlangende kom Kongen i Begyndelsen underligt for, hvorudover han ikke strax vilde beqvemme sig dertil; dog eftertænkte han, at han havde med orientalske Folk at bestille, som havde deres egne Moder, og rejste sig omsider op af sin Trone, men satte sig strax ned igjen, hvorudover ogsaa Gesandterne forlangte Stole, som bleve dem tilbragte. Efterat denne første Scene saaledes var spillet, bragte de deres Propositioner frem, som bestode først udi at begjære Fornyelse af de gamle Al-

o) Lit. *Christ.* 4. ad *P. Wibe.* Friderichsb. 15 Julii 1641. Manuscr. autogr.

p) Concio funebr. *Joh. Michael.*

liancer mellem Danmark og Rusland; men forlangte derhos noget, som var end mere selsomt end forrige Begjering, nemlig, at ved den ny Tractat, som skulde forfattes, Czarens Navn udi begge Copier maatte sættes for Kongens, sigende, at Kong Frederik den Anden havde uden Difficultet beqvemmet sig dertil. De Danske svarede dertil: at Saadant var ikke brugeligt ved noget europæisk Hof, og at der var ingen Konge eller Første, som jo satte sit Navn først i det Skrift, som han udstedte til en anden; de vidste idetøvrige ikke, om Saadant var skeet udi Frederik den Andens Tid, og, om end Saadant kunde bevises at være skeet, saa maa det være skeet ved Secretairens Forseelse, saasom det er ikke troligt, at en saadan Konge som Frederik den Anden skulde have beqvemmet sig dertil.

Men disse Gesandters Hoved-Commission var at foreslaae en Mariage mellem den moscovitiske Printesse Irene og Kongens Søn Grev Waldemar, som han havde avlet med Fru Christina Munk. Dette Forslag rimede sig gandske lidt med den forrige Højhed, saa at disse Gesandter faldt fra een Extremitet til en anden; thi, endskjøndt Grev Waldemars Moder var ægteviet med Kongen, saa var det dog kun et Ægteskab, som man kalder til den venstre Haand, og hvoraf de Børn, som avles, ikke ansees som kongelige Prindser. Kongen fandt saadant

dant Parti honorabelt, og vægrede sig ikke derfor, hvis han kunde overtale Greven til at gifte sig med en russisk Princesse. Og, som Greven fandtes ikke uvillig dertil, begyndte man at handle videre om den Sag, og blev Peder Marselius skikket til Moscovien for at befordre den samme. Da han kom tilbage, blev alting gjort færdigt til Grev Waldemars Rejse, og blev ham given tvende Gesandtere til Gelejde, som vare Oluf Pasberg og Steen Bilde, med hvilke han gik tilsøes først til Riga, som sees af Kongens Brev til P. Wibe, hans Rejses Befordring igjennem de svenske Provindser q), kom til Moskov den 21de Januari 1644, og blev med stor Pomp modtagen. Men, da Grev Waldemar paastod, at Bilageret maatte gaae for sig, begjerede Moscoviterne, at han vilde lade sig omdøbe efter den russiske Kirkes Maade, og foregave ydermere, at, efterdi han udi sin første Hilsen havde kysset Czarens Scepter, var han forbunden udi alle Maader at være ham lydig.

Da nu Waldemar fornam Russernes Hensigt r), satte han sig for, hemmeligen at forlade Mosco-

q) Lit. *Chr.* 4. ad *P. Wibe.* Glücksb. 14 Sept. 1643. Manuscr. Udi samme Brev kalder Kongen ham Greve til Slesvig og Holsten.

r) *Pufend.* Comment. de reb. Suec. lib. 16. pag. 555.

scovien, og til den Ende lavede sig til med 3 af sine Mænd at søge Vejen til Polen. Men, da han mod Aftenen var kommen til Stadsporten, blev han kjendt, og forbuden at rejse videre; herudover agtede han med Magt at trænge sig igjennem, men han blev ilde medhandlet, og ført tilbage igjen til sit Herberge, hvoraf hans Tjenere brøde ud, og omkomme nogle Moscovitere. Derefter blev Waldemar haardt forvaret, saalænge som Czaren levede. Men, som Aaret derefter Michael Foederowitz døde, kom han paa fri Fod igjen; thi den nye Czar Alexius Michaelowitz bevidnede, at dette rørte ham ikke, og strax lod ham herligen beskjenke, og sætte udi Frihed; dog ej uden med de Vilkaar, at han maatte først give en skriftlig Forsikring fra sig, ikke at øve noget fiendtligt imod Moscovien.

Saasnart han var kommen løs igjen, tog han Vejen til Polen, og blev hæderligen modtagen af Uladislao den Fjerde, Kongen af Polen, udi Warskov, kom derefter incognito under det Navn af en meklenborgsk Adelsmand til Hamborg, og saa videre. Hvad Fata samme Waldemar siden havde, og hvorledes han af Misfornøjelse forlod Riget udi Kong Frederik den Tredies Tid, derom findes Adskilligt udi Chanuts Memoires.

Udi dette Aar 1642 gjorde Alle store Øjne over Danmarks Krigsrustninger, saasom paa Rigsdagen

udi

udi Kjøbenhavn, som blev holden i Februar, blev besluttet at bringe paa Benene en Krigshær af 14000 Mand, og at lade 15 Orlogsskibe gaae i Søen, som skulde formeres med 12 norske Defensionsskibe, hvilket ogsaa skede, saa at man mod Foraaret havde færdig en Flaade af 26 Skibe, som skulde løbe udi Østersøen. 14000 Musketter bleve kjøbte udi Hamborg, og den svenske Generalmajor Pfuel, som da havde begivet sig i dansk Tjeneste, hvervede Folk allevegne i Tydskland. Ingen vidste, hvorhen man med denne store Udrustning sigtede, især saasom, hvad paa Rigsdagen var besluttet, blev holdet gandske gehejmt. Sverrig blev især derover bevæget, og det ikke uden Aarsag, efterdi Kong Christian agtede at paatage sig Kredsoberstes Amt udi det Nedersaxiske, og at holde sammesteds i Beredskab en Armee af 10000 Mand, som skulde føre Navn af den nedersaxiske Kreds-Armee, hvorfore ogsaa de Svenske lode bestyrke deres Krigsmagt med 8000 Mand. Hvad den danske Flaade angik, da meente man, at den var beskikket mod Frankrig i Faveur af Spanien, med hvilket Rige Kongen Aaret tilforn havde sluttet en Tractat ved Hannibal Sehsted s). Men, som paa sam-

s) Samme Tractat, som er dateret den 19de Martii 1641, og underskreven af Hannibal Sehsted og Don Casparo Gusman, indeholder dog intet, uden hvad Commercen angaaer, med

samme Tid Kong Christian begyndte at fornye Freds-Tractaterne mellem Sverrig og Keiseren igjen, mærkede man, at al denne Rustning sigtede kun til at vise de stridende Parter, at hans Mediation var ikke at foragte, og at bringe de Svenske til for Alvor at fatte fredelige Tanker, saasom han med blotte Ord og saa mange Aars Formaninger intet havde kundet udvirke; thi der blev intet andet foretaget, hvorvel de Svenske anførte siden Aaret derefter Saadant som en Aarsag til Krig mod Danmark.

Udi dette Aar døde Rigets Marsk Jørgen Urne, som havde forvaltet det Embede fra 1632, og blev udi hans Sted beskikket Anders Bilde. En anden anseelig Person, som i samme Aar døde, var den store og berømmelige Holger Rosenkrands, hvilken var brugt udi adskillige vigtige Forretninger, og formedelst sin Lærdom var een af de anseeligste Mænd i Norden paa de Tider. Han var ikke alene selv lærd, men anvendte ogsaa alle mulige Midler til Lærdoms Forfremmelse. Til den Ende legerede han en Capital paa 2500 Rdlr., hvis aarlige Renter skulde gives til en ung Persons Udenlands-Reiser. Til det udi Odense oprettede Gymnasium gav han 1000 Rdlr.; til Aarhuus Skolebørns Underholdning 1000 Rdlr.; til

med mindre der havde været geheime Artikler, som ere udeladte af den skrevne Copie, som jeg har havt i Hænder.

til hans egne Bønderbørns Lære og Undervisning gav han Bøndergaarde med al deres Herlighed, foruden adskillige andre mindre Donationer. Han døde i hans Alders 68de Aar t). Videre døde ogsaa paa samme Tid Rigets Raad og Befalningsmand paa Hindsgafl **Hans Lindenow** u). Item **Palle Rosenkrands**, Befalningsmand over Nykjøbings og Aaleholms Lehn, hvilken signaliserede sig synderligen i den calmarske Krig, da han førte den kongelige Liv-Fane, og var den første paa Volden, da man løb Storm til Calmar x). **Steen Gabriel Laxmand**, udi hvilken, saasom han ingen Børn efterlod sig y), den laxmandske Familie maa være udslukt.

Nu træder jeg til den svenske Krig, som begyndte Anno 1643, og endtes ikke uden med Dannemarks mærkelige Forlis og Skade, skjøndt man kan sige, at den tynde Skjebne, som Kongen havde paa sin gamle Alder, contribuerede af alle Ting allermeest til det store Navn, som han har erhvervet i Historien, thi intet var mere forunderligt end at see en saa bedaget Herre, nu i Spidsen af en Krigshær, nu igjen paa et Orlogskib at møde sin Fiende, og at løbe som en Lynild, nu igjennem en, nu igjennem

en

t) Concio funebr. *Olai Wind*.
u) Conc. fun. *Joh. Michael*.
x) Conc. fun. *Joh. Michael*.
y) Conc. fun. *Joh. Damiani*.

en anden Province for at gjøre Anstalter, og at opreise de faldne Sager; saa at hans Fiender selv tilstaae, at det var næst Gud ved denne gamle Herres Hurtighed, Mod og Bestandighed, Riget endda ikke geraadede i større Ulejlighed. Men, førend jeg skrider til denne Krig, vil jeg korteligen forestille, hvorledes Conjuncturerne vare tilforn mellem Dannemark og Sverrig, og hvilke Tvistigheder udi de forrige Aar vare forefaldne, paa det at man deraf kan see Krigens rette Aarsager.

Medens Kong Christian betjenede sig af den langvarige Fred til at forfremme Handel og boglige Konster, item at styrke og zire Rigerne med Fæstninger og skjønne Bygninger, vare de Svenske under deres tappre Konge Gustavo Adolpho af et maadeligt og uanseeligt Folk bleven en Skræk for alle deres Naboer. Thi, da Kong Christian havde sluttet den lybske Fred med Kejseren, og de nedersaxiske Stænder fornumme, i hvilken Fare deres Religion og Frihed stode, saae de sig om fremmed Hjelp igjen. Hos Kong Christian var ingen Undsætning meer at forvente, saasom de selv ved deres Koldsindighed og Frafald havde givet ham Aarsag til Fortrydelse, og bragt ham til at indgaae Neutralitet, og ikke meer at indvikle sig udi den tydske Krig. Herudover kastede de deres Øjen til Sverrig, og formaaede Gustavum Adolphum at tage sig det betrængte protestan-

stan-

stantiske Tydskland an. Højstbemeldte Konge, efterat han havde ført lykkelig Krig med Polen, og gjort Stilstand med samme Rige, beqvemmede sig dertil, og i en Hast havde saadan forunderlig Fremgang, at han forflyttede Krigen til de kejserlige Arvelande, saa at ikke alene Kejseren og Spanien hans Fiender zitrede og bævede, men hans egne Allierede selv, og det mægtige Frankrige saae ham an med skeele Ojen. Men denne store Konge, efterat han som en vældig Strøm havde oversvømmet hele Tydskland, omkom 1632 udi et Slag ved Lützen, og ved sin Død bragte Sagerne udi stor Forvirring. Mellem denne Konge og Kong Christian den Fjerde havde været temmelig god Forstaaelse siden den sjørødske Fred: thi den Jalousie, som gjerne regjerer mellem store Naboer, var ikke mægtig til at sætte Splid imellem disse Konger, hvilke begge prisede Dyden, hvor de fandt den, endogsaa udi deres Fiender. Den svenske Skribent Pufendorff vidner, at Gustavus Adolphus agtede ingen Konge saa højt som Christ. den Fjerde, og, at han alene beklagede, at de vare Naboer. Vel er sandt, at adskillige Tvistigheder opreisede sig mellem begge Rigers Indbyggere, og at disse store Konger undertiden fattede Mistanke til hinanden; men disse Tvistigheder bleve altid bilagte, og begge Konger havde paa adskillige Tider tvende fortrolige Samtaler med hinanden,

hvor-

hvorfra de skiltes meget venligen. Kong Christian indrømmede de Svenske Stralsund, og tillod en stor Deel af sine Tropper, efter den lybske Fred, at gaae udi svensk Tieneste. I det Øvrige sad Hans Majestæt stille, medens Krigen blev fortsat udi Tydskland, og alene tilbød nogle Gange sin Mediation til de stridende Partier. Saadan var Tilstanden mellem de nordiske Riger udi Gustav Adolphs Tid.

Efter den store Gustavs Død bleve Conjuncturerne temmeligen buntede for de Svenske udi Tydskland; thi de protestantiske Førster udi Tydskland bleve derover ganske nedslagne og forvirrede, eftersom de ikke vidste, hvem at de skulde betroe saadant stort Verk at udføre; ja det rejsede sig Misforstand saavel imellem dem selv indbyrdes, som imellem dem og de Svenske, hvilke de ikke vilde unde det Directorium udi Krigen, som de havde givet deres Konge. Der fandtes og de, som foregave, at det Forbund, som man havde giort med Gustav Adolph, ophørede ved hans Død, og at de med egen Magt vilde fortsætte Krigen, menende, at den Fremgang, de hidindtil havde haft, rejsede sig ikke saa meget af Sverriges Magt, som af Gustavs kloge Anførsel. Men ingen var udi større Forvirrelse end de Svenske selv, som vare udi et fremmed Land, hvor deres Allierede vaklede, og de selv vare uden Hoved. Udi disse Conjuncturer tilbød Christian den Fierde sin Mediation,

og tilligemed ved Christian Pentz foreslog Ægteskab mellem Gustav Adolphs efterladte Princesse Christina, og den danske Prinds Ulrich, hvilket ikke kunde ansees andet end en Merite; i det ringeste er det ikke Tegn til Fiendtlighed at handle om Fred for Folk, som ere i en forvirret Tilstand. De Svenske toge, efter deres egne Skribenters Vidnesbyrd, dette Tilbud med Koldsindighed an, saa at det Møde, som var berammet til Breslau 1633, løb frugtesløs af. Og begyndte de Svenske siden meer og meer at bortkaste fredelige Tanker, og at undslaae sig for at antage dansk Mediation, da de erholdte en og anden Fordel imod de Keiserlige igjen, og de tydske Stænder indløde sig i et nyt Forbund, hvorover Directorium blev betroet til den svenske Cantzler Oxenstjerne, som Sverrigs Administrator, hvorvel man søgte at indskrænke det ved et regleret Raad af de tydske Stænder, som blev kaldet Consilium Formatum, og som skulde residere i Frankfurth am Mayn.

Imidlertid lagde Kong Christian bevæbnede Skibe ved Ruden, endel for at fordre Told af Stralsunderne, endeel og for at vise de Svenske, at han kunde afskjære dem Communicationen mellem Sverrig og Tydskland, hvis han vilde skride til Fiendtlighed. Dette allarmerede ikke lidet de Svenske, skjøndt Udgangen viste, at Kongen ikke andet agtede end at vise, at han var en Potentat, hvis Mediation og

Under-

Underhandling ikke var at foragte; thi Sømagten havde aldrig været udi bedre Stand end under Christian den Fjerde, saa at ingen paa de Tider kunde hindre hans Flaade at spille Mester udi Østersøen.

Saaledes vare Conjuncturerne indtil det fatale Slag ved Nørdlingen, som skede udi det Aar 1634, hvor 6000 Svenske bleve paa Valstedet, og en anseelig Hob blev fangen. Dette Slag syntes gandske at ville gjøre Ende paa de Svenskes Herredom udi Tydskland, og er der ingen Tvivl paa, at, hvis Kong Christian da havde villet erklære sig imod dem, deres Sager neppe havde kundet rejse sig igjen. Men Kongen, endskjøndt han ideligen blev anmodet om at træde i Forbund med Keiseren, og store Løfter bleve ham gjorte, vilde han dog ikke beqvemme sig dertil, men tilbød sin Mediation paany, hvoraf man klarligen seer, at intet laae denne Konge mere paa Hjertet, end at sætte Tydskland i Rolighed igjen. De Svenske bleve da efter den Ulykke tilbøjelige til Fred, saa at de ikke alene gjorde Ansøgning hos Kong Christian om hans Underhandling, men tilstedte ogsaa Prinds Frederik, efter den bremiske Erkebisps Død, at sætte sig i Possession af det Stift Bremen. Men da fandtes de Keiserlige igjen uvillige, saasom de mente ingen Mediation at behøve, men med Sværdet at gjøre Ende paa Krigen, saa at Kong Christian alle Tider fandt en uovervindelig Vanskelighed

i Fre-

i Fredens Beforbring. Dette altsammen nægte vel ikke de svenske Skribenter, men de holde derimod fore, at Kongen med saadan Flid agerede Mediateur, ikke saa meget af Kjærlighed til Fred, som for at mage det saa, at Tydskland paa en god Maade kunde renses fra de Svenske, og at man kunde fornøje dem med en Sum Penge til Krigens Bekostning; dette synes ogsaa at have været Kongens Hovedsigte; thi det var aldeles ikke Danmarks Interesse at disse stridbare og entreprenante Folk skulde rodfæste sig stedse udi Tydskland, og Danmark derved omringes paa alle Sider. Den tilkommende Tid har ogsaa vist, hvor højt skadelig saadan Etablissement har været for Riget; hvorudover man kunde ikke fortænke denne fornuftige Konge, om han ved sin Underhandling søgte alene at bringe det dertil, at den protestantiske Religion og de tydske Stænders Frihed kunde sættes i Sikkerhed, og de Svenske kunde betales for deres Omkostninger, som vare anvendte paa Krigen, helst som de Svenske selv foregave, at Gustavs Tog til Tydskland var alene skeet udi den Henseende. Saa at derfor, naar Kongen syntes at favorisere Kejseren, var det hverken formedelst Interesse (thi han forkastede ofte store Løfter) ej heller af Koldsindighed i Henseende til den protestantiske Religion, og de tydske Stænders Frihed, men alene at Sikkerhed for Religionen og Frihed kunde tilvejebringes uden Sverrigs Rodfæstelse

paa

paa den tydske Bund, og, naar han syntes at favorisere de Svenske, var det for at hindre, at Religionen og Friheden udi Tydskland ikke skulde overgives til den forrige Skjæbne. I den Henseende var han svensk, naar de Keiserlige havde Overhaand, og keiserlig igjen, naar de Svenske spillede Mestere, og gav tilkjende, at det var ikke just for de tydske Stænders Skyld, at de førte denne Krig. Ja, at han ikke gjerne saae, at de Svenske skulde komme paa Knæ udi Tydskland, sees af et egenhændigt Brev til Peder Wibe, hvorudi han viser, hvad de Svenske kan være tjenligt til deres Krigshærs Frelse, sigende: **kunde dy Svenske med deris Ministrer og Pensionarier i Tydskland overtale de tydske Soldater, som findes i deres Tjeneste, at bliffue i Tjenesten paa den Maneer, dy hidindtil været haffuer, daa haffde dy Gaffn deraff** z). At Kong Christian Saadant ene har havt for Øjne, vise alle hans Anstalter fra Gustav Adolphs Ankomst til Tydskland indtil denne Tid. Saaledes lod han i Begyndelsen ikke alene hele Regimenter, som han aftakkede, gaae i svensk Tjeneste, men endogsaa tilstedede sin egen Søn at lade sig indrullere i Gustavs Krigshær, og continuerede dermed, indtil han fornam, at de Svenske havde andet isinde, thi da begyndte

z) Epist. *Christ.* 4, ad *Pet. Wibe*, Glueckb. 7 Augusti 1641. Manuscr. autogr.

begyndte han at blive mere koldsindig, skiøndt saa-dan Koldsindighed aldrig kunde bringes virkelig til Fiendtlighed, hvilket de svenske Skribentere selv maa tilstaae. Kort at sige: Christ. den Fjerde negotierede disse Sager ikke alene som en fredelig, men endog som en habil Konge, saaledes, at han tilligemed den almindelige Fred havde stedse sine egne Rigers Sikkerhed for Øjnene; thi, at ville sige, at han undte de Svenske Alt hvad de kunde faae i Tydskland, naar kun en hastig Fred derved kunde erhverves, er noget, som jeg vil overlade Hyklere og Smarotzere, der skrive alene for dem selv, og ikke give os tilforla-delige Historier. Naar man derfore lægger dette til Grundvold i de Danskes og Svenskes Trætigheder, falde alle de Sidstes Argumenter af sig selv, medmin-dre de vilde sige, at Kongen med et got Hjerte burde see paa, at de Svenske fæstede sig paa den tydske Bund, og derved satte Dannemark Kniven i Struben.

Alt dette bekræftes mere af efterfølgende Opfør-sel. Da de Kejserlige efter den erholdte Sejer søgte paany at bringe Kongen til at træde i Forbund mod Sverrig, og tilbøde ham den Ø Rygen, samt Overherskab over Nord- og Østersøen, vægrede han sig ved at imodtage slige Tilbud, men continuerede stedse med sin Mediations Tilbydelse a), og til den Ende

a) *Puf.* Comment. de reb. Svec. lib. 8. §. 60.

Ende at beramme Møder nu paa et nu paa et andet Sted, skjøndt forgjæves; thi, eftersom de Svenske ikke alene rejsede sig igjen efter det nørdlingske Slag, men paany begyndte at spille Mestere, saa bleve de mere og mere vanskelige at bringe til Forlig, uden paa haarde og besværlige Conditioner, saavel for Tydskland som dets angrændsende Naboer. Hvorudover ogsaa Kongen stillede sig an, som han vilde tage andre Mesures, og begyndte ikke alene udi en højere Tone at trænge paa Freden, men endogsaa udi Aaret 1638 lod sig antage til Kredsoberst udi den nedersachsiske Kreds, og oprettede et Neutralitets Corps til Fredens Beforbring, skjøndt Udgangen viser, at hans Intention var ikke at bryde med Sverrig, efterdi alle de Bevægelser, han gjorde, sigtede kun til at befordre den Plan, som han fra første Begyndelse havde lagt, saaledes, at de Ting kunde erholdes, for hvis Skyld Krigen var begyndt, nemlig Religionens Sikkerhed, og de tydske Stænders Frihed, og at de Svenske tilligemed kunde bekomme en billig Satisfaction, alene naar den ikke bestod udi tydske Provinciers Afstaaelse, som ikke kunde skee uden Forkrænkelse af Andres Ret og Fare for den tilkommende Tid, hvilket Kongen forud har spaaet, som sees af hans egenhændige Breve b), og Udgangen har viset, at hans

b) Epist. *Chr.* 4. ad *P. Wibe*. Glucksb. 27 Mai autogr.

hans Frygt ikke har været uden Grund, thi alle de Provincier, som Sverrig ved Freden siden bleve indrømmede, maatte ved Magt tages fra de rette naturlige Herrer eller deres Arvinger, og mistede ved samme Lejlighed Prinds Friderik, som Erkebisp af Bremen, ogsaa sit Stift, som maatte seculariseres, og under det Navn af Førstendom indrømmes til Sverriges Kröne. Ja hele Tydskland, saavel som Dannemark, have siden følet sørgelige Virkninger deraf. Saa at man derfore kan sige, at Dannemark ikke havde meget forsyndet sig, om det virkeligen havde spillet prævenire, og ved Lejlighed brugt sin Magt i Steden for at vise den alene. Jeg tilstaaer vel, at det foromtalte hemmelige Forbund mellem Spanien Dannemark og Hertug Friderik, synes at have ført noget mere med sig, end forstilte Trusler, til Fredens Beforbring. Men jeg har tilforn viset, at samme Forbund er endnu et Mystere, og end langt mere paa de Tider, thi man seer, at de Svenske havde intet vildet melde derom udi deres Manifest; ja, da kort derefter det hollandske Gesandtskab udi Stokholm opmuntrede Sverrig til Krig imod Dannemark, svarede de svenske Ministre, at Dannemark

P 2 havde

autogr. Macr. Ordene ere disse: Ded Kongerige Danmark vil komme i stor Fare, om dy Svenske skulde erlange saadan Fred, som kom dem til Pas.

havde ingen Aarsag givet dem dertil, hvilket den hollandske Skribent Aitzema selv tilstaaer med disse Ord: De Sweetsche seyden, dat Dennemarck gaf haer geen offensie c). Saa at derfore, hvor megen Umage den svenske Skribent Pufendorff gjør sig for at besmykke de Svenskes Indfald udi Holsten 1643, saa er dog hans Forsvar saaledes indrettet, at man grundeligen deraf kan vise Krigens Uretfærdighed, thi det maa han og Alle tilstaae, at Dannemark udi 13 samfulde Aar sad stille, uden at betjene sig af nogen Slags forefaldende Conjuncturer, og uden at lade sig indtage af de største Løfter, endskjønt samme Rige havde aldrig været udi bedre Stand til at foretage store Ting, end under denne Konge, med mindre man vil kalde Fiendtlighed smaa forefaldne Ting, som for Exempel, at et dansk Skib, der laae ved Ruden, provianterede udi det Aar 1638 den Fæstning Wolgast, som var beleiret af de Svenske, hvilket bevisedes at være skeet uden Kongelig Ordre, item at nogle svenske Skibe engang bleve arresterede for Lurendrejerie udi Sundet. Dette er ganske vist, at just paa den selv samme Tid, som de Svenske stillede sig an, som de vilde antage Kong Christians Underhandling, og gjorde Dannemark de beste Miner, ja caresserede den danske Resident udi Stokholm

meer

c) Aitz. Tom. 5. pag. 56.

meer end nogen Tid tilforn d), sluttede de Forbund med Holland mod samme Rige, og lovede Hamborgerne hemmelig Undsætning imod Kong Christian, ja just paa samme Tid gjorde de under deres Feltherre Torstenson det store Indfald i Holsten. Om Nogen ellers vil forekaste mig, at jeg her heller agerer Advocat end Historicus, da kan jeg svare: at 1) denne hele Recit er udtagen af svenske Skribentere selv, 2) at alle fremmede upartiske Autores ere af samme Tanke med mig, og tilstaae, at Sverrig begyndte denne Krig uden billig Aarsag alene af Politiqve, at det kunde blive skilt ved en Mediateur, der sigtede alene til at erhverve Tydskland en sikker Fred, og at de tydske Førster, udi hvis Faveur de Svenske havde gjort dette Tog, ikke skulde see deres Lande at blive deres Allierede til Bytte, som siden med de sammes store Lamentation skede. Dette var Sigtet af denne Freds-Forhandling, hvilket sees af Hans Majestæts stedsevarende Formaninger til Sverrig, sær af det aabenhjertige Brev, som han 1639 tilskrev Dronning Christine, hvorudi findes disse Ord: **Det er vel at beklage, at de Vaaben, som Eders kongl. Herr Fader havde optaget til de Evangeliskes Defension, nu paa nogle Aars Tid til intet andet ere**

d) Memoires de *Chanut*. Tom. 1. pag. 213. qvi ne fut jamais tant caresse, qve la veille, ou on declara la guerre à son Roi.

kere brugte end til deres Oppression, Desolation, og Udmattelse, hvilket kan drive de protestantske Førster til desperata consilia. &c. e)

Dette er en kort Relation om de Ting, som vare forefaldne for Krigen. Nu vil jeg træde til Beskrivelsen af samme Krig, hvilken, naar man overvejer Conjuncturerne, kunde ikke andet end have slet Udfald for Dannemark; thi paa Sverrigs Side blev en Krig begyndt, som længe tilforn var arbejdet paa; Dannemark derimod havde aldrig levet udi større Sikkerhed, hvilket tilstrækkeligen vises af den ringe Modstand, de Svenske i Begyndelsen funde, da de i en Hast oversvømmede Alting, og uden Møje indtoge hartad det hele faste Land, hvor der overalt fandtes slet forsynede Fæstninger, og ubevæbnede Folk, og, saasom man siger gemeenligen, at hvad som forderves i den første Concoction, er ikke let til at redressere igjen, saa foraarsagede dette uformodentlige Indfald strax saadan Forvirrelse, som udi den hele Krig ikke kunde corrigeres. Sverrig havde forsynet sig med Hollands Alliance, hvorved det kunde være forvisset baade om Penge og Skibe til Krigens Fortsættelse; Dannemark derimod havde ingen saadanne Præcautioner taget, saasom Riget aldrig mindre holdt saadant nødigt; thi man finder, at Kong

Chri-

e) Lit. *Chr.* 4. ad Regin. *Christinam*, Hadersleb. 2. Januarii 1639. Manusr.

Christian kort tilforn var kommen i Tvistighed med Keiseren formedelst det pinnenbergske Grevskab, og Spaniens Venskab kunde ikke i saadan hastig Rupture være af nogen Betydelse; thi, foruden at samme Land ligger som i en anden Verden, saa har Erfarenhed viset, at et heelt Rige ofte snarere kan indtages end det spanske Conseil kan komme til en Slutning. Sverrig vrimlede af stridbare Folk, der af idelige og langvarige Krige vare hærdede, var ogsaa forsynet med Anførere, hvis Lige paa de Tider neppe vare udi Europa, og hvis blotte Navn kunde indjage Skræk. Dannemark derimod havde fast udi 30 Aar levet i Fred, thi, den Krig, som var ført udi Tydskland, blev ført med tydske Folk, saasom det var en Krig, der egentlig Riget ikke angik, saa at her var Mangel, saavel paa stridbar Almue, som paa erfarne Officiers, og man kan sige, at Kongen var ikke alene den beste, men fast den eneste Feltherre, og Sømand, som Riget paa samme Tid kunde bryste sig af; hvorfore han ogsaa, uanseet hans høje Alder, maatte selv bivaane alle Expeditioner baade til Lands og Vands. Foruden disse Ukejligheder, syntes Riget at plages af en indvortes Sygdom, saasom en Tid lang ingen synderlig Forstaaelse havde været mellem Kongen og Rigets-Adel; thi, saasom de store Qvaliteter, som denne Konge var begavet med, erhvervede ham større Myndighed end hans Formænd, saa er troligt, at

Ade-

Adelen derover er bleven allarmeret, og har anseet ham som et Instrument til deres Herredoms Indskrænkelse. Det synes ogsaa, at deres Mistanke ikke har ganske været ugrundet, naar man betragter adskillige Ting, saasom nye Fæstningers Fundationer, adskillige vigtige Anslag, som ginge alene igjennem hans eget Hoved, og i sær store Chargers Reduction; thi man finder, at der en Tidlang var ingen Rigshofmester, Rigsmarsk, eller Rigscantzler, men allene en Statholder og kongel. Cantzler. Thi Kongen lod bemeldte høje Charger staae ledige, naar Nogen faldt af. Hvad som ydermere forøgede deres Mistanke, var den Kjækhed, hvormed Kongen havde begegnet det slesvig-holstenske Ridderskab, som han havde skilt ved deres formeente Valgrettighed. Der menes ogsaa, at han af Politiqve anvendte saa mange unge danske Adelmænd udi den kejserlige Krig, og adjungerede deraf til hvert Compagnie en Commissarium, paa det han derved des bedre i sin Fraværelse kunde holde Forældrene udi Lydighed. Videre søgte han at forbinde de fornemmeste Herremænd til det kongelige Hus ved at give dem sine Døttre, som han havde avlet ved Fru Christina Munk. Saaledes bleve hans Svigersønner Christian Pentz Statholderen i Holsteen, Corfitz Uhlfeld Rigets Hofmester, Hans Lindenov, Hannibal Sehsted Statholderen udi Norge, og Ebbe Uhlfeld. Hvorvidt ellers Kongens

For-

Forsæt kunde gaae, er noget man ikke kan sige, vist nok er det, at de levede ideligen i en Slags Mistanke, saavel i Henseende til ovenmeldte Messures, Kongen tog, som i Henseende til den store Kjærlighed han havde erhvervet sig blant Almuen, saavel ved sin kloge Regjering, som sin borgerlige Omgjengelse. Jeg finder ogsaa, at han udi det Aar 1634 gav Ordre til Rigets Marsk Jürgen Urne, at handle med Adelen om Vornedrettighedens Ophævelse, og alle sjællandske og lollandske Bønders Frihed, hvorimod de fleste satte sig med Hænder og Fødder; men intet gjorde dem mere bange end hans rare Qvaliteter og store Erfarenhed, saavel udi Krigs- som civile Sager, thi man kan sige, at han ikke alene var den ældste Embedsmand udi Riget, men endogsaa den habileste; hvorudover hans Ord vare gjerne Decisioner; naar nogen udi Raadet modsagde ham, svarede han ofte: **Det er noget, som jeg har overlagt med din Farfader.** Dette altsammen svævede dem for Øjne, saa at det er troligt, at man kunde falde paa de Tanker, at under en saa anseelig og myndig Konge engang kunde forlanges en Revisio actorum, og en Examen foretages for at eftersee, hvorpaa det da værende Jus Publicum og Adelens Myndighed grundede sig. At dette, som jeg ellers her har anført, bestaaer ikke udi Præsumptioner og ilde grundede Gisninger, sees deraf, at mange af de Store efter denne

Kon-

Konges Død søgte at udelukke hans Søn fra Successionen. Saaledes var Rigets Tilstand for Krigen, og kunde man af deslige Vanskeligheder ikke vente sig noget lykkeligt Udfald.

De Svenske skjulede deres Forehavende med saadan Flid, at endogsaa deres Allierede ingen Kundskab derom havde, førend Torstenson stod med sin Krigshær udi Holsten. Samme Feldtherre bemægtigede sig strax ved sin Ankomst den Stad Kiel, og tog der sit Hovedqvarteer. De andre høje Officerer bleve uddeelte i det Førstendom Dytmarsken, det Grevedom Pinenberg, de Ambter Hadersleben, Tritaw, Reinbek og Segeberg. Imidlertid blev det Kongelige Slot Christianspriis, som ligger ved Kanten af Østersøen, og 2 Mile fra Kiel, erobret med Storm af de Svenske, og det herlige Slot Bredenborg, som hørte til Christian Rantzov, blev indtagen med List af General Major Mortaine, hvorudi de fandt stor Rigdom. Rensborg, Itzehoe, og andre Stæder, gave sig uden Sverdslag, ja der blev ikke udi hele Slesvig og Holsten mere tilovers end Glykstad og Krempe, men alle Stæder faldt i de Svenskes Hænder, og bleve besatte med deres Folk.

I denne Krig vidste Hertugen af Holsten meget viselig at skikke sig efter Tiden; thi, omendskjønt der imellem ham og Kongen vare gjorte saa ofte Defensionsrecesser til Førstendømmernes Forsvar mod de

Ar-

Armeer, som grasserede udi Tydskland f), lod han dog, saasnart han fornam den Urolighed imellem Dannemark og Sverrig, anholde om Neutralitet, hvilken han vel erholdt, men det profiterede ham lidet; thi de Svenske pressede Landet med Penges Indfordring og Indqvarteringer, og de Danske, som billigt, sparede ham ikke heller. I den Beængstelse lod han for Sikkerhed befæste den Stad Tønningen 1644.

Imidlertid publicerede de Svenske et Manifest af Dato 16 Januarii 1644, og lod Krigen forkynde ved en Herold, hvilken med Haanhed blev skikket tilbage, saasom Manifester efter Sædvane gaae for Krigen, men ikke efter. Og gav Kongen Aarsagen til samme Herolds Afvisning tilkjende ved et Patent, hvorudi han hæftigen besværger sig over Sverriges Opførsel g). Man skulde vel tænke, at dette Manifest maatte være des fyndigere, efterdi det kom saa silde. Men man kan sige, at det kom baade for tidligen og forsilde; thi alle upartiske Skribentere holde for, at ikke et eneste af de Argumenter, som anføres, kan holde Stik. De Fornemmeste deraf ere efterfølgende:

Omendskjøndt de svenske Skibe og Vahre vare toldfrie udi Sundet ved Foreninger, som vare gjorte mel-

f) *Pufend.* Comment. de reb. Sv. lib. 15. pag. 77.
g) Edict. in Castro *Othin.* die 13. Febr. 1644.

mellem Rigerne, saa havde man dog tvunget dem til at betale Told.

At, endskjønt de passerede svenske Skibe havde Certificatzer fra Stæderne, hvor de havde hjemme, havde man dog ladet dem arrestere som Lurendrejere.

At Kongen af Dannemark havde indladet sig i Alliance med Kejseren, Polen og Moscovien, som vare Sverrigs Fiender.

At, saa ofte Dronningen af Sverrig hvervede Folk til Krigens Fortsættelse udi Tydskland, lod Kongen af Dannemark ogsaa hverve, og havde truet at anfalde de Svenske, hvilket havde hindret dem at agere med Force imod deres Fiender, og at holde deres Magt samlet, af Frygt for at blive angreben bagtil.

At de Danske ved Wolgast havde assisteret Sverrigs Fiender.

At de havde søgt at sætte Splid udi den svenske Krigshær.

At Rigets Statholder Corfitz Uhlfeld havde ladet falde Trusler imod Sverrig.

At de Danske havde correspanderet med den misfornøjede Enkedronning Maria Eleonora, og havde ført hende ud af Sverrig.

At de svenske Gesandtere med Haanhed vare bortviste fra Tractaterne udi Lybek 1629.

Og

Og endeligen at man havde taget Told i Sundet af alle liflandske Undersaatter.

Dette blev besvaret af de danske stykkevis saaledes:

At der engang alene, nemlig Aar 1643 kort for Krigen, 8 svenske Skibe havde været arresterede udi Sundet, saasom de samme vare suspecte for Lurendrejerie; men, efterat Sagen var examineret, en Deel af samme Skibe at have været relaxeret, og de øvrige alene, som vare fundne skyldige, at være confisqverede, saa at denne Execution skede ikke for at bringe de Svenske til at betale Told, men for at hindre, at andre under svensk Navn og falske Passer ikke skulde undslaae sig derfra, hvilket Kongen ogsaa udi en egenhændig Skrivelse h) givet tilkjende længe før Krigen begyndte med disse Ord: Der confisqveris inted uden derpaa først er gangen Dom; och hvem der haffuer sig over Dommen at besværge, hannem staaer det frit for at appellere for mig og Rigens Raad.

Det stod Kongen af Dannemark frit for at indlade sig i Alliance med andre Potentater, enten de vare Sverrigs Fiender eller ej, saa længe det ikke kunde bevises, at de vare offensive Allianer imod Sverrig.

At

h) Epist. Reg. ad P. Wibe. Glucksb. 18 Junii 1643. Manuscr. autogr.

At Kongen af Dannemark hvervede Folk, kunde ingen fortænke ham for, thi saadant gjøre alle Potentater for deres egen Sikkerhed, naar deres Naboer ere armerede; ja det var et ønske, at Hværvingerne havde været end større, saa havde Riget i Begyndelsen af denne Krig været i bedre Defensionsstand.

At et dansk Skib engang havde provianteret Wolgast, som var belejret af de Svenske, var skeet uden Kongens Ordre.

At de Danske havde søgt at stifte Oprør blant de svenske Krigsfolk, var noget, som ikke kunde bevises. Det samme kunde ogsaa siges om Corfitz Uhlfelds Trusler, og, endskjøndt det var sandt, saa var det kun en Privat-Persons Trusler.

At, hvad Kong Christian havde gjort, i Henseende til Enkedronningen af Sverrig, var noget, som efter Sømmelighed ikke kunde efterlades.

At de svenske Gesandtere bleve ikke antagne til den Lybekske Congres, var ikke Kong Christians Skyld, men Kejserens, som da spillede Mester.

Om man tog Told af Lifland og andre Provincier, som af Sverrig nyligen vare erobrede, syndede man derudi ikke mod de Foreninger, som vare gjorte mellem Rigerne, saasom samme Provincier vare under saadan Frihed ikke befattede.

Hvad de andre Poster angik, grundede de sig alene paa Suspicioner, nemlig at Kong Christian

var

var de Svenske i Hjertet ikke god. Men deslige Ting ere selsomme Motiver til Krig; nok er det, at en Potentat i Gjerningen lader intet see, som kan give Aarsag til Mistanke om Fiendtlighed. Man finder her, at Kong Christian udi 13 Aar sad stille, at, naar de Svenske formedelst en Sejer lode siunge Te Deum udi Stokholm, lod han gjøre ligeledes i Kjøbenhavn. At han skrev Kejseren et og andet haardt Brev til i Faveur af Sverrig, hvorudi, efter de svenske Skribenteres egen Tilstaaelse i), fattedes intet uden Krigserklæring; og endelig at han lod mange af sine egne Folk, ja sin egen Søn gaae i svenske Tieneste. Vilde de Svenske foregive, at han menede intet dermed, da vil jeg lade saadan Gisning staae ved sit Værd, men alene sige dette, at det er et meget selsomt Principium, at man bør forfølge sin Næste, der beviser en Tieneste, naar man mener, at det skeer ikke af Hjertet. Og, vilde de sige, at Kongen udi disse 13 Aar sad stille alene af Frygt, da kan jeg ikke see, hvad han kunde frygte for efter Gustavs Død, da de Svenske vare uden Hoved, og alle deres Allierede vaklede, ej heller efter det Slag ved Nørdlingen, da deres Sol var ganske formørket. Kort at sige, de Svenske tilstaae selv, at Torstenson fandt al Ting fredeligt for sig i Dannemark, saa at man kan see, at dette Rige tænkte paa intet mindre

end

i) *Puf.* Comment. de reb. Sv. lib. 14.

end paa Krig, og ruinerer den Tilstaaelse alene den hele Bygning af deres Manifest, hvilket de ogsaa synes selv at bekjende ved at beraabe sig in subsidium paa gehejme Documenter, som endnu ikke ere komne for Lyset.

Hans kongel. Majestæt, da han fornam, at det svenske Indfald udi Holsten vilde besynderligen gjelde hans Lande, begav sig strax til Kjøbenhavn, hvor han gjorde al muelig Anstalt til at modtage disse Gjæster, som uden Aarsag vare faldne ind udi hans Lande, hvilket Hans Majest. forestillede Rigets Stænder, og efter Sædvane trøstede og satte Mod i dem, saasom han var selv en frimodig, og udi Courage uovervindelig Herre, hvoraf en svensk Historieskriver berømmer hannem, sigende: i) Confirmatis suorum animis & idoneis defensioni necessariisqve, qvod in ista festinatione licuit, conqvisitis, nihil recusat, qvod ejus prudentiam, præsentiam vel auctoritatem desideraret, omnia pro tutela ac salute regni subditorumqve terra mariqve ausus, etiamsi fortuna ei parum responderet. Det er: han satte Mod i sine Folk, gjorde al Anstalt, saa meget som udi saadan Hast muligt var til Defension, han sparede intet, som kunde tjene til hans Fædrenelands Frelse og sine Undersaatters, for hvis Skyld han vovede sig yderligen baade til Lands og Vands,

k) *Loccen.* Hist. Sv. lib. 9. pag. 669.

Vands, omendskjønt Lykken var ham lidt gunstig, og sandelig, siger en anden Skribent: naar vi ret overveje alting; Da var Dannemark garske uberedt at tage imod nogen Fiende, men blev af intet saa meget bestyrket, som af den incomparable Konges Tapperhed, og hans uovervindelige Courage i Modgang. Udi hans graa Alder, for at redde sit Fædreneland af den overhængende Fare, lod han sig see som en tapper Soldat, og ved sine Raad, Daad og besynderlig Taalmodighed udi Møje og Fare udrettede, at Riget udi denne farlige Tilstand blev saa vidt, som mueligt, conserveret l).

Udi Sjælland bleve, for at hverve Land- og Søfolk, Trommerne allevegne rørte, og af den i Hobetal tilløbende Mængde bleve udi Helsingør udvalgte de beqvemmeste; de andre bleve sendte til Kjøbenhavn. Der fattedes besynderligen gode Anførere, som kunde byde Spidsen til de gamle svenske Tropper, hvilke, ved saa mange Aars continuerlig Krig udi Tydskland, vare hærdede, og hvis Generaler ved saa mange Expeditioner havde erlanget saadan stor Krigserfarenhed. Da derimod de Danske udi mere end 30 Aar havde ikke været indviklede udi nogen Krig,

und-

l) *Boecl.* hist. belli Sveco Dan. lib. 1. pag. 84.

undtagen den imod Keiseren, hvorudi saa Danske bleve brugte, men de fleste vare Tydske af den Neder-sachsiske Kreds.

Endeel af de nye Hvervede bleve sendte til Fyen til Rigets Marsk Anders Bilde, som var beordret at sætte sig imod Torstenson paa den Side.

En anden Del blev beskikket til Skaane, hvor **Ebbe Uhlfeld** skulde commandere. **Niels Cock** blev sendt med et Skib til Dantzig at hente Krudt, hvorpaa her udi Landet var Mangel, og blev det sagt, at han skulde gaae derfra til Polen og Moscovien at begjære Undsætning.

Omendskjønt Alting udi Dannemark blev nu tillavet, som til en aabenbare Krig, flatterede dog Mange sig med den Forhaabning, at de Svenske søgte ikke andet end Vinterqvarteer og Bytte udi Holsten m), og ikke havde udi Sinde at føre Krig paa Dannemark. Kongen selv, da han fik Tidender om Torstensons Indfald, for at udforske Svenskens Intention, lod den svenske Minister Strømfeld, som opholdt sig i Helsingør, sige, at han kunde faae sin Afsked strax, efterdi Kongen havde hørt, at han skulde kaldes tilbage. Men han svarede, at han ingen saadan Ordre havde, og vilde derfore først begjære sin Afsked, naar han fik Befalning af Dronning Kirstine. Herpaa skikkede Hans Majestæt en Page

m) *Boecl.* hist. bell. Sv. Dan. lib.. pag. 86.

til Sverrig med Breve, hvorudi Peder Wibe, den danske Minister, fik Ordre at begjære af Dronningen, hun vilde kalde Torstenson fra Holsten, og i Fald hun vægrede sig derfore, og tilstod dette Indfald var skeet ved Hendes Befalning, da skulde han begjære sin Afsked fra Stokholm n), hvilken han og saa kort derefter tog, hvorvel Sverrigs Rigsraad da intet positiv Svar vilde give; men continuerede med at simulere, ligesom Torstenson havde gjort, det Indfald uden Regjeringens Ordre og Videnskab, hvilket sees af den paa Residentens Forlangende givne Resolution, hvorudi findes disse Ord: Hwarfore Hendes Kongl. Majest. icke grundeligen wetandes hwadt passerat åhr, ey heller cathegorice må eller kan swara, om deroppå nogen Ordre åhr gifwen eller ey o).

Imidlertid tillavede Kongen sig af yderste Magt at tage imod disse uformodende Gjæster, og ikke alleneste satte Alting udi god Orden hjemme, men endogsaa saae sig allevegne om fremmed Hjelp, besynderlig hos Keiseren, hvilken udi Begyndelsen af Krigen sendte Skrivelser til Søstæderne, Lybek, Hamborg og Bremen, hvorudi han formanede dem at hjelpe de Danske, og gribe til Værge imod den dag-

n) Lit. *Christ.* 4 ad *P. Wibe*, Fridericsb. 24. Decembr. 1643. Manuscr.

o) Respons. Senat. *Holm.* 10 Jan. 1644. Manuscr.

lig tilvorende svenske Magt, men med liden Succes; eftersom bemeldte Stæder holdt det meest sikkert og raadeligt ikke at bemænge sig udi denne Krig. De Svenske derfore, saavel som de Danske, hvervede Folk udi Hamborg. Lybek forbød de Danske offentligen at hverve, foregivende, at den selv havde sine Folk nødig. De lyneborgske Førster, og den oldenborgske Greve, kunde ej heller overtales at gribe til Gevær imod Sverrig. Saa Hans Majestæt derover fornam, at al Byrden vilde ligge paa ham alene, og at han ingen anden havde at forlade sig paa end paa Gud i Himmelen, og sine egne retfærdige Vaaben; han lod paa samme Tid slaae en Mynt med denne Paaskrift: Justus יהוה Judex.

Imidlertid rykte de Svenske længer og længer ind udi Dannemark, og huserede grummeligen, eftersom de ingen Modstand fandt. Hans Majestæt havde vel bragt udi en Hast nogle Ryttere paa Beene, og sendt dem under Anførsel af Oberste Buchwald til Colding, men de bleve efter en haard Fegtning med den svenske Oberste Duglas, som overgik dem langt udi Magt, nødte til at retirere sig til Fyen; paa samme Tid holdt Besætningen udi Krempe, med dens Commendant Steenberg, en lykkelig Trefning med et svensk Parti, af hvilket halvtredie hundrede bleve fangne og omkomne, og et stort Bytte erobret.

Efter-

Efterat det buchwaldske Rytterie var bleven tvungen til at forlade Jylland, som sagt er, blev Anders Bilde sendt fra Fyen did hen, hvilken slog sin Lejr ved Strandbredden af Middelfart-Sundet. Men Torstenson brød op med sin Lejr i Begyndelsen af det Aar 1644 fra Kiel; og gik ind i Jylland, udi Forsæt at overfalde Anders Bilde, som kom udi Januar med sin hele Armee til den danske Lejer, hvilken man af al Magt havde arbejdet paa at befæste, men den var ikke endda bragt til nogen Fuldkommenhed. Da Torstenson havde udi 3 Dage canoneret derpaa, begyndte Bilde at desperere om Lejrens Defension, og derfore bragte over med sig til Fyen Stykker, Felttegn, og de fornemmeste Anførere, hvilket da Torstenson fornam, satte han sig for at bestorme Lejeren, og lod de Belejrede det vide ved en Trompeter. Hvorudover de samme, som de saae, det var umuligt at forsvare den mere, bleve tvungne til at overgive sig. Efterat Torstenson havde erholdet denne Fordeel, blev Oberste Helm Vrangell sendt med en Hob Tropper til Nørre Jylland, og gik paa Isen over Limfjorden ind udi Vensyssel, hvor han adspredte de Bønder, som fandtes bevæbnede, og tvang dem til at overgive deres Gevær. Saaledes bleve de Svenske Mestere ogsaa over hele Jylland.

Torstenson disponerede sin Vinterqvarteer saaledes, at han kunde ikke frygte for nogen Magt, hvorfra

den kom, me derimod bestyrke og recrutere sine Soldater; sit Hovedqvarteer beskikkede han til Hadersleben, hvorfra han letteligen kunde have Indseende med alle Ting.

Imidlertid var Kongens Nærværelse, som havde opholdet sig en Tidlang til Odense, ligesom en stærk Fæstning p). Han bestyrkede de Tropper, som komme fra Jylland, med friske Folk, opreiste ved alle Tilgange Befæstninger, disponerede Stykkerne, og lagde Skibe og Pontons udi Middelfartsundet. Ved Nyborg stode ogsaa færdige Skibe, som skulde, ifald al Ting gik ikke vel for sig, tage imod de Flygtige. Men jo større Flid Kongen anvendte paa at conservere Derne, jo større Begjerlighed fik Torstenson at angribe dem, til hvilken Ende han tillavede en stor Hob Skibe, og lagde dem ved de beqvemmeste Havne udi Jylland og Holsten, for at betjene sig af hvad Lejlighed der kunde offereres. Men alle disse Anslag bleve til Vand formedelst Kongens Aarvaagenhed; thi de Svenske finge udi den hele Krig ikke Fod paa nogen af Derne.

Udi Norge blev Krigens Administration betroet til Hannibal Sehsted, samme Riges Statholder, hvorfore ogsaa Krigen endnu af Bønderne kaldes Hannibals Krigen. At man der udi samme Krig var lige saa sikker, som udi Dannemark, sees deraf, at Hannibal Sehsted var paa Vejen for at gjøre en

p) *Bæcl.* hist. bell. Sv. Dan. lib. 1. pag. 98.

Visite til Dannemark just paa samme Tid, da det svenske Indfald skede, og at Kongen maatte udstede en Ordre til hans Forblivelse q) i Norge af det Indhold: Vider, at efterdi vi tilforne Eder fra Læanet haver forlovet her neder til Dannemark at forrejse, da, efterdi Vi formedelst det Indfald, i Holsten skeed er, anderledes er vorden til Sinds, bede vi Eder, og naadigst ville, at I derfor deroppe i Norge forbliver, og sammesteds med god Ordre alting forordner, som I agter gavnligst og bedst at være rc. Efterat Sehsted havde faaet denne Ordre, satte han ikke alene Alting udi god Defensionsstand, men gjorde ogsaa med de Norske et Indfald udi Sverrig, hvor han havde god Fremgang, og bemægtigede sig adskillige Steder paa Grændserne. Ebbe Uhlfeld overrumplede den svenske Oberst Stenbok, da han med nogle tusinde Mand vilde bryde ind udi Skaane, jog ham paa Flugt, og drev ham udi et Morads; ja de Danske og Norske regjerede nu ligesaa stærkt udi Sverrig, som de Svenske udi Holsten og Jylland, og nødte de Svenske til at forlade Skaane, og begive sig til deres egne Grændser, hvilke de fornam vilde staae udi høi Fare; thi Kongen af Danmark lagde sig personlig for Gottenborg, belejrede samme Stad stærkt baade til Lands og Vands.

De

q) Hafn. die 21 Decembr. 1643.

De danske Besætninger udi Glykstad og Kremрe, da de fornam, de Svenske udi Itzehoe holdte ikkun slet Vagt, og deres Commandant var rejst til Rendsborg, rykte de 800 Mand stærke derfor, og erobrede Staden med List paa den samme Maade, som den svenske General Königsmark gjorde for et Aar siden med Halberstad; thi tidligen om Morgenen, da Stadens Porte bleve aabnede, havde nogle Danske forklædt sig udi Qvindeklæder, andre som Bønder gik med Kaal, Urter og andre saadanne Varer, og overrumplede Vagten, og derved gave Lejlighed til deres Baghold at bryde ind i Staden, hvor de bekom 300 Svenske til Fanger og stort Bytte.

De kejserlige, spanske og bajerske Generaler, da de fik Kundskab om det svenske Indfald udi Dannemark, forsamlede de sig til Passau at raadslaae med hinanden, hvad de dertil skulde gjøre, og endeligen besluttede at skikke Folk til Danmark, ikke saa meget for at hjelpe de Danske, som for at føre de Svenske udi Knibe r) i Jylland og Holsten, hvor de havde deres Herberge, og om ikke at tvinge dem med Magt, saa dog at mage det saa, at de ved Hunger skulde blive ruinerede. Til den Ende blev den kejserlige General Gallas beordret at rykke til Holsten, hvor han ankom udi Begyndelsen af Augusti Maaned, og commanderede nogle af sine Folk til Kiel,

hvilke

r) *Puf. de reb. Sv. Lib.* 16. *pag.* 136.

hvilke erobrede samme Stad, og nedsablede en Hob Svenske; endel af dem flygtede til Slottet, Resten blev taget til Fange, og med stort Bytte bortført, derefter blev Fæstningen angreben, hvilken blev tvungen til at give sig paa Naade og Unaade, og dens Besætning gjort til Krigsfanger.

General Torstenson samlede alle sine Folk sammen, og begav sig til Rensborg, derfra til Segeberg og Oldesloße, hvor han blev staaende. Didhen fulgte ham Gallas, som var conjungeret med de danske Tropper, bestaaende af 1000 Ryttere, og af 2500 Fodfolk, og lejrede sig paa en Høj tvertover for Fienden, hvilket foraarsagede, at begge Partierne begyndte skarpt at kanonere paa hinanden, og man ventede, at det skulde komme til en Hovedtræfning imellem dem. Men Torstenson brød op Dagen derefter, marscherede mod Meklenborg, og saaledes med sin Hoved-Armee forlod Holsten s). Dette var alt det, som Gallas udvirkede i Holsten, hvorvel han tit og ofte havde ladet sig mærke, at have ført de Svenske saaledes udi Knibe, at ingen af dem skulde undgaae af hans Hænder; og havde han sandeligen kundet udrette meget vigtigt, og ruineret den svenske Flaade, som laae udi Kieler Havn, dersom han havde brugt sig ret, og skyndt sig, førend de Svenske havde faaet deres Magt sammen; og foraarsagede

det,

s) *Puf*, de reb. Sv. lib. 16.

det, at de danske Tropper siden affsondrede sig fra ham. Til Erindring om hans Bedrifter blev udi Hamborg slagen en Mynt, hvorpaa stode disse Ord: **Hvad, som Gallas har bedrevet udi Holsten, kan man kortelig læse paa den anden Side,** men, naar man vendte samme Side op, var den gandske blot.

Efter dette indtoge de Danske adskillige af de erobrede Stæder igjen. Den kongelige Krigscommissair Rantzow attaquerede Ribe, og tvang Besætningen at give sig paa Naade og Unaade. Saaledes gik det og med Aalborg og Aarhuus, hvilke maatte give sig over til de Danske igjen. Derpaa marscherede General-Krigscommissair Rantzow mod Hadersleben, hvilken han ogsaa tvang at give sig paa Naade og Unaade, og fandt han der god Forraad paa Proviant og Gevær, derimod led de Danske nogen Skade for Pinnenberg, hvor de bleve overfaldne af den svenske Oberst **Helm Wrangell**, og nødte til at ophæve deres Blokade. Fra Pinnenberg marscherede bemeldte svenske Oberst til Bredenborg, som ogsaa af de Danske var bloqueret, i Forhaabning at nyde samme Lykke; men Prinds **Frederik**, da Erkebisp af Bremen, som commanderede de Danske en Chef udi Holsten, da han fik Kundskab derom, sendte han itide Undsætning til de Danske, hvilket foraarsagede, at de Svenske forandrede deres Forsæt, og

ufor-

uformodentligen rykte for Kiel, og bemægtigede sig samme Stad med dens Fæstning. Paa samme Tid bemægtigede de Svenske sig Itzehoe, hvor de satte nogle Huse udi Brand, og nedsablede alt det, som var udi Gevær, derimod erobrede de Danske Bredenborg, som de Svenske forgjæves stræbte at undsætte.

Medens dette passerede udi Holsten og Jylland, havde de Norske gjort et farligt Indfald udi Sverrig, hvor de efter de Svenskes Exempel brugte ingen Høflighed, men opbrændte 12 Landsbyer, som hørte Fienden til, og avancerede indtil Gottenborg. Udi Skaane belejrede den svenske Marskalk Horn Malmø, og anvendte al sin Flid paa at blive Mester over denne vigtige Stad, hvilket at forhindre, Kongen af Danmark samlede sammen en Armee af 11,500 Soldater, hvilke han i egen høje Person førte over til Skaane, og rykte mod Malmø, udi Forsæt at levere de Svenske et Feltslag, hvilket foraarsagede, at General Horn maatte stikke Ild paa sin Lejr og forlade Staden, paa hvilken han havde havt saa stor Appetit, at han ikke havde sparet nogen Ting, som kunde tjene til dens Erobring.

Efterfølgende Aar blev Krigen fortsat af al Magt igjen. Den svenske Oberst Helm Wrangell, som efter Torstensons Bortrejse commanderede de overblevne svenske Tropper i Holsten, da han var bestyrket med nogle Folk, som Ankerhielm efter det

ulyk-

ulykkelige Slag ved Femern havde sat udi Land, begav han sig til Jylland mod Enden af foregaaende Aar, og paa Vejen gjorde sig til Mester over Haderslebens Slot. Men, som han fornam, at Kongen havde forladt Skaane, og var kommen til Fyen, item, at Erkebispen af Bremen havde faaet en temmelig Hob Folk paa Benene, begyndte han at forskandse sig ved Randers; og paa det han kunde være sikker bag fra, lagde han en god Besætning udi Ribe, og skikkede Oberst-Lieutenant Mortaigne hen at befæste samme Stad. Men de Danske kom kort derefter for Ribe, og udi 3die Storm bemægtigede sig Staden, og nedsablede hvad som fandtes i Gevær. Ved denne Byes Angreb havde Erkebispen Forhaabning at lokke Wrangell af sin Fordeel, men forgjeves, hvorfore han besluttede at bestorme den fiendtlige Lejr. Men Andreas Bilde satte sig offentlgen imod ham derudi, foregivende, det vilde være for vanskeligt at anfalde en Fiende, der var saa stærk forskandset, og, som han fornam, Erkebispen vilde ikke staae fra sit Forsæt, separerede han sig med sine underhavende Tropper t) og førte dem over til Fyen, hvilket foraarsagede, at Wrangel lykkeligen undløb, og begav sig med sin Armee til Holsten, for at understøtte Königsmark udi den bremiske Expedition.

Dette

t) *Bacl.* hist. bell. Sv. Dan. lib. 3. p. 238.

Dette er det fornemste, som tildrog sig tillands, nu rester at tale noget om hvad som imidlertid blev forrettet tilvands.

Kong Christian gik i sin høje og graa Alder den 12te April i egen høje Person tilsøes med 16 Orlogsskibe, hvilke siden bleve formerede indtil 40. Den svenske Flaade derimod, bestaaende af 50 Skibe, gik ud fra Stokholm den 23de Mai under Admiral Claus Flemming. Den første Træfning skede imellem 9 danske Skibe og en svensk Esquadre, hvervet udi Holland, saaledes: Hs. Majestæt, da han havde ladet synke nogle Skibe udi Gottenborgs Havn, for at gjøre den til intet, begav han sig tilsøes med 9 Skibe, for at oplede de Svenske, hvis Escadre han traf under Jylland, og sloges med den udi 3 fuldkomne Timer, omendskjøndt den var langt stærkere. Endelig, som Hans Majestæt fornam, at det vilde blive ham for haardt at staae imod saa mange, gav han Ordre at retirere sig, hvilket ogsaa skede. Derudover fik den svenske Admiral et stort Mod, og forfulgte de danske Skibe af al Magt, men, som den danske Admiral fornam, at af den hele svenske Escadre vare alene 3, som forfulgte dem, sendte han Ordre til de andre Skibe at vende tilbage igjen, gik saa mod den svenske Admiral, hvis Skib i en Hast blev ynkelig tilredt, mistede sin Stormast, Roer og alle sine Sejl, 34 Baadsmænd, 22 Soldater, og

havde

havde udentvivl bleven de Danske til Bytte, dersom det ikke havde faaet Undsætning af Viceadmiralen og af det andet, som fulgte strax efter, hvilke Skibe, da de stræbte at forløse Admiralen, bleve de mesten ligeledes tiltredte, og efter en haard Fægtning maatte tage den bedste Vej, de kunde, til en Havn i Jylland u). De danske Skibe sejlede til Skagen.

Efterat det Slag var holdet, ventede man ikke, at de skulde komme sammen saa snart igjen. Den danske Flaade, da den var bestyrket med 2 andre Skibe, lod sig nogle Dage derefter see for bemeldte Havn, hvor den svenske Flaade endda laae. Dette foraarsagede, at begge Flaaderne komme atter sammen igjen, men til de Svenskes Lykke opreiste sig en forskrækkelig Storm, hvilken tilligemed den overhængende Nat gjorde Ende paa Slaget, da det neppe var begyndt. Udi samme Storm geraadede 3 Brandere af den Flaade, Louis de Geer havde hvervet udi Holland, paa Grund, to andre mistede deres Master, og Admiralsluppen blev skudt i Grund. Herudover maatte Louis de Geer begive sig med Flaaden til Holland igjen, for at reparere det, som var brøstfældigt, og curere de Saarede. Da han var kommen didhen, begyndte Baadsfolkene at blive gandske oprørske. De fleste forlode Skibene, gik enhver hjem til sit, og opvakte stor Allarm baade til Amsterdam, Horn og Enchuysen,

u) *Gund. Rosenkrantz.* descript. pugn. nav.

sen, hvor de havde isinde at storme til Louis de Geers og de andre Anførerers Huse, indtil nogle af de meest Oprørske bleve af Magistraten fængslede. Den Træfning, de havde holdt, samt de store danske Skibe, havde jaget en overmaade stor Skræk udi dem, hvilken blev fornyet, da de komme til deres Fædreland, og saae deres Hustruer og Børn igjen, saa at de beklagede sig offentligen at være forraadte x).

Udi denne Træfning lod Hans Majestæt see stor Tapperhed, i det han fuld af martialsk Hidsighed paa sit Skib med Kaarden udi Haanden præsenterede sig for Fienden, og med sit Aasyn, og kongelige Nærværelse, kunde siges at have drevet Fienden paa Flugten, som fremmede og fiendtlige Skribentere vidne y).

Efter Victorien begav Hans Majestæt sig for Gottenborg igjen, hvor han lod blive nogle Skibe, og siden tog Veien til Kjøbenhavn, og der blev imodtagen med stor Glæde. Hans Majestæt havde af den Action fattet et godt Mod, og forhaabede ved sine Vaaben at erlange det, som han ved Pennen ikke kunde erholde. Han afferdigede kort derefter en Skrivelse til Hans keiserlige Majestæt, hvorudi han erklærede sig at ville samtykke den Post, som de Keiserlige havde begjæret af ham, ikke at indgaae noget Forlig med Sverrig, uden med Keiserens Samtykke,

del-

x) *Bæcl.* hist. bell. Sv. Dan. lib. 1. p. 126.
y) Siri hist. de Temp. Currenti. Tom. 4.

dersom ellers Hans keiserlige Majestæt vilde lade komme for en Dag de Hielpetropper, som saglænge vare lovede, men endnu ikke seete uden paa Papiret.

Den store svenske Flaade under Admiral Flemming, hvis Lige af Sverrigs Krone aldrig havde været udrustet, lod sig da see i Søen; samme Flaade bestod af 46 Skibe, hvoraf nogle førte 70, andre 60 og andre 50, 40 og 30 Kanoner. Den løb ud af Stokholms Havn den 15 Junii, og nærmede sig til Kiøbenhavn paa 3 Mile nær, hvilket den kongelige danske Flaade ikke kunde hindre, saasom den af Modvind var arresteret z). Derfra vendte de Svenske tilbage, og begave sig til Christianspris, hvor Admiral Flemming overlagde med Torstenson, at anfalde den Ø Femern, hvilken, foruden at den incommoderede de Svenske meget, var og hel beqvem for de Danske at samle sig, hvorfor Flemming satte sin Kaas til samme Ø, og anfaldt den af al Magt; men de Soldater og Bønder, som vare derpaa, forsvarede sig med stor Haardnakkenhed, indtil Torstenson paa en anden Side satte nogle Folk i Land, af hvilke Soldaterne og Bønderne bleve slagne, og Øen faldt udi de Svenskes Hænder. Efterat Øen var erobret, sendte Admiralen nogle Speidere ud, som skulde fornemme, hvor den danske Flaade opholdt sig, og hvor stærk den var. Disse bragte Tidende med sig,

z) *Gund. Rosenkrantz.* descript. pugn. naval.

sig, at Kongen af Danmark var med 40 Skibe ikke kingt fra, og havde isinde at undsætte Femern, og levere de Svenske et Slag, hvilket ogsaa skete lidet derefter; thi den tappre Konge, efterat han havde leveret til Kronprindsen Scepter og Krone, og gjort Anstalt, hvorledes Rigets Sager efter hans Død skulde forrettes, og annammet den hellige Nadvere, gik han løs paa den svenske Flaade, hvilken, efter de svenske Skribenteres Regning, var 6 Skibe stærkere end den danske a).

Det danske Admiralskib, kaldet Patientia, gjorde en Begyndelse, og lagde meget drislig an med de Svenske, understøttet af den kongelige Escadre. Hs. Majestæt, da han paa sit Skib, kaldet Trefoldighed, opmuntrede sine Folk til en tapper Modstand, kom der af de fiendtlige Skibe en Stykkugle, hvilken traf Skibet med saadan Magt, og splittede Træet saaledes, at af de mangfoldige Træstykker, som førtes i Luften, 12 eller 13, som stode ved Kongens Side, omkom eller bleve saarede. Samme Kugle bar og ingen større Respect for den kongelige Person, hvilken bekom henved 23 Blessurer, og mistede sit høire Øje.

Af denne ulykkelige Hændelse lod den store Helt sig ikke forskrække, men gandske blodig og saaret lod sig

a) *Locen.* hist. Sv. lib. 9. pag. 675.

sig see, hvor Ilden og Røgen var tykkest, med en rød Hue paa Hovedet, og sit blotte Sværd udi Haanden, og, som en fremmed Skribent siger b), med en Tapperhed, som aldrig tilforn er seet, continuerede endda Træfningen udi nogle Timer indtil om Natten, hvilken favoriserede de Svenskes Retirade til Christianspris. De Svenske mistede udi dette Slag en stor Hob Folk, og iblandt de Danske savnedes Admiral **Wind**, **Knud Uhlfeld**, og **Ejler Uhlfeld** c).

Om dette navnkundige store Slag findes adskillige stridige Beretninger. De svenske Skribentere vil have det saaledes, at begge Flaaderne skiltes fra hinanden med lige Ære, og lige stor Forlis, uden at de Danske mistede flere høje Personer, blandt hvilke deres Admiral Wind. Men de Danske tilskreve sig paa samme Tid en fuldkommen Sejer, og derfor til Glykstad, Krempe og andre danske Stæder holdte store Frydefester med Stykkers og Musketters Løsning, adskillige Fyrværkerier og andre Glædestegn.

Vist nok er det, at de Danske ved det Slag bragte det saavidt, at de svenske Skibe maatte retirere sig til Kieler Havn, meget ilde tilredte, hvorhen Hans Majestæt sendte strax sin Viceadmiral Peder Galt med nogle Skibe at indspærre og beængste dem,

b) Siri pag. 112.

c) *Gund. Rosenkr.* descr. pugn. nav.

dem, førend den hollandske Flaade, som under Louis de Geer var ventende, kom dem til Undsætning; 1200 Soldater, som laae udi Fyen, bleve ogsaa beordrede at begive sig derhen, og bleve brugte til at opreise en Skandse udi Bugten, hvoraf de fyrede saaledes paa de svenske Skibe, at mange af dem bleve meget ilde tilredte, adskillige af deres Folk omkomme tilligemed Admiralen Claus Flemming selv, hvilken mistede sit ene Ben af en Stykkugle, da han stod og toede sine Hænder, og døde libet derefter d).

Dette foraarsagede, at General Torstenson commanderede 3 a 4000 Mand at bemægtige sig denne Skandse, førend den gjorde videre Skade, hvilket ogsaa gik for sig, men dog ikke uden stor Vanskelighed; thi udi det første Anfald bleve de drevne tilbage med Forlis af 200 Mand, men udi det andet erobrede de Skandsen, ihjelsloge, og toge til Fange Alt, hvad som fandtes derudi.

Efter denne Ulejlighed fulgte en anden større Ulykke; thi libet derefter, da de Svenske fornam, at de havde god Vind, seilede de om Nattetider gandske uformærkt af Havnen, og saaledes bleve befriede fra den store Fare, hvilken de neppe skulde have undgaaet, dersom den keiserlige General Gallas havde været saa god udi Gjerning, som udi Ord, og havde bemægtiget sig Kiel, medens de Svenske endda laae

R 2 udi

d) Baεl. Lib. 1. pag. 154.

udi Havnen, og dersom Viceadmiralen havde forrettet sit Embede saa vel, som han burde, hvorfor han blev forhøret til Regnskab, og, omendskiønt han var en adelig Person, og i sit Alders 70 Aar, maatte han dog miste sit Hoved, noget derefter udi Kiøbenhavn. Hans Fald var ham tilforn spaaet af den navnkundige Astronom Tycho Brahe e). Han har efterladt sig tvende Skrifter: et de Jure Danorum, og et andet kaldet Vaticinium de Regno Svec.; thi han var Jurist og ikke mindre Poet, og, hvis han havde været ligesaa stor Admiral, havde denne Krig maaskee faaet et andet Udfald. Jeg seer af adskillige Relationer, hvoraf endel ere skrevne med Chiffres, at han udi de Aar 1622, 1623 og 1624 har været kongelig Minister udi Sverrig f). Hans Epitaphium blev giort af Thomas Bartholin udi Hagested Kirke saaledes g):

Illustri Canonico
PETRO GALTIO
Poëtæ & Juris Consulto nobili
Qvi
In navibus Regiis
Qvibus infeliciter præerat
Felicitatis naufragium faciens,

Ele-

e) *Bucol.* lib. 1. pag. 135.
f) Relationes *Petr. Galth.* Manuscr. autogr.
g) Test. *Resen.* in excerpt. Manuscr.

Elemento mutato, mutavit Fortunam
Jure Canonico in Oceano uti nesciens
Maris delictum in terra luit
Ad extremum ut disceret
Qvod neglexerat
Juris Regii rubrica, Senex occubuit.

Den 21de Augusti kom Louis de Geer med den hollandske Flaade af 22 Skibe ligefor Helsingborg, udi Forsæt at løbe igjennem Sundet til Østersøen, og at conjungere sig med de Svenske. Da de nu passerede forbi Helsingborg, fyrede man af Kronborg 7 Gange efter dem, de hilste iligemaade Fæstningen med adskillige Skud. Om Natten lagde bemeldte Flaade sig under Landskrone, og den anden Dag gandske tidlig passerede forbi Kjøbenhavn, hvor den blev hilset af nogle Pramme, som Hans Majestæt der havde ladet henføre, item, af nogle kongelige Skibe, saa at bemeldte Louis de Geer med stor Besværlighed maatte bane sig Veien til Østersøen, hvor han conjungerede sig med de Svenske, hvis hele Flaade derover blev 64 Skibe stærk.

Over denne Conjunction bleve de Danske ikke lidet bestyrtsede, saasom de fornam, det vilde blive besværligt for dem at modstaae saadan Magt. De Svenske triumpherede derimod meget derover, og havde nu Forhaabning gandske at spille Mestere, hvorfor den hollandske Admiral Martin Theyse blev

imod-

imodtagen udi Stokholm med usigelig Glæde, og bekom 1) en stor Guldkjæde af 400 Kroner, 2) et Adelsbrev, hvorudi han blev givet det Navn Ankerhjelm, og 3) en aarlig Pension af 300 Rigsdaler saa længe han levede. Efter saadan Æres-Bevisning blev han sendt til Calmar igjen, hvor, da han havde conjungeret sine 24 Skibe med 12 svenske under Carl Gustav Wrangel, gik han at oplede de 17 danske Skibe, som vare udi Søen under Admiral Pros Mund, hvilke han traf ved Femern.

Admiral Pros Mundt, som commanderede bemeldte danske Escadre, da han saae sig intet Middel til at undgaae en Træfning, gjorde han al mulig Anstalt til en tapper Modstand, og gik med sine faa Skibe den hele svensk-hollandske Flaade under Øjnene.

De Svenske indbildte sig, at Kongen var udi egen høje Person paa den danske Escadre, efterdi han altid assisterede med sin Nærværelse, hvilket foraarsagede ikke liden Bekymring, saasom de af foregaaende Bedrifter vel kunde slutte, hvor blodig denne store Helt vilde gjøre deres Sejer. Der blev derfor besluttet udi Krigsraadet, at skikke 2 store Skibe med tvende Brandere mod det danske Admiralskib, for at sætte det udi Brand. Bemeldte Admiralskib blev anfaldet af de tvende største svenske Skibe, Dronningen og Gottenborg, og Begyndelsen gjort til en meget blodig Træfning, hvorudi de to Brandere, formedelst Skibenes

denes Indviklelse i hinanden blive forhindrede at gjøre deres Virkning.

Admiralskibet gjorde længe en tapper Modstand, men endeligen blev overvældet af den talrige Fiende, hvilken entrede Skibet, og omkom dem alle, som gjorde Modstand tilligemed Admiral Pros Mundt, som fægtede til det Yderste, og vilde ingen Qvartere have. Derefter blev Viceadmiralskibet anfaldet af 10 fiendtlige, mod hvilke det gjorde længe Modstand, og skjød i Grund et af de hollandske Skibe, men maatte omsider vige for den Stærkere. Efterat Slaget havde varet udi 5 Timer med saadan Bestandighed, at man ikke kunde see, til hvilken Side Victorien vilde helde, fik omsider den mægtige Fiende Overhaand, og adspredte de danske Skibe, af hvilke nogle bleve tagne; og andre opbrændte og nedsjunkne, og den mindste Part reddet. Hans Majestæt, saasom han var af et uovervindeligt Mod, hørte han disse ulykkelige Tidender uden Bevægelse, var dog meget misfornøjet med de overblevne Officierer, hvilke skjøde al Skylden paa Admiral Pros Mundt, som omkom udi Træfningen.

Aarsagen til denne Ulykke var, at de danske Skibe ikke vare beredte paa noget Slag h), men laae for Anker, mere udi Forsæt at holde Vagt, og observere, end at vove nogen Træfning med den hele store fiendtlige

h) *Bæcl.* pag. 200.

lige Flaade, af hvilken de da mod al Formodning bleve overfaldne, item, at de havde sat den største Del af Krigsfolkene paa Land, saa at der vare neppe saa mange Baadsfolk paa Skibene, som kunde regjere Sejlene og Stykkerne.

Efter den Ulykke ventede man ikke andet, end den fiendtlige Flaade skulde foretage noget af stor Vigtighed, enten at bemægtige sig nogle af Øerne eller Sundet, og nøde Kongen af Danmark at forlade Skaane. Men bemeldte Flaade forrettede intet videre dette Aar; thi først geraadte efter Slaget adskillige Skibe baade af den hollandske og svenske Flaade paa Grund, og ikke uden ved 10 Dages Arbejde kunde bringes tilrette igjen. Derforuden fattedes Skibene ogsaa Proviant, Svaghed kom iblandt Folkene, og Vinteren var forhaanden, hvilket altsammen, saavelsom Kongens Aarvaagenhed, foraarsagede, at de Svenske nøde ingen Frugt af deres Sø-Victorie. Den hollandske Admiral Theysse eller Ankerhjelm satte derfore Sejl med sin underhavende Flaade til Holland igjen. Men, som han paa Vejen fik Tidender om, at nogle danske Skibe laae ved Christiania udi Norge, hvilke vare opfyldte med Stene, og skulde nedsynkes udi Gottenborgs Havn, og at 8 danske Krigsskibe under Ove Geddes Anførsel, der skulde beskjærme de andre, havde indsluttet Gottenborgs Havn, og derudi 3 af Louis de Geers Skibe, tog han sin Kaas did

hen,

hen, udi Forsæt at overfalde dem uformodentligen. Men de Danske fik itide Kundskab om dette Anslag; og derfore førte Skibene til Marstrand. Der truede Fienden igjen at overfalde dem, men, saasom den fandt de Danske udi god Tilstand at tage imod sig, torde den ikke vove sig dertil.

Da nu Ankerhjelm saae, at alle hans Anslag vare gjorte til Vand, efterlod han 4 af sine Skibe med de 3 geerske udi Gottenborgs Havn, og satte Seil med Resten til Holland. Men ved Skagen overfaldt dem en stærk Storm, som adspredte og meget ilde tilredte Skibene, af hvilke endeel bleve drevne til Skagen, andre til Gottenborg, hvor 3, som vare blevne gandske ubeqvemme til Sejlads, maatte ligge Winteren over i).

Man seer ellers af denne hele Krig, at Kong Christians Hovedsigt var at bemægtige sig Gottenborg, hvilken Stad, formedelst dens Situation og Tiltagelse udi Handelen, var en Tørn i de Norskes Øjne; intet blev derfor sparet, som kunde beførdre samme Stads Reduction. Et Skib blev nedsænket udi Indløbet paa Elven ved Bahus, for at hindre Farten imellem Sverrig og Gottenborg. Hannibal Sehsted havde Ordre at beleire den tillands, og Admiral Ove Gedde at beængste den med Defensions-skibene tilvands, og Hs. Majestæt lod sig i egen høje

Per-

i) *Baecl.* pag. 206.

Person indfinde, hvilket sees af hans aabne Brev, dateret Skibet Trefoldighed, til Indbyggerne i Gottenborg, hvorudi findes disse Ord: Da haffuer Vy værit foraarsaget at syncke Indløbet for Elsborg, saa at hverken di eller deris Salvator Louis de Geer med al sin Anhang icke kan hindre det ꝛc. k). Men han havde med al den Anstalt, som giortes, ikke den Lykke, at kunne forfremme sit Forsæt. Og synes det, at de privilegerede Defensionsskibe da ikke maa have giort deres Bedste, efterdi Kongen udi den Ordre af Dato Skibet Hellig Trefoldighed l), til Hannibal Sehsted, besværger sig over deres Forsømmelse, iligemagde udi en anden Ordre, som blev given efterfølgende Aar m). Og, saasom efter Krigen intet mere tales om disse Defensionsskibe, er det troligt, at de af samme Aarsag ere blevne afskaffede.

Saaledes endtes Krigs-Expeditionerne af det Aar 1644, hvilket kan regnes for det eneste Aar, som Krigen varede, thi den begyndte med Enden af 1643, og Fredstractaterne foretoges strax 1645; men, varede den kort, saa blev den ført med des større Hæftighed, og kan den i den Henseende regnes blandt de store

k) Lit. *Christ.* 4. dat. Trefoldighed 1644 d. 29 April. Manuscr.

l) In portu Fleckerö die 3 Junii 1644.

m) Hafn. die 18 Febr. 1645.

store Krige, Danmark har havt. Kongen mærkede da, at han havde spændt Buen for højt med den Øresundske Told, og derved opirret adskillige Søe-Puissancer, især Holland, hvilket Land udi ingen Krig har ladet see større Hidsighed, end udi denne; thi, at de forenede Provindser ikke aabenbare erklærede Krig mod Danmark, rejste sig deraf, at de holdt det ikke nødigt i Henseende til de Svenskes store Fremgang, saa de lode sig nøje med underhaanden alene at understøtte den samme, og at udøse Trudsler mod Danmark. Man kan ogsaa ikke sige, at deres Bitterhed var ilde grundet; thi Tolden var udi de sidste Aaringer saaledes forhøjet, at det var dem fast umuligt at handle paa Østersøen, saa at om de virkeligen havde erklæret Krig, vare de derudi at undskylde. Dette mærkede ogsaa omsider Kong Christian, og derfor søgte udi dette Aar at stille Holland tilfreds, saa meget som muligt, hvilket sees af en Ordre til Toldbetjenterne udi Helsingør n), hvorudi han byder dem at handle lempeligen med de hollandske Skibe, ikke at visitere dem mere end eengang, ej heller at bryde deres Kister og Pakker, og gjøre dem nogen Ophold. En ligedan Forordning lod han publicere i Faveur af de Engelske, hvis arresterede Skibe han befol at løslades o); men disse Anstalter bleve

for

n) Edict. Hafn. die 21 Martii 1644.

o) Edict. Hafn. die 31 Martii 1644.

for silbig tagne, hvorudover Hollænderne stedse stemturede udi deres Bitterhed mod Riget, og spillede under Dække med Sverrig, og lod den oftomtalte Louis de Geer, en brabantsk Adelsmand, som havde sat sig ned i Sverrig, sig besynderligen bruge dertil; thi han bragte en Hob Krigsskibe tilsammen udi Holland, og agerede med de samme udi svensk Navn, som tilforn er sagt; hvorudover Kong Christian ogsaa var særdeles ophidset mod samme Mand, og i alle de Patenter, han udgav i Faveur af Hollænderne, stedse undtog Louis de Geers Skibe p). Dog hindrede ikke denne hollandske Fiendtlighed, at jo adskillige egennyttige Kjøbmænd udi Holland bøde Krigsskibe med Folk og Rustning tilleje til Danmark, hvilket sees af et Patent, dateret udi samme Aar, hvorudi Kongen beordrer, med hvilke Conditioner, og for hvilken Priis slige Lejeskibe skulde antages q). Samme Patent tilligemed adskillige andre er dateret paa det kongelige Skib Hellig Trefoldighed, hvoraf sees, at Kongen den meste Del af Sommeren har været i Søen, og selv anført samme Skib.

Nu træder jeg til det efterfølgende Aar, udi hvilket man begyndte at arbejde paa Fred, og finder jeg

p) Edict. sub. dat. Skibet Hellig Trefoldighed die 7 Augusti 1644. It. Hafn. d. 22 August.

q) Dat. Skibet Hellig Trefoldighed ved Christiansøe den 3 Junii 1644.

jeg py, at Hans Majestæt ved Forordning paa Forordning har søgt at stille Hollænderne tilfreds, saasom det samme var den største Knude, som skulde løses, thi de andre Sverrigs Allierede, især Frankerige, havde intet udstaaende med Danmark, saa at derfor Kongen ikke frygtede, at den franske Ambassadeür, som da var udi Danmark, skulde gjøre Fredstractaterne saa vanskelige som de hollandske: jeg seer alene udi Januari 4 Ordres til Statholderen udi Norge, Hannibal Sehsted, udi Faveur af Hollænderne, hvoriblandt den sidste, som er dateret til Frideriksborg, handler om Kongs-Deeler eller Junker-Deeler, som har været et Slags Byrder eller Hoveri, som de nederlandske Skibe have været underkastede i Norge, skjøndt jeg egentligen ikke kan sige, hvorudi saadant Hoveri bestod, thi Forordningen siger alene r), at de hollandske eller andre fremmede Skippere skulde ikke nødes til at kjøbe eller indtage flere Kongs-Deeler eller Junker-Deeler, end som af Arilds Tid brugeligt været haver, eller de den Pris ikke værdt ere, som de nødes til at betale, saa at det synes at have været visse Varer Kronen tilhørende, som de havde været tvungne til at kjøbe, om de ellers vilde have Frihed at handle med Undersaatterne, og at Hollænderne da ikke besværgede sig over denne Sædvane, men alene over den arbitraire Pris,

r) Friderichsb. die 13 Jan. 1645.

Pris, de kongelige Betjentere havde sat paa samme Vare. Men med alle disse kongelige Douceurs lode de hollandske Gesandtere see saadan partisk Conduite ved Fredstractaterne, at de svenske Commissarier besandtes mere moderate. Den franske Ambassadeur Caspar Coignet de la Thuillerie, efterat han tilligemed de hollandske Commissarier havde disponeret begge Riger til at handle om Fred, rejste i Begyndelsen af Novbr. foregaaende Aar fra Malmø igjennem Landskrone, hvor den danske Armee laae, og kom til Engelholm; der lod den svenske General Horn sig indfinde samme Dag, og overgav til Monsr. de la Thuillerie et Forslag til Fred, og blev der saa meget udvirket, at den 25de Decbr. Tractaterne skulde begyndes til Bremsebro, en Mil fra Christianopel, og udi bemeldte Bromsebro, og 2 Mile deromkring, ingen Fiendtlighed skulde øves, saalænge som Tractaterne varede.

Da dette var forrettet, begave Ambassadeurene sig tilbage til Helsingborg, hvor de fandt den danske Armee for Murene. Monsr. de la Thuillerie bekom et forseglet Skrift ved Kongen af Danmarks Secretarium om Tractaternes Begyndelse, og gav samme Secretario General Horns, hvorefter den danske Armee gik tilbage til Malmø, og Kongen af Danmark gik over Sundet til Kjøbenhavn.

Imod

Imod Foraaret tog den svenske Oberst Wrangel sig for at belejre den kongelige Fæstning Rendsborg, til hvilken Ende han lod føre ud af Christianspris Alt, hvad som dertil var fornødent, og bestyrkede sig med de Königsmarkiske Regimenter, og, som Rendsborg paa samme Tid var ikkun slet fortificeret, havde den Forhaabning i kort Tid at blive Mester herover; men han fandt her langt større Modstand, end han havde ventet eller kunde indbilde sig; thi Oberst-Lieutenant Jørgen Walter, som var Commandant udi samme Fæstning, forsvarede sig tapperlig med sine gevarbne Soldater, Borgere og Bønder, og slog de Svenske af udi adskillige Storme, og med Udfald gjorde dem stor Skade, besynderlig paa en Paaskeaften, da Fienden stormede 3 Gange, men blev alle Gange afslagen, og, endskjøndt man allerede havde skudt Stormhul, forskandsede dog de Belejrede sig igjen; da Wrangel med nogle af sine Folk gik fra Rendsborg, for at anfalde Oberst Buchvalds Regiment, gjorde de Belejrede et lykkeligt Udfald, omkomme mange af de Svenske, og førte nogle Fanger med sig, tilligemed adskillige Stykker og Geværer.

Den 12te Mai blev der gjort Anstalt til en Generalstorm paa 4 Steder tillige, hvilken ej heller vilde lykkes. Den 25de satte Wrangel sig for ret alvorligen at angribe Fæstningen, og gjorde Alting færdigt til en Hovedstorm, men, da Stormen skulde

gaae

gaae for sig, kom der en stærk Regn, hvilken atter foraarsagede, at Oberst Wrangel holdt sig tilbage, og efter den Tid mistede al Lyst til at vove flere Storme, men satte sig for at udhungre de Belejrede, dog, førend det kom saavidt, blev Freden sluttet mellem Dannemark og Sverrig, hvorom videre siden.

Medens denne Belejring varede, blev Krigen fortsat med største Iver baade tillands og vands, dog tildrog sig intet mere af stor Vigtighed, men begge Delene gjorde hinanden Skade med Partier; tilsøes led de Danske mest; thi, foruden de Skibe, som bleve borttagne af de Svenske og Hollændere, forulykkedes det største danske Skib Sophia, som førte 70 Metalstykker. Samme Skib, da det skulde sejle tilligemed den danske Flaade, som bestod af 26 Skibe, fra Gottenborg til Sundet, blev det af en Stormvind dreven paa en Klippe, slaget istykker og nedsjunket. En hel Hob Mennesker, som fandtes derpaa, omkom. Rigets Admiral, Ove Gjedde, salverede sig vel udi en Baad, men udi denne Confusion brød sit højre Ben.

Denne store Krigslue, som havde rejst sig i Norden, og der taget saadan Overhaand, ansaae adskillige Potentater, især Frankerige, skadelig for deres Interesse, saasom de ved de Svenskes uformodentlige Indfald udi Danmark saae Fredsnegotiationerne udi Tydskland brudte overtvers og sig tilligemed

at

at være skilte ved Christian den Fierdes Underhandling, herudover gav Frankrig Ordre til Greven af Thuillerie, som da var Ambassadeur i Sverrig, at besvære sig derover ved det svenske Hof, og at begive sig til Danmark for at tilbyde sin Underhandling til Kong Christian, og derved at hindre, at høistbemeldte Konge ikke skulde kalde sin Ambassadeur tilbage fra Münster, hvor han assisterede som en af Mediateurerne s). Herudover arbejdede den franske Ambassadeur Monsr. de la Thuillerie paa at bringe de tvende nordiske Kroner til Forlig, og bragte det saavidt, at Rigernes Raadsherrer komme sammen den 8 Febr. Fra Danmark Corfitz Uhlfeld, Christian Thomesen Sehsted, Christopher Urne og Jørgen Seefeldt. Fra Sverrig Axel Oxenstierne, Johannes Schytte, Mathias Soop og Thure Bielke. De danske begave sig til Christianopel, hvor den franske Mediateur Monsr. de la Thuillerie ogsaa forblev. De Svenske derimod begave sig til Siørød.

Efterat de havde hilset hinanden med Bud og Tilskrivelser, handlede Thuillerie, førend Sammenkomsten skulde skee, med de Svenske om Maaden, paa hvilken Freden skulde tracteres, og holdt det bedre efter de Danskes Mening at proponere skriftligen og

s) Memoires de *Chanut*. Tom. 1. pag. 2.

og ved Mediateur, end efter gammel Sædvane at forrette det mundtligen, hvilket kunde give Aarsag til Skjældsord og haarde Expressioner. Dertil lode de Svenske sig ogsaa beqvemme. Efterat Brevene, hvorved Raadsherrerne havde offentlig Fuldmagt at tractere, vare overseete, kom man til Bromsebro, som forrige Aar var beskikket dertil. Bemeldte Bromsebro haver sit Navn af de Broer, som føje den lille Ø til Danmark og Sverrig. Paa samme Sted var fordum holden en Samtale mellem Christian den Tredie og Gustav den Første. Freden blev forhandlet af de tvende største Mænd udi Norden paa de Tider, nemlig Corfitz Uhlfeld, Danmarks Riges Hofmester, og Axel Oxenstierne, Sverrigs Riges Cantsler. Disse to store Mænd, siger en fremmed Autor, som paa samme Tid var i Danmark t), ansaae hinanden med Frækhed og Ærbødighed tillige, og er det ikke liden Ære for Frankrig ved sin Ambassadeur at have stiftet Venskab mellem disse store Mænd. Jeg vil her intet tale om Sverrigs Cantzler, jeg vil aleneste sige dette til Berømmelse af Danmarks Riges Hofmester, at han ikke alene er capable til at regjere Kongeriger ved sine

Raad,

t) *Peyrere* epist. ad Mothe le Vayer. Samme Peyrere var udi Suite med Ambassadeuren de la Thuillerie.

Raad, men at han ogsaa haver Hoved til at styre et Kejserdom.

Saadant Portrait gjør denne fremmede Skribent over Corfitz Uhlfeld, og hvad Cantzler Oxenstjerne angaaer, da kan ikke nægtes, at han jo var en af de største og fornuftigste Statsmænd, Sverrig haver havt, hvorvel det synes af adskillige Christian den Fjerdes egenhændige Breve u), at højstbemeldte Konge ingen synderlige Tanker har havt om samme Mands Gemyt, og laster han ham blandt andet derfor, at han tracterede den store General Banners efterladte Gemal hel slet.

Saasnart Tegn var givet ved Basunen, gik de danske og svenske Raadsherrer ud af deres Telte, som stode ved begge Broer, hinanden imøde, og efterat de havde rakt hinanden Hænder, foreholdt Corfitz Uhlfeld paa de Danskes, og Axel Oxenstjerne paa de Svenskes Side, at deres høje Principaler af Begjerlighed til Fred, og udi Henseende til Hans Allerchristeligste Majestæt og de Herrenstaten af Holland havde forordnet dem til at bilægge Krigen, og fornyedet forrige Venskab imellem begge Rigerne igjen, hvorpaa de gave hinanden Hænder og gik bort.

Den franske Ambassadeur blev paa samme Tid svag, hvilket foraarsagede, at Fredsforhandlingen

u) Variæ *Chr. 4.* Epist. ad *P. Wibe*, Manuscr. autogr.

blev opholden til den 13de, da begyndte man for Alvor at tractere, først om Tolden udi Oresundet, hvilken de Danske vilde have udi forrige Stand. De Svenske derimod begjerede en fri Fart. Efter lang og besværlig Disput, blev denne Punct endeligen bilagt til de Svenskes Faveur, saasom Hs. Majestæts høje og graa Alder kunde ikke tilstæde, at Rigerne skulde længer være i Urolighed.

Efterat den første Punkt var bilagt, gik man videre frem, og begyndte at handle om de borttagne Provindsers Tilbagegivelse. Dette var sandeligen den haardeste Knude at løse, og gav saa store Vanskeligheder, at Mediateurerne begyndte gandske at tvivle om god Fremgang. Aarsagen dertil var de svenske Commissariers store Prætensioner, hvilke Mediateurerne samt de danske Commissarier fandt saa ubillige, at de kunde bære største Fortrydelse derover; thi de begjærede til Satisfaction de Lande, som de udi mange Aar skulde have Umag at erobre, ej eftertænkende, hvor stor Generosite Kongen af Danmark havde ladet see imod dem udi den siørødske Fred, hvorudi han gav dem tilbage saa mange Hovedfæstninger, og alene lod sig nøje med nogle Penge til Krigens Omkostning. De Hollændere vare ikke liden Aarsag til alle disse Vanskeligheder, og bestyrkede de Svenske ikke lidet udi deres Paastand, i det de, istedenfor at forlige de stridende Parter med hinanden,

hvor-

hvortil de som Mediateurs vare forbundne, lovede de Svenske offentligen at vilde forene sig med dem imod Danmark. Ingen af alle de forenede Provindser var saa haard, som den hollandske, hvilken lod sig forlyde, at, om ingen af de andre Provindser vilde samtykke med dem derudi, vilde de alene indvikle sig udi denne Krig, og sætte alt andet til Side, og truede de andre Provindser, besynderlig Zeeland, Utrecht og Grønningen, som syntes ikke at være saa gode Svenske, at de vilde forlade dem udi den spanske Krig, dersom de ikke deri stode dem bi, saa at Prindsen af Oranien imod sin Villie maatte søge at bringe bemeldte Provindser paa den svenske Side

Denne Erklæring, saa meget som den satte Mod i de Svenske, og æggede dem til at forhøje deres Prætensioner, saa meget drev den de Danske til at haste med Freden, at ikke Hollændere og Svenske skulde gandske forene sig imod dem. Men, som de Svenske, stolende paa den hollandske Hjelp, spændte deres Prætensioner saa højt, syntes al Forhaabning at forsvinde; thi Kong Christian vilde heller fægte med Fienden indtil det Yderste, end indgaae en formeget ufordeelagtig Fred, hvilket den franske Ambassadeur fornam, og derfore raadte de danske Commissarier først at forlige sig med de Hollændere, hvilket ogsaa med stor Iver blev foretaget, og endeligen bragt til Ende, hvorvel ikke uden med største Besværlighed,

efter-

eftersom de hollandske Ambassadeurer vare saa haard-nakkede, at de hverken vilde høre eller give Raison, og derfor af Victorio Siri x) siges at have været beqvemmere til at handle om Kjøbmandskab, end Stats-sager. Ja det synes, at Hollænderne paa de Tider aldrig gjorde slettere Figurer end i Ambassader. Jeg har tilforn viset, hvilkrn Soloecismum det Gesandt-skab begik, som 1640 var udi Sverrig, i det at det gjorde Forslag om at grave en Canal igjennem samme Rige, saa at Cantzler Oxenstjerne havde Møje ved at bare sig for Latter. Den Ambassade, som 1653 skede til Lybek, blev ikke mindre criticeret i mange Ting, besynderlig derudi, at Gesandterne de Wit og van Dawern lode de andre fremmede Gesandtere vide, at de ikke skulde besøge dem, førend de havde pyntet og meubleret deres Logementer y).

Endeligen ved Monsr. de la Thuilleries store Vindskibelighed kom det saa vidt, at Tractaterne udi Augusti Maaned bleve undertegnede. Af begge Par-terne bleve sendte Secretarier med Instrumenterne at overlevere dem til Thuillerie, hvilken strax gav det svenske Instrument til den danske Secretaire Krag, og det danske til den svenske Secretaire Israel Israel-sen, som nyligen tilforn af Dronning Christina

havde

x) *Siri* hist. dei tempi correnti.

y) *Banag.* Ann. des Prov. unies. Tom. 1. p. 327.

havde faaet det Navn Lagerfeld; hvorpaa han nedlagde sit Mediateurs Embede.

Da Tegn var givet med Basunen, og Commissarierne vare gaaede ud af deres Telte hinanden imøde, holdt Corfitz Uhlfeld og Axel Oxenstjerne hver sin Oration, hvorudi de først aflagde Tak til Gud for sin Bistand i at forfremme dette Værk, dernæst berømmede Kongens og Dronningens af Frankerige beviste Affection imod de nordiske Riger; item den franske Ambassadeurs Umage og Vindskibelighed; derpaa gave de hinanden Hænder, og begave sig enhver til sit Telt igjen.

Saa blev da endelig Tvistigheden ophævet ved to Freds-Tractater, en med Holland, og en anden med Sverrig. Den med Holland blev sluttet 1645 den 13de Augusti til Christianopel, ved hvis Kraft Tolden udi Sundet blev modereret, og en Toldrulle blev oprettet, hvorefter Tolden skulde aflægges, og skulde den samme staae ved Magt udi 40 Aar. Men efter de 40 Aars Forløb skulde den spiriske Tractat igjen blive ved Magt, ifald ingen anden imidlertid blev gjort. Udi Norge skulde Hollænderne betale Tolden, som den var sat 1623. Denne Tractat blev underskreven paa Danmarks Vegne af Corfitz Uhlfeld, Christian-Thomesen Sehsted, Christopher Urne og Jørgen Seefeld; paa Hollands Vegne af Jacob

kob Witte, Gerhard Scaep, Albert Sonk og Joachim Andreas.

Freden med Sverrig blev sluttet til Bromsebro den samme Dag, hvorved Danmark afstod til Sverrig Jempteland, Herdalen, Oesel og Gulland til evig Tid, og Halland paa 30 Aar. De Svenske bekom ogsaa Toldfrihed udi Sundet Denne Fred blev underskreven paa Sverrigs Vegne af Axel Oxenstjerne, Johan Skytte, Mads Soop og Thure Bielke, og blev derpaa strax af begge Riger Commissarier udnævnte for at dømme om Grændserne mellem Sverrig og Halland. De danske Commissarier vare Christopher Uhlfeld og Iver Krabbe, og de Svenske Seuedt Bååt, Otto Sperlingh og Israel Israelsen Lagerfeldt, hvilket sees saavel af deres Fuldmagt som Domme og Afskede z).

Saaledes endtes denne blodige Krig, hvilken havde havt langt andet Udfald under saadan stor Konge, hvis Riget ikke uformodentlig var blevet overfaldet paa en Tid, da Ingen tænkte paa nogen Fiendtlighed, men Kongens Tanker vare alene henvendte paa at forlige de stridende Parter, og, som Riget strax ved saadant uformodentligt Indfald blev bragt i Forvirrelse, var det vanskeligt at bringe de engang faldne

z) Sentent. Commiss. Dan. dat. Baadsted 28 Feb. 1646. it. Svec. dat. Laholm 28. Febr. 1646. Manuscr.

faldne Sager tilrette igjen. Dog, uænseet alt dette, havde de Svenske ikke faaet saa godt Kjøb, hvis Hs. Mejestæt, som fornam sit Timeglas fast at være udrundet, ikke havde fundet en Fred saa høj fornøden. Dertil hjalp ogsaa ikke lidet Hollændernes Partiskhed, som gik Sverrig tilhaande baade med Skibe og Penge, item Kejserens Koldsindighed. Landet laborerede herforuden ogsaa af indvortes Svagheder, og Kongen derfor ikke blev understøttet med den Iver, som Tilstanden da udfordrede, hvilket sees af adskillige Klagemaal, som denne berømmelige Herre derover førte, især af et egenhændigt Brev til Rigets Raad, hvilket jeg, formedelst dets Fynd, og efterdi det giver de Tiders Tilstand tilkjende, finder værd at anføre; det lyder saaledes:

Vor synderlige Gunst tilforn.

Eftersom Vi af Eders underdanigste Relation naadig haffue erfaret, hvorledes Adelen sig haffuer undskyldet videre Hjelp til Krigens Fortsættelse at kunde gjøre, men at de raader til Fred, da efterdi Eder er bekjendt, at Vi, hvis af Os til dends Fortsætning er begjert, altid Os haffuer ladet vel gefalle, maatte vi vell viide, om de gott Folk af Adelen sig monne indbilde, at, naar Freden efter den Allerhøjestes Velbehag er gjort og sluttet, det

da

da dermed skulde blive klart, og Folkene til Hest og Fods med Snak sig vilde lade aftakke og contentere; thi dersom de ikke blive afbetalte, maa Vi paa en Mutination være forskrede, som med dobbelt saa mange Penge ef er at stille. De ere Mestere i Landet, och Vi som den Eldste af det Haandværk kand intet Os med dennem anderledes end vell adstille. Thi bede Vi Eder, og naadig ville, at I bem. af Adelen sligt til Gemytt fører, og dennem derhos forstændiger, at, om de will staae den Eventyr, som deraf kand komme, Vi da for Gud i Himmelen og ald Verden will være undskyldte. Vi haffue, Gud være loffuet, til det Værk ingen Aarsag givet, men hvad deraf kand følge, kand vi noksom befinde. Eftersom Affectionen mellem Adelen og andre i Landet er meget ringe, saa, dersom sligt dertil skulde komme, formoder Vi, det ikke vill gaae vel til. Det kommer Os ogsaa heel underligt for, at, naar de med Penge deris Herre til deris Fædrenelands Defension skall undsætte, ere de iche ved Middel; men naar de Cronens Gods til brugelig Pant, eller under deris Birk kunde bekomme, der da Penge at være for Haanden a).

En-

a) Lit. Reg. ad Senat. Hafn. d. 3. Juli 1645. Manuscr.

Endel har villet tilskrive saadan Ulykke en slet Politiqve formedelst den langvarige Fred udi Riget fra Anno 1613 til Anno 1643, (thi den tydske Krig blev aleneført med tydske Tropper) og derfore holdet fore, at Indbyggernes naturlige Stridbarhed var bleven svækket. Men saadanne Domme ere mere soldatiske end christelige; thi den største Zirat udi en Konges Levnet er Freds og Retfærdigheds Haandthævelse. Hvorfore en Alexander Magnus, der sin hele Livstid aldrig stak Sværdet i Skeden, ikke bør staae saa høit anskreven hos Efterkommerne, som en Augustus, der lod sig mest være angelegent at haandhæve Retfærdighed, og stifte nyttige Love. Denne sidste Potentat efterfulgte Christian den Fjerde, og lignede ham ikke mindre udi en fredsommelig og retfærdig end en langvarig Regiering.

Jeg haver ellers tilforn antegnet, hvorledes Conjuncturerne vare udi Norden, og udi hvad Tilstand de tvende Riger vare, førend Krigen begyndtes, og deraf viset, at man nogenledes kunde forudsee, at den intet lykkeligt Udfald vilde have for Danmark. Det eneste, som syntes at være favorabelt for dette Rige udi slige Conjuncturer, var, at Danmark paa samme Tid var regieret af en af de største og dueligste Konger, som nogen Tid have siddet paa Thronen, da derimod udi Sverrig var en ung Dronning, som endda ikke var kommen til moden Alder. Men

man

man kan derimod sige, at ingen Konge i Sverrig har været mere tilbedet end denne Dronning udi hendes Regjerings Begyndelse; thi foruden dette, at hun var en Datter af den store Gustav, hvis Amindelse var hellig hos alle de Svenske, saa havde Naturen prydet hende med saadanne Egenskaber, at hun ansaaes saasom et Vidunder, og som den, der vilde overgaae hendes Fader udi Dyd og Regjeringskonst, hvilket sees af det Portrait, som den franske Ambassadeur Monsr. Chanut, der paa samme Tid residerede ved det svenske Hof, haver gjort over hende, saaledes b):

"Der gik paa de Tider stort Rygte om Dronning Christine Qvaliteter udi Europa. Hvad Legemets Gaver var angaaende, da, jo mere man betragtede hende, jo mere blev man vaer det, som man maatte forundre sig over. Hendes Ansigt forandredes saa hastig efter Sindets Bevægelser, at hun fra et Øjeblik til et andet var ukjendelig. Hun syntes gemenligen noget tankefuld, og, naar noget vederfoer hende, som hun havde Mishag udi, saae man hendes Ansigt skjules ligesom af en Sky, hvilken, uden at vanhelde det, gjorde det forskrækkeligt for alle dem som saae hende. Hun havde gemenligen en spæd Stemme, saa at, med hvor stor Fermete hun end udtalede sine Ord, saa kunde man dog klarligen

skjønne,

b) Memoires de *Chanut.* Tom. 1. pag. 240. sq.

skjønne, at det var en Fruentimmerstemme. Dog forandrede hun undertiden, skjøndt uden Affectation, Røsten for at gjøre den grovere og mandelig, men den kom efterhaanden til forrige Lyd igjen. Hendes Taille var lidt mindre end middelmaadig, men hun havde kunde synes højere, hvis hun ikke havde brugt lave Sko. Dersom man maa dømme et Menneske efter udvortes Anseelse, da havde hun høje Tanker om det guddommelige Væsen, og den christelige Tro. I det øvrige var hun ingen stor Elsker af Kirke-Ceremonierne, men lod see en utrolig Kjærlighed til Dyd, og gav tilkjende, derudi at bestaae hendes største Glæde og Fornøjelse, og tilligemed udi en Begjerlighed efter Ære, saa at hun ideligen tragtede efter Dyd, som var sammenføjet med Ære. Hun har undertiden havt Behag i at tale som Stoici om den høje Dyd, som gjør al vor Lyksalighed i Verden. Intet er fornøjeligere end at see en saa stor Dronning at lægge sin Krone under Fødderne og offentligen sige, at Dyden er det eneste Gode, som et Menneske bør tragte efter, uden at søge nogen Fordel af andre Ting. Men med alt dette glemmer hun ikke længe, at hun er Dronning, og at tage sin Krone igjen, holdende det for den største Grad af Dyd at forrette sit Embede med Flid, hvortil ogsaa Naturen har begavet hende med stort Pund; thi hun har en forunderlig Lethed til at fatte og indsee Sager,

ger, og en saa lykkelig Hukommelse, at man kan sige, at hun deraf undertiden gjør Misbrug. Hun taler Latin, Fransk, Tydsk, Hollandsk, Svensk, og lægger sig efter det græske Sprog. Hun har ideligen hos sig lærde Folk, som, naar ledige Timer gives, tale med hende om de vigtigste Videnskaber. Der gaaer ingen Dag forbi, hun læser jo noget i Taciti Historie, som hun kalder sit Skakspil; og, hvorvel samme Autor formedelst dens Mørkhed bryder de Lærdes Hoveder, forstaaer hun dog de vanskeligste Stykker deri. Med al den Lærdom, som hun besidder, vil hun ikke have Anseelse af at være lærd. Hun finder en stor Fornøjelse i at høre tvivlagtige Qvæstioner tractere, besynderligen mellem lærde Folk, som ere af stridige Meninger, hvorover hun ikke siger sin Mening, førend alle have udtalet, og det med saadan Korthed og Sindighed, at det kan passere for Decisioner. Dette kommer deraf, at hun indseer Materien udi Grund uden Præcipitation, og gjør mange Betænkninger derover, førend hun siger sin Tanke derom. Hendes Betænksomhed og Agtsomhed sees allermeest udi Statssager, saa at hendes Ministre, naar hun er i Raadet, have Umage at gjette sig til, af hvad Tanke hun er. Og, saasom hun ikke gjerne lader sig indtage, og ikke letteligen fæster Tro til det, som bliver hende forebragt, saa synes hun mistænkelig for dem, som gemenligen vilde

have

have hastig Resolution paa, hvad de forebringe; det er sandt nok, at hun inclinerer noget til Mistanke, og hun undertiden er noget langsom i at informere sig om en Sags Rigtighed, og altfor facile i at mistænke Andre for Finesse. Men denne Reservation hindrer dog ikke, at hun jo er rajsonabel, især udi Statssagers Expedition. Hun gjør Ingen deelagtig udi sine Hussager, ej heller udi de Ting, som flyde af hendes absolute Myndighed, men hun raadfører sig med Senatet i alle Ting, som angaaer Staten og Regjeringen. Det er utroligt, hvilken stor Myndighed hun har i Raadet, hvortil contribuerer ikke saa meget hendes Værdighed, som det Pund, hun haver til at overtale med, saa at Raadsherrerne forundre sig over den Force, hun har, til at trække dem udi hendes Mening. Nogle tilskrive den store Submission, hendes Ministre have for hende, hendes Stand, nemlig, at hun er et Fruentimmer, bildende sig ind, at den Føjelighed, som man har for samme Kjøn, driver dem dertil. Men sandelig, al den Myndighed, som hun besidder, rejser sig af de store Qvaliteter, hvormed hun er begavet, og kan man holde for, at enhver Konge, som er begavet med samme Pund, kan erhverve sig samme Myndighed. Men det var dog mindre forunderligt, end at see en ung Jomfru at dreje og vende gamle kloge Raadsherrers Sind efter

sin

sin Villie. Hun er utrættelig udi haardt Arbejde indtil at sidde 10 Timer til Hest paa Jagt; hverken Kulden eller Heden incommoderer hende; hendes Spise er simpel og slet, og er der Ingen i Sverrig, der med en Flint bedre veed at fælde en Hare udi Løbet. Hun veed at tumle en Hest paa alle Maader, og det uden at gjøre sig nogen Ære deraf. Hun omgaaes sielden med Hofdamer, saa hendes Exercitier saavelsom Forretninger ere alle mandelige. Naar hun er i Selskab med de Personer, af hvilke hun intet kan lære, bryder hun af, saasnart som mueligt. Derfor taler hun ogsaa ikkun lidt med sine Domestiqver, skjøndt de samme derfor ikke elske hende desmindre, og det i Henseende til hendes Gavmildhed og høflige Omgjængelse. Hun sover ikkun lidt, og er gjerne ikke mere end 5 Timer i Sengen. Saa stor Lyst som hun haver til Studeringer og Forretninger, saa liden Omhyggelighed har hun for at coeffere sig, saa at hun anvender neppe et Qvarter af en Time paa at klæde sig. Og sparer hun sit Ansigt saa lidt, at hun i Regn, Storm og Kuld er til Hest uden Maske, havende alene en Hat med Strudsfiedre paa Hovedet", 2c.

Saa vidt Monsr. Chanut, som besynderligen kjendte denne Dronning. Man skulde vel holde dette Portrait suspect, helst saasom det gjøres af en fransk Hofmand, og, saasom det Slags Folk gemenligen finder Mirakler i alle de Fruentimmer-Contrafejer,

som

som de tage sig for at berømme. Men samme Statsmand glemmer siden ikke at afmale hendes Fejl, da hun begyndte at føre anden Conduite, og derfor her desmere kan staae til Troende. Man seer da heraf, at Danmark aldeles intet kunde profitere af dette Fruentimmer-Regimente udi Sverrig, og at en ung Dronning med slige Qvaliteter var ligesaa farlig at have til Fiende, som en gammel erfaren Konge; thi, saalænge højstbemeldte Dronning øvede alene disse Dyder, kan man sige, at den svenske Kongetrone havde aldrig været fastere, og de Stores saavelsom Almuens Lydighed mod Regjeringen aldrig større, end paa samme Tid; saa at det derfor ingen Under er, at Christian den Fierde, hvis Myndighed tog ligesaa meget af, som Dronning Christinæ voxte til, var i denne Krig ulykkelig, hvorfor ogsaa de, som af disse tvende Regenteres Sammenligning vilde herudi spaae sig Fordel for Danmark, have ikke nøje overvejet Tidernes Conjuncturer. Men denne Sverrigs Herlighed fik kort efter Christian den Fierdes Død en Ende, saa at man kan sige, at hvis dette store Naturens Mesterstykke, nemlig Dronning Christina, havde været nogle Aar længer ved Roret, havde hun bragt Sverrig i saadan Labyrinth, som fast ingen menneskelig Hjelp havde kundet rede det ud af igjen.

Efterat denne Krig nu havde taget en Ende, beflittede Hans Majestæt sig udi sin høje Alderdom paa

at forbedre alt det, som var brøstfældigt, saavel udi Danmark som udi Norge, og hindrede hans høje Alder ham ikke, at han jo ogsaa det Aar 1646 gjorde en Reise til Norge, for at reglere de nye National-Regimenter, hvis Indretning var betroet Statholderen Hannibal Sehsted og Krigs-Commissariatet i Christiania, hvilket sees af en skreven Krigs-Protocol, som gaaer fra 1646 til 1657 c), og som viser at den bekjendte Peder Wibe da var et Lem af det norske Krigs-Commissariat paa samme Tid; thi Hs. Majestæt havde udaf seneste Fejde mærket, at Militien behøvede mest Reformation, hvorfor han lod sig ogsaa Saadant synderligen være angelegent, paa det at Rigerne kunde efterlades udi en god Tilstand til hans Søn og Successor Christian den Femte. Men Hans prindselige Højhed levede ikke saa længe, thi Anno 1646 blev han overfalden af en hæftig Svaghed, som besværede hans Lemmer, besynderlig Hovedet; af denne Svaghed blev Hans prindselige Højhed nogle Gange overfalden samme Aar, og, endog han brugte de fornemste Medicorum deres Raad, fandt han dog ingen Forbedring, hvorudover han fattede den Resolution at reise til Carls-Bad, for at medicinere sammesteds; til den Ende tog han Afsked med sin Hr. Fader, og begav sig til sin Residens Nykjøbing udi Falster, hvilket Landskab tillige-

c) Protocollum Anni 1646. autogr. Manuscr.

med Lolland, efter Enkedronningens Sophiæ Død; som skede 1631, var han af Hans Majestæt overdraget.

Den 8de Mai 1647 begav han sig fra Nykjøbing paa Reisen til Tydskland, og ankom den 28de til den churførstelige Residenz Dresden, hvor hans prindselige Højhed forblev 3de Dage, hvorefter han tog Afsked med Hans churførstelige Durchl., og begav sig videre paa Reisen til Badet. Men da han var kommen et Stykke fra Dresden, blev han meget svag udi Vognen, hvorfore han blev ført tilligemed sin Gemahl til det churførstelige Hus Lorbitz d), fra hvilket Sted blev strax affærdiget til Hs. churf. Durchl. Abraham Jacob von Plato, saadan bedrøvelig Tilstand at andrage, og, som Svagheden tog jo mere og mere Overhaand, blev ilende efterskikket Hofmesteren Henrik von Touben at give ydermere Betetning om Alting. Hvorudover Churførsten tillige med sin Gemahl Churførstinden lode sig strax indfinde paa bemeldte Hus Lorbitz, og forblev der indtil Hans prindselige Højheds salige Afsked; som skede om Natten imellem 10 og 11de Juni, efterat han havde levet udi Verden 44 Aar, 7 Uger, og 3 Dage.

Faa Prindsers Død blev mere begrædt end dennes, saasom han var særdeles from, naadig og om-

 gjæn-

d) *Casp. Brochm.* Oratio in obitum *Christ.* 5. p. 39.

gængelig, og havde neppe nogen Konges Søn større Øvelse udi Statssager, thi han havde ofte i sin Faders Fraværelse forestaaet Regjeringen, og udi visse Maader var heller anseet som Christian den Fierdes Collega end hans tilkommende Successor. Og, saasom Ungdommen aldrig havde havt ypperligere Optugtelse end udi denne Konges Tid, saa kan man troe, at intet blev forsømt med Kongens ældste Søn. Han stod først under Information af Mag. Nicolao Georgio, som udi mange Aar havde været Rector udi Sorø Skole, og af ham e) blev oplært i Mathematique, Historie og Sprog, saa at han i sin Ungdom talede Fransk, Latin og Tydsk med Færdighed. Da han kom lidt mere til Alder, blev han betroet tvende anseelige Mænds Opsyn, nemlig Christian Frises, og Christian Thomesen Sehsteds, som begge siden bleve Cancelere. Men hans bedste Informator var hans store Fader, hvilken ikke alene gjorde ham deelagtig udi alle vigtige Rigets Sager, men endogsaa udi sin Fraværelse betroede ham Regimentet. Han var anseelig af Person, velskabt, og af et stærkt Legeme f). Men et Benbrud foraarsagede ham siden hidsige Febrer, og svækkede hans medfødte Styrke; det er ogsaa troligt, at de Tiders

alt

e) *Caspari Broehm.* Oratio in obit *Christ.* 5. pag. 15.

f) *Casp. Broehm.* ibid.

alt for lystige Levemaade og Overflod udi Gjæstebuder contribuerede ikke lidet dertil; eftersom ingen da skaanede sig, hvorpaa jeg tilforn har anført adskillige Exempler g).

Aaret for Hans prindselige Højheds Død blev Corfitz Uhlfeld skikket som extraordinaire Ambassadeur til Frankrig for at aflægge Taksigelse til samme Riges Konge for Freden, som ved hans Underhandling var negotieret ved hans Ambassadeur de la Thuillerie, og tilligemed udi Holland at handle om den norske Toldrulle, og andre Sager. Dog var samme Ambassades Hovedsigt at arbejde paa nøje Venskab saavel med Frankrig som med Holland, istedenfor Kejseren, Spanien og England, af hvis Venskab Hans Majestæt hidindtil havde havt liden Nytte: saa at derfore Rigets Conjuncturer bleve ganske forandrede i Henseende til fremmede Potentater. Ved denne Lejlighed blev Grundvold lagt til den paafulgte Redemtions-Tractat: men den samme kom ikke til Fuldkommenhed, førend udi Friderich den Tredies Tid. Faa Ambassader have været af større Anseelse, eftersom den Person, som dertil blev brugt, var Rigets Hofmester, havde Kongens legitimerede Datter til Ægte, og derforuden var over hele Europa bekjendt for sin Skarpsindighed. Udi hvilken Agt denne Mand var udi Holland, kan blant andet

g) Vid. Ambassade de Gourmesvin.

det sees deraf, at, da Madame Uhlfeld sammesteds blev forløst med en ung Søn, kaldet Leo, forlangede Herren Staterne, at han Republiqven til Ære maatte kaldes Leo Belgicus, og tilbøde sig at føre samme unge Leo tusind Caroler aarligen h).

Udi samme Aar som Uhlfeld gik i Ambassade, døde den kongelige Confessionarius Magister Oluf Wind, udi hvis Sted Kongen antog Hr. Lauritz Jacobsen, som efter hans Død blev Bisp i Fyen. Aaret derefter døde den berømmelige Mathematicus Christen Lomborg eller Longomontanus, den store Tychonis Discipel. Den samme var en fattig Bondesøn udi Jylland, og lod sig kalde Langberg eller Lomborg af Stedet, hvor han var fød. Han blev udi sin Ungdom brugt til gement Bondearbejd, hvorfra han hemmeligen stjal sig bort, og gav sig udi Viborgs Skole, hvor han forblev udi 11 Aar, og derfra dimitteredes til Kjøbenhavns Universitet, hvor han ved sin Flid og Hurtighed recommanderede sig hos Professores, især hos Tycho Brahe, som tog ham med sig til Hveen, og der udi 8te Aar betjenede sig af ham udi sine Observationer i). Hvor stor Æstime Tycho bar for ham, kan blandt andet sees af det Recommendations-Brev, han gav ham til de tydske

h) *Aitzema* Tom. 6. pag. 365.

i) *Gassend.* vit. *Tych.* pag. 102.

ske Universiteter k), item af de mange andre kjærlige Breve, han tilskrev ham, efterat han, nemlig Tycho, havde forladt Riget. Udi det Aar 1600 kom han til Kjøbenhavn med stærke Recommendations-Breve fra Tychone, og blev ved Cantzler Christian Frises Recommendation promoveret til den mathematiske Profession, udi hvilken han døde 1647, efterat han ved mange og herlige Observationer havde erhvervet sig Navn af en af de største Astronomis paa de Tider. Noget for Longomontani Afgang døde den anselige og lærde Rigscantzler Just Høg, som blev succederet af Christopher Urne, og Henrik Rammel blev igjen Ephorus over Sorøe Academie. Just Høg blev holden for den lærdeste danske Herremand paa de Tider, havde ogsaa efter den Tids Skik gjort store og vidtløftige Reiser l); thi man seer, at den danske Adel derved distinguerede sig og lod sig ikke nøie med Europa alene; men besaae ogsaa alle de andre Verdens Parter. Saaledes finder man, at Frederik Rantzow, som døde Aaret for Just Høg, havde været udi Constantinopel, Palæstina, Jerusalem, Ægypten, Sicilien, Maltha, og ellers overalt i Europa

k) Lit. *Tychonis* Hafn. Kalendis Junii 1597. apud *Gassend.*

l) *Casp. Brochm.* Con. fun.

ropa m), og var det blant andet for at hindre denne Rejsesyge, at Kongen stiftede det sorøeske Akademie.

Saasnart Hans kongelige Majestæt fik Kundskab om Christian den Femtes Død, gjorde han strax Anstalt til at føre den salige Prindses Legeme fra Dresden til Kjøbenhavn. Den 30te Augusti blev højbemeldte prindselige Lig ført fra Dresden udi anselig Proces; det blev bragt af Sophie Kirke paa et Skib, som laae færdigt dertil paa Elben, gelejdet af Hans churførstelige Durchl., 3 churførstelige Prindser, 2 Grever af Solmb, og Grev Kintzky, samt det churførstelige Raad, og det ganske Borgerskab; gik saaledes Rejsen for sig over Elben til Danmark.

De kongelige Ministre, som Ligets Bortførelse var betroet, vare Canceler Ditlef Reventlou og Malthe Juel, hvilke arriverede den 12te Sept. med det prindselige Lig til Tollenspiker, og siden begave sig tillands igjennem Holsten til Hejligenhaven, hvor tvende kongelige Skibe lode sig indfinde for at føre det til Kjøbenhavn, og der anlangede det lykkeligen den 25de Sept. n).

Imid-

m) *Joh. Michael.* Con. fun.

n) Vita & res gest. *Malthe Juel.* Manuscr. Samme Malthe Juel blev tilligemed Ditlef Reventlau, den tydske Cantzler, skikkede til Tydskland for at afhente Prindsens Lig.

Imidlertid lod Kongen forkynde Prindsens Død over det hele Rige; gav Ordre til at holde inde med Spil og Leg, og lod Gejstligheden vide, at de skulde indfinde sig udi Sørgeklæder i Kjøbenhavn til en vis Tid, og at der, saalænge som Sorgen varede, skulde bruges saadan Moderation udi Klædedragt, at ingen Gejstlige eller Studiosi maatte bære klingende Sporer, eller Støvler uden for Læggene. Saa lyder Forordningen.

Efterat det prindselige Lig varført til Kjøbenhavn, gik Ligprocessen for sig den 8de Novembr., og bleve der samme Dag holdne 2 Orationer udi vor Frue Kirke, hvor det prindselige Lig var nedsat, en paa Latin af Doctor Brochman, og en anden paa Dansk af Hans kongelige Majestæts Hofprædikant Doctor Laurids Jacobsen. Han havde tidt forestaaet Riget i sin Faders Fraværelse, og finder man blandt Christian den Fjerdes Forordninger mange, som ere publicerede i hans Navn, under den Titel: Vi Christian den Femte, udvalgte Prinds ꝛc. Hvorudover han gemenligen blev anseet som en virkelig Regent, og er det mærkeligt, at Kong Ludvig den Trettende i Frankrige udi et Gratulationsbrev til hans Bryllup gav ham Titel af Broder, hvorvel den Franske Ambassadeur Comte d'Avaux vilde ikke tillade, at han, nemlig Prindsen, titulerede Kongen

saa-

saaledes igjen. Nogle holde dog for, at han ingen synderlig Lyst havde til Forretninger.

Strax efter Prinds Christians Ligbegængelse lod Hans Majestæt udgaae en Befalning af 28de November til alle Stænder, Adelen, Gejstligheden, Borgere og Bønder, og derudi gav dem tilkjende, at, saasom hans ældste Søn, der udi det Aar 1610 var bleven hyldet, nu ved Døden var afgangen, de maatte være betænkte paa at udvælge hans nu eneste og efterlevende Søn Hertug Frederik, som hidindtil havde været Biskop af Bremen og Vehrden, til deres tilkommende Konge. Til saadant Valg at forrette stævnede han et almindeligt Møde at holdes tilkommende Aar 1648 i Kjøbenhavn den 17de April, hvor alle Stænderne skulde møde enten personligen eller ved Fuldmægtige. Men, førend dette Møde kunde holdes, døde Kongen, og, eftersom dette Værk udi hans levende Live ikke blev afgjort, havde Prinds Friderik siden stor Møje med at erholde den danske Krone. Det er troligt, at Kong Christian har saadant forudseet, og derfore i Tide søgt at besørge Successionen. Han behøvede derforuden en Medhjelp udi Regjeringen, hvorvel hans høje Alder hindrede ham ikke endda at regjere med den sædvanlige Activitet og Hurtighed; dog kan jeg ikke for vist sige, om han efter det Aar 1646 var oftere i Norge, hvilket Rige han gemenligen engang og undertiden to Gange

om

om Aaret plejede at besøge; men nu løb han de norske Sager mestendeels igiennem paa den hurtige Statholder Hannibal Sehsted, af hvis egenhændige skrevne Krigsprotocol, som mig er meddeelt, jeg seer, at bemeldte Statholder udi disse Aaringer 1646 og 1647 har været meget occuperet med nye National-Regimenters Indrettelse i Norge o). Dog seer jeg af en Ordre, som findes udi samme Protocol, at man til det Aar 1647 har ventet Kongen til Norge p), eftersom derudi tales om, hvorledes skal forholdes til Hans Majestæts Ankomst, om han kommer med Skibe til Norge, eller om han kommer med Jagte q). Saa at man deraf seer, at denne hurtige Konge i det ringeste havde i Sinde end engang at besøge Norge, om han ikke virkeligen kom til samme Rige; thi Hans Majestæt havde stedse baaret en særdeles Affection til de Norske, især efter denne sidste Krig, da han havde seet saa store Prøver paa deres Troskab og Tapperhed. Derfore gav han 1646 den norske Adelige Privilegier med den Danske, som Hals og Haands samt andet, befol ogsaa, at den norske Milice skulde tracteres paa samme Fod og bekomme samme Besoldning.

o) Protocol. *Hannib. Sekstad.* Manuscr. autogr.

p) Memorial Ordre d. 4 Julii 1646. autogr. Manuscr.

q) Mandat. Aggershuus die 14 Julii ex protocollo *Han. Sekated.* autogr. Manuscr.

ning som den Danske, hvilket ovenskrevne Protocol udviser, især en af Statholderens Skrivelser dateret Agershus den 23de Martii 1647 til de norske Officerer, hvorudi han forkynder dem, hvad hver Officiers aarlige Gage skal være.

Udi Kjøbenhavn havde man udi April og Maj 1647 holdet en Herredag, hvoriblant andet blev foreslaget om at betale den Skyld, som Kronen var geraadet udi ved den sidste Krig med Sverrig, og efter Specificationen strakte sig til 40 Tønder Guld. Adelen offererede dertil en Summa af 400000 Rdlr., men den vilde langt fra ej være tilstrækkelig, hvorfore Hans Majestæt lod paabyde en Skat over det hele Land, at enhver uden Forskjel skulde give 4 Rdlr. af 100. De kongelige Betjentere skulde og give deres Del, og derforuden et Aars Gage, hvilket altsammen skulde annammes af fire kongelige Raad; af de samlede Penge skulde 1) den ny Flaade, som allerede laae færdig, udrustes; 2) Fæstningerne her og der repareres, og det kongelige Tøjhus opbygges. 3) Kronens Skyld skulde betales. 4) De kongelige Betjentere, Officerer og Soldater fornøjes; og, som Hans Majestæt fornam, i hvad stor Fare Kjøbenhavn havde staaet i den sidste svenske Krig, efterdi de Svenske ved Hollænderness Hjelp imod Enden af samme Fejde havde spillet Mestere udi Søen, tog han sig alvorligen fore at lade samme Residentsstad befæste,

de

betreffende det nye Fortificationsværk til Axel Urup, hvilket sees af hans egenhændige Brev til samme Officeer r); thi Staden havde kun været maadelig befæstet tilforn, saa at man regner den rette Fortification fra den sidste svenske Feide. Paa Landdagen udi Slesvig blev besluttet, at af hver Plov udi Jylland og Holsten skulde betales 5 Rdlr., hvilket kunde beløbe sig til henved 250000 Rdlr. Udi dette Aar blev i Peder Wibes Sted, som saa længe Tid havde været Minister ved det svenske Hof, beskikket til Residens sammesteds Peder Juel, hvilket sees af hans Creditiv og Instrux s). Det er ellers den samme Peder Juel, som udi Kong Frederik den Tredies Tid havde saa mange Avantures ved det svenske Hof.

Dette skede Aaret for Christian den Fierdes Død, saa at denne store Konges Historie her haver Ende. Men, saasom jeg intet tilforn har anført om hans Avantures, saavel udi Ægteskab, som andre Amours, ej heller meldet noget om hans Børn, saavel ægtefødte, som naturlige, item om hans mange og anselige Svigersønner, som mod Enden af hans Regimente anmassede sig stor Myndighed udi Riget, haver jeg ikke taget i Betænkning Saadans

til

r) Lit. *Chr.* 4. ad *Axel. Urup.* Hafn. 22 Maii autogr. Manuscr.

s) Lit. Credent. & Instruct. *P. Juel.* Hafn. 9 Junii 1647 & Fridericsb. 12 ejusdem. Manuscr.

til Slutning hen at anføre. Jeg kan dog ikke love her at give nogen udførlig Historie derover, saasom de trykte Memoires, jeg derom har fundet, ere gandske ufuldkomne. Vil Nogen ellers lægge mig til Last, at jeg fører i Pennen deslige Ting, som udi disse nordiske Lande stedse pleje at være og blive skrevne Anecdoter; da svarer jeg dertil, 1) at Historien er ikke langt fra hundrede Aar gammel; 2) at, endskjøndt den ikke var saa gammel, saa er den dog ikke af anden Natur end som andre Anecdoter og curieuse Hændelser, der indføres udi alle andre fremmede Historien, og seer man, at de største Regentere undertiden have de største Avantures udi deres Ægteskab og Amours; 3) giver Historien Portrait paa denne vore Konges Naivitet og de Tiders Genie, hvilket af en Historieskriver ikke vel kan forbigaaes, helst saasom dets Afridsning er baade behagelig og nyttig, og interesserer Læseren langt mere end vidtløftige Beskrivelser af mange unyttige Ceremonier, som gemenligen opfylde den største Del af vore nordiske Historier, og derved foraarsage, at de samme lidet eller intet blive læste. Endeligen 4) har man at befrygte, at deslige Anecdoter, som gemenligen er den største Zirat udi Historier, rent forkomme, hvorpaa man haver mange Exempler især i denne Konges Historie, hvilken nuomstunder længe har været holden for en Almuelighed at forfatte, eftersom de fleste og mest curieuse

rieuse

rieuse Ting, som af En og Anden paa de Tider have været samlede, ere enten rent bortkomne eller saaledes lemlæstede, at man hartad maa gjette sig Historien til.

Jeg har forhen viist, at Christian den Fjerde udi det Aar 1597 blev gift med den brandenborgske Princesse Anna Catharina, med hvilken han avlede 4 Prindser og 2 Princesser. Om denne Dronning findes lidt eller intet talt i Historien, uden at hun døde i Kjøbenhavn 1612 den 29de Martii. Man seer alene, at han i hendes Levendelive havde en Favorite ved Navn Kirsten Madsdatter, med hvilken han Aar 1611 avlede Christian Ulrich Gyldenløve, som 1633 var Ambassadeur ved det franske Hof, og siden Hofmarskalk hos Kongen af Spanien, udi hvis Tjeneste han omkom 1640, som forhen er viist. Kort efter Dronningens Død havde han en anden Favorite, nemlig Fru Karen Andersdatter, som var en Borgerdatter af Kjøbenhavn, og udi det Aar 1615 den 10 Marti paa Kronborgs Slot bragte til Verden Hans Ulrik Gyldenløve, som blev Befalingsmand paa Frideriksborg og Kronborg Slotte, og døde paa Kronborg 1645 den 31te Januar. Han var gift med Regitze Grubbe, Jørgen Grubbes til Vedbygaard og Lene Ruds Datter, men avlede ingen Børn med hende. Den Tredie var den bekjendte Frue Kirstine Munk, som

blev

blev viet til Kongens venstre Haand, hvorom videre siden. Den Samme førte Titel af Grevinde til Slesvig-Holsten, og skrev sig Frue til Taasinge, Boller, Ellensborg, Rosenvold, Lundegaard, Veilegaard, Lellinge, Tybrond og Thurøe. Hendes Sønner vare: 1) Grev Waldemar Christian, Herre til Taasinge, hvorom tilforn er talet, og som videre skal tales om i Frederik den Tredies Historie. 2) Grev Frederik Christian, som blev fød Anno 1625 den 27de April, og døde 1627 den 17de Juni. 3) Trende Sønner, som komme døde til Verden. Hendes Døttre vare: 1) Anna Catharina, fød paa Frideriksborg Slot 1618 den 10 Augusti, var forlovet med Rigets Hofmester Frands Rantzov, som druknede udi Graven ved Rosenborg, som før er sagt. Hun selv døde af Sorg Aaret derefter, nemlig den 20de August 1633 paa Frideriksborg Slot. 2) Sophia Elisabeth, som blev gift først med Grev Christian Pentz, Statholder i Holsten, hvilken af Keiseren i det Aar 1636 blev gjort til Rigsgreve, og siden med Holger Wind, hvilken forlod hende, da Corfitz Uhlfeld kom i Ulykke, hvorudover hun blev saa forbittret, at hun skikkede ham hans Portrait igjen med Øjnene udstukne. Hun døde udi samme Aar som hendes Moder, nemlig 1658 den 23de Juli, og blev tilligemed hende begraven i St. Knuds Kirke i Odense. 3) Leonora Christina, fød paa

Frideriksborgs Slot 1621 den 22de Juli. Hun fik tilægte Corfitz Uhlfeld, og er den navnkundigste af alle Fru Kirstine Munks Børn. 4) Elisabeth Augusta, som fik Hans Lindenow til Ivernæs (nu kaldet Wedelsborg) som døde udi Kiøbenhavns Beleiring 1659. Hun forspildte alt hvad hun eiede, og levede siden af en Pension, som Christian den Femte tillagde hende. 5) Christiana, som blev givt med Hannibal Sehsted. 6) Hedevig eller Helvig, en Tvilling med Frøken Christiana, hun fik Ebbe Uhlfeld. 7) Maria Catharina, fød 1628 den 29de Mai og døde i samme Aar. 8) Dorothea Elisabeth, som Kongen ikke vilde erkjende for sit rette Barn, og hvis Fødsel gav Anledning til den Tragoedie, som blev spillet med Fru Kirstine Munk; hun blev Aar 1645 sat ind udi et Carmeliter-Kloster til Cøln, hvor hun lod sig kalde Isabella a Jesu Maria, og døde sammesteds 1687 den 18de Martii. Den sidste Kongens Favorite var Wibeke, Fru Kirstines Kammerpige. Med hende avlede Kongen: 1) Ulrik Christian Gyldenløve, som blev fød paa det kongelige Hus Ibstrup, nu Jægersborg, 1630 den 7de April. Han døde i Kiøbenhavns Beleiring, som videre skal fortælles. 2) En Datter, nemlig Anna Catharina Gyldenløve, som fik Claus von Ahlefeld. Af denne Op-

Optegnelse sees, hvor vildfarende og forvirrede de derom trykte Tabeller ere.

Man kan saaledes heraf henføre Christian den Fierdes Børn til 3 Classer. Den første Classe bestaaer af de rette kongelige Prindser og Princesser, som han avlede med Dronningen; den anden af dem, som han avlede i ulige Ægteskab med sin Gemal Fru Kirstine Munk; og den tredie af dem, som bleve fødte uden Ægteskab af Kirsten Madsdatter, Karen Andersdatter, og Wibeke. Disse mange Slags Børn, af differente Grader, kunde ikke andet end foraarsage underlige Conjuncturer udi Riget; thi de Første vilde ikke tage de Middelste for Fylde, og de Middelste igien yderligen foragtede de Sidste. Det er dog troligt, at den Jalousie, som kunde være mellem dem samtligen, lidet eller intet yttrede sig, saalænge Kongen var i sin Vigeur, men, da Hs. Majestæt begyndte at blive gammel, er den Gnist, som laae skjult under Asken, frembrudt, og mærker man da at de Middelste, nemlig Fru Kirstine Munks Børn, have spillet Mestere, endel efterdi de samme vare stærkest udi Tallet, endel ogsaa efterdi disse mange Døttre vare gifte med de anseeligste og mægtigste Herremænd udi Landet, saa at Kongen, som i Begyndelsen tænkte at bestyrke sit Hus med deslige Svogerskab, fandt mod Enden af sin Regiering en stærk Cabale imod sig, hvorudover

han

han ogsaa maatte staae fra de Mesures, han engang havde taget, caressere Adelen mere end tilforn, og lade de store Rigets Charger, som nogen Tid havde været ledige, igjen beklæde. Det bedste for Kongen var, at disse mægtige Svogre ikke alletider stemmede vel overeens sammen, og var der en stedsevarende Jalousie imellem de tvende fornemste, nemlig Corfitz Uhlfeld og Hannibal Sehsted, og er det troligt, at Kongen vedligeholdt den samme, for at have altid en af dem paa sin Side, hvilket ogsaa skede. Corfitz Uhlfeldt havde den Fordel, at han, i Henseende til sin Charge, som var Rigshofmester, kunde formere sit Anhang blandt Adelen, var ogsaa i Kraft af samme høje Embede altid ved Hoffet, da derimod Hannibal Sehsteds Charge tillod ham ikke uden ved Permission at komme tilhove, thi han var Statholder i Norge, til hvilken Charge det er rimeligt, at Corfitz Uhlfeld har været ham behjelpelig, for ikke at have saadan en mægtig Rival ved Hoffet. Uhlfeld var af en af de største og talrigste Familier i Danmark; thi hans Fader, den gamle Rigscantzler Jacob Uhlfeld, havde 11 Sønner og 6 Døttre, saa at han derfore var besvogret og allieret med de fleste fornemme Familier udi Landet. Han selv var, formedelst sin Lærdom, Skarpsindighed, Erfarenhed udi Statssager og store Qvaliteter, anseet som en Zirat for den danske Adel paa de Tider, saa at det

var udi mange Ting Hannibal Sehsted var ham ikke voxen nok, hvorudover han søgte at holde nogenledes Ballancen mod sin store Rival ved en særdeles Føjelighed mod det kongelige Hus, og seer man, at han har taget deslige Messures baade udi denne Konges og hans Successors Frederik den Tredies Tid. Foruden denne Fordel, som saadan Opførsel bragte ham tilveje, gave visse personlige Qvaliteter ham ogsaa en anden, hvorved han ikke alene ballancerede mod Corfitz Uhlfeld, men endogsaa med Tiden triumpherede over ham; thi Uhlfeld var vel større Statsmand, men Sehsted større Hofmand. Den Første havde større Habilite, men den Sidste vidste bedre at føre sig den til Nytte. Begge havde overvættes stor Ambition, og sigtede til et Maal; den Første gik lige til, og derved røbede sig selv, den Sidste derimod defilerede, for at komme uformærkt til Maalet, hvorudover, endskjøndt begge vare farlige Mænd, saa blev dog den Sidste ikke holdet derfore, saasom hans bestandige Forsæt var at vige, hvor han fandt Modstand, og intet at tentere, uden hvad han med Sikkerhed kunde trænge igjennem med, hvilket gav ham en stor Fordel mod Hofmesteren, der af Naturen var hidsig, og gav sine Passioner ingen Opsættelser. Af Begges Opførsel mod hinanden indbyrdes synes det, at Corfitz Uhlfeld uden Grund hadede sin Svoger, der stedse var høflig og føje-

føjelig, og gav en og anden Gang Venskabstegn tilkjende. Men med alt dette kan man sige, at den Sidstes Had gik langt videre end den Førstes; thi Uhlfeld søgte ikkun at desarmere en Rival, som var hans Ambition hinderlig; Sehsted derimod, efterat han havde bragt sin Svoger paa Knæ, og udi den Stand, at han ikke frygtede sig mere for ham, søgte, som siges, at skille ham baade ved Liv og Frihed. Med alle de onde Qvaliteter, som tillægges Uhlfeld, saa er det ikke troligt, at han var mægtig til saadan Gjerning, som tillægges Hannibal Sehsted udi Uhlfelds Fængsel i Sverrig, thi samme Gjerning gav tilkjende, at Hadet gik indtil yderste Ødelæggelse. Af dette sees, at den Første havde farligere, men den Sidste flere Lyder. Vil Nogen spørge, hvoraf dette store Fiendskab rejste sig imellem disse tvende Svogre, hvis Interesse det ellers kunde være at trække paa een Linie, da kan svares, at de hadede hinanden just, fordi de vare begge Kongens Favoriter, og just fordi de begge skinnede udi Forstand og Sindets Gaver fremfor Andre, saa at det gik dem som Cæsar og Pompejus, at den Ene kunde ingen Ligemand lide, og den Anden ingen Overmand. Og foraarsagede samme Fiendtlighed, at hvad den Ene foretog, søgte den Anden at hindre, hvilket man denne Konges Tid besynderligen mærkede udi Fru Kirstine Munks Sag, da Hannibal Sehsted

gik

gik irette mod hende, alene fordi Uhlfeld var hendes Advocat.

Bemeldte Frue Kirstine Munk var af et af de ældste adelige Huse i Danmark. I hende forelskede Kongen sig strax efter Dronning Anne Catharines Død; men, som hun ikke var at vinde uden ved lovlig Ægteskab, og, saasom at gjøre en simpel adelig Dame lige til Dronning var her i Riget usædvanligt, maatte Kongen gribe til en Middelvej at lade sig vie til hende ved den venstre Haand, det er, at gjøre hende til sin Gemahl. At Copulationen dog ikke af Alle maa have været bekjendt, sees af et Diploma, udgivet af Rigets Raad strax efter Kongens Død, for at sandfærdige saadant Ægteskab, hvorudi findes disse Ord: saasom saadant ikke hver saa fuldkommeligen her udi Riget, meget mindre uden Riget er bekjendt t). Det er troligt derfore, at Vielsen ikke er skeet højtideligen, men alene udi nogle faa Personers Overværelse, og det af den Aarsag, at deslige Ægteskaber her udi Landet vare usædvanlige. Men det samme foraarsagede, at man holdte for, at Frue Kirstine var i Gunst hos Kongen paa samme Fod som Karen Anders Datter, hvorudover Hans Majestæt siden, for at underrette de samme, gav tilkjende udi tvende Breve, at Frue Kirstine var hans Gemahl, og at de Børn, som vare avlede med hen-

de,

t) Diploma Manuscr. dat. die 18 Aprilis 1648.

de, vare ægte Børn u). Men dette Ægteskab blev sluttet med saadanne Conditioner, at hun ikke skulde have Titel af Dronning, og de Børn, som avledes i dette Ægteskab, skulde ikke agtes som kongelige Prindser og Prindsesser; herudover havde de mange Børn, som hun bragte til Verden, alene Titler af Grever og Grevinder af Slesvig og Holsten. Blant alle Frue Kirstines Børn var dog kun en Søn, nemlig Grev Waldemar. Han berømmes udi Historien af stor Forstand og Capacitet, hvorvel jeg finder, at hans egen Søster Eleonore Christine, Corfitz Uhlfelds Gemahl, var af andre Tanker, og holdt ham ikkun at være af liden Forstand x). Vist nok er det, at Kongen besynderligen elskede ham, og gjorde kun liden Forskjel mellem ham og de kongelige Børn. Han lod ham strax i Ungdommen rejse udenlands med den lærde Henrik Ernst, og brugte ham siden udi adskillige vigtige Ambassader. Om det Anslag, Kongen havde, at gifte ham med den russiske Prindsesse Irene, er tilforn talet, og om hans andre Hændelser skal tales videre udi Friderik den Tredies Historie. Af Døttrene er den navnkundigste Eleonore Christine, som blev given til Corfitz Uhlfeld; thi som han var den skarpsindigste Herre

paa

u) Lit. Reg. sub dat. Lundegaard die 23 Aug. 1615. item Krempe die 9 Sept. 1629. Manuscr.

x) Anecdot. Manuscr.

paa de Tider, saa blev hun holden for det skarpsindigste Fruentimmer, og er hun i den Henseende ligesaa bekjendt i Historien, som hendes Herre. De mange Børn, som Christian den Fjerde avlede med Frue Kirstine, give tilkjende, at han i mange Aar har levet i kjærlig Ægteskab med hende, thi hun har været en Dame af ikke mindre Qvaliteter end Skjønhed; dog synes det, at hun imidlertid er bleven vanhældet ved en særdeles Legemets Fedme; thi jeg finder, at Kongen udi den Proces, han førte med hende, sagde til hendes Moder Frue Ellen Marsvin: raadede du mig ikke selv, Ellen, at jeg skulde tage Wibeke, efterdi Kirsten blev saa fed y).

Hvad som egentlig var Aarsag til denne Dames Fald, og til den Afsky, Kongen siden fik for hende, kan jeg for vist ikke sige: Nogle holde for, at hun havde et farligt Anslag for imod Kongen, men sige ikke, hvori det bestod. Andre sige, at hun vilde omkomme Kongen med Forgift, hvilket dog er utroligt, i Henseende til den Kjærlighed, hun bar til Hans Majestæt; thi jeg finder, at hun end efter udstanden Forfølgelse og Fængsel græd bitterligen, da hun hørte Kongens Død, og sagde: hvo skulde have tænkt, at jeg kunde fælde Taare over Kong Christian z). Det er troligt, at, om Kongen har havt hende mis-

y) Anecdot. Manuscr.

z) Anecdot. Manuscr.

mistænkt for saadant, hendes Kammerpige Wibeke, som siden blev hans Favorit, har bragt ham paa de Tanker. Jeg finder ej heller, at udi den store Proces, som blev hende paaført, andet blev omtalt uden Utroskab i Ægtestand.

Det kan ikke nægtes, at Kongen jo havde hende mistænkt for saadant, og at han i den Henseende paaførte hende Proces, og forlangede Skilsmisse. Personen, som foregaves at have nydt usømmelig Faveur af hende, var Kongens egen Hofmarskalk, den saa kaldte Rhingreve a). Hvorudover Hans Majestæt lod hendes sidste Datter skikke udenlands, hvor hun blev Klosterjomfru. Om herudi var nogen Virkelighed, eller om hun var falskeligen forført, kan nu ingen for vist sige. Det er alene vist, at Kongen lod hende beskylde for Rigets Raad, som til den Ende var forsamlet udi Rosenborg, og forlangede deres Dom. De Beskyldninger, som blevd gjorte mod hende, bestode udi 19 Spørsmaal, som Hans Majestæt med egen Haand har forfattet, og som besluttes med disse Ord: hvilcken udaff forbenævnte Puncter begjeris at skulde bevisis, daa ville Vi, Sliigdt, som leffuendis Folk, Adel og Vadel, bevise, som vy uil skaffe tilstede, naar

Be-

a) Anecdot. Manuscr.

Behoff giøris. Fra Kiøbenhafn den 19de Junii 1632 b).

Her at anføre disse Beskyldninger finder jeg ikke anstændigt; vil derfore alene lade mig nøje med at sige dette, at adskillige Puncter derudi synes at være vigtige, og kunde give Anledning til Mistanke, saa at om Fru Kirstine ikke har været skyldig, saa har hun dog givet Anledning til Mistanke, og synes den 5te, 6te, 7de og 8de Artikel at være meget betydelige. Corfitz Uhlfeld plaiderede da for Fru Kirstine, og Hannibal Sehsted for Kongen, og kan man sige, at faa Sager have været for Retten af større Vigtighed og Anseelse, saavel i Henseende til Parterne i sig selv, som til Advocaterne, der vare de anseligste og mest veltalende Mænd udi Riget, og giver denne Action et fuldkomment Portrait paa begge disse Herrer; thi man seer paa den ene Side et særdeles Overmod, og paa den anden Side ligesaa stort Hykleri. Begge vare at laste, den Ene fordi han utvungen gik i Skrankerne mod sin egen Konge og Velgjører, den Anden fordi han af Politiqve og Interesse søgte at beskjæmme Kongens Gemal. Dog fandtes der Mange, som ikke alene undskyldte Corfitz Uhlfeld, men endogsaa ansaae denne hans Gjerning

b) Gravamina *Chr.* 4. autogr. Manuscr. contra *Christinam Munk*, sub dato Hafn. die 19. Junii 1632.

ning som en heroisk Action, da derimod Alle ansaae Hannibal Sehsted som den, der herudi satte Anstændighed og Sømmelighed noget tilside. Med hvilken Hidsighed denne Sag ellers er bleven ageret af disse tvende store Advocater, sees deraf, at de siden udenfor Raadhuset trak deres Kaarder mod hinanden. Men hvad Argumenter der brugtes pro og contra, kan jeg ikke sige. Jeg seer alene af de ofteciterede skrevne Excerptis, at Kongen har villdet holde for, at den foregivne utilbørlige Omgjængelse var skeet, da han selv var fraværende udi Glückstad, og Fru Kirstine med Rhingreven var paa Friderikeborg; men, at Corfitz Uhlfeld fremlagde Kongens egne Breve, hvorudi saavel Fru Kirstine som Rhingreven vare beordrede at forblive paa samme Slot. At Kongen selv udi egen højeste Person har været tilstede udi Retten tilligemed Fru Kirstines Moder Ellen Marsvin, samt de fleste af Børnene, sees af en ufuldkommen mutileret Samtale, som jeg derom har fundet, hvorudi Kongen siger: Ellen! raadede Du mig ikke selv ꝛc. Fru Kirstines Børn brøde da ind udi Talen, og sagde: Mormoder = = =, hvorpaa Ellen Marsvin svarede med Latter: Eders Kongelige Majestet = = = c), saa at jeg ikke videre veed, hvad Børnene sagde til hende, eller hvad hun svarede Kongen. Processen siges ellers at have faldet

saale=

c) Fragment Manuscr.

saaledes ud, at Fru Kirstine blev frikjendt for Retten, enten efterdi de Beskyldninger, som førtes mod hende, ikke lovligen kunde bevises, eller fordi Corfitz Uhlfeld ved sit store Anhang udi Raadet udvirkede saadan favorable Dom d).

Det eneste, som man haver trykt om denne store Proces, er, hvad som findes udi den saakaldte Histoire du Comte d'Uhlfeld, hvorudover, endskjønt derudi findes adskillige Urigtigheder, vil jeg dog her anføre Autors Beretning derom, og tilligemed mynstre, hvad som derudi kan bevises at være falskt. Da Kongen agtede at skille sig ved Fru Kirstine (som her af Vildfarelse kaldes Dronning) og intet kunde bevæge ham fra det Forsæt, end ikke hans Datters Leonores Graad, som han saa højt elskede, lod han forsamle Raadet for at examinere Sagen. Alle Hoffolk forlode Fru Kirstine for at befalde Kongen, og ingen uden Uhlfeld (som her af Vildfarelse kaldes Greve) e) understod sig at forsvare hende, og derudi præfererede den Kjærlighed, han bar for Frøken Leonore, for den Lykke, han kunde

d) At Processen saaledes faldt ud, derom bekjender jeg intet at have uden en Tradition, for hvilken jeg ikke kan garantere.

e) Han blev allerførst kejserlig Greve 1641. Diploma *Ferdinand.* 3. Regensb. 7 August 1641. Manu[illegible]r.

kunde gjøre til Hove. Han gav derfore med Frimodighed tilkjende for Kongen, at han vilde agere Fru Kirstines Advocat. Af dette betjenede Hannibal Sehsted sig for at styrke Uhlfeld, og tog sig for at forsvare Kongens Sag. Til berammede Dag lod Kongen sig selv indfinde for Retten, tilligemed Fru Kirstine og hendes Børn. Hannibal Sehsted begyndte da først at tale, og udførte Kongens Beskyldninger med saadan Veltalenhed, at de fleste holdt Fru Kirstine at være skyldig: men de bleve strax bragte paa andre Tanker; thi Uhlfeld beviisede med saadan Fynd og Grund hendes Uskyldighed, at Kongen selv ikke kunde bare sig for Graad, ja han steg ned af sin Throne, omfavnede hende, og tog hende til Naade igjen. Uhlfeld lod sig ikke nøje med at have beskjæmmet sin Rival med Munden, men søgte ogsaa at gjøre ham Tort med Haanden; thi han trak uden for Raadhuset sin Kaarde ud, og gik ham med saadan Hurtighed paa Klingen, at Hannibal Sehsted maatte redde sig med Flugten. Dog, saasom de begge vare anselige Mænd, forligede Kongen dem; men uanseet denne Forligelse bar dog Hannibal Sehsted et stedsevarende Had imod Uhlfeld, og aldrig kunde tilgive ham denne Gjerning. Uhlfeld blev formedelst denne Action lykønsket af Alle, og fik til Belønning derfor Frøken Leonora til Gemal. Saavidt samme Relation. Autor til denne Uhlfelds

Hi-

Historie sætter ellers intet Aarstal hertil, og synes det af hans Beretning, at det skulde være skeet kort for den Tid, Frøken Eleonore blev gift med Uhlfeld; da man dog veed, at Fru Kirstine kom i Unaade 1630. Dette er falskt, at Kongen tog hende strax til Naade igjen; thi hun blev strax ført til en Gaard, kaldet Boller, som Kongen kjøbte hende udi Aarhuus Stift, hvor der var Jern udi Vinduerne og Vagt udenfor Døren. Fra den Tid hun blev forskudt, blev hun tilligemed hendes Børn udelukt af Kirkebønnerne, og maatte hun siden ikke kaldes anderledes end Fru Kirsten til Boller. Dog, saasom hendes Børn laae Kongen ideligen i Ørene, erklærede Hans Majestæt sig 1646 for hendes Befrielse f). Men denne Befrielse skede dog ikke førend kort for Kongens Død, hvilket sees af en ny Begjering i Raadets Navn, opsat af Cantzler Christen Thomesen Sehsted, om hendes Befrielse Aaret derefter, saa at der maa være kommen en ny Knude paa Traaden, som foraarsagede, at Kongen suspenderede sin Erklæring af 1646; og, saasom bemeldte Cantzlers Concept til den nye Begjering, som skede Aaret derefter, giver fuldkommen Oplysning herudi, og mig deraf er meddeelt en Copie, vil jeg den her anføre. Den

ly-

f) Declaratio Regis 1646. in Aprili. Manuscr.

lyder saaledes g): Rigens Hofmester og Hans Lindenov have for nogen Tid begjeret af nogle af Rigens Raad, at de underdanigst vilde hos E. K. M. intercedere, at Fru Kirsten Munk, som paa ny skall være kommen i E. K. Majestæts Disgrace, og derefter fængslig paa hendes Gaard Boller anholden, igjen deraf maatte entlediges, og nyde den Afsked, som E. K. Majst. Anno 1646 in Aprili givet haver, og E. K. M. sig naadigst i sin Skrivelse til Cantzleren Hr. Christen Thomesen siden har erklæret, at E. K. M. gjerne saae, at Rigens Raad for hende intercederede, saa have nu Rigens Hofmester, Statholderen i Norge, Hans Lindenow, Grev Pentz og Ebbe Uhlfeld paa nye igjen af meenige Rigens Raad paa det flittigste begjært, de hos E. K. M. underdanigst vilde anholde, at Frue Kirstin hendes Libertet igjen maatte erlange. Saa, efterdi Vi befinde, at Vi med ingen Billighed dennem saadan deres venlig Begjæring kand nægte, og ikke kand formærke, at dermed andet søges, end at E. K. M. til Rolighed

g) Reqvisitio Hafn. 11 Novbr. 1647. Manuscr. Concepten har Cantzler Christen Thomesen Sehsted ladet opsætte, hvorefter Begjeringen er gjort.

lighed kunde gelange, og det som med Tiden E. K. M. for Disreputation, E. M. Børn og Børnebørn, og de fornemme Mænd, som E. M. sine Børn har givet til Ægte, kunde være til Vanære og ondt Eftertale, befriede; da begiære Vi paa det underdanigste, og raade, at E. K. M. vill lade sig befalde, at sende Frue Kirsten igjen hendes Libertet, og lade hende nyde den Afskeed, som E. K. M. efter lang Underhandling 1646 in Aprili givet haver, og alting herefter udi Stilhed og Rolighed maae forblive: de love igjen, at hverken hun eller andre skal nogen Tid give Aarsag til andet. At de fornemme Mænd, som paa deres Hustruers og Børns Vegne saa høјtideligen herudi ere interesserede, kunde formærke, dem med deres underdanigste Submission E. K. M. Kongl. Gunst ej forgjæves at have imploreret. Dat. Kjøb. den 11te Novembr. Anno 1647.

Derpaa fulgte den kongelige Resolution 1648 h) om hendes Befrielse; men, da hun begav sig paa Rejsen til Kjøbenhavn, og var kommen til hendes Fru Moder paa Ellensborg, fik hun Tidende om Kongens dødelige Afgang; og siges der da, at hun græd bitterligen, og sagde: Hvo skulde have tænkt, at jeg

h) Declaratio Regis, Fridericsborg 26 Januarii 1648. Manuscr.

fegnende græde for Kong Christian. Hvor vidt ellers denne kongelige Naade strakte sig, og om Hans Majestæt vilde tage hende til sig igjen, kan jeg for vist ikke sige, hvorvel den Tale, som 1658 blev holden ved hendes Ligbegængelse, synes at tilkjendegive saadant i). Men hvad som blev foretaget med Rhingreven, derom finder jeg intet; det er troligt, at han enten selv har undviget, eller er bleven Landet forviset, efterdi intet mere tales om ham.

Dette er Alt, hvad jeg har funden sammensankt af nogle Breve og Fragmenter, til denne curieuse Histories Oplysning, og kan denne, skjønt korte og ufuldkomne Beretning, tjene til at rette adskillige ildegrundede og fabelagtige Relationer, som derom ere trykte, især udi det Skrift kaldet le Comte d' Uhlfeld, nouvelle Historique. Man lærer heraf, at Kongens Myndighed begyndte at aftage mod Enden af hans Regjering. Man seer ogsaa herudaf Conjuncturerne udi det kongelige Hus, og især mellem de kongelige Børn indbyrdes; endeligen giver Frue Kirstine Munks Historie et besynderligt Portrait paa de tvende store Mænd Corfitz Uhlfeld og Hannibal Sehsted, og viser Oprindelsen til det store og bestandige Had, som regjerede imellem disse tvende Svogre. Ja man seer endeligen, udi hvad Tilstand Corfitz Uhlfeld

i) Oratio in Obit. *Christ. Munk.* Manuscr.

feld var, og hvad som kunde forlede ham til at mis- bruge de store Naturens Gaver, som han besad, til at gaae udenfor en Undersaats Grændser, og at iværksætte de Ting, som styrtede ham fra den højeste Æres Spidse til den yderste Ulykke og Fordærvelse, saa at det Navn, som var den største Prydelse og Zi- rat for Danmark, er bleven forhadt, foragteligt og til et Spottenavn og Ordsprog blant den gemene Al- mue. Jeg har forhen talet noget om samme Mands saavel onde som gode Qvaliteter, og skal videre tale derom under følgende Regjering. Hvad hans Slægt og Byrd angik, da havde den paa de Tider ikke sin Lige, hvilket sees af efterfølgende curieuse og tilforla- delige Liste efter Frøken Anne Uhlfelds Relation.

Jacob Uhlfeld, Rigets Cantzler, Herre til Uhlfelds- holm, Egeskov og Urup, avlede med Frue Bir- gitta Brokkenhus 11 Sønner og 6 Døttre, som vare:

1. Knud Uhlfeld, Christian den Fjerdes Over- skjenk, Herre til Hellerup i Fyen. Hans første Frue var Anna Lykke, Kay Rantzovs Enke til Rantzouholm. Med hende havde han ingen Børn. Hans anden Frue var Kirstine Lützow, som kom hid til Danmark med Kronprindsessen Magdalena Sybilla, hvis Kammerfrøken hun var. Hende havde han kun 6 Uger; thi, saasom han udi det Søslag, hvorudi Christian den Fjerde mi-

mistede sit Øje, var bleven blesseret udi sit Ben af samme Splint, som traf Kongen, lod han sig vie til hende paa Sengen, og døde 6 Uger derefter.

2. Jacob Uhlfeld Ritmester, var forlovet med Kay Rantzovs og Frue Anne Lykkes Datter Sophia Rantzov. Han blev skudt i den kejserlige Krig.

3. Frands Uhlfeld, blev gjort til Greve af Kejser Ferdinand den Anden k), og begavet med et Grevskab udi Tydskland. Han døde til Wien luthersk. Der fortælles blant andet om hans Prägt, at han havde 12 Heste med 12 Guldkjæder paa. Han var forlovet med Hr. Claus Daas, Rigets Admirals Datter Dorothea Daa, men døde for Brylluppet.

4. Peder Uhlfeld, rejsede udenlands med 5 af sine Brødre, og døde strax efter sin Hjemkomst.

5. Lars Uhlfeld, Herre til Urup og Egeskov. Han fik sin Broders Jacobs efterladte Fæstemø Sophia Rantzov, og med hende avlede 4 Børn, hvoraf de to døde strax efter Fødselen uden Navn. De to andre døde ogsaa ganske unge. Han var den lærdeste af alle sine Brødre. Udi Christian den Fierdes Tid blev han skikket som Envoye til Kong Jacob den Første af England, og Kong Fri-

 derik

k) Diplom. *Ferdinand.* 2. Manuscr. Hvorudi han kaldes Johannes Franciscus.

derik den Tredie forlehnede ham med Stjernholm 1648. Hvor dydig og skikkelig ellers denne Mand har været, sees deraf, at Kong Friderik, uanseet den Grol, han havde mod den Uhlfeldske Familie, elskede dog denne Lars Uhlfeld saameget, at han blev anseet som en Mignon. Men man mærker, at hans egen Broder Corfitz Uhlfeld var ham ikke god. Thi han kunde ikke nyde nogen Forfremmelse udi Christian den Fierdes Tider, saalænge som samme hans Broder havde saa meget at sige. Da hans første Frue Sophia Rantzov ved Døden afgik, blev han anden Gang gift med Else Parsberg, med hvilken han avlede 8 Børn, nemlig 6 Sønner og 2 Døttre.

6. Corfitz Uhlfeld, Rigets Hofmester l), og den Navnkundigste af alle, som blev gift med Christian den Fierdes anden Datter af Fru Kirstine Munk, Eleonora Christina. Med hende avlede han 10 Børn. 1) Anna Catharina, hvilken blev Roman-Catholsk udi Bruges efter hendes Mands Cassets Død, som var Corfitz Uhlfelds Overstaldmester. 2) Christian, som skiød Fuchs ihjel og blev Abbed. 3) Jacob, som døde ung. 4) Ludvig, som omkom i Candien, hvor han sprang i Luften af en Mine. 5) Leo, som døde ung. 6) Corfitz, gift med en rig Grevinde udi Frankrige.

7) Mo-

l) Han blev Rigets Hofmester 1643.

7) Mogens, døde ung. 8) Ellen Kirstine, blev reformeret, og døde udi Hessen. Der fortælles om hende, at hun tilligemed sin Søster Leonora Sophia udi Friderik den Tredies Tid kom masquerede ind i en Hauge, hvor Dronning Sophia Amalia var, og der overgave hende en Supplique, men saadant blev ilde optaget, og de maatte rejse bort. Den efterfølgende Dronning Charlotte Amalie tog dem dog siden i Beskyttelse. 9) Leonora Sophia som fik Lave Beck i Skaane paa samme Tid, som hendes Moder sad fangen. 10) Leon, som blev kejserlig General.

7. Flemming Uhlfeld, Lehnsmand paa Halsted Kloster i Lolland. Hans Frue var Anna Elisabeth von Greven, Christopher von Grevens Datter; med hende avlede han 6 Børn. Hans anden Frue var Anna Magdalena Kruse, med hvilken han havde 3 Børn.

8. Ebbe Uhlfeld, Herre til Egeskov og Ridder. Hans Frue var Mette Grubbe, havde ingen Børn.

9. Eyler Uhlfeld, en anselig og lærd Mand, var Envoye udi Spanien. Han blev ihjelskudt paa det Slib kaldet Treenighed lige ved Christian den Fierdes Side, og siges det, at man efter Døden havde Møje ved at vrikke Sværdet af hans Haand.

Han

Han var forlovet med Anna Sehsted, Cantzler Christen Thomesens Datter m).

10. Mogens Uhlfeld, forlovet med Oluf Parsbergs Datter Ellen, og døde i Paris.

11. Tyge Uhlfeld, døde i sin Opvært og i Forældrenes Hus.

Døttrene vare Efterfølgende:

1. Anna Uhlfeld, gift med Oberst Poul Rammel, Broder til Henrik Rammel, som var Christian den Fierdes Hofmester.

2. Elsebed Uhlfeld, gift med Oberst Jesper Fris, havde 3 Sønner og 7 Døttre.

3. Karen Uhlfeld, gift med Oluf Brokkenhus, Slotsherre paa Kjøbenhavns Slot, havde en Søn og 2 Døttre.

4. Dorothea Uhlfeld, døde Jomfru i Forældrenes Hus.

5. Birgitta Uhlfeld, som blev gift med Otto Kruse til Egholm, hvilken handlede ilde med hende, saa at hun tvende Gange forlod ham, og tjente for Pige i Holland.

6. Maria Uhlfeld, gift med Axel Arenfeld til Basnæs.

Denne store talrige Familie blev udi dens Velstand regjeret af Hofmesteren Corfitz Uhlfeld, hvoraf sees, af hvilken Vægt samme Mand var paa de Tider.

m) *Johannes Matth.* conc. funebr.

Tider. Naar man dertil lægger hans anden Slægtskab og Svogerskab, hans høje Charge, hans ugemene og fast kongelige Rigdom, hans Allidace med det kongelige Hus, Erfarenhed udi Statssager, og naturlige store Skarpsindighed, item, hans Gemals Ambition og store Qvaliteter, kan man see, hvad som har forført ham at tragte efter højere Ting, end en Undersaat egner og anstaaer. Af samme Liste sees ogsaa den ulykkelige Familiens Hændelser, og at det uhylfeldske Hus har udspredet sig fast over hele Europa.

Man seer af ovenmeldte Beretning, hvordan Tilstanden var mod Enden af Christian den Fierdes Regjering, og at den tilforn store og fast uomskrænkede kongelige Myndighed formindskedes, og mærkeligen aftog i Henseende til Kongens høje Alder, hvorvel Hans Majestæt, uanseet han var betynget af Alder, og omspændt af adskillige Ulykker og Fortrædeligheder, forestod Regimentet med Kjekhed til sin Dødsdag, som skede udi det Aar 1648. Hans sidste Svaghed var ikke andet end en Mathed, som han nogle Maaneder for sit Endeligt befandt, i det Naturen, som med stor Møje og Besværlighed af den langvarige Regjering blev udmattet, begyndte efterhaanden at tage af, saa at han ingen haard Spise kunde fordøje, og om Natten lidet sove.

Og,

Og, endog Kræfterne toge saaledes af, og det var udi den kolde Vinter, reisede Hans Majestæt dog den 21de Februari fra Friderikshorg til Rosenborg i Kiøbenhavn, og lod sig dagligen ifløde. Alle indkommende Suppliquer lod han læse for sig, og gav derpaa Svar, underskrev, hvad som færdigt var, og vilde ikke lægge sig til Sengs, førend den 26de Februari, som var den 3die Dag for hans salige Endeligt. Om anden Dagen, som var Søndagen, lod han prædike for sig paa Sengen, talede dog ganske intet. Men henved Klokken 1 lod Hans Majestæt indkalde til sig sin Hofprædikant Doct. Lauridts Jacobsen, til hvilken han rakte Haanden og sagde: her ligger jeg en Guds Sange; hvorpaa Hofprædikanten trøstede ham, det bedste han kunde, med Guds Ord, og formanede Hans Majestæt at holde fast ved Christi Fortjeneste, dertil svarede Hans Majestæt paa Latin: Ne dubites, og strax paa Dansk: Tvivl intet derpaa, rakte derefter Haanden til Præsten igjen, og sagde: nu gjælder det!

Derpaa bleve der holdte Bønner og Sange, hvorudi Hans Majestæt lod see saadan Andagt, at de Omkringstaaende kunde ikke holde sig for Graad. Siden blev han af Cantzleren Christian Thomesen anmodet om den hellige Nadvere at bruge, hvortil Hans Majestæt sig strax beredte. Da Absolutionen var skeet, lagde han sig til Rolighed, og talede ikke

meget Siden. Om Natten derefter, saavel som om anden Dagen, tog Sygdommen meget Overhaand, dog lod han see en besynderlig Taalmodighed, saa at han udi alle sine Smerter ikke engang beklagede sig. Endelig mod Aftenen Klokken 5 den 28de Febr. hensov han med sin fulde Fornuft meget stille og uden Bevægelse, efterat han havde levet 71 Aar ringere end 6 Uger.

Han var, endskiønt ikke af de lykkeligste, saa dog en af de største Konger, som disse nordiske Lande nogen Tid have havt. Han sparede aldrig sin høje Person, endogsaa udi sin gamle og graa Alder, og lod sig see ikke alene som en Anfører, men endogsaa som en Soldat, saa at, dersom Lykken havde ikkun villet lade see den ringeste Gnist af Yndest mod ham, kunde han have giort lige saa store Figurer udi Europa, som den store Gustav, hvilken han eftergav hverken udi Tapperhed eller god Conduite.

Belangende den verdslige Regjering, da haver Hans Majestæt sin ganske Regjerings-Tid antaget sig Rettens Administration med saadan Iver, at han paa Herredage og Landdage altid haver præsideret, og det ikke udi nogle faa Dage, men undertiden 4 eller 5 Uger, saalænge der vare Sager forhaanden. Naar nogen Sag eller Stridighed forefaldt, udi hvilken Hans Majestæt selv kunde være høiligen interesseret, haver han det ingenlunde anseet, men lader

Retten have sin Gænge, endogsaa imod sig selv i alle Maader. Denne Hans Majestæts Upartiskhed udi Rettens Administration har været alle Undersaatterne saa bekiendt, at enhver haver glædet sig, naar han har fornummet, Kongen at ville sidde i Retten, hvilket han altid gjorde, uden han af merkelig Forfald blev forhindret.

Sin ganske Regjeringstid har han været en meget flittig, aarvaagen og arbeidsom Herre, saa at han fra 3 og 4 om Morgenen den ganske Dag har været udi idelige Forretninger, og anstaltet med største Omhyggelighed, hvis til Rigets og Landets Velfærd og Fornødenhed udkrævedes.

Disse høje kongelige Dyder og Qvaliteter forskaffede Hans Majestæt hos alle angrændsende Potentater, ja over hele Europa, saadan Credit og Anseelse, at de have havt et besynderligt Øje paa ham, og udi deres høje og vigtige Legationer, saa og særdeles Skrifter, raadført sig med ham. De have ogsaa antaget ham til den fornemste Mediateur at bilægge den tydske Krig, hvorfore hans Død af de stridende Parter højligen blev begrædet, besynderlig eftersom han ved sin Vindskibelighed havde bragt det saa vidt, at man inden kort Tid haabede at komme til Endeligheb.

Han var fremfor alle sine Formænd en besynderlig Elsker af Bygninger, hvilket kan sees af de mangfoldige Slotte, Stæder og store Huse, han har opreist

reist og funderet. Anno 1600 lod han bygge den Stad Christianopel udi Blegind, hvilken 1603 blev gjort til en Fæstning, og saaledes kalden efter Prindts Christian, som blev født samme Aar. Aaret dereffter det kongelige Slot Rosenborg, item Tøihuset. Han lod 1605 af Sten opbygge det nuværende Raadhus paa gammel Torv udi Kjøbenhavn, tilligemed en Vandpost lige over for. Anno 1607 lod han befæstige den Stad Halmstad med Volde. Anno 1614 lod han fundere Christiansstad udi Willands Herred udi Skaane, hvilken formedelst dens herlige Situation udi Søen og andre Fortificationer blev holden for en af de vigtigste Rigets Fæstninger. For samme Byes Skyld lod han tilbagekalde de tvende gamle Kjøbstæder Aahus og Wehæ deres Privilegier. Han bragte ogsaa til Fuldkommenhed det prægtige Slot Frideriksborg udi sin Ungdom, og, da nogle foreholdte ham, at det var et Værk, som overgik hans Kræfter, lod han paa Porten grave en Hob af smaa Sko, givende dermed tilkjende, at han alt havde traadet sine Børnesko, og findes de samme endnu paa Slotsporten.

Anno 1618 lod han anlægge en ny Stad paa Amager, kaldet Christianshavn, hvilken ved en stor Bro blev føjet til Kjøbenhavn. Samme ny Stad blev ziret med Volde og Skandser, og benaadet med kongelige Kjøbstæds-Privilegier, og bleve der forordnede

nede 2 Borgemestere, nemlig Jacob Dreser og Jacob Madsen, item 4 Raadmænd, og en Byfoged, som skulde betjene Retten i samme Stad.

Videre forordnede Hans Kongl. Majestæt, at Lehnsmanden paa Kjøbenhavns Slot skulde have Inspection over den nye Stad, at Indvaanerne skulde være ham lydige, og efterkomme hans Befalning paa Kongel. Majestæts Vegne. Indvaanerne gav Hans Majestæt skjønne og beqvemme Kjøbstæds Privilegier; med et herligt Stadsvaaben, nemlig et blaat Taarn med 3 Kroner, Hans Majestæts Navn med tvende hosfølgende Løver og to Faner. Den store Bro, som føjer den gamle Stad til den nye, blev anlagt med stor Bekostning og ikke med mindre Møje; *thi* mange holdte for umuligt, at lægge Bro over saadant vidtløftigt og vanskeligt Sund; men den store Konges Flid og Bestandighed overvandt denne Vanskelighed. Han lod siden ved Blyrender under Søen, hvor store Skibe ligge, bringe frisk Vand udi Staden fra Peblingsøen 1633, hvilket retteligen kan siges at være et kongeligt Arbejde. De Privilegier, som han gav den nye Stads Indbyggere, vare, at de udi 12 Aar n) skulde være frie for al Paalæg, at Christianshavns Øvrighed skulde have Rang og Sæde næst efter

n) *Resen.* excerpt. Manuscr.

efter Kjøbenhavns Øvrighed; item, at Christianshavns Raadstues Domme skulde gaae sligt til højeste Ret o).

Udi det samme Aar lod han oprette det kongelige Collegium eller Regentzen for Studenterne. Han havde ogsaa i Sinde at nedrive det gamle Kjøbenhavns Slot, og at bygge et andet alamodiske Slot igjen, og vidner Autor til de Hayes Ambassade, at saadant Anslag var gjort for den kejserlige Krig p).

1620 blev den fast uovervindelige Stad Glykstad funderet udi den Egn Wildnis udi Stormarn, og blev kaldet Glykstad, eller Lykkens Stad, for et godt Omens Skyld. Den blev og saaledes befæstet, at den fast ikke kunde indtages, og kan den berømme sig, at have beholdet sin Jomfrudom indtil denne Dag, det er, ikke været indtaget af nogen Fiende, omendskjønt hele Holsten og Jylland har været erobret.

Da den Stad Opslo Anno 1624 afbrændte, lod han opbygge den ved Slottet igien, og efter sit Navn kalde Christiania.

Det navnkundige astronomiske Taarn, kaldet gemeenligen runde Taarn, lod han oprette ved Trinitatis Kirke, og det efter Cantzler Christen Thomesen Sehsteds Raad, paa det at Kjøbenhavn inden sine Mure kunde have et Uraniborg ligesom Tychonis

o) *Resen.* excerpt. Manuscr.

p) Ambassade *de Cöurmenin.* pag. 64.

chonis paa Hveen. Til dette konstige Taarns Indrettelse raadførte man sig især med Chr. Longomontano, Tychonis Discipel. Taarnet blev fuldfærdiget 1642, men kom dog ikke udi ret Stand førend under Friderik den Tredie q).

Al den Bygning, som er Børsen, Provianthuset, Bryggerset, Bagerset og Tøjhuset ꝛc. er af ham anlagt udi Søen med stor Arbejde og Bekostning.

Anno 1617 lod han fuldfærdige Holmens Kirke r), saa at den blev beqvem til Gudstienestes Forretning. Der var tilforn et Smeddeværksted, og en Navigationsskole.

Anno 1637 lod han lægge Grundvold til Trinitatis Kirke, som først alene var for Studentere, indtil Anno 1683, da den blev gjort til en Sogne-Kirke, og nogle Gader af St. Annæ Qvarter bleve lagte dertil.

Anno 1647 lod han oprette en Navigationsskole for Skibsfolkenes Information. Tvert over for samme Skole, lod han af Grunden opmure skjønne Huse

q) *Gassend.* vit. *Tych.* pag. 218.

r) Hvad den saa kaldte Bremmerholm angaaer, hvis Stiftelse af nogle ogsaa tillægges denne Konge, da er den ældre, thi jeg finder en Ordre af det Aar 1589, underskreven af Jørgen Rosenkrands og Christopher Walkendorf, hvorudi tales om Holmens Skibbyggeri.

Huse til Holmens Kirkes Præster, Skippere, Styrmænd, Højbaadsmænd og andre Søofficerer. Paa ethvert Hjørnehus blev anslaget, hvad enhver Gade skulde hede, som Delphingaden, der havde 24 Vaaninger, Laxegaden, der havde 48, Hummergaden, der havde 40, og Størregaden der havde 18 Vaaninger. Paa den Plads, hvor bemeldte Vaaninger bleve funderede, var tilforn en kongelig Lyst- og Frugthave, med en Ring-Rendebane, indtil Rosenborg med dens Have blev anlagt.

Det er umuligt at opregne, hvad den salige Herre ellers lod reparere og fornye, besynderligen udi Kiøbenhavn, hvis Teglstene han, med den romerske Keiser Augusto, kunde siges at have forvandlet til Marmorstene, efterdi han bar ikke mindre Omhyggelighed for at pryde sin Residentsstad, end denne berømmelige Keiser Rom.

Denne salige Herre var ogsaa en stor Elsker og Velynder af lærde Mænd, hvilke han ved sin Gavmildhed meget opmuntrede, og derfore var Landet fuld af grundlærde Mænd under hans Regiering; thi foruden den store Tycho Brahe, som døde til Prag, fandtes mangfoldige andre. At den danske Adel kunde oplæres udi adskillige smukke Videnskaber, lod han Anno 1623 til Sorø oprette et ridderligt Academie, hvortil han lagde store Indkomster. Over samme Academie blev sat til Ephorus Just. Høg, en Herre

af store Qvaliteter, og besynderlig bequem dertil. De første Professorer, som dertil bleve forordnede, vare Joh. Cluverus, Theolog a), Joh. Laurenbergius, Mathematicus, til hvilke Aaret derefter bleve lagde Joh. Meursius, Historiographus, og Joachimus Burserus, Medicus. Derefter blev kaldet fra Helmstad Christoph. Hejdmannus, Orator, og Martinus Trostius, Hebrææ Lingv. Prof., item af Danske Nicolaus Scheldurup, Logices, og Stephanus Joh. Stephanius, Eloqvent. Prof.: og varede dette Academie til Aar 1665, da, eftersom Kongens Indkomster ved Skaanes Forliis vare blevne formindskede, blev forordnet, at de dertil lagte Indkomster skulde anvendes til andet Brug.

Blant andet, som viser den Omsorg, han havde for lærde Konsters Fremmelse, var, at han udi det Aar 1625 befol tvende Rentemestere paa sin Bekostning at lade renskrive og trykke alle de historiske Manuscripta og Fragmenta, som Professorerne agtede at være tjenlige til den danske Histories Oplysning, og, som Doctor Arnisæus havde tilkjendegivet, at der udi Lybek laae forvarede adskillige Manuscripter, som henhørede til den danske Historie, gav han iligemaade Ordre til samme Rentemestere, at tilhandle sig samme Manuscripter for en Sum Penge, hvilket sees af et højstbemeldte Konges egen-

hæn-

a) Test. ipso Cluvero in Epist. Hist.

haandigt Brev, som jeg haver i Hænder, hvilket lyder saaledes:

Christian den Fierde, med Guds Naade Danmarkis, Norgis, Wendis og Gottis Konning.

Vor Gunst tilforn. Vider, at eftersom Vi naadigst komme udi Erfaring, at adskillige voris danske Historiers Documenter paa Latin, Dansk og Tydsk, haffuis udi Voris Universitets udi wor Kiøbsted Kiøbenhaffn Bibliothec og Gjemme; Da bede Vi Eder och wille, at, naar I derom af de Høilærde paa forneffnte Vor Universitet besøgis, I da paa Wore Wegne bekoster, hvis fornøden giøris, samme Historier og Historica Fragmenta at lade reenskriffue och paa Tryk med en god Stiil, og des Tilbehør uden- eller inden Riget at lade forfærdige, effterson nøjegest og best kunde foreenes. Og effterson nogle Fragmenta af danske Historier skall findes til Lybek, eftersom Os Elskelige Doctori Arnisæo derom skall være bevidst, da wille Wi iligemaade, at I handler med dem, som dennem haffuer, om en billig Forerring, som och iligemaade skulle forfærdiges til Tryk. Dermed skeer Wor Willie. Be-

falendis Eder Gud. Skreffuit paa Wort Slott Kiøbenhaffn den 1 Martii Anno 1625.

under Wort Zigneth t)

Christian.

Men, som den kejserlige Krig strax derpaa faldt ind, er denne priselige Ordre ikke bleven efterlevet, den danske Historie til ubodelig Skade. Det synes ogsaa af hans egenhændige Breve, at han selv har skrevet Memoires angaaende de Tiders mærkværdige Ting; thi jeg finder af en Skrivelse til Cantzler Friis disse Ord: den Almanack, jeg haffuer saalænge ledt efter, den haffuer jeg nu funden, och findis i samme Almanack aldt, hvis Anno 1612 sig tildrog u).

At den fortreffelige Tycho Brahe blev tvungen til at forlade sit Fædreneland, dertil var Hans Majestæt ikke Aarsag; som nogle falskeligen samme Tid berettede, hvilket kan sees af den berømmelige Mands egne Ord:

Tu qvoqve magnanimi *Friderici* heroica proles
Insons hac culpa, Rex generose, vacas.

Udi hans Mechanicis undskylder han den salige Konge med disse Ord:

Ey-

t) Literæ *Christ.* die 4. ad præfectos ærarii *Christoph. Urne* & *Axel Arnfeldt.* Manuscr. autogr.

u) Lit. *Christ.* 4. ad Cancell. *Christ. Friis*, Fridericsb. 14. Decembr. 1617. Manuscr. autogr.

Ethvert redeligt Menneske kan letteligen see x), at jeg ikke uden største Aarsag, besynderligen udi denne 50 Aars Alder, da jeg sad udi en stor Familie, haver forladt denne kostbare Ø, mit kjære Fædreneland, og mine mange Venner og Slægtninge. Hvad som har drevet mig dertil, vil jeg her ikke kundgjøre. Imidlertid vil jeg ikke tilskrive det den Stormægtigste Konge Christian den Fjerde, som nyligen haver succederet udi Regjeringen sin Fader Kong Friderik den Anden højlovlige Ihukommelse. Men det har maaske været saaledes Guds Villie, paa det at Astronomiens Fornyelse og Forbedrelse skulde blive des almindeligere, og sprede sig des videre ud. Enhver kan ogsaa klarligen see, hvormeget Astronomiens Forbedrelse har været mig angelegen, efterdi jeg for dens Skyld har villet udstaae saamegen Besværing og Omkostning, saamegen Modgang og Urolighed, saa jeg haver forladt mit Fædreneland, og det Kjæreste, jeg havde.

De Børn, som Kong Christian avlede med Anna Catharina af Brandenborg, der døde 1612, var 1) Prinds Friderik, fød paa Friderichsborg udi det Aar 1599, hvilken døde lidt derefter. 2) Christian.

x) Append. Inscript. Uranib. pag. 316.

stian den Femte, hvorom tilforn er talet. 3) Princesse Sophia, som blev fød paa Cronborg 1605 den 4de Januari og døde den 7de Septbr. udi samme Aar. 4) Princesse Elisabeth, fød i Kjøbenhavn den 4de Januari 1606. 5) Prinds Friderik, som siden succederede sin Herr Fader, fød til Hadersleben 1609. 6) Prinds Ulrik, fød paa Kjøbenhavns Slot 1610, som blev ihjelskudt udenlands. Om hans andre Børn er talet vidtløftigen i Historien.

Det er besynderligen at mærke, at faa store Potentater i Verden have regjeret saalænge, som denne Konge; thi han var mere end Monarcha Semisecularis. Hvorudover, naar nogen Rigsraad, eller anden af Adel ikke vilde mod Enden af hans Regjering samtykke og bifalde hans Anslag, sagde han: **hvad vilt Du sige? det er noget, som jeg har overlagt med din Farfader.**

Fremmede Skribentere citere ham som et Mønster paa alle kongelige Dyder. Schupp udi hans Salomo eller Regentenspiegel, naar han taler om, hvor nyttig den hellige Skrifts Læsning er for en Potentat, at lære deraf den rette og sande Politie, siger han: **saaledes førte Kong Christian den Fjerde af Danmark altid Bibelen med sig, efter hvis Læsning han anrettede alle sine Anslag; og visede sine Sønner, at derudaf ret kunde læres den sande Politie, hvorudover Cantz-**

ler

ler Reinking tog Lejlighed at skrive den bibelske Politie af hans Søns og Successors Friderik den Tredies politiske Taler, som han holdt over Taffel af Bibelen. Naar samme Skribent taler om Regenteres Pligt, uden Forskjel at høre Undersaatternes Klagemaal, siger han: dermed har Kong Christian den Fjerde udi Danmark vundet sine Undersaatters Hjerter, i det han selv tog mod fattige Undersaatters Suppliqver, læsede dem, og hørte det ene Parti mod det andet. Naar der tales om Taushed, citeres saadant Exempel: en Hamborger Kjøbmand, som var meget forfaren udi Hydrographien, havde engang gjort ham et Forslag om at gjøre en Skibsfærd til et synderlig langt bortliggende Sted, item om noget som angik Perlefangsten. Samme Kjøbmand begjerede for samme Forslags Aabenbaring en kongelig Belønning. Men Kongen disputerede længe mod samme Forslag, og endeligen sagde, at han vilde tage det videre udi Betænkning. Hvorudover Kjøbmanden blev utaalmodig, og skrev Kongen til, at, saasom hans Invention ikke var bleven antaget, Hans Majest. da ikke vilde aabenbare den. Derpaa skrev Kongen med egen Haand paa Kjøbmandens Brev:

Kanst du schweigen, Ich auch.
Christian.

Og skikkede Brevet under Couvert til Kjøbmanden tilbage. Hans

Hans Nidkjerhed udi at forsvare den protestantiske Tro kan sees blant andet af den blodige Krig, han førte med Kejseren, endeel for at redde den nedersaxiske Kreds, endeel og for at understøtte den landflygtige Konge af Bøhmen, med hvis Opførsel han dog ikke altid havde været fornøjet, især da han til Prag havde ladet nedrive Ornamenterne, endogsaa af de lutherske Kirker, hvilken Misfornøjelse han gav blandt andet tilkjende, da han saae et Crucifix hængende udi et Gemak, sigende: dette Crucifix er lykkeligt, at det ikke staaer i en Kirke til Prag. Der fortælles ellers utallige lystige Historier om denne Konge, hvilke jeg ikke tør anføre, saasom de ikke ere authoriserede.

Han var ikke alene en stor Elsker af lærde Folk, men var ogsaa lærd, og talede det latinske Sprog med Færdighed. Carolus Ogerius vidner y), at have hørt ham tale Latin hele Timer med den franske Ambassadeur Comte d' Avaux, ligesom det kunde have været hans Modersmaal. Hans Curiositet til at vide alting, er fast utrolig, især i Navigationen. Paa hans Bestandighed ere visede store Prøver her og der udi Historien. Vel er sandt, at hans Myndighed efter den sidste svenske Krig begyndte noget at formindskes, endel, efterdi Krigen havde saadant ulykkeligt Udfald, endel og, efterdi Alderen tog saa meget

til.

y) Oger. iter. Dan. pag. 53.

til. Dog finder man endogsaa udi hans sidste Breve Levninger af den forrige Vigueur, og seer jeg af et Brev, som han 1646 tilskrev Cantzler Christen Thomesen, at, hvor høj bedaget han end var, saa vilde han dog ikke lade sig hofmesterere; thi, da bemeldte Cantzler havde erindret ham om noget, svarede han med disse Ord: naar Rigens Raad samtligen med deris Hænder monere nogit, da vyll jeg svare dem det, som jeg vyll staae ved; mens med Dig allene at giffue mig y Discours, det staar mig intet an z). Lige saadan Vivacitet findes i alle hans sidste Breve, hvilke han alle skrev med egen Haand indtil hans sidste Svaghed; thi endskjønt Haanden begyndte mærkeligen at tage af fra Anno 1645, saa er dog Stilen og Expressionerne lige saa fyndige som tilforn. Hvad som ellers udi hans Skrift er mærkeligt, er, at han mellem hvert Ord sætter et Comma. Hvad Legemets Skikkelse angaaer, da giver bemeldte Carolus Ogerius, som var udi Følge med den franske Ambassadeur Comte d'Avaux, saadan Beskrivelse derover a): Hans Majestæt var høj og velvoren, havde et smukt Ansigt uden Lyde, undtagen, at han havde mistet 2 af sine Tænder, som en Musqvetkugle havde

skilt

z) Epist. *Christ.* 4. ad Cancell. *Christ. Thom.* Rendesb. 19 Oct. 1646. autogr. Manuscr.

a) *Oger.* iter. Dan. pag. 54.

Skildt ham ved, dog vanhældede det samme ham ikke, men var heller en Prydelse og Beviis paa hans Tapperhed. Han var saa munter og behændig, at, endskjønt han havde naaet en høj Alder, saa dog overgik han alle udi Ridderspil og Legemets Øvelse; hvorpaa han lod see adskillige Prøver dagligen, medens vi opholdte os udi Kjøbenhavn. Han stod op Klokken 3 om Morgenen, og Klokken 5 øvede sig udi Riden og Ringrenden med Prinserne, hvilke ogsaa derudi vare saa behændige, at de paa Veddemaal kjæppedes med andre Hofmænd. Siden Eftermiddag iførede de sig Harnisk og Pandser, og prøvede deres Lantzer imod hinanden. Saavidt Carolus Ogerius, som udi det Aar 1634 var i Kjøbenhavn. En anden Autor, som havde den Ære at see Hans Majestæt udi det Aar 1629, beskriver ham saaledes: Kong Christian havde et stort Legem, et langt og fedt Ansigt, brune Øjne, en stor Næse, og en vel proportioneret Taille, er Soldat, ja mere end Soldat b). Udi hvilken Action Hans Majestæt havde mistet to af sine Fortænder er mig ubekjendt, muelig det er skeet enten udi det Slag ved Calmar, eller udi det ved Königs-Luther. Hans Skrifte-Fader Peder Winstrup vidner,

b) Ambassade du Baron de *Courmesvin* pag. 146.

net, at han havde en krum Næse, hvilket og alle hans Contrafejer udvise. Han havde ogsaa udi det Feltslag ved Femern mistet sit højre Øje. Men, om han beholdt andre Ar udi Ansigtet, er mig ikke vitterligt.

Af Statsmænd og Generaler vare udi hans Tid de anseeligste: Niels Kaas, den store Cantzler; Peder Munk, Rigets Admiral; Christopher Walkendorf, Rigets Hofmester; og Jürgen Rosenkrands, hvilke 4re Herrer forestode Riget i hans Mindreaarighed; Rigets Cantzler Jacob Uhlfeld c) med hans 11 Sønner, hvoraf de fleste vare anselige Mænd; Christian Pentz, Statholder i Holsten; Hannibal Sehsted, Statholder i Norge; Ove Gedde, Admiral, som stiftede den ostindiske Colonie paa Trankebar; Henrik Holk, som af Kejseren blev gjort til Greve; Frants Rantzov, Rigets Hofmester som var forlovet med en af Kongens Døttre, og druknede udi Graven ved Rosenborg; Arild Hvitfeld, Rigets Cantzler, hvorom tilforn er talet udi Friderik den Andens Historie; Holger Rosenkrands, der for sin Lærdom og Erfarenhed i Stats-

c) Denne Jacob Uhlfeld er den samme, som har skrevet Compendium Hist. Dan. og maa distingueres fra den anden Jacob Uhlfeld, der var Chef for den moscovitiske Ambassade i Frid. 2. Tid.

sager holdtes for den danske Adels Zirat; Just. Høeg, Ephorus over Academiet til Sorøe; Peder Wibe, Stamfader til de Wibers Familie her i Landet, hans Fader var den bekjendte Borgermester i Kiøbenhavn Michael Wibe, der paa adskillige Penge havde ladet sætte sit Vaaben, nemlig en Vibe. Samme Peder Wibe blev af Kong Christian brugt i adskillige Legationer, og nobiliteret i Frankrig. Om hans Avantures i Stokholm er talet udi Historien. Hans naturlige Søn var Vice-Statholder Vibe udi Norge. De andre Viber derimod descenderede af hans Datter. Aarsagen ellers hvorfor Michael Wibe lod sætte sit Vaaben paa den Mynt, han slog, var, efterdi han paa sin egen Forlis og Gevinst havde af Kongen udi Commissis at mynte en Hob Penge af en vis Qvantitet Sølv.

Blant lærde Mænd vare de navnkundigste: Doct. Niels Hemming, hvorom tilforn er talet. Johan Poul Resen, Biskop udi Sjælland. Jonas Jacobi Venusinus, Historieskriver. Tycho Brahe. Christian Longomontanus, Tychonis Discipel og Successor. Niels Krag, som blev nobiliteret. Olaus Wormius, den store Antiqvarius, Arngrim, den lærde Isl ænder, Holger Rosenkrands, Brokman, Casp. Bartholin, Pontanus, Meursius, Cluverus &c.

Jeg

Jeg har tilforn mældet om denne Konges Bygninger; nu vil jeg til Slutning, og det efter min vedtagne Maade, tale noget om hans andre Stiftelser, saavel udi geistlige som verdslige Sager. Saasnart Hans Majestæt selv traadte til Regjeringen Aar 1596 confirmerede han alle Universitetets Privilegier for sin Person, og siden stadfæstede han samme paa sin Søn Christians Vegne 1608, da han ved samtlige Stænders Stemme blev udvalgt til Kronprinds og Successor. 1600 lod han bygge et skjønt Hus for Collegio Consistoriali, og næst derhos en Professor-Residentz, som han lagde til Universitetet tilligemed en Hauge. Aaret derefter gav han det konstige Astronomiske Verk tilligemed det kongelige Bibliothek til Universitetet d). Han lod iligemaade mangfoldige Forordninger udgaae til Universitetets Nytte og Opkomst, saasom at Skovene ikke maatte forhugges Academiet til Skade: at Ingen, som applicerede sig paa det medicinske Studium, maatte tillades Praxis, uden de havde promoveret ved Universitetet, og der vare befundne dygtige dertil; at de, som til Kirketjeneste bleve viede, skulde betale de Penge, som tilforn efter Betjenternes Afgang af Arvingerne plejede at aflægges; om Gymnasia at indrette ved Cathedralskolerne, om Fundatzernes Constitutioner at haandthæve

d) Conrad. Aslac. de progress. Reformat in Dania siger 1605.

hæve og efterlede; at ingen Rude og Ulærde paa Academiet maatte antages; om Moderation og Lindring udi de Bekostninger, som gjøres ved Graderne. Udi samme Forordning findes blant andet disse Ord: derforuden skal gives Doctori af Professorerne saa og enhver af de 4 Borgermestere her i Byen, som ved Academiske Promotioner kunde være tilstede og inviterede, et par Handsker, saa got som en Rigsdaler in Specie. Siden enhver af Pastorerne item de andre Professorer og Raadmændene, som ved Promotionen ere tilstede, maa gives et par Handsker saa got som en halv Rigsdaler in Specie. Saa fremt og andre lærde Mænd og Borgere kunde være indbudne, da maa dem iligemaade foræres et par Handsker saa got som en halv Rigsdaler. Dog saa, at af de graduerede Personer udi alt ikke udgives meer end 30 eller 34 halve Rigsdalers Handsker, eller og 40 Par i det allerhøjeste. Og skal derimod være afskaffede alle Slags Gjæstebude 2c. Hvoraf sees, at Graderne tilforn have været heel kostbare, og at en Candidatus kunde ruinere sig udi Handsker. Videre lod Hans Majestæt udgaae en Forordning om den Kirke, som paa Academiets Bekostning var bygt udenfor Nørreport, og den Jure patronatus, som Academiet til samme Kirke var forundt: om Academiets

Bog-

Bogladе: om Bibelen paany at oplægge: om den Theologiske Examen kaldet Attestatz: om Depositz eller deres Examen, som komme af Skolerne: om En, som skulde nyde Stipendium for at studere Mathematiquen: om Studentere, som søge at emploieres til geistlige Embeder: om den saa kaldet Demis, eller Prøve, som gjøres paa Prædikestolen. Saa at de 3de store Examina, nemlig Depositz, Attestatz og Demis ere stiftede af denne Konge. Han forordnede ogsaa, at der skulde være 4 Professorers meer end tilforn, og tillagte enhver af dem vis Løn. Saaledes blev en Professor Metaphysices beskikket Aar 1619 den 3 April; en nye Theologus Aar 1630 den 10 Sept. item en Professor Lingvæ Latinæ, og en Professor Poeseos. Udi det Aar 1619 formerede han Communitetet endda med 20 Personers Underholdning foruden de forrige. Han lod ogsaa stifte det store Collegium for Studentere kaldet Regentzen, funderede siden Trinitatis-Kirke tilligemed det astronomiske Taarn, kaldet gemenligen det runde Taarn; og over Kirken lod anrette en Sal for Academiets Bibliothek; udi det Aar 1622 lagde han tvende roeskildske Canonicater under Kjøbenhavns Universitet; det ene til en Bogtrykker og det andet til en Kobberstikker, hvoraf sees, at han i visse Maader kan kaldes det kjøbenhavnske Universitets Fundator. Den Kjærlighed han havde til boglige Konster, strakte sig ogsaa til frem-

mede

mede Stæder, og for den samme Aarsag, da de Svenske huserede med deres Krigsfolk udi Sachsen, skrev han et helt bevægeligt Brev til Dronning Christine i Faveur af Universitetet til Wittenberg e).

Adskillige andre Folk opmuntredes af denne berømmelige Konge til at gjøre Fundationer for Studeringers Opkomst, saa at foruden Walkendorfs Collegium, hvorom tilforn er talet, adskillige anselige Stipendia bleve stiftede. Naar man derfore alt dette betragter, maa man desmere forundre sig over, at ingen af de Tiders Lærde har paataget sig at skrive en saa stor Velgjørers Historie.

Hvad Lov og Ret angaaer, da lod Hans Majestæt udi det Aar 1643 tilligemed den jydske Lov publicere den bekjendte Reces, som indeholder Alt, hvad han havde forordnet fra det Aar 1596. Den bestaaer af 3 Bøger, hvoraf den første Bog befatter Kirkesager, den anden angaaer Politien, og den 3die Norges Rige.

Efter den sidste svenske Krig gav han den norske Adel de samme Privilegier, som den danske Adel havde, nemlig Hals og Haand, og det formedelst den Troskab, de Norske havde ladet see i samme Fejde.

Udi

e) Lit. *Chr.* 4. ad *Christinam* Hafn. 16. Decembr. 1642 Manuscr. it. Glucsb. 14. Junii 1643. Manuscr.

Udi Omsorg for Mynten har han overgaaet alle sine Forfædre, hvilket sees af den Mængde af herlige Penge udi hans Tid slagne, som udi Godhed overgik alle vore Nabvers Mynt; dog bleve de smaa Penge under hans Regjering forandrede, hvorvel de store Stykker bleve stedse i deres Godhed og Valeur. En Rigsdaler gjaldt i Begyndelsen af hans Regjering 4 Mark Danske, hvilken Pris den begyndte at faae og saa mod Enden af Friderik den Andens Tid, som kan sees af Inscriptionen paa samme Rigsdalere, nemlig 4 Mark Danske, hvoraf enhver Mark gjorde 16 Skilling Danske, og kaldes en Rigsmark, efterdi den var en Part af en keiserlig eller Rigsdaler. Men disse Mark tilligemed de andre, som bleve siden slagne, lidede ofte stor Forandring udi Skillinger, ligesom Rigsdaler forandredes baade udi Mark og Skilling, som kan sees af Høistbemeldte Konges Mynte-Forordninger, hvoraf den, som blev publiceret Anno 1603, taler saaledes: at en Rigsdaler skal gjælde 33 Lybsk Skilling eller 66 Skil. Danske, og at en Mark Stykke Dansk Mynt skal gjælde halvsyttende Skil. Danske, og 4 Mark Danske lige saameget paa en Rigsdaler. Hvoraf man seer, at en Rigs eller dansk Mark galt 16 Skilling og en halv. Samme Forordning indeholder og et Forbud, at danske Rigsdalere, som vare udi højere Priis udi Hansestæderne, bleve forbudne at udføres; men,

mien, saasom dette Forbud kunde ikke hjelpe, lod Kongen udi Februari 1609 forordne, at en Rigsdaler skulde gjælde 68 Skilling Danske, og en Rigsmark 17 Skilling; thi saaledes taler Forordningen derom: at hver Daler skal herefter udi Vore Riger Danmark og Norge gjælde 34 Skilling Lybsk eller 68 Skilling Danske; skal og 4 Mark Danske gjælde lige ved en Rigsdaler, saa at enhver Mark Danske skal gjælde 17 Skilling Danske. Den liden Mynt forderbedes meer og meer, saavel her, som over hele Tydskland, hvorudover Anno 1610 blev forordnet, at der skulde gaae 74 Danske Skilling paa en Rigsdaler og 18 og en halv Skilling paa en Rigsmark. Derved kunde det endda ikke blive: Rigsdaler steg Anno 1616 til 80 Skilling Danske, og endelig ved en kongelig Forordning dateret den 16 Novembr. 1619 til 96, og 2 Danske Skilling begyndte fra den Tid at regnes mod en Lybsk Skilling; udi hvilken Tilstand den mindre danske Mynt er bleven til vore Tider. Ligemaade blev gjort samme Forskiel imellem Lybske og Danske slette Mark saaledes, at fra de Aaringer 1621 og 1622 to danske gik paa en lybsk Mark, og 6 danske slette Mark paa en Rigsdaler.

Men at Fremmede ikke skulde forderve den danske Mynt, føre den ud af Landet og besynderlig slaae onde Stykker udi Form af danske Marker, gjorde Hans

Majes-

Majestæt 1618 nye Myntelove, og satte Mynten udi en ny Orden; og komme udi bemeldte Aar udaf det kongelige Myntested de herlige Stykker, kaldet danske Kroner. Disse Stykker bleve først kaldede hele Kroner, siden dobbelte Kroner, og Aaret derefter lod han dele Mynten udi Guld-, Sølv- og Kobber-Mynt. Forordningens Ord lyde saaledes: at lade mynte først dobbelte Kroner af got Guld ꝛc. dernæst af got Sølv efterskrevne Mynt, som er hele, halve og Ort af Kroner, saa og halve Orts Daler, 4 Skillinger, 2 Skillinger og eneste Skillinger ꝛc. Udi ligemaade ville vi lade mynte efterskrevne Kobbermynt af godt rent Kobber, som er Hvider ꝛc. saa og Blafferter. Det er derfor at mærke udi den danske Myntehistorie, at under Christian den Fierde ere komne for Lyset Kroner, hvorudi endnu de fleste Capitaler bestaae, eftersom de efterfølgende højlovlige Konger have continueret at slaae en stor Mængde af halve Kroner, hvilke med Tiden fik Navn af hele Kroner, skjønt de udi Begyndelsen førte kuns Navne af Halve; thi de rette hele Kroner, som nu kaldes dobbelte, gjaldte 8 slette Mark, da disse ikkun gjælde 4 Mark. Under Christian den Fierde blev ogsaa de bekjendte 28 Skil. Stykker, item de saakaldte Bøtkens slagne. De første lod Hans Majestæt slaae ved Lejlighed af det uformodentlige svenske Indfald udi Holsten og Jylland

Anno 1643 og 1644, hvorpaa er Inscription: Justus יהוה Judex. De samme bleve udi Mynte-Forordningen kaldede nye To-Mark-Stykker. Anno 1648 strax efter Kongens Død bleve de reducerede til en ottende Deel ringere, og derfor endnu kaldes 28-Skilling Stykker. Derimod bleve de og slagne 8te Skilling-Stykker formedelst deres store Purhed og Vægtighed siden forhøjede til 10 Skilling, og kaldes endnu 10 Skilling-Stykker, og er den bedste smaa Mynt, vi have, men der ere nu omstunder ikke mange tilbage. Angaaende de saa kaldte Døtkens eller Døtkener, da mene vore Antiqvarii, at de samme have faaet Navn af den frisiske Stad Dodekum, contracte Døkum, hvor saadan Slags Mynt først kom for Lyset, og haver givet Navn til de danske Døtkens, og vare begge Slags af en Valeur, nemlig 3 lybske Skilling. Det vilde blive for vidtløftigt her at tale om alle de Stykker især, som denne store Konge lod slaae, besynderligen om hans Guldmedallier, som ved en og anden Lejlighed bleve slagne, saasom mit Forsæt ikkun er at tale om den brugelige Mynt. Jeg vil ikkun her løseligen melde lidet om tvende rare Stykker, som ved særdeles Lejlighed bleve slagne. Det første er en mægtig stor Skuepenge, paa hvis ene Side findes en Hest, der omkommes af en Løve, og paa den anden Side disse Vers:

Fru-

Frustra te
Opponis frænande
Caballe Leoni;
Albus eras, rubeus,
Si modo pergis, eris.

Den blev slagen Anno 1626 til en Erindring om de lyneborske Hertugers Frafald fra Kongen udi den tydske Krig; thi det lyneborgske Vaaben er en Hest, ligesom det danske en Løve. Til videre Erindring om det samme blev der en Løve og en Hest udi fuldkommen Størrelse støbt af Kobber, og sat udi Rosenborghauge, hvor de endnu sees udi samme Positur som paa Mynten. Den anden Mynt er liden, og kaldes gemeenligen Brille-Ducat. Derpaa staae disse Ord: Vide mira domini: med en Brille derover. Aarsagen dertil er denne: udi højstbemeldte Konges Tid bleve fundne i Norge nogle Guld-Miner, deraf bleve 1644 slagne nogle halve Ducater, som ligge forvarede paa det kongelige Konstkammer. Disse Ducater understode sig nogle Fremmede at nægte, at de vare af norsk Guld; foregivende, at der aldeles intet Guld var udi Norge; hvorudover Hans Majestæt, da han siden fandt en anden Guld-Mine, lod slaae disse Brille-Ducater, for at betegne, at hvo som ikke vilde troe eller kunde see, maatte betjene sig af Briller. Derom har jeg videre talet udi Danmarks og Norges Beskrivelse i det Capitel om Norges Beskaf-

 fenhed.

fenhed. Ellers udkom udi denne Konges Tid en liden sær:deles Mynt, hvorpaa stod en Rytter, holdende et Sværd i Haanden. Disse Penge siges at være slagne, at de tilligemed andre moskovitiske kunde bruge udi Handel af Laplænderne, som laae under dansk og russisk Herredom. De samme fik blandt Russerne Navn af Copeck, thi Copejeck betyder Hastatus paa Moskovitisk, eller En, som fører et Spyd, hvorfore de endnu blandt Kjøbmænd kaldes Copeker. Enhver af dem gjør en 48del af en Rigsdaler, som kan sees af den Befaling, som Kongen 1619 gav Myntmesteren Johan Post, om at slaae samme Penge. Ordene lyde saaledes: At 48 Dænninger skal veje en Rigsdaler, og være af Prøve som russiske Dænninger. De bleve derefter ogsaa kaldte russiske Dænninger, efterdi de vare slagne udi Danmark af Valeur med russiske Penge, og bleve gangbare udi Rusland. Endelig er at mærke, at under denne store Regent ere blevne slagne de første Sølvpenge af Kongsberger-Sølv, saasom Minerne bleve fundne, og Værket anlagt udi hans Tid. Derom tales vidtløftig paa et andet Sted.

Dette, som jeg har antegnet om Christian den Fjerde, kan regnes for at være noget, eftersom det er det meste, og fast det eneste, som er kommet for Lyset, men det kan regnes for intet, i Henseende til hans lange Regjering, og hans store Bedrifter,

som

som udfordre nogle Folianter; thi der var neppe nogen Regent paa de Tider mere hurtig, mere forfaren og af større Sindets Gaver end Christian den Fjerde. Vel er sandt, at Sverrigs Konge, Gustav Adolph, af Skribentere bliver opløftet til Skyerne, og at samme Konge fortjener al den Ros, man ham tillægger, men, naar jeg lægger disse Kongers Bedrifter paa Vægtskaal, finder jeg, at Christian den Fjerdes ere de vigtigste. Gustav Adolph var en stor General, Christian den Fjerde gav ham udi Krigs-Erfarenhed intet efter; den Første vidste at vinde, og at forfølge en Sejer, den Anden vidste og at vinde og tilligemed at rede sig ud af en Ulykke. Den Første blev stor af Medgang, den Anden større af Modgang. Hvis Christian den Fjerde havde ført Gustavs Krig udi Tydskland, da de tydske Stænder og andre Allierede grebe sig for Alvor an, havde han ogsaa havt Gustavs Lykke; og, hvis Gustav havde begyndt Krigen først, da Stænderne vare søvnagtige, og de Allierede lunkne, havde han ogsaa havt Christian den Fjerdes Uheld. Saa at, om den Ene vinnede mere udi samme Krig, saa er Saadant mere at tilskrive Tiden end Personen; thi begge Krige bleve førte mestendels med tydske Tropper, og vidner Christian den Fjerde udi en Skrivelse til sin Resi-

dent

dent Peder Wibe *), at der Anno 1641 vare ikke mere end 600 indfødde Svenske udi deres Krigshær. Udi den Krig, som disse store Konger førte indbyrdes med hinanden, er bekjendt, at Christian den Fjerde fik Overhaand. Gustav var mild og beleven; Christian som en gemen Borger udi Omgjængelse; Begge elskede Ret og Retfærdighed, belønnede Dyder, agtede lærde Folk, og vare selv lærde. Begge havde aabne Hjerner, hvilket den Første lod see som en stor General, den Anden tillige som en stor Konge, som en stor Statsmand, som en stor Sømand og en habil Dommer. Saa at den Første var *alene* stor udi Krig, den Anden tilligemed udi Fred. De vare begge hurtige. Gustav løb som en Lynild hele Tydskland over, Christian den Fjerde *saae man nu* udi Spidsen af en Krigshær, nu paa et Admiralskib, nu paa den anden Side af Nordcap; thi han sejlede engang forbi samme Nordcap til Moskovien, hvilket neppe nogen Konge har gjort. Sverrig har aldrig været større udi Krig end udi Gustavs Tid, og Danmark aldrig større udi Fred end under Christians Regjering. Der vrimlede Landet af store Generaler, her af lærde Folk og store Statsmænd. Det er uvist, om Gustav rev flere Stæder ned, end Christian bygde Steder op. Med et Ord: Gustav syntes at have

*) Epist. *Christ* 4. ad *P. Wibe*. Glucksb. 7. Augusti 1641. Manuscr. autogr.

have Alexanders Exempel for Øjne, og Christian den Fierde Alexanders tilligemed Augusti; thi den svenske Konges Passion var at udvide sit Riges Grændser; den danske Konges at hele sit Riges indvortes Saar, saa at, hvis Sverrig kan vise den største General paa de Tider, saa kan Danmark vise den største Konge.

Men, som intet Menneske paa Jorden er uden Lyde, saa tillægges denne store Konge en Slags Hastighed og Overilelse, saa at han var prompt til at straffe endogsaa med egen Haand; dog gik Saadant ikke saavidt, som Monsr. de Hayes skriver, at han omkom Nogen i Vrede, thi man finder aldeles intet Exempel derpaa. Det er troligt, at han har arvet denne Qvalitet efter sin Fru Moder, Dronning Sophia, hvilken brugte baade Ris og Svøbe for at holde sine Domestiqver i Ave. Til dette at forsvare kan man sige, at Saadant rejste sig mere af en patriarchalsk og oeconomisk Iver, end af et hidsigt Blod, og at efter de Tiders Maade Regentere derudi syndede ikke saa meget mod Bienseance, som nuomstunder; thi, i vor Tid lader det ilde af enhver simpel caracteriseret Person at lægge Haand paa sine Tjenere, da det tilforn ved Lov var enhver Hosbond tilladt at straffe sin Hustru med tørre Hug. Ellers er herved at mærke, at, naar Hans Majestæt udi Overilelse slog Nogen, paafulgte der strax en Naade, hvorpaa

gives adskillige Exempler. Der fortælles gemeenligen, at alle de, som han lagde Haand paa, bortvisnede, og kunde ikke trives mere, men jeg finder intet Exempel derpaa, uden i den bekjendte Capitain Munk, hvilken derover døde af Chagrin, om Factum ellers er rigtigt. Det haarde Brev, som han tilskrev Carl den Niende af Sverrig, kan ikke aldeles, skiøndt nogenledes, undskyldes ved Ungdoms Hidsighed, og ved det, at han af samme Konge var bleven provoceret. Hans Maiestæt hørte særdeles ilde hos Adelen, formedelst den Execution, som skede paa Admiral Peder Galth. Men man kan sige, at, saasom adskillige af Kongens Ordres bleve slet exeqverede udi den sidste Krig med Sverrig, saa var det fornødent eengang exemplariter at straffe. Endel har villet tilskrive Kongens Præcipitance Slagets Forlis ved Kønigs-Luther, men den hollandske Skribent Aitzema siger, at han derudi lod see alle de Qvaliteter, som udfordres af en klog Feltherre, hvorvel samme Skribent, som en Hollænder, ikke kunde være denne Konge synderligen bevaagen; thi Hans Majestæt tede sig stedse unaadig mod de forenede Provindser, hvilket gik saavidt, at de samme omsider sloge sig til hans aabenbare Fiender, Danmark til liden Baade, hvorfore ogsaa den stedsevarende Attachement, han havde til Spanien, og den Unaade, han ideligen lod see

mod

mod Hollænderne, er af Nogle bleven anseet som en Statsfejl. Udi det øvrige kan man sige, at han var begavet med alle de Qvaliteter, som udfordres af en Konge; ja at han uden Dispút var den habileste Regent paa de Tider; thi, endskjøndt der findes adskillige Konger udi Historien, der have gjort store Ting, saa findes der neppe nogen, der haver gjort Alting selv, som denne Konge. Og er det just dette, som man hos denne store Regent meest maa admirere, thi hvad han selv inventerede, exeqverede han selv. De fleeste Anstalter flode af hans eget Hoved, og de fleste Ordres findes skrevne med hans egen Haand. Og, naar han commanderede Flaadet eller Armeen, førte han ikke alene selv sine Folk og Skibe an, men endogsaa selv reconnoscerede Fienderne, for at give sine Generaler og Admiraler Kundskab om deres Tilstand, saa at jeg veed ingen Potentat derudi at ligne med ham uden Petrus Alexiovitz. Vel bliver det gjerne antegnet som en Feil hos store Potentater, at de bemænge sig med alt for smaae og ringe Sager, og synes derfor, at man med nogen Billighed kunde dadle dette hos denne Konge. Men, saasom paa den samme Tid, han ordinerede Kjøkken- og Kjelder-sager, underviiste Skrædere, Skomagere, Tømmermænd, Murmestere og alle Slags Haandværksfolk ja gav Ordre til, hvorledes man skulde omgaaes og handle med de kongelige Børns Klæder, Sko og

Strøm-

Strømper, han tilligemed underviiste Ambassadeurs om alle Hoffers Tilstand, Generaler om Fiendens Styrke og Svaghed, Statsmænd om Conjuncturerne i alle Lande, bivaanede alle Retter, og deciderede selv udi de fleste Sager, saa kan man sige, at deslige smaa Forretninger, som lægges andre Potentater til Last, tjene her til Beviis paa et forunderligt stort Begreb og en Arbejdsomhed, hvis Lige neppe er at finde udi gamle og nye Historier; saa at man kan sige, at alle Slags Folk, Høje og Lave, vare udi hans Tid ikke andet end Machiner, der dreves af Kongen, som det store Hjul alene. Og fortjener derfor denne active Herres Historie fremfor alle Regenteres at udføres i Pennen, allerhelst efterdi han selv har givet saa skjønne *Materialier dertil*, og hvoraf jeg har betjent mig ikke alene i at corrigere og autorisere Historien, men endogsaa at skaffe den Anseelse dermed; thi ingen Historie, som mig er bekjendt, er hidindtil kommen for Lyset, som er illustreret overalt med en Konges egenhændige Breve og Ordres, saa at derfore Saadant, om intet andet, kan recommendere dette mit Værk.

Over-

****

Overgang til femte Periode i den danske Historie.

Saasom den store Forandring, som udi Christian den Tredies Tid skede udi Kirkesager, har fortient en nye Periodum udi den danske Historie, saa foraarsager den forunderlige Forandring, som under Friderik den Tredie skede udi Staten, at man her maa sætte den Femte Periodum, til hvilken førend jeg skrider, vil jeg her give Afridsning paa Rigets Tilstand udi den 4de Periode.

Saasom Regieringen ved en autentiqve og høitidelig Act blev giort arvelig udi det kongelige Hus under Friderik den Tredie; saa forekommer her først en Ting at examinere udi dette Riges Jure publico: om Danmark var et fuldkommen Valgrige, førend denne store Forandring skede. Nogle, blandt hvilke

Buno,

Buno, som ex professo har skrevet herom, holde for, at dette Rige stedse har været arveligt, og forfægte deres Mening med efterfølgende Argumenter: 1) at de Nærmeste udi Blodet have altid succederet, saa at ogsaa de, som have været udygtige og uværdige til Regjeringen, ej ere blevne udelukte; thi Arveriger skilles fra Valgriger derudi, at udi hine er en fornøden Succession. Nu er det af Historierne bekjendt, at de danske Konger fra Canuti Magni Tid indtil Dronning Margareta have regieret saaledes, at Sønnen haver stedse efterfulgt Faderen, omendskjøndt han af Folket undertiden har været holden udeqvem til Regjeringen; hvilket synderligen kan sees af tvende Exempler. Først Kong Svends, hvilken, eftersom han var Knud den Stores næste Forvante, nemlig hans Søstersøn, blev Konge udi Danmark, fordi der var ingen anden tilovers af Kongestammen a); det andet Exempel tages af Kong Abel, hvilken succederede sin Broder Erich, som han havde ladet ihjelslaae, og det, som Historien siger, efterdi der var ingen nærmere af den kongelige Stamme; thi, dersom de danske Stænder havde havt Ret til at vælge sig en Konge, havde de udentvivl gaaet den forbi, som havde begaaet saadan Misgjerning, og hvilken de ikke kunde vente sig noget got af, og udvalgt hans yngste

a) Herudi rettes adskillige Feil hos Bunonem, som jeg ikke vil specificere.

yngste Broder Christopher b). Det andet Argument, hvormed de bevise de gamle danske Kongers Arverettighed, tages deraf, at Riget undertiden ikke alene er faldet til Udlændinge, efterdi de have været den afdøde Konge beslægtigede; men endogsaa, at en Dronning haver regjeret. Det første kan sees af Kong Olufs Exempel udi Norge, hvilken, hvorvel han var en Udlænding, kom dog til Regjeringen, efterdi han var født af den danske Prinsesse Margareta; item af Erich af Pommern, der ogsaa, omendskjønt en Udlænding, kom til Regjeringen, efterdi han nedstammede fra den danske Prinsesse Ingeborg. At Fruentimmer ogsaa have regjeret, beviser Dronning Margaretes Exempel, hvilken efter hendes Søns Død blev regjerende Dronning udi Danmark og Norge, thi Historien siger, at, saasom der ingen af den kongelige Stamme paa Sværdsiden var tilovers, faldt Regjeringen til Dronning Margareta, og siger derfor en fremmed Skribent, nemlig Arnisæus lib. 3. Republ. Fruentimmer udelukkes ikke af Arve-Regjeringer, hvilket kan sees af den Spanske, Aragoniske, Engelske, Skotske og Danske Historie.

Det

b) Dette Bevis kan dog ikke holde Stik; efterdi Historien viser, at man antog Abel af politiske Raisons, at Slesvig kunde forenes med Riget igjen.

Det tredie Argument tages af umyndige Børns Succession, hvilket er et ufejlbarligt Beviis paa en arvelig Regiering; thi det var urimeligt, at, naar Stænderne havde den Magt at udvælge den Bedste og Dygtigste, de da skulde tage et umyndigt Barn, som ikke kunde regiere sig selv. At der udi Danmark ere komne umyndige Børn til Regieringen, kan sees af Erich den Anden, hvilken blev kaldet Barn, efterdi han kom til at regiere udi sine Børneaar: Erich Menved blev Konge udi sit 12te Aar; item Olaus, Margaretes Søn, hvilken udi sit 11te Aar blev hyldet til Konge udi Danmark. Dronning Margarete lod ogsaa hylde Erich af Pommern, da han endnu ikkun var et Barn, saa man deraf kan see, at det Rige, som betroes smaa og umyndige Børn, ikke kan være et frit Valg- men Arve-Rige.

Det fierde Hoved-Argument tages derudaf, at Kongerne undertiden have delt Riget som et Patrimonium imellem deres Børn, hvilken Deling ingen Sted har uden i Arve-Riger; ja end ikke udi alle; saaledes seer man udi den danske Historie c), at Kong Knud den Store deelte Rigerne mellem sine Sønner, saa at Harald fik England, Knud Danmark, og Svend Norge; siden den Tid er Danmark ofte bleven delt blandt mange Prindser, hvilken Deling nok-

som

c) Dette Argument passer sig her ikke, saasom Danmark ikke blev delt.

som giver tilkjende, at Riget efter en Konges Død ikke faldt til Stænderne, og gav dem Magt at udvælge En efter eget Behag; thi ellers havde de ikke tilstrebet, at Riget derved blev svækket. Historierne give tilkjende, at saadanne Delinger skede, efterdi endel Konger af utidig Kjærlighed til deres Børn undertiden satte Rigets Velfærd tilside, og delte Provincerne imellem deres Sønner, at ingen skulde være arveslös.

Det femte Argument tages af den Magt, de danske Konger have havt at adoptere til Successionen. Nu er vitterligt, hvad Adoptio in jure er, og at den ikke kan have Sted uden udi Arve-Riger, hvorom Bodinus taler de Republ. I. 6: naar den kongelige Linie er uddød, haver den Sidste Magt til at adoptere en Successorem, uden Raadet eller Folket haver saadan Ret, dersom derfore en Konge adopterer en Successorem, holdes han ufejlbarlig for at have sit Rige med Arverettighed. Udi den danske Historie finder man, at Dronning Margareta, som havde Danmark og Norge ved Arveret, og Sverrig ved Vaabenret, adopterede den unge Hertug af Pommeren til sin Søn og Arving udi alle tre Riger.

Nu rester, at efterfee, om denne Arverettighed, som de danske Konger havde, blev afskaffet, da de

hvidvilige Konger af den oldenborgske Stamme, komme at sidde paa Thronen, eller om den endda blev ved Magt. Der er ingen Tvivl paa, naar den kongelige Familie ganske er udslukt, om den sidste Konge ikke udi saadant Fald nævner en Successor, at jo da Riget falder udi Stændernes Hænder. Men, endskjøndt Christopher af Bajern ingen Børn efterlod sig, var dog den kongelige danske Linie ikke uddød; thi der levede endda Adolphus, Førsten af Slesvig og Greven af Holsten, som nedstammede fra Waldemar den Tredie, hvilken Stænderne derfor offererede Riget. Men, da samme Adolphus vægrede sig formedelst adskillige Aarsager derfor, søgte Stænderne Grev Christian af Oldenborg, besynderlig af den Aarsag, efterdi han var fød af Hedevig, Adolphi Søster, og derfor var den nærmeste Arving til den danske Krone. Af det derfor, at de nordiske Riger bleve forflyttede til det oldenborgske Hus, kan man see, at Stænderne holdte for, at samme Riger ved Arveret tilhørte samme Familie.

Omendskjøndt Stænderne siden, efterat Riget var forflyttet paa en fremmed Prinds, indskrænkede meget den kongelige Magt, besynderlig, efterat Kong Christian den Anden havde forladt Rigerne, efter hvilken Tid de tiltoge sig Magt at udvælge Konger, observerede de, dog, endogsaa i Udvælgelsen selv en Arve-Succession, og aldrig gik den førstefødte Prinds

forbi.

forbi. Saaledes fulgte efter Christian den Første hans Søn Hans; Kong Hans igjen designerede sin Søn Christian den Anden til Konge, da han var ikkun 6 Aar gammel, hvorvel med Standernes Samtykke. Efterat Kong Christian den Anden var dreven i Landsflygtighed, kan man ikke nægte, at jo Successionen blev brudt, efterdi hans Søn Johannes blev forbigaaen, og hans Farbroder Friderik den Første blev antagen til Konge, hvorudover ogsaa samme Johannes protesterede imod saadant Valg, men, saasom han døde udi samme Aar som Kong Friderik, faldt Riget til dennes Søn Christian den Tredie, og siden ved Christian den Tredies Død til Friderik den Anden, som blev igjen efterfulgt udi Regjeringen af sin Søn Christian den Fjerde, en Prinds udi sit ellevte Aar. Christian den Fjerdes Søn blev udi sin Faders Livstid designeret til Konge udi Danmark, og derfor gemenlig kaldet Christian den Femte, omendskjøndt han døde Prinds; saa at man deraf kan see, at hvor stor Magt Stænderne, efterat Riget var forflyttet paa den oldenborgske Stamme, tiltoge sig, de dog altid iagttoge Arve-Successionen, naar man alene undtager Prinds Johannes Exempel, hvilken, da Kong Christian blev dreven i Landsflygtighed, blev af Frygt for hans Fader forbigaaen.

Men efter Christian den Fjerdes Død begyndte nogle af Stænderne at pønse paa Nyt, og disputere

hans Søn Friderik Hertugen af Bremen Successionen. Men den største Del af Adelen satte sig imod saadant Anslag, saa Prinds Friderik efter den lovlige gamle Sædvane blev Konge udi sin Herr Faders Sted, hvorvel den kongelige Magt ved en haard Haandfæstning blev mere indskrænket end i nogen hans Forfædres Tid. Udi denne højlovlige Konges Tid toge Stænderne den Resolution, som siden skal omtales, og restituerede Hans Majestæt udi den Ret, som de gamle danske Konger tilforn havde.

Det fornemste, som synes at stride mod denne Mening, er, at de danske Konger ofte udi Historien blive kaldne Valgkonger; men dertil kan svares, at der findes mange Exempler paa, at Konger endogsaa udi de Riger, som ingen tvivler paa, at de jo ere Arveriger, ogsaa kaldes udvalgte Konger: saaledes er der ingen Tvivl paa, at jo det franske Rige stedse har været et Arverige; ikke desmindre blive dog de franske Konger ofte af Skribentere stilede udvalgte Konger, og brugte derfore Erkebispen af Rejms ved den kongelige Inauguration saadan Formul: jeg udvælger udi Folkets Navn til Konge udi Frankrig. Iligemaade blive ogsaa de spanske Konger ofte kaldne udvalgte Konger, hvorvel Ingen tvivler paa, at jo Spanien er et Arverige; hvoraf man kan see, at det Ord Udvælgelse betyder ikke alletider, at Stænderne have fuldkommen Magt ved en Kon-

ges Død at give Riget til, hvem dem lyster, men at det undertiden betyder intet andet end en Inauguration og Hylding. At det samme Ord ikke haver havt anden Bemærkelse udi Danmark, kan sees af den hele Følge af Historierne, som viser os, at den førstefødde Søn altid haver succederet sin Fader, og at der aldrig ved en Konges Død har været Interregnum eller Mellemrige, som udi Polen og andre Steder, hvor de rette Valgriger ere.

Saavidt deres Bevisligheder, som holde for, at udi dette Rige stedse har været en Arve-Succession: andre derimod, som holde for, at Danmark har været et Valgrige, raisonnere saaledes: 1) at Riget stedse har været kaldet et Valgrige, og at Kongerne have givet sig selv Titul af udvalgte Konger, hvilket, de mene neppe kunde bevises saa bestandig at være skeet udi noget Rige, hvor der er en Arve-Succession. 2) At, endskjønt den ældste Prinds stedse har succederet sin Fader i Regjeringen, saa viser dog Historien saadant stedse at have været skeet ved en Konges Persvasion og Stændernes Samtykke. 3) At det samme, som kan siges i Faveur af de Førstes Mening, kan ogsaa appliceres paa Polen og Keiserdom, hvor den ældste Søn gemenligen har succederet sin Fader, skjøndt samme Riger uden Disput ere Valgriger. 4) Om efter en Konges Død gemenligen intet Interregnum har været udi Danmark, saa er saadant skeet, efterdi

 en

en Successor gjerne har været designeret udi den forrige Konges levende Live. 5) At Norge stedse derudi har været distingveret fra Danmark, nemlig, at det første har været et Arve- og det sidste et Valgrige; hvorudover ogsaa Norge fik Valgrettighed tilligemed Danmark ved den calmarske Constitution, 6) at der virkeligen har været Interregna, saa ofte en Konge er død, førend han har formaaet Stænderne til at designere en Successorem, som for Kong Abel, for Christopher den Første, for Kong Waldemar den Tredie, for Dronning Margareta, og andre.

Dette er hvad, som kan siges pro og contra i denne Materie, og som jeg overlader til Andres Kjendelse. Alt hvad jeg haver her at sige, er, at Tiderne maa distingveres, og at, ligesom Stændernes Myndighed har lempet sig efter Tidernes Conjuncturer, saa har og Valgrettighed, og skal man neppe bevise af nogen Haandfæstning d), at den Punct om Valgrettighed haver været indført, førend den calmarske Forening; thi den Clausula blev allerførst indført udi samme Forenings Constitution, skjønt med saadan Restriction, at de kongelige Børn skulde ikke forbigaaes,

d) Den ældste Haandfæstning, vi have, er Christopher den Andens, og saasom Hvitfeld ingen for den Tid har anført, er det troligt, at den er den allerførste; men derudi saavel som i det efterfølgende, tales intet om Valgrettighed.

gaaes, naar En af dem fandtes beqvem til Regjeringen, hvorudover Alt, hvad man kan fremføre om de forrige Tiders Valgrettighed, er mørkt og vakkelagtigt, saa at man ikke kan sige, om de kongelige Børns Hylding, som skede i Forældrenes levende Live, var en pur Ceremonie, eller et Reqvisitum til at autorisere deres Successionsret. Ja Stænderne selv tale nu om deres Valgrettighed, nu igjen om de kongelige Børns retmæssige Prætentioner paa Kronen. Men ved de tre Rigers Forening og den calmarske Constitution, kan ikke nægtes, at jo en indskrænket Valgrettighed blev indført, saasom der blev gjort en fundamental Lov, at ingen kunde blive Konge uden den, som alle tre Rigets Stænder efter [de fleste Stemmer dertil udvalgte, hvorudover, da Sverrig siden tog sig egne Herrer, og Kongerne protesterede imod saadant, skede deslige Protestationer ikke i Henseende til deres Successionsret, men paa de tvende andre Rigers og Foreningens Vegne. Da Foreningen blev brudt, ophævedes ogsaa den calmarske Constitution, og conseqventer den Articul om Valgrettigheden, saa at Regjeringens Form burde igjen blive, som den var tilforn. Man seer ogsaa, at Norge da virkeligen igjen blev anseet som et Arverige, saaledes, at endogsaa alle kongelige Børn skrive sig Arvinger til Norge. Men Stænderne udi Danmark, profiterende af Rigets Conjuncturer, magede det saa, at

den

den Valgrettighed, som før Foreningen bestod mere udi en Titel end Realitet, blev indført som en fundamental Artikel udi Haandfæstninger, saa at man kan ikke nægte, at Danmark siden den Tid var jo et Valgrige i det ringeste Facto om ikke Jure.

Endskiøndt saadan Valgrettighed ikke har været aldeeligen øvet, saa kan man sige, at saadant alene har været skeet af politiske Aarsager; thi, saasom Kongerne vare Arvinger til Norge, saa var det at befrygte, hvis Stænderne udi Danmark havde udvalgt sig en Fremmed til Konge, at ikke alene Norge og Holsten skulde skilles fra Riget, men endogsaa at Danmark skulde staae Fare for at blive undertvunget af de Konger, som samme Lande arveligen kunde tilfalde. Og er det i saadan Henseende, at de tydske Churførster ikke gjerne vige fra det østerrigske Hus.

Hvad Regjeringens Form anbelanger udi den fierde Periode, da var Kongernes Magt meget indskrænket, og grundede Stændernes store Privilegier sig paa Friderik den Førstes liberale Haandfæstning; thi, saasom Høystbemeldte Konge imod Forhaabning fik Tilbud af den danske Krone, fandt han ikke raadeligt at tinge med Stænderne om Regjeringens Form, men indgik Alt, hvad de forlangede, og hvad engang accorderet var, maatte alle hans Successores ogsaa underskrive. Dette uanseet, seer man dog, at Friderik den Anden har ført et temmelig myndigt Regiment,

mente, og Christian den Fierde havde fast Anseelse af en souverain Konge, og det saavel i Henseende til hans store Qvaliteter, som hans langvarige Regimente; thi saasom han var den ældste og habileste Mand i Raadet, taalede han ikke alt for dristige Modsigelser, men ofte afviisede een og anden ung Raadsherre med disse Ord: **det er noget, som jeg har overlagt med Din Farfader.** Man finder ogsaa, at han agtede at afskaffe de store Charger: men mod Enden af hans Regjering faldt denne store Myndighed igjen, og det formedelst de Aarsager, som udi hans Historie ere anførte; saa at Adelen begyndte ikke alene at spille Mester igjen, men endogsaa efter hans Død bragte deres Magt paa den højeste Spidse: thi hans Søn og Successor, som de længe disputerede Kronen, maatte lade sig end mere indskrænke end nogen af hans Formænd, saa at Rigets Hofmester, der forestillede Adelen, var i Begyndelsen af hans Regjering anseet heller som Kongens Collega end som en Undersaat: men, forbi Strengen blev spendt for højt, brast den, og, da man ventede at see Riget forvandlet til en Republique, fik det kongelige Hus, med hele Verdens Forundring, en Enevolds-Magt og Myndighed.

Førend denne store Forandring skede, bestod Majestas Regni eller den Souveraine Magt udi Stændernes store Forsamlinger, kaldne gemenligen

Dan-

Dannehoffe eller Herredage: de samme vare to Slags, nemlig, de saa egentlig kaldne Herredage, og de store Moder.

Herredage vare aarlige Forsamlinger af Rigets Raad, som boede her og der i Riget, og ikke vare alletider hos Kongen, uden de bleve kaldede, men Enhver boede paa sit Gods eller paa de Amter, som han var forlehnet med. Herredage kunde alene paabydes af Kongen. De bleve paabudne paa det Sted, hvor Kongen opholdt sig, hvilket gemenligen var i Kiøbenhavn. Naar Kongen rejsede til Provincerne for at holde Herredage andensteds, blev gemenligen Rigets Hofmester tilbage i Kiøbenhavn i Kongens Sted. De Herredage, som paabødes i Provincerne, haldtes gjerne i Viborg, Odense eller Mariebo; der bleve først Processer foretagne og dømt der udi, og siden Landets Tarv og Anliggende efterforsket, og Forordninger forfattede. Herredage bleve saaledes først kaldede udi Friderik den Førstes Tid, thi da tituleredes allerførst Rigets Raad Herrer, og udi Christian den Tredies og Friderik den Andens Tid kaldtes hver Adelsmand Herremand. Dog blev der altid ikke saa nøje nogen vis Tid iagttagen, men Herredagene bleve af Regjeringen notificeret, naar Sagernes Mængde det udkrævede, ved et Patent, som gik ud tre a fire Maaneder før Tiden, og som blev insinueret til alle Landsting, og der oplæst, paa det at saa

dant

vant kunde være Alle vitterligt. Og, som jeg udi Hænder haver et original skrevet Patent om Herredagenes Holdelse udi Christian den Fierdes Minorennitet, hvoraf man kan see deres Beskaffenhed, hav jeg holdet nødigt, det her at anføre. Det lyder saaledes:

Vy Christian thend Fierde med Guds Naade Danmarkis, Norgis, Vendis, og Gottis udvalde Konning, rc. helse Eder alle Vore kjere troe Undersatte, Riddersmænds Mænd, Fruer, Jomfruer, Prælater, Canniker, Provster, Præster, Kjøbstedsmænd og menige Almue, som bygge och boe offver dette Vort Rige Dannemark. Vider, at eptersom af Os och Vore Elskelige Dannemarkis Riigs Raad er forordeneret och for gott ansehet udi dette Aar at skulle holdes allmindelige Herredage her udi fornefnte Vort Rige Dannemark; thi haffe Vy nu, paa thet alle Vore Undersatte, som nogen Sag haffue at forrette, maa komme till Rettens Udføring och Ende, beslluttet og ere til sinds Gud till Loff og Ære, Vore kjere Undersatter til Trøst, Glæde, Gaffn og Guode at ville (næst Guds Hjelp) nu til Hellig Trefoldigheds Søndag, som er den 25 Maj førstkommend, og udi Vor egen Nerværelse at

lade

lade holde almindelige Herredage her udi Vor Kjøbsted Kjøbenhavn, och med fornefnte Vore Elskelige Dannemarkis Rigis Raad samptligen sidde Retterting, och forhjelpe hver till Long og Rett udi the Sager, som for Oss enten ere steffnede eller och ther forinden louligen indsteffnet worder, och for Os bør att ordelis. Bedende og bydendis alle thennem, som nogen Sager til thend Tid for Os og Vore Elskelige Riges Raad haffue udi Rette, och allerede ikke haffue taget Steffning, att the med thet første kommer ind udi Vort Cantzelii: ther skall eder Steffning meddelis: dog skall ingen Sag indsteffnes till samme Herredage, uden the tillforne haffue værit till Herriths Ting, och Lands Ting, och ther er gangen Dom i Sagen, som thet sig bør, eller och at ther er Sag, som for Os og Vore Elskelige Dannemarkis Rigis Raad endeligen bør at ordeles, huor epter huer kand vide sig at forholde. Giffuet paa Vort Slott Kjøbenhaffn then 8 Dag Februarii Aar 1589. Under Vort Signet.

Højbemelte Vor allernaadigste udvalde Herre, Printz og Konnings tilforordnede Regjerings Raad, som tilstedde ere.

Peder Munk. Christoffer Walkendorff.

Store

Store Moder derimod vare Samlinger af alle Stænder, nemlig, af det hele Riges Adel, Bispre og andre Gejstlige, Borgere og Bønder. De samme bleve holdne paa extraordinaire Tider ved særdeles Lejligheder og gemenligen i Ringsted, Viborg, Odense, og Lund i Skaane, nemlig, naar Skat skulde paalægges, Krig føres, ꝛc.; thi saadant kunde ikke gjøres uden med menige Mands Samtykke. Hvad, som her kaldtes Herredage og Dannehoffe, kaldtes i Førstendømmene Landdage og Ridderdage, og vare de samme af saadan Beskaffenhed:

Da Delingen skede mellem Christian den Tredie og hans Brødre, blev Noget udi Fælled, nemlig Magt og Myndighed over Prælater og Ridderskab. Denne Magt vexlede om hvert Aar paa Michaelis Dag, saa at den, der antog Directorium, kaldtes Regjerings-Herre, hvorudover, endskjøndt alle Befalinger udgaves i begge Herrers Navn, saa dog bleve de allene forseglede med den regjerende Herres Segl. Regjeringen var udi den kongelige Del fordum i Segeberg, men da Glückstad 1620 blev anlagt, blev den did hen forflyttet, og det førstelige Hus havde Regjeringen udi Gottorp. Landdagene vare dog ikke stedse bundne til disse 2 Stæder, men det stod den Herre frit for, som regjerede, at nævne andre. Paa Landdagen skulde være en Land-Cantzler og en Notarius, hvilke stode udi begge Herrers Tjeneste.

neste. For denne Ret svarede ingen i første Instance uden Prælater og Adelen i begge Førstendømmene, dog var den Forskjel, at de slesvigske Prælater og Adel dømmedes efter Waldemar den Andens jydske Lov, dernæst, at de samme maatte ikke indstevne for højere Ret, uden de vilde underkaste sig Unaade, som det hendte en Adelsmand udi Christian den Fjerdes Tid, hvilken brugte usømmelige Ord paa Landdagen, og truede Kongen at vilde appellere Landdags-Dommen til den kejserlige Kammer-Ret, hvorudover Kongen blev saa fortørnet, at han befol hans Gaard at afbrændes, som Arnisæus vidner, der saae den staae ibrand. Men den holstenske Adel dømtes efter den tydske Ret, og kunde appellere til den kejserlige Kammer-Ret udi Gjeld, som var over 500 rhinske Gylden, hvilken Summa ved Kejser Matthiæ Privilegium af 1617 blev forhøjet til 1000 rhinske Gylden. Foruden disse Landdage vare andre store Forsamlinger, som gjerne holdtes til Kiel, kaldne Ridderdage, hvor al Adelen kom sammen, og hvor Sager forhandledes, som Førstendømmernes Regjering anginge.

Hvad ellers de store Rigsforsamlinger angaaer, da vare de fordum her i Riget det samme, som Rigsdage nu omstunder i Polen. Den Forskjel er alene, at til de polske Rigsdage blive alene kaldne Adelen og Prælater, da derimod til de danske Rigsdage bleve

stævn-

stævnede alle Stænder endogsaa Borgere og Bønder, hvorvel de sidste vare ofte ikke andet end Tilskuere, saasom det Alt kom an paa Adelen. Af Adelen toges alle de Personer, som constituerede det store Rigets Raad, bestaaende af 23 Lemmer, af hvilke, naar nogen ved Døden afgik, havde de andre Frihed ved en Bevilgning given 1645, at forestille udi den Province, den Døde var udaf, 6 til 8 Personer, hvoraf Kongen satte en til Rigets Raad og ingen anden, og, naar nogen af de højeste Rigets Bestillingsmænd, saasom Rigets Hofmester, Marsk, Rigets Cantzler, Rigets Admiral eller Statholderen i Norge bortdøde, forestillede samme Rigets Raad 3, som saadanne Bestillinger kunde betjene, hvoraf Kongen En dertil forordnede. Kongernes Regale havde tilforn stedse været, at beskikke alle Rigets høje Embeder, saa at derudi allerførst blev gjort Skaar ved en Bevilgning udi det Aar 1645, hvilken Bevilgning blev confirmeret udi Friderik den Tredies Haandfæstning e). Vel findes der udi Christian den Fierdes Historie, at Adelen Aar 1627 udvalgte Jørgen Skeel til Rigets Marsk; men det var en Herlighed, som Kongen alene havde accorderet dem denne Gang, efterdi de da havde fundet sig villige til Skatten. De høje Embedsmænd, som havde delt Rigets vigtigste Sager mellem hinanden, vare i gamle Dage Rigets Hof-

e) Capitulat. *Frid.* 3. Art. 46.

Hofmester, Cantzler, og Rigets Marsk, hvilke vare ansete som Kongens Medhjelpere i Regjeringen: som Friderik den Andens Haandfæstning vidner Art 45.

Udi den gamle Historie tales ogsaa om Rigets Drost, hvilken udi den Constitution, som blev gjort til Calmar under Erico Pomerano, beskrives som den allerhøjeste og vigtigste Embedsmand. Men udi de sidste Tider tales ikke mere om saadan Drost, men alene om Hofmesteren, saa at jeg deraf slutter, at Drostens Embede blev forvandlet til Hofmesterens, hvilken Mening Arild Hvitfeld bestyrker med disse Ord udi Erik den Sjettes Historie, naar han siger: Drostens Embede var den Tid, som nu Hofmesterens. Han var mere end Marsken. Og, saasom Drostens Embede beskrives udi ovenomtalte calmarske Constitution, kan man deraf see, hvad Hofmesterens Embede vær. Thi der findes udi samme Constitution disse Ord: Drosten skal have samme Magt, som Kongen selv, (forstaae udi hans Fraværelse.) Han skal nærvære udi alle Domme over alle andre Dommere, at styre Vold og Uret; styrke og hjelpe dem, som Uret overgaaer, og bør alle Indbyggere ham troligen tilhjelpe, naar Drosten tilsiger, ligesom Kongen selv tilsagde. Saa at dette viser, at Rigets Hofmester, som har succederet udi Drostens Embede, kan kaldes Rigets Statholder, og har her væ-

ret

ret udi samme Anseelse, som den store Connetable eller Maire du Palais udi Frankrig: og, efterat den Titel af Drost kom af Brug, have de højeste Embedsmænd alene føret Titel af Rigets Hofmestere, undtagen den sidste Hofmester Joachim Gersdorff, som strax efter Souveraineteten af Friderik den Tredie blev gjort til Rigsdrost. Efter Hofmesteren fulgte Rigets Marsk, hvilken paa samme Sted beskrives saaledes: Marskens Embede er saa, at han er særdeles pligtig til at hjelpe Drosten, til at skikke Lov og Ret i Kongens Sted, og rette over dem, som Uret have, og vilde ei lade dem nøje med Ret. Og er hans Embede end mere, om Krig og Orlog fuldte paa Riget, at være Formand til alle dem, som udskikkes til Rigets Værn, og styre og raade derfor efter gode Mænds Raad. Heraf sees, at Marsken havde at bestille baade udi civile og militaire Sager, skjønt den fornemste Part af hans Embede var at commandere Krigshæren. Efter Marsken fulgte Cantzleren. Af Cantzlerne vare udi nogen Tid tvende, en kongelig Cantzler eller Seglforvarer, og en Rigscantzler, som var Hoved for Justitien, og hvorom Christian den Tredies Reces siger: Dommere ere næst kongelige Majestæt her udi Danmark Rigets Cantzler og Rigets Raad. Item,

at alle Stævninger fra andre Rette gaae ind til Cantzleren. . . .

Hvad Norges Tilstand udi denne Periode angaaer, da var samme Rige ikke anderledes anseet end en Province af Danmark, og blev regjeret af danske Statholdere. Aarsagen, hvorfor Norge mistede sit eget Raad udi Christian den Tredies Tid, giver Hvitfeld udi højstbemeldte Konges Historie tilkjende, nemlig, efterdi de Norske saa tidt havde gjort Affald. Derover har jeg givet min Betænkning paa et andet Sted, og viser, hvor ildegrundet Hvitfelds Beskyldning er, og Alt, hvad som i de Maader kan siges om de Norske, kan i samme Grad, ja i større tilbagedrives paa de Danske, thi Opstanden mod Christian den Tredie var større og mere almindelig udi Danmark end udi Norge, hvor alene Erkebispen af Trondhjem, med sine Anhængere vilde ikke samtykke samme Konges Valg. Derforuden kan man ikke sige, at et Rige kan beskyldes for Frafald eller Oprør, naar der ere tvende Prætendenter til Kronen. Denne Ulighed mellem Rigerne søgte Christian den Fjerde mod Enden af sin Regjering nogenledes at hæve, ved at accordere den norske Adel samme Privilegier som den danske, men Norge blev dog stedse anseet som en Province indtil Souverainetetens Indførsel, da begge Riger igjen ere blevne tracterede paa en lige Fod, som tvende forenede Riger under souveraine

Kon-

Konger; og bekom da Norge igien sine egne Herre-
dage og høieste Ret, som varede indtil den nær-
værende Overhofrets Stiftelse i Christiania, da ellers
alle Sager ginge fra det norske Lavting ligetil Dan-
marks Riges Raad.

Udi den slesvigske-holstenske Regiering var udi den 4de Periode en stor Forvirrelse, saa man ingen Mede kan finde udi. Stænderne beraabte sig paa deres Valgrettighed, efter Christian den Førstes givne Privilegium. Derimod saae man begge Fyrstendømmene ideligen, som Arvegods delte mellem de kongelige Børn, og Slesvig, som var en Del af Danmark, blev confunderet med Holsten. Det var derfor stedse uophørlige Tvistigheder, som ved intet Middel kunde bilægges, og varede samme Tvistigheder til Christian den Fierdes Tid, da høistbemeldte Konge ved sin Myndighed ophævede denne prætenderede Valgrettighed, og tilligemed indførte Jus primogenituræ, eller Førstefødselsret, som omstændigen er fortalt udi hans Historie.

Man skulde vel tænke, at Riget tabte meget af sin Styrke og Anseelse, efterat den calmarske Forening var brudt, og Sverrig var bleven skilt fra Danmark og Norge, men jeg har forhen viset, at det nordiske Monarchie havde meer Anseelse til Styrke end Realitet, og det formedelst de indvortes Skrøbeligheder, hvoraf det laborerede; thi Danmark havde

aldrig havt mere at bestille med Sverrig end i denne Foreningstid, og Kongerne havde aldrig været i mindre Stand til at foretage noget af Vigtighed, end da de vigtigste iblandt de 3 Riger. Udi Foreningens Tid saae man de slesvig-holstenske Stænder, Hansestæderne og Dytmarsken at trodse med Kongerne; Kong Erik af Pommern kunde ikke i nogle og tyve Aar blive Mester af Gottorps Slot; han maatte ogsaa lade sig insulteres af Hansestæderne; Kong Christian den Første maatte lade sig foreskrive Love af de slesvigholstenske Stænder. Kong Hans maatte efter en ulykkelig Krig forlade Dytmarsken; da derimod Kong Friderik den Anden udi en Maaneds Tid undertvang Dytmarsken, og Kong Christian den Fierde uden Sværdslag alene ved sin Myndighed tvang de slesvig-holstenske Stænder til at staae fra deres store Prætensioner, holdt Hansestæderne iave, og fik Hamburgerne til at blæse i Bøssen; saa at man derfore kan sige, at Sverrigs Accession til de tvende andre Riger gjorde dem langt svagere, end de vare; og at det derudi gik dem, ligesom udi en Huusholdning, hvor en Huusfader, jo flere Domestiquer han antager, jo slettere bliver han opvartet, thi fast den hele Tid maatte bortdrives med at bilegge Tvistigheder imellem Rigerne; og, naar noget af Vigtighed skulde foretages, mente det ene Rige, at det alene var det andet Riges Affaire; hvorudover Sagen maatte blive

lig-

liggende: derforuden, naar Urolighed rejsede sig i et Rige, maatte man frygte, at den hele Machine vilde falde, hvorudover, saa ofte der skede Opstand udi Sverrig, maatte man ogsaa have Øje paa Norge, hvoraf man seer, at Rigerne tabte intet af deres Styrke derved, at Sverrig fik sine egne Konger.

En anden Aarsag, hvorfor de danske Konger vare i større Anseelse udi den 4de Periode, var Reformationens Indførsel, thi derved blev Riget ikke alene skilt ved de mægtige Bisper, som vare Kongernes Controlleurs, samt Krigs- og Oprørs-Basuner i Landet, men Kronen blev ogsaa ved deres saavelsom Klostergodsets Reduction mærkeligen styrket. Nogle og fyrgetyve Lehn kunde tilforn neppe forslaae til at gjøde en roeskildsk Bisp, og alle Stæder vare her, saavelsom udi andre romam-catholske Lande, opfyldte med Klostere. En anseelig Hob Penge gik ogsaa til Rom for Indulgenceer, Dispensationer, Chor-Kaaber og andet, ja en eneste Bispe-Kaabe kom undertiden højere at staae end de 7 Superintendenters aarlige Underholdning siden. I Steden for 7 myndige Bisper bleve ved Reformationen beskikkede 7 Superintendenter og 7 Stiftsbefalningsmænd, hvoraf de første skulde have Indseende med Stiftet udi geistlige, og de sidste udi verdslige Sager, ved hvilken Skik det er forbleven indtil denne Dag.

 Men,

Men, saameget, som Kongernes Magt og Myndighed formeredes ved det geistlige Regimentes Afskaffelse, saameget igjen blev den formindsket ved Raadets og Adelens Tilvært, som i denne Periode kom paa den høieste Spidse. Dog var Adelens Magt ikke altid lige, men havde undertiden sin Flod, undertiden sin Ebbe. Kong Friderik den Første havde fast ligesaa lidet at sige, som en venetiansk Doge; thi, saasom han ved Adelens Faveur var kommen til Regieringen, saa maatte han stedse leve udi Adelens Dependence, og maatte underskrive Alt, hvad som sigtede til Adelens Høihed og Almuens Undertrykkelse. Udi Christian den Tredies Tid derimod vare Conjuncturerne langt anderledes; thi, som høistbemeldte Konge havde ved sine seierrige Vaaben *ligesom* revet Riget udaf Fremmedes Hænder, og beskyttet Adelen mod Almuens Vold, saa var Adelen ham ligesaameget forbunden, som hans Fader tilforn var dem; at derfore Christian den Tredie ikke regierede med større Myndighed, var mere at tilskrive hans Villie end hans Evne; thi han kunde fast ansee Riget som en Conqvete, og derfore var istand at forandre Regieringens Form, hvis hans naturlige Fromhed og Sagtmodighed ikke havde holdet ham tilbage. Friderik den Anden havde ved sit fornuftige Regimente og sine seierrige Vaaben erhvervet sig stor Myndighed, saa at Adelen udi hans Tid maatte

holde

holde sig temmeligen indenfor deres Skranker, og seer man, at en af de alleranseeligste Herremænd, nemlig Peder Oxe, maatte formedelst en Dristighed leve mange Aar udi Landsflygtighed, og ikke uden efter adskillige Potentaters Forbøn og Forpligtelse om en stedsevarende Føjelighed imod det kongelige Hus, kom i Naade igjen. Hvad Kong Christian den Fierde angaaer, da, saasom han kom gandske ung til Regjeringen, spillede Adelen udi hans Mindreaarighed Mester, og saae man, at hans Frue Moder, Dronning Sophia, skjøndt en af de dueligste Dronninger, som Danmark nogentid haver havt, ikke blev admitteret til nogen Administration udi Rigets Sager. Men, da denne store og habile Konge tog selv Regjeringen an, fik Adelens Myndighed en Ende; thi man seer, at han sluttede mange vigtige Ting af egen Autoritet. Mange Herremænd bleve ogsaa udi hans Tid straffede paa Livet, blant hvilke Peder Galt, hvilken i sit 70 Aar af en kongelig Krigsret blev dømt til at halshugges: dog rejsede Adelens Myndighed sig imod Enden af hans Regimente igjen, og kom paa den høyeste Spidse efter hans Død.

Hvad de andre Stænder angaaer, da havde Gejstligheden i samme Periode ikke meget at sige, efterat Bisperne ved Reformationen af Lehnsforster vare blevne forvandlede til simple Pastores og Sjælesørgere, hvorudover det holdtes uanstændigt for en

Adels-

Adelsmand at begive sig mere udi gejstlig Orden; dog vare de kjøbenhavnske Professores udi stor Anseelse, og næst Adelen af alle mest agtede, thi man seer ikke alene adskillige af dem brugte udi vigtige Forretninger, men endogsaa nobiliterede. Borgerskabets Tilstand var maadelig, især efter Christian den Tredies Ankomst til Regjeringen; thi, saasom Stæderne havde gjort Opstand i Riget efter Friderik den Førstes Død, og Borgerne havde buseret temmeligen stærkt udi den saakaldte Grevens Krig, blev deres Tilstand derover meget forværret, saa at en Borger, hvor store Meriter han end kunde have, torde ikke aspirere til højere Ting, end til at blive Borgermester, og seer man udi adskillige Forordninger Borgerstanden distingveret fra Adelen baade udi *Klædebragt*, Mad og Drikke, hvilket foraarsagede, at samme Stand var siden des villigere i at forfremme Souverainetetet. Bøndernes Vilkaar var ulige. De sjællandske Vornede vare udi lidt bedre Stand end Trælle og Livegne. Andres derimod, især de jydske Bønders Vilkaar var bedre; thi der var ingen Forskjel mellem Adels Gods og Jordegne Bønders Gods, uden at Jordegne Bønder gave Stud og Leding, det er: skattede til Kronen. Men udi den 4de Periode blev ogsaa deres Tilstand forværret, og det formedelst det Oprør, som de jydske Bønder udi Christian den Tredies Tid gjorde under Skipper Clemens, og

seer

seer man, at Selvejerbønder siden den Tid ikke have ejet deres Gaarde pleno Jure.

Krigsmagten var udi stor Anseelse under de 3de Konger Christ. den Tredie, Frider. den Anden og Christian den Fierde, saa at man i lang Tid ikke havde hørt tale uden om herlige Sejervindinger, og reputeerlige Freds. Men mod Enden af Christian den Fierdes Regiering begyndte de danske Vaaben at tabe noget af deres Reputation, hvilket er desmere at forundre, efterdi Danmark aldrig havde havt en mere martialsk Konge. Men det samme kan tilskrives Sverrigs overmaade store Tilvext; thi man seer, at det herudi gik Danmark ikke værre end alle andre Sverrigs Naboer; saa at den ulykkelige Krig, som de Danske førte, og de Farliser, Riget lidede under denne Konge, rejsede sig ikke deraf, at Nationen var mindre stridbar end tilforn, men fordi intet paa de Tider kunde imodstaae den svenske Krigsmagt, der som en Flod oversvømmede alting, og var bleven til Skræk for hele Europa. Dog var Somagten stedse udi stor Anseelse, og var der ingensteds mægtigere Flaade end udi Danmark under Christian den Fierde, hvis Hovedstudium var Somandskab. Foruden den kongelige Flode, som var baade stor og talrig, vare der ogsaa mange monterede Kiøbmændsskibe, som udi Fredstider havde særdeles Privilegier, og derfor maatte giøre Tieneste i Krigstiden. Det er ogsaa

tro-

troligt, at disse Riger aldrig have havt større Forraad paa experimenterede Søfolk, end under denne Konge, og det formedelst Handelen, som da var ogsaa i stor Anseelse. Man seer ellers af Friderik den Tredies Forordning dat. Kjøbenhavn den 5 Maj 1653, at der før Souverainetetem har været en Slags Land-Militie; thi Forordningens første Artikel melder saaledes derom: enhver af disse fornevnte Soldater skal være forpligted, naar de af deres Lehnsmænd eller tilforordnede Officerer til Tinge eller paa andre Steder til Mynstring eller andre Vore Rigers Ærinder tilsagt vorder, strax at lade sig indfinde, og skal fornævnte Soldat, som bør i Lægget at antages og tjene, foruden hvis han i Tjeneste bekommer, gives aarligen af sin Lægsmand til et par Sko, Krudt og Lunte, 5 Mark courant og 6 Skilling Danske, foruden noget i hans Knapsæk med 5 a 6 Skill. til Øll, naar han exerceres, og intet videre i Fredstider. Men det er troligt, at saadan Udskrivelse har været af liden Vigtighed uden nogen Orden; thi en ret regleret Landmilitie blev allerførst indstiftet af Friderik den Fjerde.

Det er ellers at mærke, at disse Rigers Handels Opkomst maa henføres til denne Periode; thi for den Tid var ikkun liden Handel udi Danmark og

Norge,

Norge, saasom Hansestæderne havde anmasset sig dem alene, og betinget sig Friheder, hvorved Hænderne vare gandske bundne paa disse nordiske Riger. Christian den Anden, som saae dybere udi Handelen end nogen af hans Formænd, søgte vel at indføre en retskaffen Handel og at ophæve det forrige Høkeri: men hans Forsæt blev forhindret ved den paafølgende store Opstand, som skilte ham ved Scepter og Krone. Udi Friderik den Førstes Tid blev Handelen ved sin gamle Slentrian, eftersom samme Konge trengede til Hansestædernes Venskab, saa at man maa regne den danske Handels Begyndelse fra Christian den Tredies Tid. Dog kan man ikke sige, at hen blev dreven nogen retskaffen umiddelbar Handel forend udi Christian den Fierdes Tid: men da kom den i saadan Drift, som den aldrig har været enten før eller siden; ja man kan sige, at faa Riger paa de Tider glimrede mere udi Handel end Danmark og Norge; thi da bleve Colonier stiftede udi Indien, store Tog gjorde udi det nordiske Hav, og saadanne fordelagtige Commercetractater sluttede med Spanien, at andre Nationer begyndte at fatte Jalousie derover.

Hvad Studeringer og boglige Konster angaaer, da begyndte de at blomstre udi Christian den Tredies Tid, stege end højere under Friderik den Anden, og komme paa den højeste Spidse under Christian den Fierde, saa at de fleste store Mænd, hvoraf Danmark

nemark bryster sig, ere fremkomne i den 4de Periode; da bleve ogsaa de store Skoler stiftede, og de fleste Legata funderede. Det kjøbenhavnske Universitet kom til sin fulde Vext, og det ridderlige Academie til Sorø blev anlagt. Udi Friderik den Andens Tid strømmede Fremmede fra alle Steder for at lære Theologie og Mathematique under Hemmingio og Tycho Brahe, og udi Christian den Fjerdes Tid bleve alle de Skrifter forfærdigede, som tjene til Fæderne Landets Historie; thi da kom for Lyset Cantzler Hvitfelds store Kronike, Pontani og Meursii bekjendte Historier, 2c.

Hvad Rigets Indkomster anbelanger, da seer man af de prægtige Slottes og mange Steders Fundationer, at de maa have været vigtige. Vel er fandt, at Riget tabte noget ved den Engelske Handels Stiftelse paa Archangel, hvorved Farten blev mindre igjennem Øresund, men Kongen indemniserede sig tilstrækkeligen igjen ved den øresundske Tolds Forhøjelse.

Hvad Kronens Gods angik, da var det samme vel af stor Vigtighed, skjønt Kronen selv ikke saameget til Nytte, som adelige Familier, hvilke paastode som en Ret dermed at blive forlehnede, og at Kongen ved Forpagtning ikke kunde føre sig det til Nytte. Og foraarsagede det samme, at Kongerne udi vanskelige Tider vare i stor Pengetrang. Hvorudover, da

det

der 1660 paa den store Rigsdag handledes om at hjelpe Riget tilrette igien, foreslog Geistligheden og Borgerskabet saadant Middel dertil, at Kongen maatte have Frihed at benytte sig af Kronens Gods, som han bedst kunde, og at forpagte det til de Mestbydende. Men Adelen protesterede heftigen derimod, som skal vises udi Souverainetets-Historien; thi de stode stift paa deres Ret, som paa en af deres største Herligheder. Hvorudover Hvitfeld i hans Krønike siger, at Bonden er sit Gods mere mægtig end Kongen, efterdi han kan skjøde og afhende sin Gaard, da derimod Kongen kan intet bortgive af Kronens Gods, medmindre det skeer med Danmarks Riges Raads Samtykke. Men ved Souverainetetens Indførsel ophørte den Tvang tilligemed alle andre, da den hele Regjerings Bygning blev forandret under Kong Friderik, til hvis Historie jeg nu træder.

****

Betænkning over Historier.

Intet er lettere, intet er ogsaa vanskeligere, end at skrive en Historie. Udi den første Henseende seer man, at Alle bemænge sig dermed, og udi den sidste, at faa driste sig dertil. Snart haver En ikke faaet Lyst til at være Autor, førend han gjør en Begyndelse med at skrive Historie, som det allerletteste Arbejde; thi hvad kan være lettere end at fortælle forbigangne Ting, som man enten selv kan erindre, eller finder stykkevis skrevne for sig. Sandelig dersom Historie intet andet var end forbigangne Tings simple Beretning, bekjender jeg, at det er hver Mands Arbejde. Men, saasom saadan Definition er gandske utilstrækkelig, og den mindste Historie udfordrer et helt og fuldkomment Menneske, saa begive skjønsomme og fornuftige Folk sig ikke uden skjelvende til et Arbejde, som gandske faa ere befundne at have været vorne, thi Erfarenhed viser, at, endskjøndt i ingen Profession arbejdes mere og oftere end udi den historiske, saa er dog fast ingen Videnskab, hvorudi mere sjelden komme Mesterstykker for Lyset, saasom mod 10 andre gode Skribentere skal neppe findes en god Historieskriver. Og ligesom en Historie bestaaer ikke

ikke udi forbigangne Tings simple Optegnelse, saa bør eller kan den ej heller føre Navn af en Historicus, der uden Skjønsomhed og Reflexion læser alene for at lære udenad; thi, om En end veed paa sine Fingre at opregne efter Orden alle Konger, Førster, Paver og Bisper, tilligemed Aarstallene angaaende deres Fødsel og Død, saa er han derfor ikke Historicus, ja fast ikke mere end en Discipel, der har lært at opregne en heel Glosebog, kan føre Navn af Philolog, eller En, der har faaet hele Gradum ad Parnassum i sit Hoved, kan derfor just passere for Poet. Ligesom derfore der behøves andet end pure Gloser og Rim til at gjøre Philologos og Poeter, saa behøves der andet end simpel Ihukommelse og Læsning til at danne en Historicum. Hvis noget Studium udfordrer Skjønsomhed og Reflexioner, saa er det historiske Studium. Men intet er dog mere almindeligt end at høre Forældre og Lærere dømme saaledes om deres Børn og Disciple: Cajus har Skarpsindighed og Judicium, maa derfor holdes til philosophiske Videnskaber, af Sejo derimod, som intet Judicium haver, men en skjøn Ihukommelse, kan gjøres en Historicus, efterdi de mene, at en Historici Qvalitet bestaae alene i at have en fugtig og beget Hjerne, hvorved alting, som læres og høres, bliver hængende. Ret ligesom der behøvedes intet Judicium eller Crisis til at skille Sandhed fra Løgn, at dømme om tilkommende Ting af forbigangne, at erhverve Kundskab om Rigers og Staters Egenskab, at lære at kjende andre, og tilligemed at kiende sig selv; item at udføre det, som man skriver, udi en simpel og tilligemed zirlig og fyndig Stil.

Betænkning over Historier.

Intet er lettere, intet er ogsaa vanskeligere, end at skrive en Historie. Udi den første Henseende seer man, at Alle bemænge sig dermed, og udi den sidste, at faa driste sig dertil. Snart haver En ikke faaet Lyst til at være Autor, førend han gjør en Begyndelse med at skrive Historie, som det allerletteste Arbejde; thi hvad kan være lettere end at fortælle forbigangne Ting, som man enten selv kan erindre, eller finder stykkevis skrevne for sig. Sandelig dersom Historie intet andet var end forbigangne Tings simple Beretning, bekjender jeg, at det er hver Mands Arbejde. Men, saasom saadan Definition er gandske utilstrækkelig, og den mindste Historie udfordrer et helt og fuldkomment Menneske, saa begive skjønsomme og fornuftige Folk sig ikke uden skjelvende til et Arbejde, som gandske faa ere befundne at have været vorne, thi Erfarenhed viser, at, endskjøndt i ingen Profession arbejdes mere og oftere end udi den historiske, saa er dog fast ingen Videnskab, hvorudi mere sjelden komme Mesterstykker for Lyset, saasom mod 10 andre gode Skribentere skal neppe findes en god Historieskriver. Og ligesom en Historie bestaaer

ikke

ikke udi forbigangne Tings simple Optegnelse, saa bør eller kan den ej heller føre Navn af en Historicus, der uden Skjønsomhed og Reflexion læser alene for at lære udenad; thi, om En end need paa sine Fingre at opregne efter Orden alle Konger, Førster, Paver og Bisper, tilligemed Aarstallene angaaende deres Fødsel og Død, saa er han derfor ikke Historicus, ja fast ikke mere end en Discipel, der har lært at opregne en heel Glosebog, kan føre Navn af Philolog, eller En, der har faaet hele Gradum ad Parnassum i sit Hoved, kan derfor just passere for Poet. Ligesom derfore der behøves andet end pure Gloser og Rim til at gjøre Philologos og Poeter, saa behøves der andet end simpel Ihukommelse og Læsning til at danne en Historicum. Hvis noget Studium udfordrer Skjønsomhed og Reflexioner, saa er det historiske Studium. Men intet er dog mere almindeligt end at høre Forældre og Lærere dømme saaledes om deres Børn og Disciple: Cajus har Skarpsindighed og Judicium, maa derfor holdes til philosophiske Videnskaber, af Sejo derimod, som intet Judicium haver, men en skjøn Ihukommelse, kan gjøres en Historicus, efterdi de mene, at en Historici Qvalitet bestaae alene i at have en fugtig og beget Hjerne, hvorved alting, som læres og høres, bliver hængende. Ret ligesom der behøvedes intet Judicium eller Crisis til at skille Sandhed fra Løgn, at dømme om tilkommende Ting af forbigangne, at erhverve Kundskab om Rigers og Staters Egenskab, at lære at kjende andre, og tilligemed at kiende sig selv; item at udføre det, som man skriver, udi en simpel og tilligemed zirlig og syndig Stil.

udi gamle Dage dristede Ingen sig til at skrive Historier, uden de største og anseligste Mænd, og dog alligevel er deres Tal, som med almindelig Approbation have skrevet, ikkun meget lidet. Den middele Alder veed fast ingen at bryste sig af, uden af en Cominæo, og vore Tider af en Thuano, og nogle faa andre; thi haver En rige Materialier, saa kan han derimod have Mangel paa Bygningskonst, ja haver En Forraad paa begge Dele, saa kan ham fattes enten Ærlighed eller Driftighed til at øve saadan Dyd. Hvilken af disse Ting, som fattes, enten Materialier, Skrivekonst, Oprigtighed, eller Dristighed, saa kan Historien ikke blive fuldkommen. Hvad som jeg admirerer hos Thuanum, foruden Stilen, og de tilforladelige Memoires, han har bygget sin Historie paa, er dette, at jeg af hans Historie ikke kan see, enten af hvad Nation eller Religionsfect han var, hvilket ikke kan siges om mange andre Historier.

Pufendorfs historiske Skrifter holdes for en Zirat i disse nordiske Lande: ingen kan ogsaa uden største Ubillighed nægte, at han jo baade har arbejdet paa gode og tilforladelige Memoires, og har vidst med Fynd og Zirlighed at føre dem ud; men hans Historier give alt for tydeligen tilkjende, udi hvis Tjeneste de ere skrevne. De indeholde derforuden ogsaa ikke uden en Samling af Krigs Bedrifter og Negotiationer angaaende Fred, Forbund og Allianter, saa at det fornemste fattes, som ere indenlandske Sager, thi jeg kan af Caroli Gust. og Frid. Wilhelms Historie intet see, hvad som er bedrevet i Brandenborg og Sverrig i deres Tid, ja end ikke gjøre mig ringeste Ide om bemeldte Lande, da jeg derimod af Thuani Historie lærer foruden Krigs Bedrifter Frankriges

ges civile og militaire Etat, Landets Love, Religionens Tilstand og Indbyggernes Naturel; hvilket, om det er ikke saa just den behageligste, saa er det dog den nyttigste Del af en Historie. Til Pufendorfs Undskyldning kan siges, at samme berømmelige Mand har ikke givet sine Skrifter Titel af Historie, men alene af Commentarier om Krigs-Bedrifter, og at Arbejdet i saa Maade svarer til Titulen. Men de fare mærkeligen vild, som tænke at skrive fuldkomne Historier efter den Plan, som han har lagt; thi Pufendorf, som en fremmed Mand udi de Riger, hvis Historier han har beskrevet, har lidet eller intet vidst af samme Rigers indvortes Tilstand, og derfore alene ladet sig nøje med at gjøre Commentarier over publique Krigs- og Freds-Bedrifter, hvortil Archiverne havde forsynet ham med Materialier, og er det Alt, hvad man kan vente af en fremmed Skribent, der inviteres til et Land for i en Hast at skrive dets Historie; thi, som han forstaaer ikke Landets Sprog, hvorpaa Constitutioner, Forordninger og Stiftelser, saavel Staten som Kirken angaaende, ere forfattede, vover han sig ikke paa saadanne Farvande, hvor Grundene ere ham ubekjendte, saa at man faaer istedenfor en fuldkommen Historie ikkun en Del deraf. Vel er sandt, at en indenlandsk Skribent har andre, ikke ringe, Vanskeligheder at bestride, som Frygt, Had, Partiskhed og utidig Kjærlighed for sit Fædreneland; saa at, om den første skriver meer, end han veed, saa veed den sidste mere, end han tør eller vil skrive. Men deraf følger ikke, at en Fremmed kan gjøre det samme ved Historien som en Indfød, thi her regjerer Frygt og Passioner, som vel vanskeligen, men dog kan overvindes, men der er Vankundighed, som

ikke

ikke saa heftigen kan bestrides. De gode Historier, som vi derfore have, ere fast alle saadanne, som ere Frugter af indfødde Historicis, ligesom de ufuldkomneste og meest superficielle ere de, som forfattes af fremmede og omløbende Skribentere, der efter Gregori Leti og andres Exempler reise fra et Land til et andet, for en passant at skrive Historier; thi om En saadan i en Hast bliver forsynet med hele Bognlæs af Archiv-Documenter, bliver Historien dog ikke anderledes, end som forhen er omtalt. I den Henseende haver jeg aldrig gjort mig høje Tanker over den Historie, som her for nogle Aar siden var i Vente, saasom Historieskriveren, paa hvilken Alles Øjne vare henvendte, kunde ikke ansees anderledes, end en fremmed nyskommen Mand, der i Dag fik sit Borgerskab, og i Morgen tog sig for at gjøre en Afskildning paa Landets gejstlige og verdslige Stat, det er, at skrive om de Ting, som han selv fra Roden først skulde lære.

Rapin Thoiras engelske Historie ansees vel med store Øjne, ja holdes for ypperlig, endskjøndt Skribenten var fremmed, men havde uden Tvivl bleven en ypperligere, hvis, med de Egenskaber han besad, han havde været en indfød Englænder, og kjendte England ligesaavel, som Thuanus kjendte Frankrig; thi hvorvel han længe havde været i Landet, og derforuden havde stor Hjelp af de trykte engelske Actis, saa mærker man dog hid og did en Slags Naverhed, og er det i den Henseende, at jeg altid har seet Pere Daniels Historie an med større Øjne; thi, endskjøndt begge Skribentere kan have havt lige stor Grund til at skrive, ja at den første har skrevet med mere Frihed og mindre Passion end den sidste, saa viser dog begge Historiers Læsning, at den engelske Historie er et Udtog

af

af trykte og undertiden gemene Bøger, da den franske derimod er en Samling af rare og authentiqve Memoires, som ikke uden ved lang Tid, og ved nøje Efterstøving udi alle Landets Braaer og Vinkler kan bringes tilveje, og er forfattet af en Mand, der har vidst Landets Beskaffenhed, og hvor dets Liggendefæ laae skjult, førend han skred til sit Arbejde.

Udi England og Frankrig findes ellers de Skribenter, hvis Historier kan tages til Mønster, thi, hvorvel de Franskes Frihed udi alting er mere indskrænket end de Engelskes, saa seer man dog franske Skribenter uden Sky ofte at sige Sanden, saavel udi Stats som Kirke-Sager, hvormed Regjeringen gemenligen seer igjennem Fingre, saasom det er en Ære for Landet, at dets Historie saaledes er indrettet, at den kan finde Bifald hos Fremmede.

Italien haver siden de boglige Konsters Fornyelse tilvejebragt gandske faa gode Historier, og udi Spanien finder man meer Smag i Legender og miraculeuse Romaner end udi gode Historier, hvilket har drevet Cervantes til at skrive den sindrige Roman kaldet Don Qvichot. Udi den nordiske Del af Europa skrives gemenligen Dagregistere, og tørre Annales, hvoraf en Del vel føre Titel af Historie, skjøndt de ikke fortjene saadant Navn. Nogle af vore danske Skribentere have derforuden den Fejl, at de pynte formeget paa Stilen, saa at Historierne have meer Anseelse af panegyriske Orationer og Ligprædikener end Historier. Ja Somme synes ligedan at holde det for en Historieskrivers Pligt, at rose Alt, hvad som er bedrevet udi Fædrenelandet, og ideligen at sværte dets Fiender, hvorved de heller føre sig op som Advocater end Hi-

storieskrivere. Adskillige fylde ogsaa deres Historier med uvedkommende Ting, som med vidtløftige Hyldings- og Kronings-Acter, Bilagers-Ceremonier, Begravelser og desslige andre Ting, og det i saadan Mængde, at naar de samme tilligemed Krigs-Bedrifter udtages, bliver fast Intet tilovers: saadanne Skrifter, i hvad Klædning de end ere, paa hvad Papir, og med hvilke Caracterer de blive prentede, og med hvilke Kobberstykker og Skuepenge de blive zirede, kan med ingen Ret tilegne sig Titel af Historie. Thi Saadant at skrive er enhver Mands Arbejde, da en Historie derimod er et af de vanskeligste Verk, Nogen kan foretage sig.

Dette kan videre oplyses ved adskillige Historiers Sammenligning, for Exempel: A. begynder en Konges Historie med en Afridsning af Landets indvortes og udvortes Tilstand, og Regjeringens Egenskab, den nye Regents Qvaliteter og Ungdoms-Tilbøjeligheder, hvoraf man forud kan gjøre sig en Ide om de Ting, som skal fortælles. Dertil udfordres saavel stor Kundskab som Skjønsomhed. B. derimod lader sig nøje med at vise, naar hans Heros blev fød, og kan paa samme Tid en Comet eller andet Himmeltegn lade sig see, glemmer han ikke at anføre det samme, og gjøre kjedsommelige Commentarier derover. Dernæst skrider han til hans Daab, og nævner de højanseelige Personer, som have assisteret derved. Han viser derpaa, hvorledes hans Hr. Fader lod ham sætte i Skole, og taler om hans Tugtemestere, hvis Dyder gemenligen opløftes til Skyerne. Naar den gamle Konge døer, seer han gjerne et Himmeltegn igjen, hvorudover gjøres nye Anmærkninger af forrige Surdej. Derpaa skrider han til den forrige Konges Begravelse, og

den nye Konges Hylding og Kronings-Ceremonier, hvilke med alle sine Omstændigheder blive fortalte, det hele Comitat i Orden og Columner rangeret, deres Zirat og Prydelse indtil Hestebidseler, Skaberaqver, og Laqveiernes Liverier nøie beskreven. Dette altsammen, især naar Skuepenge og Kobberstykker komme dertil, indtage en stor Del af hans Historie, skiøndt, naar det Alt bliver nøie overveiet og udregnet, befindes det at beløbe sig til slet intet. Skriver man til en Krig, da fortæller A. forteligen Aarsagen til Krigen, hvad hemmelig Motiv dertil kan være, og hvad som bruges til Prætext, viser Krigs-Statens Styrke og Svaghed, giver Anførernes Caracterer, skynder sig saasnart, som muligt, at giøre Ende paa Krigen, for igien at komme til andre Sager, hvis Læsning fører meer Nytte med sig. B. derimod bemøier sig ikke med nøie at undersøge Krigens Aarsag, men søger, at den Regent, hvis Historie han skriver, har Retten paa sin Side, og til Beviis anfører Ord for Ord alle Manifester og Feidebreve, som paa den ene Side udgaae, uden at opregne, hvad Fienden siger til sit Forsvar. Derpaa skriver han til Krigen, hvorudi Fienden gemenligen enten faaer Hug eller vinder ved Forræderi. Der glemmes da ikke omstændigen foruden store Slag alle Skermydsler, ja ved Stæders og Fæstningers Erobring undertiden at indtrykkes hele Capitulationer med alle deres Artikler. Erholdes en Seier, til hvis Erindring nogen Høitidelighed i Hovedstaden forrettes, glemmer han ikke den hele Stads og Procession fra Begyndelsen til Enden at indføre. Og er i saa Maade let at begribe, hvi visse Historier kan voxe til saa mange tykke Volumina. Naar Fred skal sluttes, lader A. sig nøie med at anføre det for-

nemste af Freds-Tractaten. B. derimod holder fornødent, paa det at Bogen intet skal tabe af sin Tykhed, at indrykke den hele Tractat fra Begyndelsen til Enden tilligemed Fortalen, og det gemenligen paa mere end et Sprog. Hvis saa er, at han udelader nogen Freds-Tractat, saa er det alene, fordi den er ikke fordelagtig for det Rige, hvis Indbygger han er. Udi fredelige Tider, hvor A. mest er vidtløftig, og finder de frugtbareste Materier til Historiet, klaaer B. sig bag Øret, beklagende sig, at der intet videre er forefaldet, som kan føres i Pennen, hvorudover man seer Historien saaledes at sammenkrympe, at der paa hver Pagina er et nyt Aarstal, med mindre der kan forefalde noget Mærkeligt enten i Himlen, paa Havet, eller Jorden, som for Exempel: Torden og Uvejr, hvoraf et Kirkespir kan nedblæse, Ildebrand, Sygdomme, Skibbrud, Spaadomme om Verdens Undergang, underlige Fødseler, Apparitioner af Spøgelse, Varulver, Haffruer og andet desslige, som enten skeer eller siges at være skeet. Og, ifald alt saadant fattes, tager han fremmede Historier eller Eventyr til Hjelp, og, naar han saaledes seer, at Bogen er bleven tyk nok, iler han mod Enden for at komme til Regentens Død og Begravelse, hvor han i sine Tanker finder rig Materie til Historie igjen, skjøndt den sidste Ligfærd bliver forrettet med samme Ceremonier som den første. Endeligen leder han efter den Ligprædiken, som er gjort over den afdøde Heros, og deraf til Slutning udskriver hans Caracter, som er en Samling af alle Dyder; da A, derimod af Regentens Historie og Bedrifter, eller af nøjere Kundskab formerer sig et oprigtigt Portrait saaledes, at Lyder ikke mere forglemmes end Dyder,

og finder undertiden ikke nødigt engang at nævne hans Begravelse, end sige at opregne det hele Comitat, uden noget særdeles derved er passeret, saasom Læseren let kan gjette, at en død Herre maa endeligen begraves, og Ingen er interesseret udi at see vidtløftige Specificationer paa Bryllups- og Begravelses-Stads uden enten de, der staae for Bekostningerne dertil, eller visse Entrepreneurs, der lade sig bruge til slige Solenniteters Indrettelse, men det er egentligen ikke for deres Skyld, at Historier skrives.

Heraf sees, hvad Forskjel der er imellem Historier, og Aarsagen, hvi Nogle holde det for det tungeste, Andre for det letteste Arbejde at skrive de samme, ja hvi en Magister eller Rector Gymnasii nu omstunder behøver mindre Tid til at sammenskrive en halv snes Volumina in Folio, end en Thucydides fordum at tilvejebringe en eneste maadelig Bog.

Om Nogle synes, at det, som jeg her har anført, er formeget outreret, saa vil jeg henvise dem til en stor Del Historiebøger, der ere skrevne saavel her, som i det hellige romerske Rige; thi, omendskjøndt nogle deraf ere Originaler, og af Archiver og skrevne tilforladelige Documenter med stor Flid ere samlede, saa dog have de mere Anseelse af Krøniker og Dagregistere, (der efter en chronologisk Orden opregne Facta, paa hvilken Tid og af hvem de ere skede;) end af Historier, der efterforske Grunden til alting, og hvorfor de ere skede: scribere bellum, siger Sempronius Asellio, qvo initum Consule, & qvomodo confectum sit, & qvis triumphans introierit, & qvæ in eo bello gesta sint iterare; non prædicare autem, qvid Senatus interea decreverit, aut qvæ

lex

lex rogatioqve lata sit, neq; qvibus consiliis ea gesta sint, id fabulas est pueris narrare, non historiam scribere: det er: at skrive en Krig, under hvilken Anfører den er begyndt, hvorledes den er fuldendiget, hvo der haver erholdet Triumph; item, at repetere Alt, hvad som er skeet i samme Rige; men derimod at forbigaae, hvad som Senatet imidlertid har besluttet, og i hvilken Henseende saadanne Ting ere skede, det er at fortælle Eventyr for Børn, ikke at skrive Historier.

Adskillige have vel den Merite at samle paa historiske Documenter, og derfore fortjene høiligen at berømmes, forfalde derimod til den Feil at føre det ene med det andet ind udi en Historie, da dog af nogle Documenter bør alene gjøres et kort Udtog, og andre, som befatte Ting af aldeles ingen Vigtighed, ganske at udelades, og er det saadant, som Clericus har erindret ved en af vore store Historici, hvis ypperlige Arbejde har tabt noget af sin Pris derved, at han har indrykket i Historien Alt, hvad han har fundet blant gamle skrevne Sager. At fortælle udi en Konges Historie Skatternes aarlige Paalæggelse, almindelige Herredagers Holdelse, Krigsfolkets Mynstring, fremmede Skibes Passage, er kun Fylde kalk, medmindre noget særdeles mærkværdigt derved er forefaldet, og kan saadanne Historier lignes ved visse Folks Journaler, hvorudi findes Alt, hvad de hver Dag have gjort, og hver Nat drømt, enten det er af Vigtighed eller ej. Alt hvad som ordentligen enten hvert Aar skeer, eller nødvendigen maa skee, efterdi det er en naturlig Følge af foregaaende Ting, udelades gemenligen i gode Historier. Det er, for Exempel, fornødent at antegne en Regents Fødsel og Død, men ganske unfornødent

at

at melde om hans Daab og Begravelse; thi paa Fødsel følger nødvendig Daab, og paa Død nødvendig Begravelse; tvertimod, sædvanlige Tings Udeladelse giver heller Materie til Historie; thi det var mærkeligt og meget historisk, om en blev opfød uden Daab, og døde uden Begravelse; ligeledes er det Fyldekalk at tale om Rettens ordentlige Holdelse, om Skatternes aartige Paabud, 2c; men heel mærkeligt, om Skatterne et vist Aar ikke bleve paabudne, eller den Højesteret et helt Aar ophørede. Saaledes kan det og være fornødent at tale om en Prindses Bilager, men ganske ufornødent at specificere Bryllupsretterne eller den hele Bryllupsstads; thi ingen Bryllupshøjtid skeer uden Stads og intet Gjæstebud uden Mad og Drikke. Deslige Sagers Optegnelse kan vel gjøre en Bog tyk og anselig; men det er (som man siger om usunde og opblæste Legemer) ingen god Fædme. Encomium Regni Daniæ er for Exempel en tyk Qvart; men naar man derfra tager tvende Carousellers Beskrivelse og nogle andre Ting af samme Natur, er det ligesom, naar der gaaer Hul paa en Blære, saa at fast intet uden Vindet af Bogen bliver tilbage. Jeg dispenserer mig for at tale om en Del andre historiske Skrifter, hvis Tykhed ogsaa temmeligen vilde indsvinde, om alle overflødige og unyttige Ting bleve udmynstrede. At indføre Breve og Documenter i en Historie kan tillades, naar de samme ere af stor Vigtighed, men at anføre Compliment-Breve, Bestallinger, vidtløftige Lykønsknings-Taler, Opmuntrings-Orationer til Krigsfolk, Nobilitations-Diplomata 2c. kan ikke tolereres. Derfore dadle nogle det hos vor store Skribent Hvitfeld, at han har indført i sin Historie adskillige Breve af ingen Betydelse, som hele Bispe-

Con-

Confirmationer baade paa Latin og Dansk, og andet deslige, for hvis Publication vi ikke have ham saa stor Obligation som for den calmarske Constitution, der indeholder de 3 Rigers jus publicum; item *Friderici* 2. Imp. Diploma, der confirmerer Adkomst til Wenden; og skal noget simpelt Brevs Indførsel undskyldes, da maa det være i mørke Ting, som de tjene til Bevis og Oplysning, eller det maa være Breve, som ere Originaler, der tilforn ikke have været bragte for Lyset, og som derforuden vise visse mærkværdige Personers Skrivemaade, og mærker jeg, at skjønsomme Folk i den Henseende ikke have fundet Mishag udi de af Christian den Fjerdes naive Breve, som jeg paa et og andet Sted har indført. Dog kan man sige om alle Slags Breve og Documenter, at, naar man haver dem i Mængde, det er bedst at indføre dem i en særdeles Samling, for ikke at interrumpere Texten, ja gandske at udelade dem, naar de indeholde intet af Vigtighed, eller findes tilforn trykte in actis publicis.

Det kan ikke alene undskyldes, men er ogsaa undertiden fornødent, at indføre Naborigers Historier, men derhos er at mærke, at de maa være korte, item, at det maa være saadanne Ting, som have Overeensstemmelse med den rette Historie, som man skriver, og kan tjene til dens Oplysning. I det øvrige er fremmede Historiers Indførsel utaalelig. Dette er dog en Feil, som findes hos mange af vore nordiske Historieskrivere, at de uden Anledning trække Læseren hen udi et fremmed langt bortliggende Land, for at underrette ham om uvedkommende Ting, som paa samme Tid ere skede i en anden Verdens Part; thi saadant er ikke at skrive et vist Lands Historie, men at henfalde til Historiam Universalem,

salem, eller en alminbelig Kern-Chronica. En Historieskriver maa iligemaade, saa meget som mulligt, beflitte sig paa, at Historien hænger sammen i en Kjæde, saaledes, at han undertiden tager enten det foregaaende eller efterfølgende Aars Historie til Hjelp, for at udføre paa et Sted en vigtig Tings Beskrivelse; thi Læseren, som længes efter Udfaldet, støder sig over Historiens Interruption, helst, naar den skeer ved fremmede og lidet betydelige Sager. Saaledes er det i Frederik den Førstes Historie ubehageligt, naar man læser om den vigtige Congress, som blev holden for at slutte et Forlig mellem høistbemeldte Konge og den landflygtige Christian den Anden, at see Historieskriveren pludseligen afbryde, og at tale om Skomagernes Opstand i Bergen. Udi Frederik den Andens Historie, hvor der tales om Negotiationer imellem Danmark og Sverrig, giver en anden Skribent os en vidtløftig Beskrivelse over den franske Ridderorden af St. Michael, saa at man kan sige, at det var en Lykke for Historien, at høistbemeldte Konge ikke blev beæret med flere fremmede Ridder-Ordener.

Jeg vil ikke tale om andre Feil, saasom mit Forsæt er kun at melde om dem, som jeg gemenligen finder udi vore egne og vore Naboers historiske Skrifter, og hvoraf en stor Del begaaes, ikke af Uskjønsomhed, men af en egen Smag udi det historiske Studium; thi man seer ofte endog de skjønsomste Folk at have en særdeles egen Smag udi visse Ting, saasom de Engelske udi uordentlige og forvirrede Skuespil, de Franske udi en egen Musique, som ikke gefalder andre Nationer; de Tydske udi en unaturlig Syntaxis, som censureres af Andre, men af dem

selv

selv kaldes en majestætisk Skrivemaade, og Italienerne udi en forliebt kjælen Stil og tendre Diminutiver, som deres Forfædre, de gamle Romere, særdeles lastede udi Historier. Hvorfore denne min Dom, i Henseende til de nordiske Skribenter, sigter alene til at vise en slet Smag udi Historier, som rejser sig maaskee ogsaa deels deraf, at Ingen paa vort eget Sprog har forfattet de Regler, som man kan efterfølge; thi man seer En og Anden af saadan Vildfarelse at arbejde med Hænder og Fødder paa at fordærve deres Historie, enten ved at udarbejde og pynte Stilen for meget, hvorved den faaer Anseelse af Oration, eller ved alt for mange triviale Reflexioner; begge Dele koste Skribenters Umage, skjøndt begge Dele vanhelde en Historie; thi hvad den første Post angaaer, da er Historiens største Zirat Simplicitet, og er den historiske Stil den bedste, som mest differerer fra en oratorisk, akademisk, eller saadan som man kalder didactisk Stil. Det lastes derfor hos gamle romerske og græske Skribenter, at de have indflikket i deres Historier saa mange udpyntede Orationer. De samme kunde være ypperlige paa sit Sted, men gjøre ligesaa slette Figurer udi en Historie, som høitravende Poesie udi en Comedie, og synes Cicero at have været af den Tanke, naar han taler om Thucydidis Orationer saaledes: Orationes, qvas interposuit, laudare soleo, sed imitari neqve possim, si velim, neqve velim, si possim, det er: Jeg æstimerer meget de Orationer, som han har indført i sin Historie, og, om jeg vilde, saa kunde jeg ikke gjøre dem saa gode, og om jeg end kunde, saa vilde jeg dog ikke. Hvad den anden Post angaaer, nemlig de Reflexioner, som gjøres over Historierne, da byde Reglerne, at

man

man bør lade Læseren selv gjøre sig Betænkninger over, hvad han læser; vel er sandt, at de beste Historieskrivere ofte gjøre Reflexioner over en og anden Ting, men saa-dant skeer med Maade, og undskyldes derved, at de med Judicio og Upartiskhed anføres, saa at Irregulariteten selv kan recommendere og blive til en Zirat, i hvilken Henseende det her kan appliceres, som Plinius siger: peccant, qvia nihil peccant: og er dette min Betænk-ning over store og particuliere Historier.

Hvad Compendia angaaer, som skrives for Ungdommens Nytte, for at give dem en general Ide over Historien, da findes der Nogle, som give korte og vel sammenhængende Compendia, hvorudi befattes Historiens Hovedstykker, visende, f. Ex., hvorledes et Monarchi og Rige rejser sig af et andets Fald, tilligemed Aarsagen dertil; ligemaade de fornemste Forandringer, enhver Stat har været underkastet, deres Tilvæxt og Aftagelse, boglige Konsters og Krigsdisciplins Begyndelse og Forflyttelse fra et Rige til et andet, og det altsammen paa saadan Maade, som kan af Ungdommen læses baade med Nytte og Fornøjelse, og indprænte dem Lyst til at gaae videre ind udi samme Studium. Andre derimod bekymre sig alene om pure Navne og Aarstal, saa at deres Compendia have heller Anseelse af Glosebøger, Lister og Tabeller, end af Historier; derved taber Historien al sin Glands og Herlighed, og gjøres til et gement og grovt Studium, der alene udfordrer Hukommelse og intet Judicium; og, saasom unge Mennesker bilde sig ind, at den hele Videnskab bestaaer alene udi, at faae nogle tusinde Navne med ligesaa mange Chiffres tillivs, kan de ikke andet end fatte en Afsmag derfor. I den Henseende

har

har jeg i det historiske Compendio, som skulde skrives den studerende Ungdom til Nytte, ikke vildet følge den forantagne Maade, men ladet mig nøje med at anføre de fornemste Stykker, paa det at der kunde blive meer Materie end Tal og Navne, og at Ungdommen kunde faae Lyst til at gaae videre frem, og haver Udfaldet svaret til min Tanke og Forhaabning.

Jeg tvivler ikke paa, at Mange jo vil lægge mig denne Critiqve til Last, og ansee mig som den, der haver altfor høje Tanker om sit eget Arbejde, og foragter Andres; men jeg svarer dertil, at derved sætter jeg aldeles ingen Priis paa mit eget Arbejde: thi et er at foreskrive gode og sunde Regler, et andet er at practisere dem selv. Mangen dømmer vel om Poesie og Musiqve, skjøndt han selv er hverken Poet eller Musicus, og Erfarenhed lærer, at den Dansemester giver oftest de bedste Lectioner, og viser de netteste Pas, som mindst er beqvem til at dandse selv. En Slibesteen kan selv ikke skjære, men kan gjøre Staalet beqvemt dertil, derfor siger Poeten:

Fungor vice cotis, acutum
Reddere qvæ ferrum valet, exsors ipsa secandi.

Hvad mine historiske Skrifter er angaaende, da, skjøndt jeg ikke har opfyldt de Regler, som jeg selv foreskriver, saa har jeg dog arbejdet derpaa. Jeg roser ikke mit eget, men viser alene Skriveregler til dem, som kan have bedre Talent og Subsidia til en Historie end jeg; haaber derfor, at Ingen med Billighed udi denne min Critiqve kan vise nogen Arrogance, helst saasom jeg er en gammel Indbygger af det historiske Land, og taler ikke om de Ting, som jeg idag eller igaar har begyndt

at

at lige ind udi, men om det, som jeg udi meer end 40 Aar har havt mine Studia og Tanker henvendte til, saa at jeg ligesaavel kan være autoriseret til at give min Betænkning derover, som en Anden, og bestaaer min Betænkning fornemmelig i at vise, at de fleste Skribenter her i Norden, og end mere vore Naboer, ikke med den Bifald have skrevet Historier som Bøger af andre Materier. Jeg seer selv, hvad Mangel der er hos mine egne Historier, men har formedelst Mangel af rige Materialier, og formedelst andre Aarsager ikke kunnet remedere dem; hvis vore Forfædre her, som paa endel andre Steder, havde efterladt sig gode Journaler over de Ting, som i deres Tid ere passerede, da kunde adskillige Ting udi denne Historie have været bedre udførte, men saadant er desværre ikke skeet, endogsaa udi de allervigtigste Sager, hvorudover Nogle have holdet det for et Charletanerie og en Ubetænksomhed af mig at lægge Haand paa deslige Sager, og at love en udførlig Historie af de sidste Konger, hvorom Intet tilforn har været antegnet. Vel findes Materie udi gode trykte Bøger til Friderik den Tredies Krige, men for at faae Oplysning om andre Ting, har jeg maattet examinere alle Vraaer og Vinkler, hvor noget kunde ligge skjult, saa at den Del af Historien er en Samling af Rescripter og Forordninger, item af lutter smaa hid og did fundne skrevne Breve og andre Sager, enten Copier eller Originaler, som en og anden har meddelt mig til Forsøg, om jeg deraf kunde skrive en Historie, og haver jeg citeret alle deslige smaa Pjecer, hvis Originaler her og der findes, paa det at Posteriteten ikke skal beskylde mig for, efter en Varillas og Maimburgs Exempel, at have givet

qvid

qvid pro qvo, og have Aarsag at tvivle om Skriftets Authenticitet.

Naar man derfore stiller sig for Øjne de Vanskeligheder, jeg herudi haver havt at bestride, og de tørre Steder, jeg har vandret paa, maa man ikke regne Alting saa nøje, men formilde sine Domme, og see igjennem Fingre med en og anden Ufuldkommenhed; thi der ere trende Ting, som foraarsage, at to, skjøndt ligedannede og lige duelige Autorer ikke kan skrive lige anselige Historier, nemlig: 1) Materialierne, 2) Sproget, 3) Tiderne.

Hvad det første angaaer, da, hvor god Bygningsmester En end er, saa bliver hans Bygning kun slet, hvor intet tilstrækkeligt Forraad er paa Kalk og gode Stene. Thi man kan bygge end hele Taarne op af Grus og Murstumper, men Erfarenhed lærer, at de falde hastig ned igjen.

Hvad Sproget anbelanger, da have Franske Englændere, og Italienere stor Fordel for andre, i Henseende til Sprogenes Righed og Zirlighed. Jeg veed vel, at Mange tale prægtigen om det danske Sprogs Herlighed, men saa vidt gaaer ikke min patriotiske Iver. Jeg tilstaaer, at Sproget er vel saa rigt, at man derpaa kan give sin Mening tilkjende ligesaavel som paa Fransk, men ikke saa rigt, at man kan exprimere sig med lige Fynd, efterdi man haver ikke mange Ord at gaae Valg udi, for at bruge det, som passer sig bedst. Enhver, der tager sig for at oversætte en zirlig Autor, vil finde, hvormeget han kan komme til kort, om han ellers vil forfatte Alting paa reent Dansk, uden at betjene sig af fremmede Ord; og hvad som godt er i Sproget, arbejder

man

man ligesom med Hænder og Fødder paa at tilintetgjøre og forderve. Endel arbejder paa at efterabe den tydske Syntaxin, hvorved Ordene komme ubaf deres naturlige Disposition, og Sproget, som ellers i sig selv er let, gjøres vanskeligt og uforstaaeligt; Andre bekymre sig hverken om Grammatica eller Syntaxis, men skrive i Flæng, ligesom de høre Almuen tale, og det hver paa sin Maade, saa at der ere ligesaa mange Skrivemaader som Skribenter. Saalænge derfore, som det danske Sprog laborerer af slige Svagheder, vil det blive vanskeligt for Skribenter at distingvere sig ved danske Skrifter, thi man kan sige, at det allerede er kommen saavidt, at det holdes for Galanterie at skrive galt og uordentligt, og at man ved at iagttage grammatikalske Regler exponerer sig ofte til Latter, og passerer for Pedanter.

Belangende det tredie, Tiderne, da contribuere de samme ikke lidet til Historiers mere og mindre Anseelse, thi mangen Skribent bliver større end en anden, ikke fordi han skriver bedre, men fordi han skriver om Tider, som ere mere frugtbare paa store og selsomme Hændelser. En engelsk Historie behager Læseren stedse mere end en polsk eller spansk, efterdi den er mere frugtbar paa store Revolutioner saavel udi Kirke- som Statssager, og en svensk Historie læses med større Behag end en dansk, og det efterdi det første Rige har stedse været større Urolig-heder underkastet; thi, hvad Kirkesager angaaer, da ha-ver den danske Gejstlighed været ligesaa rolig, som de gamle svenske Bispe have været trodsige mod Kongerne, og givet Anledning til borgerlige Krige, hvorudi Kirken og Staten er bragt udi yderste Forvirrelse, og en Konge og Regent efter en anden stødt fra Thronen. Og, vil

man

man sammenligne de svenske og danske Historier fra Gustav den Førstes Tid, da skal man finde dobbelt saa mange selsomme og underlige Hændelser udi de første som i de sidste. Gustav den Førstes Historie er mærkelig, da saae man en simpel Adelsmand oprette sin Standart for at kuldkaste et af de største Monarchier i Europa, da blev Sverrig gjort til et independent og et Arverige, og den hele Stat blev omstøbt saavel udi verdslige som geistlige Sager. Sønnens Erik den Fjortendes Lyder have givet ligesaa megen Materie til Historie, som Faderens Dyder. Hans underlige Regimente bevæbnede hans egne Brødre mod ham, som endeligen skilte ham ved Kronen. Kong Johannes's Liturgi satte hele Sverrig i Bevægelse, og giver Materie saavel til Kirke- som til Stats-Historie. Det samme kan siges om Carl den Niendes Tider, da der var Tvistighed om Successionen, og man saae indtil upsalske Professorer at føre bevæbnede Almuer an. Gustav Adolphs Historie er en Kjede af forunderlige Ting; da lagdes Grundvold til Sverrigs paafølgende Magt. Dronning Christines Historie er saa selsom, at den kan læses med større Begjerlighed end den konstigste Roman. Carl Gustav blev anseet som et Vidunder i sin Tid, og vare alle europæiske Nationers Øjne da henvendte til Sverrig. Udi al den Tid var Alting roligt og stille udi Danmark, saa at man ingen indvortes Bevægelse har havt hverken i Kirken eller Staten, siden Urolighederne bleve stillede af Christian den Tredie.

Dette foraarsager, at en Skribent med større Bifald skriver en svensk end en dansk Historie, saa at det gaaer her til som i Skuespil, hvor Acteurerne blive undertiden mest rosede, naar de spilles lettest, alene efterdi Stykket

i sig

Actionen ikke kan forderves. Heraf kommer det og uden Tvivl, at Puffendorfs Carl Gustav holdes for hans Mesterstykke, ikke just fordi den er bedre skreven end hans brandenborgske Historie, men fordi Carl Gustavs Historie har meer af det, som kaldes merveilleux. Og seer man ofte, endogsaa hos Folk, som udi Smag differere fra Almue, saadan Vildfarelse, saa at Skribentens Capacitet dømmes efter Materiens og Tidernes Frugtbarhed; thi jeg vil ikke tale om Almue, der dømme efter Papiret, Charactererne, Kobberstykker, og visse Folk, der læse Bøger alene for at antegne Trykfeil.

Dette altsammen, som jeg her har anført, sigter alle til at vise, at om dette mit Skrift stikker ikke saameget i Øinene, som Endel udenlandske Historier, saadant kan reise sig af Materialiers Mangel og Tidernes Maverhed. Vel er sandt, at Friderik den Tredies Historie er fuld af forunderlige Hendelser og merkelige Revolutioner, men det er kun een Del, som befatter en Tid af 3 Aar, thi det øvrige giver ingen saadan Slags Materie til Historie, som kan sette en Læser i Bevægelse.

Disse ovenmeldte Vanskeligheder findes hos denne min Historie, hvilken i det øvrige kommer frem udi en simpel Klædning uden udvortes Prydelse, saa at Formen kan ikke bøde paa det, som fattes i Materien. Derforuden indeholder den ogsaa adskillige Ting, der skurre i deres Ørne, som ikke ere vante uden at læse de Historier, der have Anseelse af udpyntede panegyriske Orationer, og stedsevarende prægtige Lovsange, dog haaber jeg, at skjønsomme Folk vilde ansee alting med rette Øine, ja at de samme vilde finde Smag udi Stilens Simplicitet, just fordi den bør være simpel, og at de ved Historiens nøie

Læsning ville see, at de Ting og de Gjerninger, som jeg tager mig Frihed til at laste, afmales ikke af Begjerlighed til at laste, men til at skrive Sandt. Naar jeg skriver mod Adel og Ridderskab, skeer det ikke, fordi jeg selv er Borger, men fordi Billighed byder mig at tage Parti med Almue, og, naar jeg igjen sætter mig under Adelens Standard, er det ikke af Fortrydelse over det, som jeg tilforn har skrevet, men efterdi Sandhed befaler mig at tale i en anden Tone. Saaledes seer man mig tale for Almuen udi Christian den Anden og Friderik den Første, og igjen for Adelen udi Christ. den Tredies Historie. At min Stil er mere curialsk udi Kongernes Historie af den oldenborgske Stamme, skeer ikke, efterdi Historien nærmer sig mere til vore Tider, men efterdi Kongerne af samme Hus have fast alle udcopieret Stamfaderens Christian den Førstes Dyder, dog forsømmer jeg ikke med Dyder ogsaa at anføre Fejl, skjønt med Anstændighed. Udi Stridighed mellem Riget og dets Naboer tager jeg en og anden Gang de sidstes Parti, saasom jeg holder for, at en kan være Patriot uden at forbinde sig til at forsvare alle sine Landsmænds Fejl, og, naar en Historieskriver følger saadanne Regler, bør ingen see surt derved, om han undertiden skriver noget, som kan være ubehageligt. Jeg merker ogsaa, at mange have iagttaget saadan Billighed i mine Skrifters Udtolkning, det samme har ogsaa ligesom berettiget mig til at fremture i min sædvanlige Skrivemaade, hvilken hidindtil vel har været fri og upartisk, men derhos dog ikke dristig; saa at jeg har efterlevet en Historieskrivers uden at overtræde en Borgers Pligt. Et er at laste og at censurere, et andet er at censurere af Affecter. Det første bekjender

jeg

Jeg mig ikke at være fri for, men veed mig ikke skyldig udi det sidste. De fleste confundere dog Sandheds Bekiendelse med Medisance, og almindelig Roes med en patriotisk Affection, skiøndt det var ligesaa stor Dyd at laste med Aarsag, som det er en Udyd at rose uden Aarsag. En god Censor laster ingen Ting, fordi han er vred, og en Hykler roser ikke Alting, fordi han er øm og discret, men den første laster tit, fordi han elsker Sandhed meer end sig selv, og den sidste roser gemenligen, efterdi han elsker ingen uden sig selv, og intet har uden egen Nytte for Øjnene. I den Henseende seer man Faa at skrive Historier for at undervise andre; men mange for at insinuere sig selv, saa at de fleste Historier have intet andet Øjemerke end Brudevers, hvilke skrives ikke saameget for at rose Brud og Brudgom, som for at erhverve sig Indførsel udi Bryllupsretterne, eller at nyde nogen anden Belønning pro labore.

Hvad ellers den sidste Tome angaaer, da indeholder den ikke alene den vigtigste, men endog den vanskeligste Del af den hele danske Historie, thi derudi seer man forunderlige Hændelser, det hele Rige bragt under Fødder, en særdeles og hartad unaturlig Skræk at være den hele Nation overkommen, men samme Redsel igjen at forvandles til en ugemen Tapperhed, det kongelige Hus tilligemed Kjernen af det hele Rige indsluttet og belejret i Hovedstaden, den kongelige Myndighed bragt hartad til intet, dens Sol af tykke Skyer at fordunkles, men strax igjen at fremskinne klarere end nogen Tid tilforn, item særdeles delicate Conjuncturer, som udfordre en ugemen Varsomhed, naar Historien med Oprigtighed skal udføres. Alle disse forunderlige Ting befattes under 5

Aar, hvorudover samme 3 Aars Historie kan ikke andet end opvække hver Læsers Attention, og sætte ham i fuld Bevægelse. Den øvrige Del af denne Konges Historie derimod giver ikke saadan Materie, som af enhver med Begjerlighed læses, thi en stor Del deraf indeholder intet uden de Ting, som rolige og fredelige Tider føre med sig, nemlig, Love, Forordninger og mærkelige Stiftelser, saavel udi Stats- som Krigssager; disse Ting ere ikke de behageligste at læse; hvorudover man og seer, at de fleste Skribentere, som alene skrive Historier for Tidsfordriv, lade dem rent ude. Men man kan sige derimod, at det er den nyttigste og vigtigste Del, saa at den ikke kan udelades, uden at lemleste og vanhælde Historien, ja betage den sin største Herlighed. Thi Historie er en gandske anden Ting, end Folk gemeenligen indbilde sig, nemlig noget som skrives for Tidsfordriv, i hvilken Henseende man seer de fleste at alternere med Kortspil og Historiers Læsning for at faae Ende paa Dagen, som man siger, og at have noget at fornøje sig med de lange Vinteraftener. Men det er aldeles ikke i den Henseende, at gode Historier fornemmeligen skrives, men for at undervise, og at være et Spejl, hvorudi man af forbigangne Ting kan see og dømme om tilkommende, lære at kjende sig selv tilligemed andre, og erhverve sig den solideste Kundskab udi Morale, Jure publico og Statssager, udi hvilken Henseende Historiers Læsning fornemmeligen recommenderes Regenter og høje Standspersoner, som det allervigtigste af verdslige Studiis.

Saasom jeg da udi dette mit Værk har søgt mere efter at undervise end at behage, saa haver jeg været meest omstændig udi de Sager, som give Kundskab om Landets

indvortes Tilstand, haver dog derved ikke glemt at pryde Materien, for at opvække Læserens Attention, endog udi de Ting, som ellers pleje at dysse udi Søvn; thi det er paa saadant en Historieskriver maa mest skjerpe sin Pen, og øve sine Kræfter, om han ellers vil lykkes udi de saakaldte tørre og mindre behagelige, skjøndt mest vigtige Materier, og bestaaer Konsten fornemmelig derudi, at han med en munter Stil forklarer de alvorlige Ting, som han anfører, og ikke anfører uden det, som fortjener at forklares, det er, ikke taler uden om de Forordninger, som handle enten om Stat, Religion, Handel, Tidernes Levemaade, og andet deslige. Og haver jeg med desstørre Flid udført deslige Ting, efterdi jeg har mærket, at det, som jeg tilforn har anført udi den Materie især i Christian den Fierdes Historie, er bleven læset med Behag, endogsaa af dem, som ellers ikke finde Smag uden i det, som sætter Sindet i Bevægelse, og kan give Materie til Tragoedier eller heroiske Poemata.

Saasom jeg derforuden mærker, at Læseren har fundet en særdeles Behag derudi, at jeg haver delt Historien i Perioder, og ved hver ny Periodes Tiltrædelse givet Afridsning paa den forrige, saavel udi Krigs, Stats, som Kirkesager, saa har jeg fremturet dermed indtil Enden. Det er mig ikke vitterligt, at nogen anden Historieskriver har betjent sig af den Methode, skjøndt en og anden kan ved visse Lejligheder have givet Anledning dertil. Det samme kan ellers give Lejlighed til andre mere skjønsomme og erfarne Historieskrivere at konstle paa Inventionen, og at føre saadant bedre ud. Udi mine historiske Skrifter kan dette og andet tjene til Bevis paa, at om jeg ikke har kundet tilvejebringe en god Historie, saa har

jeg

jeg dog arbejdet derpaa, og skal intet være mig kjærere, end at see andre mere beqvemme Penne at øve sig udi deslige vanskelige Afridsninger, hvilke føre ikke mindre Skrat end Nytte med sig.

Jeg haver ikke villet udføre denne min Historie videre, end til det Aar 1670, saasom jeg ikke har agtet at skrive Gazetter, men en nogenledes tilforladelig Historie; thi hvo der vil skrive sine egne Tiders Historie, hvorudi tales om Personer, som i Skribentens Tid leve, maa lave sig paa Had og Uvenskab, om han vil blive ved at skrive Sandhed; thi, hvis det er en rar Dyd, at skrive en upartisk Historie om forbigangne Ting, saa kan man sige, at det er en Heroismus at skrive saaledes om nærværende Tider. Jeg for min Part har kun maadelige Tanker om egne Tiders Historier, thi de samme blive enten magre, eller fulde af Urigtighed, det er, faaer Anseelse enten af tørre Dagregistere eller prægtige Ligprædikener, hvorudi intet kan være godt uden Stilen alene, eller Aarstallene. I den Henseende seer man sjelden gode Skribentere at føre deres Historier længere ud. Jeg overlader derfor den øvrige Del af den danske Historie til Efterkommerne, og det saavel i den Henseende, som efterdi jeg formedelst mine ringe Kræfter ikke kan love noget stort Arbejde mere.

